

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V

I SEPTEMBRIE 1938

Nr. 9

N. IORGA	Instantanee venețiane	483
GABRIEL MARCEL	Apartenență și disponibilitate	494
AL. PHILLIPIDE	Versuri	514
ȘTEFANA VELISAR	Cloșca cu pui	521
LAURENTIE TOMOIAGĂ	Eminescu în versiune germană	537
IULIAN VESPER	Oameni din Vorojeni	546
EUGEN JEBELEANU	Versuri	574
NICOLAE PETRESCU	Justiția în Statele-Unite	581
JACQUES LASSAIGNE	Arta americană	599
IOAN GEORGESCU	Din corespondența lui Iosif Vulcan cu Titu Maiorescu	604
MIHAIL SEBASTIAN	Correspondența lui Marcel Proust (I)	608
VLADIMIR STREINU	Recitind pe clasicii noștri: Ion Creangă (I)	623
ȘERBAN CIOCULESCU	Literatura noastră într'o pre- zentare străină	642

C R O N I C I

NOTĂ DESPRE TEATRUL FRANCEZ CONTEMPORAN de *Mihail Sebastian* (66?); UN URMAȘ AL LUI BOSSUET ȘI PÉGUÏ: ESEISTUL DANIEL-ROPS de *Petru Comarnescu* (664); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (670); ACTUALITĂȚI SLAVE de *Tr. Ionescu-Nișcov* (674); OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA „ESTETICA TRANSCENDENTALĂ” A LUI KANT de *Constantin Micu* (679); STRATOSFERA de *Al. Mironescu* (688); OAMENI ȘI INTÂMPLĂRI: O JUDECATĂ PE MUNTE de *Nicolae al Lupului* (693).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 300
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.000
E X E M P L A R U L 25 L E I

C O N T C E C P O S T A L N R. 1210

A B O N A M E N T E L E S E P O T F A C E Ș I A C H I T A P R I N O R I C E
O F I C I U P O S T A L D I N Ț A R Ă

M A N U S C R I S E L E N E P U B L I C A T E N U S E Î N A P O I A Z Ă

E D I T A Ț Ă D E S E C R E T A R I A T U L G E N E R A L
A L F U N D A Ț I I L O R C U L T U R A L E R E G A L E

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V, NR. 9, SEPTEMBRIE 1938

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1938

INSTANTANEE VENEȚIANE

I

C O P I I . . .

Veneția e a copiilor. Ei sânt pretutindeni, de la cei purtați în brațe, duși în coșuri de rufe ținute de câte șase mâni, purtați prin cărucioare unde e mai îngustă strada șerpuitoare — omuleți cari par opere de artă ale unor mari maiestri ai modelajului — și până la păpușile care discută grav chestiuni insolubile prin « câmpuri » și *campielluri*, pe scări de bătrâne biserici, în margini de canaluri, spre care se coboară ca niște vietăți acvatice și fac cele mai complicate figuri gimnastice printre fiarele ce le împrejmuiesc, până la eroicii luptători supt zece ani cari escaladează statuile și se așează aproape sus în capul celebrităților de care nu le pasă sau se dedau la întreceri războinice, pregătind faptele eroice ale viitorului.

Cei mai favorizați sunt duși de dădace aduse de la țară, de la munte, de unde se îmbroscătesc cu energie populația, până la tufișurile și grupele de copaci din insula S. Elena, legată de masa de verdeață întunecată a « Grădinilor Publice ».

A dispărut copilăretul zgomotos și obraznic din vremuri, care urmăria cerșind uneori pe străinul timid, zăpăcit sau numai desorientat o clipă. Acuma ți se fac și tumburi gratuite. Iar, dacă întrebi de drum, și mai ales când întrebarea e în numele unui grup de străini, pornește să te ajute gratuit, în strigăte de triumf, mica bandă întreagă, căreia pregătirile școlare, care merg și până la ultimii dintre odraslele sărăcimii, îngrijii și conduși de un personal de Stat anume, le-au dat, peste admirabila inteligență și vioiciune a rasei, însușiri de bună cuviință.

Pentru a învedera superioritatea acestei organizații sociale și politice asupra comunismului, ajunge să se compare acești copii de lucrători, curați în potrivitele lor rochițe și veșminte multicolore, care fac din ei un încântător stol de fluturi, cu cetele sălbatece ale produselor proletariatului rus ajuns la putere, care urlă, mușcă, fură și se pângărește cu miile supt ochii unei poliții nepuțincioase, total desarmate, în orașele Uniunii Sovietelor.

De fapt, din cele dintâi ceasuri ale dimineții până la căderea amurgului e, cu acești admirabili actori cari nu se simt a fi pe scenă, o mare represintație de teatru copilăresc.

Iată, supt fereștile mele, două fetețe pășesc grav, urmărind cine știe ce poveste care li soarbe tot interesul. Lângă ele, pe pietrele din fața bisericii Santa Margherita, care ni face din zori încă muzica veselă a clopotelor ei, un bătrân s'a întins și se odihnește de munca pe care a făcut-o sau ar fi s'o facă. Cu un singur ochiu deschis el urmărește începutul spectacolului, pe când gravele mici actrițe se întrerup un moment ca să-i examineze lungile picioare rășchirate, parcă li s'ar fi dat lor misiunea să le măsoare cu cea mai mare precisiune.

Dacă li s'ar trimete pe fereastră rămășița frumoasei cutiuțe de rahat adusă de la București? . . .

Un scurt zbor, și dulcea pradă în cutia înflorită cu inscripții românești cade între cele două fetețe și moșneag. Dintr'o căutătură a ochilor obosiți, el și-a dat seama că afacerea nu-l privește pe dânsul, ci pe ele.

Intâiu examinarea celor două părți din care se compune ceasca trimitere. Una, fundul, are zahăr pisat, iar pe cealaltă se răsfăț florile: alegerea e peste măsură de grea. O scurtă discuție și apoi începe lupta. O luptă îndârjită, cu iscusite retrageri ale părții învinse supt arcadele porticului vecin.

Un băiețaș nu mai mare decât dânsule a apărut. El va fi arbitrul. Cum poartă și o micuță geantă, are și toată calificația intelectuală pentru această sarcină. Sentința și-a rostit-o serios. Una va linge zahărul din partea care-i revine, cealaltă, puțin simțitoare la ilustrațiile colorate ale fabricantului de rahat, a prefăcut capacul în ceva care înlocuește cu succes toba.

Prind gust de represintație și caut să-i dea o mai mare amploare. Patru bucățele de rahat se rotesc în aer, două din ele resăltând,

din nenorocire, de pe lespezi ca să meargă în canal, pradă unor pești cari niciodată n'au gustat astfel de zaharicale răsăritene. Dar două și-au ajuns destinația.

Acuma în jurul celor două fete, protagoniste, s'a strâns un întreg mic popor. Sânt vreo zece, toți vechi cunoștințe, sovietul copilăresc al cartierului. Cu atenție uimită se examinează necunoscutul proiectil care făgăduiește să fie dulce. Se constată, spre marea bucurie a descoperitorului, că, — lucru nemaipomenit, — el se întinde, creând punți suptiri între gurile doritoare să-l guste.

Acuma se știe cum este. S'ar dori și numele însă. Un mare strigăt se ridică spre fereastra moșului binefăcător care sânt eu: *Cos'è? Cos'è?* Și răspunsul n'ar folosi la nimic. Deci rahatul se va mânca anonim.

Anonim, fiindcă nu se poate altfel, dar cu socoteală. Repetându-se astfel o echitabilă societate viitoare fără nevoia intervenției Statului, mica învingătoare din primul act al comediei face cu cea mai mare grijă de dreptate distribuția.

Și, apoi ca să se continue delicioasa comedie, vine rândul pesmeților și, în sfârșit, în actul decisiv, ciocolata.

Vagabondul înțelege importanța momentului și a făcut sfortarea de a se ridica în cot: își dă sama că se va petrece ceva mai neobișnuit decât ce i-a fost dat să vadă în această zi când se hrănesc dulce alții. Una din mame a apărut, și acuma generația matură ia asupra-și împărțirea. Iar apoi un întreg cor se ridică spre fereastra cu nesfârșitele daruri: *Padrone, Cioccolata, Cioccolata!*

Dar, când li se spune că tot acolo este o doamnă care e bolnavă serios, mișcată întreaga trupă se mută în piațeta vecină. Ea nu va mai reveni nici în zilele următoare. Odată ce este o *signora ammalata*. . . Pe lângă simțul social așa de desvoltat la toți acești minunați gândăcei, unul mai frumos și mai plin de grație decât celalt, e și simțul etic.

Uite-așa se formează oamenii. . .

II

POPOR ȘI DISTRACȚII. . .

Dumineca e în adevăr a poporului.

E o plăcere să fii pe stradă în mijlocul acestui neconținut val de mulțime în amândouă direcțiile, care se strecoară într'un zor

vesel de convorbiri, în mici grupe familiare, repetând pare-că fenomenul de viață al Mării care curăță și împrăștează laguna vie.

În fabricile și atelierile lor, oamenii aceștia au muncit greu, în aceste zile de apăsător *scirocco*, cu aerul cald care slăbește nervii și îndurerează încheieturile. D-rul Abruzetti, al casei noastre, vorbește de spinările deviate, de plămâni lipsiți de oxigen, de ochii cari se tocesc la fabricarea supt ucigașa lumină chimică a perlelor în toate formele și colorile. Dar fiecare fată s'a îngustat de la hrana care e aici așa de frugală — o bună supă cu de toate cele într'însa și poate ceva pește —, ca să poată îmbrăca, în orice zi, la trecerea prin acea *Mercerie* a tuturor prăvăliilor, în care se întâlnesc cu costumele scumpe și cu ochii celor mai frumoși băieți, rochița care-i șade mai bine. Și în puține locuri din lume se vor întâlni mai bine puse atâtea frumoase femei venind și din straturile cele mai sărace ale acestei misterioase Veneții.

III

BĂTRÂNII VREMII MELE...

Odată bătrânii dădeau nota în vechea cetate, bătrânii octogenari, nonagenari, închirciți și uscați ca niște greieri. Acuma tinerețel viteaz stă în frunte. Sfioși prin colțuri, cei cari au căzut pradă vrâstei se strecoară.

Cele care erau tinerele anilor mei tineri păstrează încă șalurile lungi cu franjuri, cocurile înalte și papucii de cari răsunau treptele podurilor. Aceste atribute ale unui trecut care se stinge încep însă a fi peste măsură de rare, și nu mai e nevoie să spun ce păcat e că se duc ultimele semne ale unui trecut de mai mult ca milenară vechime. În loc, vine rochia largă și scurtă, influențată, în colorile ei vii, cu toate florile din lume, de kimonoul iaponez, care a cucerit toate continentele.

Cu această uniformizare a portului dispăre și hazul caricaturii internaționale a visitorilor. Ei nu se mai desfac din cealaltă lume decât doar când soț și soție se încheaștă de braț, când Germanul apare cu glesnele goale, când ghidul roșu și moda cu totul aparte semnaleză pe streini.

De aceia nici nu mai au curaj să cheme gondolierii, să ofere albumuri, coraluri și lucr-șoare de stradă vânzătorii ambulănți.

Dar, în acest an de continuă amenințare cu războiul, și sânt puțini acești oameni de aiurea. Doar Englesii cari vin să vadă creațiunea contelui Volpi di Misurata la Malghera, sau muncitori germani cari ar vrea să arăte că știu pentru ce au venit

IV

AMESTEC ȘI ISOLARE...

Din odaia de mâncare vedem dosul unei locuinți care nu are spre noi decât o singură fereastă. Două fete lucrează de zor la cusut. Nici deschiderea fereștii, nici glasurile noastre nu le fac să arunce privirea într'acoace. De cealaltă parte, sus de tot, între flori suite până acolo, o fereastră străină, cu perdele îngrijite, se deschide. Ceva mai jos încă una, încadrată între fereștile noastre, care se văd pretutindeni. Așa se întretese aici viața unuia cu a celuilalt. Ganguri ascunse leagă aceste ieșiri spre una din cele trei curți ale noastre de cine știe ce *campiello*, de cine știe ce canal.

Dar oamenii s'au deprins a nu se cunoaște. Tovărășia e numai de stradă. Ajuns acasă, fiecare se închide. Cea mai totală indiferență îl desparte de vecin. In deosebire de altă Italie, aici Orientul, cu claustrarea lui, domină.

Obiceiurile nouă fac să răsară la anume ceasuri din zi și din seară figurile femeilor, copiilor, ba și bărbaților cari « se soresc » în *eliago*, vechiul balcon solar, urmă a Bizanțului odată stăpân și aici.

V

GONDOLIERUL DE ODINIOARĂ

Gondolierul nu e un « birjar » ori un « vizitiu », care știe numai de cai și de plată. El e un artist și un tovarăș și poate fi,— ca pentru gondolierii pe cari cu atâta iubire, cercetându-i prin casele lor modeste, curat și frumos ținute, i-a descris răposatul meu camarad de studii în aceste minunate arhive Horatio Brown,— un amic.

Chiozza Valeriano, gondolier Nr. 10 al otelului « Danieli » în limbaj comercial, care ne duce la San-Lazzaro, pe ministrul nostru la Roma, tânărul fiu al lui Duiliu Zamfirescu, și pe soția sa olteancă, împreună cu mine, e un cunoscător de viață și, dacă e vorba pe aceia, și de politică. Doar printre acei pe cari i-a dus, și el a vorbit cu ei, e prințul Andrei al Greciei și alte fețe luminate, de la cari știa că războiul era să înceapă încă dela 1911 și că l-au oprit interesele Angliei, despre care el crede că, atâta vreme cât ea va stăpâni, pace în adevăratul înțeles al cuvântului n'o să fie. Se pare chiar că încrederea lui în « axă » nu e prea mare, dar firește nu-și dă așa de ușor, și dintr'o singură dată, toate secretele.

Dar vorba cu el — ca și mișcărilor-i de artist, care știe găsi drumul și unde nu este — e plină de înțelepciunea de altfel larg răspândită în tot poporul italian și mai ales aici, în Veneția, unde sângele nobil nu-l mai știi cât de adânc a pătruns. El arată cele două insule ale nebunilor și nebunelor și observă, ca un pățit ce este, că « nebunii cei mai nebuni nu sunt la casa de nebuni ».

Această minte frumoasă, care corespunde cu trupul frumos, cu frumuseța ținutei, cu frumuseța gesturilor, face ca orice cetățean, măcar când a închis la spate poarta casei sale, care-și are cerințele ei de rang, să fie ca un frate cu oricare altul de neamul său.

VI

CEREMONIILE BISERICII . . .

Corpus Domini. Orașul se trezește, în zori, de clopote. Ziua Domnului Isus se anunță mai solemnă decât a Sfântului Antoniu, dar acela e făcătorul de minuni, taumaturgul, și atâtea fete-și așteaptă dela dânsul mirele. Dumnezeu nu poate fi rugat pentru orice, și atunci mulțimile urmărite de dorinți și visuri caută în jurul lor, dintre cei cari au fost și ei oameni și și-au trăit numai viață omenească, pe acela anume care e în cutare loc și căruia i se închină cutare zi.

Nu atâta lume câtă s'ar putea crede, cu toată ocrotirea pe care o dă regimul Bisericii catolice. N'a ieșit de pretutindeni lumea ca să privească la defilarea preoților, călugărilor, copiilor, supt cruci și steaguri. E în aer un miros de veșted pentru credința în numele căreia odinioară, se ridicau cu miile gloatele.

Câteva steaguri ale patriei în fund; puține balcoane împodobite. Străinii sânt foarte rari, și abia câte unul întinde aparatul de fotografie. Englesii nu vin; Germanii, muncitori tineri în grupuri, nu se interesează de nimic și par a nu înțelege chiar nimic. Poate griji de viitor, temeri de războiu, păcatul diplomației care spune tot, și ce nu se va întâmpla, al discursurilor care făgăduiesc prefacerile cu prețul sângelui. Dar poate, și mai ales, altceva: o concepție care, în aceste vremuri de urmărire a bunei stări materiale, se stinge.

De aceia între lumânările enorme, înfășurate în panglici și încoronate cu verdeață, degeaba trec călugării franciscani din toate tagmele, preoții în veșminte de brocard galben, corurile de seminariști înaintea cărora, tot întorcându-se spre dânșii, se sbuciumă de un patetic ridicul dirijorul, confrățiile cu bandierele lor, mai mult noi și banale, eterodocșii armeni și greci, ridicând din tesaurile lor vechi alte Răstigniri, lungile șiruri de fetițe din școli, înveșmântate, învelite, încoronate și încălțate în alb, cu fâlfâitoare rochii de tăietură bătrână, care contrastează cu bucățicuța de femeiușcă închisă în ele... Nu mai e mediul moral de pe vremuri, toată acea societate venețiană, și ea îmbrăcată ca și cei ce-i trec înainte în pânzele vechiului maestru Carpaccio și având în inima ei chiar ceia ce se desface de pe buzele acelora cari cântă. Supt baldachine sprijinite de studenți cu pălăria grupului, încărcată de medaliile atâtor sporturi, pare că în adevăr un mort e care trece.

Căci sporturile acestea, pentru care se crește o tinerime smulsă cu totul părinților și care pleacă dela băiețașii și fetițele în pantaloni băiețești ce se încălecă pe statui și scutură clempa ușilor de la biserică, suindu-se cu gesturi iuți și sprintene de fiară tânără pe orice dungă de sculptură, aceia se închină, cu tot respectul recomandat pentru creștinism, zeilor, cari învie ei acuma, ai unui Olimp de două mii de ani mort.

VII

SĂRACII...

O sărăcie este, deși răsare numai sfioasă, ca niște guzgani suri ieșiți din pivnițele cartierelor mucede. Femei care au trecut dincolo de marginele vieții și care, vii, par mai moarte decât cei

din morminte, moșnegi cu mâni de ceară care tremură, copii purtând cocoașa familiilor stânse de miserie, muncitori vădit storși de putere și de încredere în viață. Cu o credință uriașă, Ducele muncește ca să ridice pe cei nedreptățiți de soartă. Dar, cu toate mijloacele unei voinți geniale, se poate ajunge și până la aceasta?

VIII

ALT SPECTACOL COPILĂRESC

Apa canalului s'a ridicat pe scările de marmoră, și în lumea veșnic agitată a copiilor de ambe sexe e prilejul unei noi petreceri, care înlocuește aceia, obișnuința, a zădarnicelor atacuri con ra tuturor cornișelor bisericii.

Fetițele au luat inițiativa. Toți fluturașii s'au strâns în sfat pentru a se designa cine face începutul. Și iat'o pe una cum își lasă papucașii și-și cufundă piciorușele de păpușă în apa încă limpede. E pentru dânsa o voluptate apoi să clatine mici valuri pe lunecoasa piatră.

IX

Această ocupație ajunge a fi un danț care se întetește și se aprinde. Indelung micii privitori contemplă spectacolul. Apoi, după ce maimuțica și-a jucat rolul, ea-și șterge genunchii cu o nesfârșită grație, perfect pudică, trecând apoi ștergarul alteia, cu care se reia apoi reprezentația. Băieții se amestecă, frecându-și începătorul tors athletic, bronzat de soare, și, dacă vreo fetiță se uită la dânsii, o împrăoacă până departe cu stropii.

GOSPODARI SE MUTĂ...

Am asistat dela fereasta mea la o mutare săracă. În strigătele de triumf ale grupului de copilăret se oprește luntrea care aduce, cu o serie de boccele cuprinzând mărunțișul gospodăriei — și le păzește buna bătrânică gheboasă înfășurată în negru — o masă de formă veche, câteva scăunele, o umbrelă și niște clește, dar și un număr de tablouri și o icoană multicoloră într'un cadru de lemn stucat și aurit.

Toate acestea se duc pe o năsălie supt ochii vechiului vagabond, care și-a întins din nou picioarele pe scările bisericii, și supt

ochii atenți ai câtorva din ocupații permanenți ai «campiellului»; ceilalți, gășind această lume străină pe proprietatea lor, s'au mutat pe alt teren de activitate.

IN UMBRA SFÂNTULUI MARCU...

Toate se fac public: cetatea din evul mediu, unde obștea și nu omul, hotărăște. Sfială nu poate fi. Bogatul privește pe sărac fără a-l jigni, săracul se uită fără invidie la cel bogat.

În marginea măreții basilice, asediată de atâta vieată nouă, copiii călăresc pe imobilitățile lor cai de preferință, leii de porfir, rotunziți de atâta atingere cu zecile de generații tinere venețiene.

În fund, lângă una din ușile laterale, unde nu e de obicei nimeni, s'a oprit o față frumoasă și băiatul căreia i s'a închinat. La o parte de ochii lumii, vorbesc lipiți de fierul porții. De-odată, într'o mișcare cochetă, ea se face a se depărta de dânsul și-și întoarce fața către sfântul cuprins al bisericii, ca pentru o rugăciune. Și el nu știe cum s'o împace ca să se întoarcă spre dânsul fața iubită.

Un întreg mic poem de cea mai curată dragoste.

X

BISERICI ȘI SFINȚI...

Caracterul religios al orașului ocrotit de apostolul cu simbolul leonin s'a păstrat peste criza de confiscări a bisericilor și de secularizări prin anii de «masonerie» 1860—80.

Uși cu aparență modernă duc în interiorul însuflețit de plângeri și imnurile vechilor orge ale bisericilor de parohie; dela vitrina de modă a Merceriei se trece la închinarea sfântului sau sfintei, pentru ca îndată aceeași femeie să se adauge la continuul val viu de mișcare.

Acuma, de ziua marelui Sfânt Antoniu dela Padova vecină, s'a făcut, peste Canalul cel mare, un pod de vase pentru trecerea procesiunii care adună miile de oameni ce țin să li se înoiască binecuvântarea făcătorului de minuni. În *campiellul* de supt fereștile noastre copiii nu mai strigă «ciocolata», ci își fac datoria pe urma relicviilor și a steagurilor.

XI

PISICI VENEȚIENE...

Nu se pot număra pisicile Veneției. Bizanțul le-a încetățenit, și acolo, în centrul Orientului, ele veniseră ca animale sacre, multă vreme oprite de a trece la păgâni, din arhaicul Egipt al zeilor-dobitoace, sau al dobitoacelor-zei.

În toate cartierele ele apar, dar mai ales în cele sărace, păzitoare ale nesfârșitelor ganguri și ale imenselor pivniți părăsite, contra invaziei guzganilor rătăcitori și flămânzi, pe cari s'ar părea că-i stâng.

Câte una albă, grasă, domnește din vârful olanelor bătrâne, ca o stăpână de casă. Altele se desmiardă în brațe de fete și de femei care le alintă, de copii cari le trag de coadă. Restul se strecoară nenorocite prin ungherele fără hrană. Nu miaună, nu cer. Divinitatea lor inițială impune o demnitate solemnă miseriei lor. Nu le vezi încrucișând strada, ca să împiedece mersul, posibil numai prin aleasa eleganță a claselor populare, prin străduțele așa de înguste și de întortochiate. Cutare, cu funingine în bătrâna ei blană albă, a încremenit de agonie pe o margene de marmură. Gondolierii o cunosc și-ți explică: s'a tras acolo să moară. Cu ochii pe jumătate închiși, ea se încălzește de o ultimă rază de soare. În muțenia ei animalică, fără idei abstracte și iluzii religioase, moare și ea în aceiași profundă și cu totul nenorocită umilință dureroasă ca și noi.

Sânt discrete și tăcute. Nu le auzi. De pe acoperișurile roșii și sure nu li se ridică imnul de iubire strigat tare de-asupra canalelor. Și ele știu că aici nu se face zgomot, nici de o așa de mare bucurie ca aceia, și se iubesc deci cu dinții de fiară strânși...

* * *

Din nou la Torcello. Ultimele reparații au făcut să iasă ori să fie puse la loc multe lucruri. Strălucitele mosaice în care asprimea bizantină e îmblânzită de ceva occidental și mai ales popular. Urmăresc detaliile care încunjură frumuseța marilor figuri: a lui Hristos coborîndu-se în limburi de o parte, a Maicii Domnului prelungindu-și enorm ivirea pe rotunjirea absidei din față. Invierea poartă pecetea bizantinului *ἀνάστασις*. Marile figuri ale Pă-

rinților în jețuri formează al doilea registru. În celelalte e teologia Vechiului Testament resumată în chipurile lui David și lui Solomon. « Pregătirea » noului legământ e presintată lângă scaunul gol pe care e așezată *etoimasia*, noua carte sfântă. Iadul, cu cei doi demoni cornorați și cu negrul lor împărat, purtând o lungă barbă albă, în jețul lui de osândire, cuprinde, în strecurarea de șopârle ale dracilor, și cele mai frumoase figuri de Împărați, de Împărătese, de Patriarhi plutind de-asupra flacărilor, pe când de partea fericiților, — fără niciun Purgatoriu la mijloc, deci strict oriental și bizantin, — stau numai alte chipuri, de clerici și de fruntași ai mirenilor. Simboluri încă nu destul de descifrate termină marea succesiune de scene.

În mari litere latine, inscripțiile cuprind, de o parte și de alta, o poezie de același fel, simplă, adânc populară: *Virgo Domini, natum prece pulsa, terge ratum*, « Fecioară a Domnului, stăruie în rugăciunea ta pe lângă Fiu, șterge păcatul ». . . .

N. IORGA

A P A R T E N E N Ț Ă ȘI DISPONIBILITATE¹⁾

Cuvântul «deștelenire» este poate acela care ar tâlmăci cu mai multă exactitate felul de lucru destul de anevoios la care voi încerca să mă dedau în expunerea ce urmează și rog pe cititor să scuze caracterul sinuos și poate în *desfășurare*. (La început, tema reflecției la care mă hotărîsem consta să desprind rădăcinile indisponibilității, astfel cum am fost condus să o descriu în *Être et Avoir*. Mi s'a învederat însă în mod limpede în decursul acestei cercetări că era în prealabil necesar să abordez un ansamblu de probleme cărora nimeni nu s'a îngrijit să le dea o soluție explicită și care gravitează în jurul a ceea ce sunt nevoit să numesc apartenența, adică faptul sau actul de a aparține.)

¹⁾ Filozoful și scriitorul Gabriel Marcel este unul dintre cele mai profunde și lucide spirite ale Franței de astăzi. Autor al mai multor volume, dintre care menționăm *Être et Avoir*, *Le Monde Cassé*, *Journal Métaphysique*, și al piesei mult prețuite la Paris *Le Dard*, Gabriel Marcel alcătuiește împreună cu Maurice Blondel, Jacques Maritain și Louis Lavelle linia cea mai vie și mai autentică a metafizicii franceze contemporane și sub inspirația căreia se găsesc astăzi spiritele cele mai alese ale Franței. La curent cu filosofia mondială și mai ales cu filosofia existențialistă germană, gânditorul acesta se îndeletnicește, ca și în studiul de față, scris anume pentru revista noastră, cu elucidarea unor anumite aspecte profunde ale existenței, pe care își propune să le sezeze în totalitatea lor concretă, reducându-le, după cum se exprimă unul din criticii săi, la ceea ce Karl Jaspers ar numi «situațiuni fundamentale». Necăutînd să-și construiască un sistem sintetic, ci mai mult să analizeze și să determine aceste situații fundamentale, Gabriel Marcel posedă o rară finețe în analizele sale, întrunind, astfel, în scrierile sale profunzimea și subtilitatea, geometria și finețea. Claritatea franceză nu se desminte, datorită acestui metafizician, nici în fața celor mai adânci și mai dificile probleme ale filosofiei actuale.

Voi proceda potrivit metodei care-mi este obișnuită, și care constă într'o analiză nu a faptului de conștiință, ci, mai de grabă, a conținutului conștiinței, adică a ceea ce conștiința are cu adevărat în vedere într'un oarecare număr de situații-tip care se pot deosebi în mod net unele de altele.

Să aparții cuiva. Acest obiect aparține lui Paul. Asta vrea să zică:

a) acest obiect este proprietatea lui Paul,

b) sau, mai precis, face parte din posesiunile (sau din colecția sau din domeniul) lui Paul.

În acest sens, nu aparține decât ceea ce poate fi disputat sau contestat. Afirmția: acest obiect aparține lui Paul este astfel, cel puțin în mod implicit, un aviz adresat celorlalți: să nu emiteți nici o pretenție asupra obiectului în chestiune, căci el aparține lui Paul. Iată de ce, dacă am adesea ocazia să spun: cutare lucru, cutare sau cutare tablou îmi aparține; dimpotrivă, nu văd că aș putea să mă găesc în situația să declar că nasul meu îmi aparține (pentru că nimeni nu-și poate închipui că altcineva ar putea emite pretenții cu privire la nasul meu), chestiunea se pune oarecum diferit pentru părțile instrumentalisabile ale trupului meu (adică pentru brațele mele, mâinile mele) pe care un altul ar putea voi să le întrebuințeze ca unelte.

Formula a doua (b) are avantajul de a pune în evidență existența unui fel de dualitate în interiorul apartenenței; într'adevăr, ea permite să se recunoască că există de o parte o relație între obiect și un ansamblu din care face parte, de alta o relație cu mult mai greu precizabilă între acest obiect și o anumită *entitate*, care îl revendică ca al său.

Se vede numaidecât că acest de-al doilea raport se poate idealiza, dacă putem spune astfel, ca de pildă când spun: îmi aparține să săvârșesc cutare sau cutare acțiune: a aparține înseamnă aici aproximativ: incumbă; suntem cu totul în afară de zona obiectivă în care părea că eram închiși la început.

E vorba să ne întrebăm acum dacă relațiile implicate în apartenență sunt în mod absolut personalisabile, dacă pot cu adevărat să se aplice la persoane, și în ce sens.

Dacă aș declara cu privire la un servitor: *îmi aparține*, aș provoca cititorilor, de sigur, o adevărată stupeoare; presupunând că nu

voi fi tratat cu compătimirea tăcută pe care o manifestă lumea nebunilor, și că voi fi întrebat cu ce drept pot afirma că acest servitor îmi aparține, se poate presupune că răspunsul meu, oricare ar fi el, ar voi să însemne că îl tratez ca pe un obiect pe care l-am dobândit sau care mi-a fost dat, etc. Oricare însă ar fi acest răspuns și amănuntul său, e sigur că are toate șansele să nu satisfacă pe interlocutorul meu, ci îi va apărea, dimpotrivă, ca traducând o pretenție exorbitantă, inacceptabilă. Lucrurile s'ar fi petrecut altfel, bine înțeles, într'o epocă în care robia exista încă.

E foarte curios să constatăm că această chestiune își schimbă cu totul aspectul dacă aș declara altcuiva: *îți aparțin*. Aici schimbăm de domeniu.

Trebue observat dela început — și aceasta este esențial — că aici evoc o situație care, la rigoare, nu se lasă obiectivată; sau, cel puțin, care nu poate fi obiectivată fără să sufere o alterare radicală.

Să ne așezăm în inima relației inițiale: Jacques, *îți aparțin*. Aceasta înseamnă: *îți deschid un credit nelimitat, vei face din mine ceea ce vei voi*. Mă dau ție. Asta nu vrea să spuie, cel puțin în principiu: sunt robul tău; dimpotrivă, mă pun cu totul la dispoziția ta, de bună voie; cea mai bună întrebuintare pe care aș putea-o da libertății mele, este să ți-o încredințez ție; sau, mai de grabă, în însăși această substituție, libertatea mea se consumă în mod paradoxal.

Numai că e vorba să știm care va fi răspunsul la această ofertă, dacă nu în ceea ce privește cuvintele, cel puțin în fapte. Cu alte cuvinte, cum se specifică *tu îmi aparții* care parcă este răspunsul necesar la actul prin care *eu mă dau ție*. La limită, se prezintă, de sigur, ca expresia unei secestrări; îmi aparții vrea să zică deci că *ești obiectul meu*; voi dispune de tine astfel cum voi vrea.

Se poate însă concepe ca acest răspuns să fie accentuat altfel și să însemne: « te admit ca participant la opera, la întreprinderea căreia mă consacru ».

În afară de aceasta, e clar că aceste două cazuri, dacă sunt susceptibile să fie deosebite net în mod teoretic de reflecție, sunt în realitate foarte greu de deosebit în fapt. Cu toate acestea, distincția trebuie menținută cu orice preț, chestiunea fundamen-

tală fiind aceea de a ști dacă faci apel la libertatea mea întrucât libertate, sau dacă, dimpotrivă, vrei s'o alienezi.

Acum se pune o problemă conexă care poartă asupra atitudinii mele interioare, prinsă în firea ei cea mai intimă.

Când declar: îți aparțin, săvârșesc oare un act de abdicare totală? Săvârșesc oare o defecțiune în calitatea mea de ființă înzestrată cu discernământ și voință? Și care va fi reacțiunea mea ulterioară în fața unui secestru eventual? Dacă cu adevărat nu numai că am consimțit la el, dar l-am și dorit, nu e nici un motiv să mă răzvrătesc împotriva-i când se va realiza, va fi efectiv. Totul depinde deci aici de spiritul în care m'am dat. Din nenorocire, avem toate motivele să gândim că acest spirit nu poate fi discernat cu certitudine într'un caz determinat, având în vedere imposibilitatea în care ne aflăm de a recunoaște ceea ce se ascunde dedesubtul unui asemenea elan în realitate de esență erotică.

Subliniem aici că, în măsura în care accept să fiu tratat ca un lucru, fac din mine un lucru, și s'ar putea să se pue între-barea dacă, prin aceasta, nu mă trădez pe mine însumi.

Prin aceasta însă, suntem conduși să ne punem problema care e la baza acestei reflecții și care se poate formula astfel: ce înseamnă să-ți aparții? Pot într'adevăr să dispun de mine dacă nu-mi aparțin?

Dacă ne referim la indicațiile preliminare dela care am plecat când ne-am întrebat ce înseamnă pentru un obiect să aparție cuiva, vom recunoaște îndată marea dificultate pe care o prezintă chestiunea care ni se pune acum.

a) Pot, într'un fel să mă tratez ca un obiect susceptibil de a aparține unui subiect care aș fi tot eu, în același timp? care ar fi relația ce ar uni obiectul cu subiectul?

b) Dacă această obiectivare e impracticabilă sau, mai bine spus, dacă mă transformă în ceea ce tocmai *nu sunt*, poate subsista încă relația care traduce termenul a aparține?

c) Totuși va trebui să elucidez, în orice chip, ceea ce vreau să spun când afirm, să admitem într'un limbaj neadecuat, că îmi aparțin; poate că aici am avea interesul să substituim termenului a aparține, expresia a fi sau a nu fi sie însuși. Problema fundamentală constă să determinăm care este relația concretă care mă leagă de mine însumi sau, mai adânc, să recunoaștem dacă ideea unei asemenea relații nu trebuie să fie transcendată.

d) Dacă obiectul e luat în accepția lui strictă, dacă înțelegem un lucru posedat, susceptibil să facă parte dintr'o colecție, este absolut sigur că răspunsul nostru la această primă chestiune trebuie să fie negativ, cu o rezervă la limita pe care o voi enunța îndată. Pe lângă aceasta, « eu » înseamnă negația însăși a obiectivității; or, aici ar trebui ca « eu » să poată fi tratat ca « el », ceea ce n'are nici un sens în acest registru.

Cu toate acestea, e cu neputință să rămânem la acest fine de neprimire. « Imi aparțin » nu ar putea să aibă înțeles decât cu condiția să personalizăm cu toată grija relația aici în cauză, pe scurt, să o interpretăm de pildă în felul următor: sunt sub paza mea, sau sub propria mea tutelă? E foarte interesant de observat că vedem prin aceasta reproducându-se în interiorul lui « îmi aparțin » o claviatură cu totul simetrică cu aceea care ni se înfățișa când analizăm propoziția « îmi aparții ».

La limită, aș putea dispune de mine ca de un lucru de care te cotorosești; e ceea ce se produce în sinucidere. Dar această nu se poate nicidecum regăsi în viața însăși, afară de acolo unde ea imită cât mai de aproape moartea — de pildă în prostituția totală.

Dacă prin *îmi aparțin*, înțeleg *sunt contabilul meu însuși* — și această identificare nu se poate efectua fără o alunecare apreciabilă a gândirii — sunt condus să gândesc că totul s'ar petrece *ca și cum aș fi doi*, ca și cum aș fi, de pildă, în același timp, primul născut și mezinul meu însumi. (Imaginez aici doi frați orfani dintre care unul ar îngriji de celălalt.)

Trebuie să notăm că, în această relație, găsim convergența absolută sau chiar coincidența între

îți aparțin
îmi aparții
îmi aparțin.

Aici e realizat un echilibru stabil întrucât:

1. distincția între mezin și primul născut e efectivă, adică acesta își asumă o autoritate;

2. această autoritate e recunoscută de mezin.

1. Dacă ne închipuim o ființă lăsată pe de-a-ntregul la voia impulsurilor și capriciilor ei, și care nu ar trăi decât în clipă, parcă nu i-am putea aplica această distincție, afară doar într'un chip

teoretic sau nominal; se poate de altminteri — și lucrul acesta ar fi de examinat — ca să nu fie aici decât un caz-limită care s'ar situa la granița omenescului: cazul unei ființe lipsite de orice conștiință. Poate că sezisăm aici semnificația adâncă a cuvântului conștiință, poate că deosebim cum se operează joncțiunea conștiinței psihologice și a conștiinței morale.

2. De altă parte — și de data aceasta fără nici o greutate — am putea evoca o ființă la care conștiința morală nu ar fi inexistentă, dar care i-ar recuza afirmațiile, care i-ar nega orice calitate de a ordona și de a apăra.

Lucru ciudat, se concepe că la anarhistul în stare pură — presupunând că există — *îmi aparțin* ar fi aruncat ca o sfidare în fața conștiinței trădată ca un transfug sau ca purtătoarea de cuvânt a unei societăți detestate. Ar fi interesant de văzut în ce măsură concluziile analizei mele anterioare rămân valabile în aceste cazuri extreme.

Se pare că formula în gura unui anarhist ar avea un înțeles exclusiv negativ; ea înseamnă: nu aparțin nimănui, nici un individ, nici o comunitate nu are cel mai mic drept asupra-mi. Aici *eu* înseamnă într'adevăr *nimeni altul*; conținutul *eu* se determină prin această excludere și nu altfel.

Toată chestiunea este acum de a ști dacă această afirmație pur polemică, și care n'are altă valoare decât sfidarea, este în măsură să orienteze în mod efectiv o viață, o conduită. E limpede că nu. De voie de nevoie, în faptele sale acest anarhist va fi pus în situația să ia poziție cu privire la anumite valori; de unele va ține seamă, de altele nu, însă în numele altor valori mai mult sau mai puțin implicite. Oricare ar fi aceste valori, ele nu ar putea să coincidă cu principiul de excludere sau de repulsiune pură la care eul său ar părea că se reduce. De unde, în însuși interiorul gândirii sale, o dualitate care n'ar putea să fie soluționată de vreme ce nici nu este măcar bănuită.

Ceva mai mult, reflecția arată că dacă anarhistul refuză să se supuiе unui individ sau unei colectivități, este pentru ca să nu decadă în proprii săi ochi, ceea ce implică că se tratează în același timp ca un credincios și ca o divinitate. În centrul unui anarhism consecvent, găsim zeificarea de sine care, de cele mai multe ori, nu se mărturisește.

Fără îndoială totuși, această formulă atât de simplă și atât de limpede nu este în totul adecuată; e mai bine să renunțăm la ea, spărgând-o ca pe un sâmbure sau o scoartă ca să desghioace ceea ce s'ar putea numi miezul afirmației anarhiste care, în fond, s'ar putea formula în chipul următor: *acum și în orice împrejurare, pretind să fac ceea ce-mi place*. De sigur că regăsim în această formulă sfidarea sau provocarea pe care o semnalăm mai sus; dar, de data aceasta, un lucru în plus este explicat. Căci trebuie să avem grija să recunoaștem ceea ce se pune în această afirmație și ceea ce nu este nicidecum.

Când declar că înțeleg să fac ceea ce-mi place, sau să acționez cum voi vrea, mă abțin cu totul să mă pronunț în ceea ce privește invarianța sau, dimpotrivă, fluctuațiile posibile ale acestui arbitrar. Se poate ca ceea ce-mi place în această clipă să-mi placă încă peste șase luni; în acest caz voi acționa peste șase luni așa cum acționez și astăzi. Se poate însă ca tocmai contrariul să fie adevărat, și, în acest caz, voi acționa tocmai pe dos.

Dacă o idealitate este deci afirmată aici — ceea ce este evident — ea nu poartă nici asupra-mi (înțeleasă ca un ansamblu de dispoziții), nici asupra obiectului dorinței mele sau a aversiunii mele, ci numai asupra unui anume raport ai cărui doi termeni pot de altminteri să varieze.

Se pare însă că prin aceste considerații suntem trimiși din nou la formula negativă de adineaori. A pune identitatea acestui raport nu înseamnă, de sigur, să ne pronunțăm asupra relației metafizice — sau psiho-fiziologică, dacă vreți — care unește mentalul și fizicul; ci înseamnă numai să refuzi ca altul să-și permită să vie să așeze un obstacol pe traiectul care unește pe unul cu celălalt.

Nu putem însă evada din această poziție limită care, încă o dată, este exclusiune pură, fără să restabilească oarecare constantă care nu ar putea să fie decât o valoare și de care trebuie să te angajezi să ții socoteală; dar prin aceasta, sensul lui *îmi aparțin* se va găsi transformat ridicol; va fi cât pe aici să treacă în contrariul său, într'un « nu-mi aparțin », aparțin de pildă cutărei Idei (justiției, adevărului, etc.).

Ne-am îndruma astfel către această concluzie în aparență paradoxală că, la una din limitele claviaturii, *îmi aparțin* este o

afirmație care se distruge ea însăși, pentrucă *eu* nu este decât negația oricărui conținut sesizabil în general — și că la cealaltă limită caută să se suprimă și să se transforme într'o formulă de tip contrar, aparțin cutărei valori. De altminteri, ar fi locul să ne întrebăm aici dacă această valoare nu poate fi negativă; dacă o ființă nu poate aparține Răului, Urii, Demonului. Cred că ar trebui să ne ferim a nega aceasta cu ușurință; se pare că structura noastră permite ceea ce trebuie privit ca o perversiune totală, pentrucă se poate întâmpla ca o ființă omenească să se consacre ca unui principiu pozitiv unuia care nu este decât negația lui radicală.

Totuși, dacă ne străduim să strângem cât mai de aproape cu puțință realitatea morală cuprinsă oarecum în ritmul său și ca în pulsațiile sale dramatice, parcă regăsim de o manieră generală relația diadică care unea pe mezin cu primul născut în metafora sau în parabola de bază, dela care am plecat; e de altminteri posibil ca această relație să poată fi privită ca plurisabilă, adică nu există raport familial sau omenesc care să nu poate fi recunoscut sub o formă transpusă în interiorul cetății-celulă pe care o constituie eu însumi. Totuși cred că e suficient să ne referim aici la relația particulară pe care am evocat-o.

Ea oferă marele interes de a ne constrânge să nuanțăm noțiunea curentă a autonomiei, care prezintă defectul grav și îndoie de a fi în același timp rigid și echivoc. Principiul legislator sau *nomotetic* nu se confundă în realitate decât în mod verbal cu eul sau cu sinea a cărei independență parcă ar fi proclamată. Și poate că ar fi posibil să se dovedească cum alunecările istorice, care se pot constata în însăși noțiunea democrației, derivă, în ultimă analiză, din acest echivoc inițial. Parabola la care am recurs are mai puțin avantajul să arate limpede că e mai puțin vorba de o identitate decât de o înrudire, de ceea ce s'ar putea numi *un dimorfism* de bază care, de altminteri, nu trebuie substanțializat, ci mai de grabă înțeles în valoarea sa funcțională.

Aici se ivește totuși o problemă grea: nu ar trebui să se spună că acest dimorfism presupune, în mod necesar, o unitate care să-l facă posibil? Se pare că se poate sau chiar că trebuie să se puie în principiu că această dualitate nu este, nu poate să fie inițială; că nu prezintă nici măcar caracterul de ireductibilitate relativă care aparține deosebirii dintre două corpuri sau, mai general,

dintre două ființe care s'au dat una alteia sub spețe trupești. Totuși e îngăduit să credem că îndoita chestiune de a ști de ce tip poate fi această unitate prealabilă și cum se diferențiază ea, nu interesează cercetarea la care purcedem aici. Indicațiile de ordin metafizic cu care voi încheia nu vor fi, mi se pare, fără să reflecteze oarecare lumină asupra acestor chestiuni foarte obscure. Dar e încă de pe acum necesar să observăm că specificările de care această diadă este susceptibilă, sunt în raport direct cu variațiile care se pot defini perfect: a dragostei de sine și a urii de sine; nu vorbesc aici de indiferența de sine a cărei existență poate fi contestată, cu toate că, în ceea ce mă privește, sunt dispus să o cred posibilă. În orice chip, aici se deschide un câmp foarte vast investigațiilor fenomenologice.

În ce privește dragostea de sine, e ușor de recunoscut opoziția absolută dintre o dragoste idolatră, care este un heauto-centrism, și o caritate față de sine însuși, care, departe de a trata pe sine ca o realitate plină și suficientă ei însăși, îl privește numai ca pe un germene gata să rodească sau ca un punct de nivelare posibil a spiritului sau chiar a divinului în lume. A se iubi pe sine însuși, în acest de-al doilea sens, nu înseamnă, desigur, să-ți manifesti oarecare complezență, ci a te plasa față de sine în poziția care ar îngădui să obții dela tine cea mai înaltă realizare; și e foarte limpede că oarecare infatuare este prin ea însăși nefavorabilă dezvoltării unei activități cu adevărat creatoare în orice ordine ar fi: nu vorbesc aici numai de creația artistică sau științifică, ci și de iradierea pe care o degajează orice suflet generos. Dimpotrivă, se poate spune că o duritate, o rea voință excesivă față de sine însăși pot să fie tot atât de paralizante, cu toate că din motive contrarii, de unde nevoia acelei răbdări față de sine însuși, care se poate de altminteri împăca cu o luciditate care să nu defecteze și pe care au recomandat-o marile spirite, un Sf. Francisc de Sales, dacă nu mă înșel. Dar toate acestea nu sunt posibile și nu păstrează un sens, decât acolo unde sunt realizate în sine și în raport cu sine, în același timp distanța și apropierea care definesc actul de caritate, considerat în el însuși. Or în realitate, în practică, păcătuim aproape totdeauna prin incapacitatea fie de a ne vedea, fie, cu mult mai rar de altminteri, dacă am ajuns la această obiectivitate, de a păstra cu noi înșine acest

contact pe care trebuie să-l menții totdeauna cu aproapele tău. Aceasta de-a doua posibilitate ar putea fi ilustrată studiind de aproape psihologia raționalistului pur care apare atât de des ca exilat de el însuși.

Aceste observații ar trebui să îngăduiască să risipim confuzia atât de supărătoare care înconjoară raporturile egoismului și ale dragostei de sine, în deosebi în ceea ce privește noțiunea mântuirii considerată din afară de acei ce o imaginează ca un succes supra-pământesc. E aici o aberație căreia ar trebui să i se puie capăt, amintind cu tărie că pentru ideea creștină nu ar putea să fie mântuire individuală în sensul primitiv și atomic al cuvântului. De altminteri, am putea găsi o prefigurație a acestei idei în domeniul creației artistice, căci artistul adevărat nu creează pentru sine, ci pentru toți; el nu se poate satisface decât cu această condiție și așa spune că nu există creație artistică dacă subiectul creator nu se dă în permanență la o parte.

* * *

Acest ansamblu de reflecții comandă toate investigațiile care se referă la disponibilitatea propriu zisă astfel cum poate fi realizată nu numai în caritate, dar și în nădejde și, așa adăuga, în admirația al cărei nivel înalt spiritual și chiar metafizic nu pare să fie pe deplin recunoscut în zilele noastre.

Verbul a ridica înseamnă cu multă tărie și în chipul cel mai exact, cel mai semnificativ, tipul de acțiune pe care o exercită admirația asupra noastră, sau, mai de grabă, care se săvârșește în noi, în funcție de obiectul care o provoacă. Lucrul acesta este atât de adevărat, că, de exemplu, când cu ocazia unei opere muzicale sau poetice împărtășim entuziasmul nostru unei persoane care nu-l împărtășește, nu numai că ni se pare că ea rămâne pe pământ în timp ce noi sburăm, dar putem avea chiar impresia foarte neplăcută că ne trage jos, că ne face să ne poticnim; și violența cu care protestăm împotriva atitudinii ei măsoară întrucâtva efortul prin care îi rezistăm.

Este cu totul sigur că însușirea proprie a admirației este de a ne smulge mai întâi din noi înșine, din ideea despre noi înșine; fără îndoială nu există domeniu în care analizele reductoare ale unui La Rochefoucauld să se dovedească mai insuficiente. Poate că

nu este nici un exemplu care să puie mai bine în evidență prelungirile pe care e susceptibilă să le primească în ordine psihologică distincția bergsoniană a lucrului închis și deschis.

Intr'adevăr, nu e destul să spui că admirația este negația activă a unei anumite inerții interioare, ci mai ales trebuie să remarci că ea poate fi concepută nu numai ca un avânt, dar și mai mult încă, ca o irumpere (verbul a *inunda* corespunde aici unei realități irecuzabile), care nu se poate produce decât în interiorul unei ființe care nu alcătuește cu ea însăși un sistem închis, hermetic, în care nimic nou nu mai poate pătrunde.

Aș spune mai adânc, și fără să am timpul să insist aici asupra acestui punct capital, că admirația este legată de faptul că ceva ni se revelează. Ideile de admirație și de revelație sunt în realitate corelative, și o psihologie în totul subiectivă este condamnată să nu înțeleagă nimic din admirație și să-i substituie date la care ea este în mod riguros nereductibilă. Aici zace de altminteri unul din fundamentele realismului.

În legătură cu aceste simple observații ar trebui studiate, în mod succesiv, refuzul de a admira și incapacitatea de a admira, pentru a vedea cum traduc unul și altul o oarecare indisponibilitate fundamentală.

Nu de mult, un autor dramatic declara în cursul unui interview că admirația îi părea o stare umilitoare căreia i se refuza din toată puterea. Această afirmație poate părea caraghioasă, dar ne putem teme să nu ascundă o stare de spirit din ce în ce mai răspândită. Probabil că nimic mai caracteristic într'o oarecare degradare contemporană decât tendința de a afecta cu un indiciu de suspiciune orice superioritate recunoscută ca atare. O analiză foarte asemănătoare aceleia la care a purces Scheler pentru resentment ar dovedi, că la baza acestei suspiciuni, este o preocupare palpitantă de sine, un: «dar ce devin eu aici?», ori admirația, întrucât se lasă tradusă sub formă de judecată, este tocmai afirmarea unei superiorități nicidecum relativă, ci *absolută*; absolută, insist; și, în această privință, cuvântul incomparabil ia o semnificație cu totul precisă.

Fără îndoială, însă prea târziu, intervine spiritul de comparație (se va spune: e tot atât de frumos ca . . . , e și mai frumos decât . . .); dar acesta este relativ contingent în raport cu datul ini-

țial, care este recunoașterea unui anumit absolut ¹⁾). Numai printr' o mișcare reflexă pot fi adus să mă gândesc în raport cu acest absolut și să fiu îngrijorat de poziția pe care o ocup în raport cu el. Și aici se impune o opțiune; după cum mă comport aici sau nu — și înainte de toate, mă refer aici la o comportare interioară — ca sistem de pretenții, mă neliniștește (je prends ombrage) sau nu acest absolut ce mi se ivește în față. Cât de bogată de sens este aici expresia *prendre ombrage!* înfățișând de minune că această lumină nouă riscă să mă întunece în ochii mei proprii sau în ochii altora, a căror considerație intervine direct în judecata pe care o încerc să o fac asupra-mi. Ar fi locul să se procedeze aici la o reflecție asupra condițiilor care îngăduiesc sau care, dimpotrivă, riscă să eclipseze o revelație, oricare ar fi ea.

A spune: admirația este o stare umilitoare, înseamnă a trata subiectul ca putere existând în sine și luându-se pe sine însuși ca centru. Dimpotrivă, a proclama că este o stare de exaltare, înseamnă a pleca dela ideea inversă, potrivit căreia funcția proprie a subiectului este de a ieși din sine și de a se realiza în har și în creație sub toate formele ei.

Desigur că refuzul de admira poate să se înfățișeze sub aspecte mai nuanțate; nu e totdeauna la baza invidiei și a resentimentului. La rigoare se poate concepe că admirația sau entuziasmul pot să fie dacă nu condamnate, cel puțin ținute în suspiciune în numele spiritului critic sub pretext că ne lipsesc de controlul nostru asupra noi înșine.

Aici însă reflecția ar dovedi cu ușurință că dacă, în materie de cunoștință, rolul spiritului critic este de mâna întâi, în sensul că trebuie să prezideze la ansamblul operațiilor care îngăduesc să se desprindă înseși faptele de care înțelegem să dăm socoteală ulterior, este cu totul imposibil, în domeniul aprecierii, să-i recunoaștem o funcție comparabilă. E un nou sens să presupunem, fie chiar o secundă, că spiritul critic ne vă îngădui să hotărîm dacă o operă este sau nu este demnă de admirație. El nu poate juca aici decât un rol negativ, de altminteri folositor, asta vrea să zică că mă obligă să mă întreb dacă, de pildă, în admirația mea

¹⁾ Citați expresia unui cunoscător care vizitează o expoziție: e foarte bine . . . , e foarte bine . . . , ah! asta, e bine.

pentru cutare operă nouă nu intră oarecare spirit de contradicție sau, dimpotrivă, grija de a mă convinge pe mine însumi că vibrez la unison cu acei care dau tonul în micul grup căruia îi aparțin sau încă dorința de a mă singulariza, etc.

Incapacitatea de a admira, inaptitudinea admirației pune probleme oarecum diferite, însă conexe, și care interesează ceea ce aș numi bucuros inerția interioară sau încă atonia spirituală.

Poate că pentru a lumina acest domeniu ar trebui să reflectăm cu cât mai multă precizie posibilă, asupra ceea ce înseamnă a răspunde. Cuvântul englez *response* ne dă aici indicații precise, căci exprimă mai bine decât termenul francez *réponse* această reacțiune ivită din străfunduri, care tocmai lipsește ființei inertă interior sau atonă.

Mi se pune o întrebare la care nu pot răspunde; asta înseamnă că nu *am* ceea ce-mi trebuie ca să răspund; comparațiile materiale sunt aici aproape inevitabile; sunt tratat ca un fișier — un fișier care s'ar gândi el însuși și ar fi, în același timp, propriul său arhivar; nu e în mine fișă care să corespundă întrebării puse. Suntem aici în domeniul averii, sau mai exact, experiența noastră ne apare la început ca neputând fi reprezentată decât în termeni de avere; cu toate că dacă ne gândim bine, această imagine se dovedește înșelătoare, pentru că nu pot concepe că există în mine elemente de știință juxtapuse printre care ar fi vorba să găsec elementul cerut. Dar ceea ce este sigur, este că pot să am dorința fierbinte să dau satisfacție aceluia care mă întrebă fără să am posibilitatea și, într'adevăr, în acest caz parcă m'aș izbi de un obstacol material.

Putem să privim acum un caz foarte diferit. Cineva face apel la simpatia mea într'o împrejurare dată. Și aici e vorba să dau un răspuns, însă de o natură cu totul deosebită; și se întâmplă că acest răspuns care este de natură sentimentală, nu e în puterea mea să-l fac să țâșnească din mine. Nu parvin să mobilizez simpatia care-mi este solicitată, aș dori să fie altfel, mi-e penibil să-mi decepționez interlocutorul, dar ce să fac? Nu pot decât să rostesc câteva formule pe care le am la dispoziția mea, care fac parte din repertoriul meu și care-mi par că ar conveni situației prezente, poate chiar să reușesc să le dau o intonare de compătimire dar și aici încă recurg la un repertoriu; toate acestea sunt avere, ca

fișele de odinioară; alta este acea simpatie efectivă, vie, la care s'a făcut apel și pe care în realitate nu o încerc. Rămân străin la durerea celuilalt, și nu parvin să o fac a mea. De ce se petrec lucrurile astfel? S'ar putea să am preocupări personale prea vii ca să pot face loc acestui sentiment. Orișicum, să nu ne lăsăm înșelați de un atomism de sigur amăgitor. Se poate foarte bine întâmpla să mă simt în general opac, impermeabil, și această stare poate să ție de cauze foarte variabile (oboseală, uzură morală, obiceiul de a te concentra prea mult asupra ta însuși; intimitatea cu sine poate degenera, ca orice relație, ca orice legătură și poate ajunge vicioasă).

Dar se poate foarte bine întâmpla și faptul de a te cufunda brusc în viața altuia și de a fi întrucâtva corstrâns să vezi cu ochii tăi, fie singurul mijloc de a risipi cel puțin pentru câteva clipe această obsesie de sine de care părea că era cu neputință să te distragi. Singur nu ai fi parvenit să te desprinzi de ea, dar prezența celuilalt realizează această minune, cu condiția să consimți la ea, să accepți să nu o tratezi ca o simplă intrusiune — în raport cu tine în-uși — ci ca o realitate. Nimic mai nesilit în adevăratul sens al cuvântului decât această acceptare și acest consimțământ; nimic care să comporte mai puțin prealabila deliberare în care o psihologie învechită credea că vede condiția esențială a actului liber. Adevărul este că atât timp cât ești prizonierul categoriei cauzalității, atât de greu utilizabilă, îndată ce e vorba de a gândi spiritualul, nu ești în măsură să deosebești între constrângere și apel și asemenea între modalitățile totuși ireductibile ale răspunsului pe care unul sau altul îl obțin dela noi. În ceea ce mă privește, cred că termenul răspuns ar trebui rezervat reacțiunii în totul interioară pe care o trezește apelul. Acel ce pretinde să ne constrângă uită sau afectează că uită că suntem oameni; în măsura în care-i cedăm, încetăm de a fi prezenți nouă înșine, el ne face străini față de ceea ce suntem, poate că am putea spune că ne pune în stare de somnambulism: experiența celor ce se petrec într'un număr de state europene nu poate decât confirma această ipoteză. În timp ce, în chip destul de misterios, apelul ne restituie nouă înșine. De altminteri, nicidecum în mod fatal, de vreme ce ne putem refuza lui. Dar nu este nicidecum necesar ca răspunsul nostru să fie liber pentru ca el să implice

o conștiință perfect limpede de acest refuz posibil; aș spune bucuros că *e liber de vreme ce e liberator*. Și poate că am găsi aici mijlocul de a da la o parte anumite piedici pe care o filosofie tristă și ursuză parcă i-a făcut plăcere să le adune timp de două veacuri pentru conștiințele scoase din uz. Cu toții purtăm o povară care, în orele critice, ajunge literalmente insuportabilă; mai întâi povara trecutului nostru, a ceea ce am fi vrut să facem și a ceea ce nu am realizat, a ceea ce am fi dorit să fim și a ceea ce nu suntem. Nu m'aș îndepărta gândind că un act e liber, astfel după cum spuneam, în măsura în care e liberator, adică în măsura în care ne ușurează această povară care apasă asupra umerilor noștri și parcă ar trebui să ne arunce odată cu fața la pământ. În această privință nu am putea da prea mare însemnătate atitudinii interne adoptate de conștiință în fața irevocabilului. Intrucât acesta e tratat ca un obiect și, ca atare, imobilizat, deține puterea de pietrificare distrugătoare pe care cei vechi o atribuiam feței Gorgonei. Dar cu cât imobilizăm mai mult trecutul, cu atât viitorul ni se prezintă ca revolut cu anticipație; această contaminare a viitorului prin trecut este în inima oricărui fatalism. Dar nu trăim, în sensul deplin al cuvântului, decât cu condiția de a nega în orice clipă acest fatalism; și dacă, din nenorocire, am parveni, nu spun numai să-i dăm o adeziune verbală care nu înseamnă nimic, dar să-l sancționăm în inima noastră, adică să credem în el, viața însăși s'ar opri în loc. Mi se pare că s'ar putea spune că viața e comparabilă cu navigația cu pânză; aceasta presupune o îndoită mobilitate, a apei și a aerului; noțiunea acestui îdoit element trebuie să fie transpus aici în ordinul temporal. Psihopatologia ne arată cum viața poate fi oprită literalmente, paralizată de o anumită reprezentare imobilizantă a trecutului și a viitorului care este aceea a obsedatului. Contrariu unui loc comun care apasă asupra ceea ce aș numi filosofia curentă, nu e adevărat dacă spunem că trecutul e imuabil, pentru că nu putem distinge în mod legitim între evenimentele care sunt fixate în materialitatea lor și o anumită lumină care, dimpotrivă, variază esențial după focarul din care emană — focarul care este prezentul el însuși trăit. Trecutul împotriva căruia mă răzvrătesc nu este, strict vorbind, identic cu ceea ce este sau cu ceea ce devine, când mă împac cu el.

Cred că suntem, aici, în măsură să descoperim anumite rădăcini ale indisponibilității care se confundă cu inerția interioară de care am amintit când a fost vorba de admirație. •

Cred că problema se limpezește, se deslușește până în străfundul ei, cu începere din clipa în care am înțeles că disponibilitatea și creativitatea sunt noțiuni conexe. Totuși se poate ridica aici o obiecție: nu suntem oare ispitiți să observăm că un creator este adesea indisponibil, în sensul moral al cuvântului, adică că e prea ocupat de opera sa, ca să acorde celorlalți o simpatie afectivă? Aici se impune însă o observație: trebuie să deosebim în măsura cea mai înaltă între opera ce va să fie creată și cea deja realizată. Cu începere din clipa în care mă crispez pe opera mea împlinită, în care ea ajunge pentru mine centrul lumii și judec în raport cu ea, fie operele altora pe care le compar cu ea, fie pe aceia ce au apreciat-o într'un fel care mă satisface, sau, dimpotrivă, îmi displace, ea se transformă într'o avere asupra căreia gândul meu să îndreaptă cu anxietate, ceva peste care închid o mână înțepenită. Prin aceasta mă pun în stare de indisponibilitate radicală. Ar trebui să se producă o efracție ca să mă smulgă ei. Se vede numaidecât diferența esențială între această stare, această indisponibilitate sterilă, și starea de gestație a creatorului care rămâne concentrat asupra unei opere ce va să fie săvârșită, căreia îi dă substanța sa; căci această operă ce va să fie împlinită este vocația sa materializată, care se ordonează în raport cu ceilalți, în raport cu lumea. E felul lui de a se da. Și numai printr'un sens contrariu care echivalează cu o trădare, imaginăm ca un lucru această modalitate creatoare, acest sacrificiu — căci este un sacrificiu în sensul cel mai pur. Tocmai pentru că opera rămâne să fie săvârșită, e cu neputință să fie tratată ca o avere. Trebuie să remarcăm numaidecât că aceasta se poate transpune pe un plan care nu e nicidecum acela al operei de artă, ci acela în care mă pun eu însumi ca fiind de împlinit, de creat. O opoziție asemănătoare cu aceea pe care am subliniat-o între opera făcută și cea de realizat există între mine ca ansamblu de calități date, de o parte, și ca creație continuă, de alta. Și încă trebuie să ne întrebăm mai precis în ce condiții poate să se opereze legitim această concentrare a gândirii mele asupra a ceea ce trebuie și vreau să fiu. Ea poate nu numai să fie sterilă, ci și răufăcătoare, și, la urma urmei, distrugă-

toare, dacă poartă asupra perfecționării mele considerată ca o rânduială interioară de realizat și nu asupra unui raport care trebuie stabilit fie cu Dumnezeu, fie cu aproapele meu sub o formă oarecare, pe scurt, asupra unui serviciu sau unei opere.

Urmând această linie de gândire, mi se pare că am fi conduși să propunem formula următoare: țin să mă fac indisponibil în măsura precisă în care-mi tratez viața sau ființa ca o avere întru câtva quantifiabilă, și care, prin însuși aceasta, este susceptibilă să fie delapidată, istovită, secată sau chiar volatilizată. Într'adevăr, în raport cu această avere, mă voi găsi în starea de anxietate cronică a omului aplecat asupra neantului care posedă în tot și pentru tot o mică sumă de bani pe care trebuie să o facă să ție cât mai mult timp posibil, pentrucă nu va mai avea nimic când va fi cheltuită. Această anxietate este *grija* ca distrugător, ca element paralizant care oprește toate avânturile, toate inițiativele generoase. Trebuie să ne dăm bine seamă că această anxietate sau această grijă poate să se resoarbă într'o stare de inerție interioară, în sânul căreia lumea e trăită ca stagnare, ca putrefacere. Cuvântul datorit lui Thomas Hardy într'una din poemele sale, *unhope*, și pe care Charles du Bas l-a tradus prin neologismul *inespoir*, redă admirabil această stare sufletească prinsă în ceea ce s'ar putea numi negativitatea ei pozitivă. Această nesperanță care se opune speranței, după cum teama se opune dorinței, este cu adevărat moartea în viață, moartea anticipată. Nu există problemă mai gravă și mai grea ca aceea de a ști cum putem triumfa — de vreme ce pare să se realizeze dincolo de orice luptă posibilă într'o zonă de desnădejde palidă, care se deschide în fața noastră la anumite ore ca o prăpastie, și mai târziu ne înămolim în ea ca într'o mlaștină din care nu mai avem nici măcar sârmanul, elementarul curaj să dorim să ieșim.

Este vădit că nu există o tehnică infailibilă care să ne permită să ne desprindem de ea; dar nu e mai puțin sigur că nu putem fi satisfăcuți de un fatalism care ne-ar condamna să rămânem prizonierii acestei rânduiei până ce să se întâmple nu știu ce împrejurări exterioare nouă care să ne elibereze.

Filosofic, nu există aici mântuire decât în reflecție, însă trebuie să recunoaștem, în același timp, că această reflecție nu se poate despărți de libertatea care se încarnează în ea. De aceea

trebuie să ne exprimăm aici cu multe precauții: și ne ferim în deosebi de tipul de formulă liniștitoare: «veți avea totdeauna resursa să...»; într'adevăr, aici nu e vorba de un mijloc pe care l-am avea la dispoziția noastră, ca un soporific pe care l-am procura dela farmacie sau un revolver dela armurier; pentru motivul foarte simplu că nu este vorba de altcineva, că e vorba de noi înșine, noi înșine ca subiect. Suntem aici în prezența misterului central al ființei noastre. *Pentru că libertatea noastră este noi înșine, ea poate să ne pară în anumite clipe inaccesibilă.* Da, totul se petrece atunci ca și cum o prăpastie simplă dar inaccesibilă ne-ar despărți de ea, ca și cum n'am putea-o întâmpina. Regăsim aici ceea ce încercăm să subliniez cu privire la apartenența sie însuși și la cetatea-celulă pe care o alcătuiesc cu mine. Atingem aici cea mai misterioasă, cea mai intimă articulație a ființei și a libertății. Într'adevăr, reflecția îngăduie să reiasă aici cea mai strânsă și cea mai paradoxală conexiune între fapt și actul de a fi, de o parte, și posibilitatea permanentă de a fi despărțit, de a fi tăiat de ceea ce ne face să fim, de ceea ce ne constituie ca ființe, de altă parte. Numai că această situație fundamentală despre care nu e de ajuns să se spuie că este a noastră, căci tocmai ea face posibil ceea ce numim noi înșine, vom fi totdeauna tentați să interpretăm această situație într'un limbaj obiectiv care o denaturează; această libertate care este întru câțva sufletul sufletului nostru, în clipa în care vom fi renunțat să o închipuim ca o facultate cu care am fi dăruți, sau, dacă vreți, ca un atribut, ceea ce probabil n'are nici un sens, riscăm să o convertim într'o forță imaginată în afară de noi și care, după capriciul său, când ni s'ar potrivi, când, dimpotrivă, s'ar retrage din noi; dar aceasta nu este vădit decât o ficțiune contradictorie; presupunând că numele libertății ar putea conveni acestei forțe, nu ar mai fi libertatea noastră. Ce să conchidem de aici? cum am putea să ne sustragem acestei dileme rătăcitoare? cu singura condiție să recunoaștem că raportul mobil, și, dacă îndrăsnesc să spun, dramatic care mă leagă cu mine însumi nu poate să fie închipuit; că nu poate fi pus în fața unei gândiri așa cum poate fi un raport oarecare care ar lega între ei termenii din care fiecare e o dată, sensibilă și inteligibilă, puțin importă. Și prin aceasta suntem puși direct în prezență cu ceea ce am numit în altă parte metaproblematica.

Incheind, aş vrea să revin încă o dată asupra sensului noțiunii de metaproblematică sau de mister, pe care stăruie să o privesc esențială și care, dacă nu e considerată în rigoarea ei, poate, din nenorocire, să dea loc la cele mai supărătoare denaturări. Intr'adevăr, riști totdeauna să interpretezi misterul ca o problemă asupra căreia spiritul ar veni să-și puie în mod arbitrar eticheta; cale fără ieșire *no thoroughfare!* și ne-am reîntoarce astfel la agnosticismul cel mai plat dela sfârșitul veacului al XIX-lea. Cred că toată opera mea se ridică împotriva unei asemenea interpretări, opera mea dramatică cât și scrierile mele filosofice. Aș fi tentat să citez aici câteva pagini din studiul lui P. Fessard care va apărea ca introducere la lucrarea mea *Soif*, dacă nu mi s'ar părea ridicol să-ți citezi propriul tău comentator. Poate că e suficient, pentru a face dreptate acestei acuzări, să amintesc că, în ochii mei, misterul degajează anumită lumină care nu e aceea a cunoașterii, ci despre care voi spune metaforic că favorizează încolțirea cunoștinței, după cum soarele permite creșterea unei plante sau îmbobocirea unei flori. «Metaproblematica este, spuneam, o participare care întemeiază, topește calitatea mea de subiect». Această definiție parcă ne-ar duce într'un impas. Oricât aş încerca să răspund în limbaj de obiect mă împied.c în cele mai grele contradicții, acelea pe care le-a reperat atât de net idealismul modern. Aceste contradicții țin de faptul că dacă interpretez participarea ca o înserare a mie însumi într'o anumită urzeală obiectivă, adopt, în raport cu aceasta, poziția prezumpțioasă a unei inteligențe pure care ar pretinde să privească universul de sus. Dar această detașare spectaculară se opune aceleia a sfântului sau a eroului care se realizează în însuși interiorul ființei. E lucru vădit că sfântul nu se desprinde de lucruri și de preocuparea lucrurilor, decât ca să participe mai direct la intenția creatoare, *voluntas tua* care este în inima oricărei vieți. Una din tragediile esențiale ale lumii moderne a consistat poate să confundă aceste două tipuri de detașări.

Trebuie să declarăm deci, oricât de scandaloasă ar putea să pară la început asemenea afirmație, că cu cât particip mai efectiv la ființă, cu atât sunt mai puțin în măsură să știu sau să spun la ce particip sau, mai exact, cu atât mai puțin această chestiune oferă pentru *mine* un sens; și semnificația esențială a teologiei

negative va consta să împresoare, prin excluderi succesive și aproape concentrice, această afirmație centrală cu care cel ce o rostește face trup până la punctul de a nu o mai putea chiar profera.

Mi se pare că ne-am îndepărtat mult de zona analizei concrete în mijlocul căreia ne-am îndrumat la început; cred totuși că nu e nimic. Afirmațiile metafizice pe care le-am enunțat sunt, dimpotrivă, transcriptibile în termeni de experiență trăită și nu au decât în această referință plinătatea semnificației lor.

GABRIEL MARCEL

BALADA VECHII SPELUNCI

Stăteam la mese 'ngrămădiți,
Lipite trupuri, suflete stinghere,
Ca niște emigranți trudiți
In pânțele unei vechi galere
Spre vre-o Americă de vis porniți.

Fata cu ochi de diamante negre
Turna 'n pahare băutura tare
Și lungi priviri scormonitoare
In piept ca niște sulii negre
Ne pătrundeau pe fiecare.

Ce sculptor scăpătat și neguros
Lăsase cârciumarului drept plată
Statuia-aceea barbară, lucrată
Parcă din smoală, Veneră ciudată
Cu creștetu 'n tavanul unsuros?

Fata cu șolduri dolofane
Pe care o iubisem rând pe rând
Cânta romanțe suburbane
Cu glasul răgușit și blând
Al unei vechi toxicomane.

Urlau în viforul de-afară
Toți musafirii la sabat
Și ne chemau neîncetat
Să ne-avântăm cu ei afară
Pe coama vântului turbat.

Dar noi priveam cu gândul ostenit
 Printre banalele refrene
 Pe-un nou tovarăș chiar atunci venit
 (Și presimțiri subpământene
 Ne 'nvăluiau domoale și viclene).

De unde răsărise printre noi?
 Nici unul nu-l văzuse la intrare.
 Ce adunare de strigoi!
 Statuia ne turna 'n pahare
 Și sta la masă lângă noi.

Să te mai miri de noul musafir,
 De 'mbrăcămintea-i demodată?
 Purta un frac verzui cusut cu fir,
 Pantofi cu copci de-argint, cravată lată
 Cât un ștergar, manșeta fin brodată.

Cu ochi sticloși în fundul feței slabe
 Ne măsură tot învârtind încet
 În degetele lungi ca niște scoabe
 Un ascuțit și fin stilet
 Cu teaca plină de 'ncrustări arabe.

L-am ascultat vorbind apoi
 În glas cu mlădieri feline;
 La vorba lui dorințe noi
 Și crâncene-apindeau rubine
 În întunericul din noi.

Vorbea despre-o oștire mare,
 De 'ntunecatul Impărat,
 Și despre-o stranie 'njghebare,
 Cu suflete de cumpărat:
Răsplata nu e viitoare!

La brațe ne-am crestat pe rând
 Și-am iscălit apoi cu sânge.
 Statuia ne turna cântând

Cu glasul otrăvit și blând.
Rachiul avea gust de sânge.

Ha! Ce duhoare de pucioasă!
Unde-i tovarășul ciudat?
Nu l-ai văzut jucând pe masă
Cu fracu 'n coadă verde ridicat?
Copita din pantof ieșea lucioasă...

Câți au plecat, câți au rămas
Din ceata noastră de atunci?
Trecut-a timp: un veac? un ceas?
Blestemu-acelei vechi spelunci
Ne urmărește pas cu pas.

VIAȚA ALĂTURI

Zilele mele, rupte drapele,
Smulse se duc în vântul mare-al vremii.

Pitagora, ce auzeai
Când plăsmuiai muzica sferelor?
Ecoui uraganelor stelare
Și-al căilor lactee ce 'n haos se respiră
Venea până la tine să te 'ndemne
Ca un acord prelung de liră,
Un curcubeu de sunete solemne.

Duhul acelei muzici stinse
Nu mai răspunde gândurilor noastre
Și hora sferelor aprinse
A 'ncremenit pe pajiștile-albastre.

Te vei topi și tu în vântul mare,
Duh nemilos al vremii mele,
Fantomă de 'ndoială și 'ngâmfare!

Din timpul meu aș vrea să sar
Pe-o rază rece de lumină
Să 'ncunjur cosmosul stelar.

Credințe vechi și încercate,
Fiți diguri neînduplecate,
Zădarnic să vă tot lovească
Dorința mea cea diavolească!

Viața e-alături, alta mereu,
Și totuși este una care mereu veghiază;
Voi mai găsi-o oare 'n drumul meu?

Caut ceea ce durează,

Miliardele de frunze care tremură în vânt,
Altele mereu și-aceleași.

M'ATÂRN DE TINE, POEZIE

M'atârn de tine, Poezie,
Ca un copil de poala mumii,
Să trec cu tine puntea humii
Spre insula de veșnicie
La capătul de dincolo al lumii.
Mă vei lăsa acolo singur
Alături de toți morții lumii?

Și în Egipt, acum cinci mii de ani,
Va fi fost poate un poet
Care și el încerca să măsoare
Hăurile vremii viitoare
Și care căuta să potrivească
Gândirea lui cea pământescă
Pe ritmul deșirat al veșniciei.

Ce fericit era acel poet
Când se gândea că după moarte
Unul măcar din cele trei suflete-ale lui
Va rămâne să plutească mai departe
Pe valurile viitorului!

Cu neclintire el credea
Că după mii și mii de ani de zbor
Sufletul cel călător
Se va statornici pe-o stea
Cu care-apoi va hoinări prin haos.

Mumia lui mai zace poate încă
Și-acuma în vre-o tainiță adâncă,

Privind cu ochi uscați de așteptare
Tavanul cu inscripții funerare.
Și poate noaptea când șacalii latră
Re 'ncepe viața robilor de piatră.
O stafie de torță se aprinde;
Scot robii milenarele merinde;
Străvechile bucate pe vatră fierb în bliduri;
Dănțuitoare roșii coboară de pe ziduri
Și-și farmecă stăpânul, fantomă ca și ele.
— Și sufletul cel veșnic plutește printre stele.

Dar ea, vlăstar al unei lumi bătrâne,
Ros de 'ndoieli, bolnav de nostalgii,
Zădarnic caut o cerească pâne
In raftul vechilor mitologii.

Zădarnic caut să privesc și eu
Spre sigure limanuri viitoare;
In peșterile sufletului meu
Torța nădejzii palpâie și moare.

(O, blestemat să fie gândul care
Mă 'ndeamnă s'o aprind mereu!)

Nimic în mine nu mă 'mbie
Să cred în viitoarea mea mumie.

Incerc să-mi făuresc din îndoială,
Din visuri și melancolie,
O amăgire-originală.

Ajuns în preajma ultimului prag,
Mai ști-voi oare c'am trăit în Terra,
Prin veacu-al douăzecilea din era
Numită după un ilustru mag?

Voi fi atuncea unul dintre
Acele anonime duhuri
Care se 'nghesuie să intre
Pe poarta marilor văzduhuri.

Se mai cunosc între ei morții?
Ce singur trebuie să fii
Când treci pe totdeauna pragul porții
In ceea ce aice numim noi veșnicie,
Dar care-acolo poate este
O nouă înșelătorie
Cu spațiu și vreme și vechea poveste!

Se mai cunosc între ei morții?
Dar dacă dincolo vom deveni
Niște făpturi hidoase și mișele,
Noi care ne iubim ne-om dușmăni,
Iubind pe cei ce-au vrut să ne înșele,
Prietenii cu vrăjmașii noștri de-astăzi,
Vrăjmași ai celor care azi ni-s dragi?

O prea ciudată nălucire
In noaptea inimii învie!
Văd o străveche mănăstire
In preajma anului o mie
In care-un scrib extatic scrie
Pe-o foaie veche de psaltire,
Cu gând sfios de veșnicie:
E-aproape marea ispășire,
M'atârn de tine, Poezie!

AL. PHILIPPIDE

CLOȘCA CU PUI

Castanul bătrân și-a pus mâinile mari și verzi una lângă alta, una peste alta, sute și mii, între soare și roata de pământ de sub el. Lângă trunchiul gros și aspru, pe covorașe colorate, stau doi copii între 4 și 5 ani, cu mama lor și o țărăncuță-dadacă. Sunt făpturi ale verii, trup, ochi și păr de lut copt cu smalțuri întunecate. Viața e nouă în cele patru ulcele însuflețite așezate la umbră. Iși caută de rosturi mărunte. Deși laolaltă, sunt izolați unii de alții prin scufițe încinse de zăduf.

După amiaza e aprinsă și apăsătoare, simți cum se topesc în ea marginile trecutului și ale viitorului.

Mama copiilor înfige în iarbă vârful creionului leneș și întârzie sfârșitul scrisorii de pe carnetul ridicat pe genunchi. Crede că nu mai e tânără, fiindcă a slăbit, nu doarme destul și e prinsă în plasa de griji a gemenilor ei.

A scris că e liniște și bine sub castan și în viața ei.

Nu mișcă frunza și e o binecuvântare încremenită în toate. În sufletul ei și-a răspuns la multe întrebări, pe jumătate, ca la copii. Niciodată nu i-au părut oamenii mai misterioși. Multe înțelesuri schimbate. Căile toate adunate într'una. Timpul, o hrană de împărțit altora. Când își fură câte un crâmpei, îl fărâmițează ca acum. E strâmt între coastele pieptului. E poate furtună undeva peste tavanul cerului. Ziua e încleștată în arșiță.

Copiii și-au întors spatele. Ce rotunde sunt capetele lor, ca de castane, de rândunele, dar cu ceva concentrat, masiv, prea greu parcă pentru trupurile lor. Seriozitatea lor e comică, mai ales acum când stau ca iepurii, dinapoiurile de pichet alb săltate în sus.

Cel mai rotofei, Grosu, cu bărbia în piept, se trudește cu un băț, un ursișor de cârpă și o sfoară îndrăcită. Când crede că și-a legat cobză ursul de băț, scapă sfoara dintr'un capăt și o ia dela început. Mănușele lui greoaie strâng îndesat victima, gura se strâmbă, iese și limba, ochii-s struniți amarnic, suflarea se taie, grea treabă, dar nu se lasă.

Celălalt mai slăbuț, Căvălucă, răcăie cu călcăiul în pământul uscat, face dăre zgremțuroase, cu încăpățănare și gânduri încălcite. Ochii sunt trași spre tâmple și gura strânsă.

La ce s'or fi gândind ei?

Dadaca-Ania și-a tras tulpanul streășină, coase flori pe o mânecă de cămașă bucovinească. Mâna îi merge repejor. Ața e tăiată cu dinți ascuțiți. Ii zbârnăie din fundul gâtului un cântecel ca de albine, de oi la pășune, de grăe secerate.

E ca în satul ei, în vara ei, în zestrea ei.

— Hm? hm? hm? — cum ar face o pasăre: cuic? cuic? cuic?

— Ce-i, Căvălucă, ce vrei?

— Hm? hm? hm? — ascuțit, scârțâit, obsedant.

— Să-ți fac un cocoșel de hârtie?

— Nu-i cocoșel, e plic boțit...

— O barcă, vrei?

— Vreau o baltă... — știe perfect că vrea imposibilul.

— Aducem lighianul — spune Ania. — Hai, păpușică, facem baie lui Pufi (cățelul de celuloid).

— Hm? hm? hm? — cu gura strânsă, ochiul ridicat sub sprinceană și sandala bine roasă în pământul răvășit.

— Uite Grosu ce cuminte e.

Grosu învârte bățul trecut prin stofa ursului, sprijinindu-l de gard. Se întoarce către maică-sa și zice cu glas sfidător:

— Camică, gătesc rață pe varză. — (Tocmai ce a dorit să guste și el azi la masa celor mari, și nu i s'a dat voie.)

— E urs feștelit, — rectifică hărțăgos Căvălucă.

— E rață, — urlă Grosu. Amiroase-o că e rață, — și-i trage cu țepușa peste nas.

Stau față în față, gata la orice. Camica desparte cocoșeii, le șoptește ceva la ureche, la fiecare în parte, dar nu i-a împăcat. S'au strâns amândoi lângă ea, fiecare mai aproape de dreptatea lui, și se măsoară din ochi peste genunchii ei.

Imaginația copiilor e rudă cu logica nebunilor. E greu de pătruns în desimile ei. Și oamenii mari sunt un fel de copii; joaca lor e mai pedantă, fantezia voit stăvilită.

În castan sunt trepte de verde până la cer. O fântână de liniște. Crengile cumpănesc cuminte bogăția frunzișului. Se văd și arici mici verzi și vinele palide ale frunzelor.

— Hm? hm? hm? — ochi în ochi cu Camica.

— Fii cuminte...

— Hh? hm? hm? — dă cu palma ușurel, dar provocător peste genunchiul Camicăi.

E o nevoie de dramă în el. Și în natură. De departe, se aude muzica militară, târăgănată: o înmormântare, probabil.

Ania își trezește ochii, trage tulpanul de peste urechi, prinde urma și se ridică, din acel impuls care atrage în stradă, irezistibil, pe toți servitorii, după convoiurile funebre.

Copiii sunt atenți. Muzica se apropie.

— Trăsura înflorită, — țipă copiii într'un glas. Și, veseli:

— Mergem și noi?

— Nu se poate, — spune Camica.

Marșul funebru se aude tare, trece pe ulița din dosul casei.

— Mergem?

— Nu.

— Nu?... Atunci, să moară Camica, — izbucnește răspicat Căvălucă.

Are o frunte de tăurel zbârlit și repetă cu un fel de eroism crunt:

— Să moară Camica.

Se teme și speră că are să se întâmple ceva înfricoșat.

— Taci, spui prostii, — îl liniștește Camica, dar a durut-o, cu toate că știe că nu știe copilul ei ce spune.

Dădaca face cruce, îl ia în brațe, îl ceartă și îi spune că îl aude Dumnezeu. Căvălucă e încordat de furie, strânge dinții, scapără din ochi și luptă cu un nod în gât.

Grosu e suit pe gard, cu gâtul strâmb, în speranța utopică de a zări o bucată din trăsura înflorită.

Cum și-or fi închipuind ei moartea? Cum o leagă de « trăsura înflorită »?

Intr'o zi, a trecut pe stradă și s'a oprit la gard o prietenă veche a casei, o domnișoară mai în vârstă, înaltă și slabă, îmbrăcată

demodat și auster, cu o umbrelă verde în mână, din acele cu mâner lung cum se purtau demult. Se uita drăguț la copii și-i întreba dacă o mai țin minte și cum o chiamă.

— Moartea cu coasa, — a răspuns Grosu, serios.

— Crezi? — l-a întrebat, grav, Căvălucă.

Camica, le strânge jucăriile și caută hamurile cu clopoței, să-i trimeată la plimbare cu Ania.

Soarele s'a mai coborât, trece prin castan ca printr'o biserică de sticle verzi încheiate cu aur.

* * *

Acum e seara. E încă lumină afară. Copiii sunt în pat. Grosu și-a înșfăcat perna lacom de somn. Căvălucă se perpelește între cearceafuri albe. Așternutul lui e ca o mască de Pierrot; face strâmbături când vesele, când triste.

— Nu dormi?

— Dorm.

Camica trece în odaia de alături și deodată aude un glas, aproape stins, dar cu putere de patimă mare:

— Doamne-Doamne și Tu Sfinte Niculae, ascultați ce spune Căvălucă (sufierea e pripită și grea): Căvălucă a mințit când a spus că vrea să moară Camica (o pauză). El vrea să trăiască, la anul și la mulți ani. Un, doi, trei (se aud palmele mici) numai asta se ține! Gata.

Acum nodul e în gâtul Camicăi. Nu îndrăznește să se miște. Dar o strigă tare:

— Camică...

Ea întârzie puțin:

— Tot nu dormi?

— Dorm. Dar, spune, Dumnezeu aude ce spun oamenii? Și face cum spun oamenii?

— Numai când îl roagă de bine. Dacă cer ceva rău, nu se potrivește la ce spun ei.

— Bine. Acum stai cu mine că dorm.

Și-a încleștat mânuța în mâna ei. Genele mai tremură de câteva ori sub fruntea netedă, apoi stau ca o pereche de fluturi pictați pe un vas prețios.

Lumina e abia umbra luminii.

Deasupra patului strălucește încă haina Sfântului Niculae. Icoana Domnului și a Maicii Lui e o singură floare de argint.

LOGICĂ

E tot arșiță sub castan. S'a oprit un oltean cu două coșuri pline de păsări. Sunt ca niște buchete de păpurișuri necunoscute, cu ciucuri și funde roșii.

Copiii sunt entusiasmați. Piuesc:

— Uite, uite...

Baba-bucătăreasa cântărește solemn în mână puii legați doi-doi, le suflă în pene și îi ține cu capul în jos pentru tocmeală.

Grosu e hipnotizat de o pereche de pui albi. Trage șorțul babei și insistă:

— Aiștea-s buni.

Baba îl depărtează:

— Da di unde, îs slabi, vrăbii, — și ia două perechi pestrițe.

Olteanul și-a săltat coșurile pe-un umăr și, legănat, cu bărbia ridicată, pleacă trâmbițând:

— Pui, pui, pu-iii...

— Pui, pui, pu-ii — îngână un glas subțirel și vesel.

De după copac apare obrazul teșit de fericire, ochii zburcînd și mâna roată cu o umbreluță de pene albe:

— I-am luat, — declară Grosu victorios.

— Chemați olteanul...

Mânuța se descleștează greu și cu țipete de pe cele patru lăbuțe slabe. Grosu e înneecat de plâns:

— Is ai mei... i-am luat... albi...

Camica îi explică: nu se pot lua lucruri fără voie. E hoție. Se pedepsește.

— De ce? — se oprește Grosu din plâns.

— Fiecare își are lucrurile lui, e stăpân pe ele.

— Ai zis, nu e frumos « al meu » și « al tău », ai zis « a noastre »...

— Olteanul nu-i frate cu tine, e om străin.

— Are mulți pui, — oftează vinovatul.

— Vinde puii. Trebuie să-i dai parale pe ei.

— *Are și parale*, am văzut o pungă plină, — hohotește Grosu copleșit de atâta nedreptate pe lume.

VOCAȚIE

Iașul e plin de calici. Fiecare străduță își are pe-al ei. Unele mai bogate au câte doi și trei. Ei știu pe toată lumea, întrebă sfios de sănătate, sunt un fel de prieteni nefericiți care te primesc în stradă, la orice timp, cu vorbe cântate.

Ania nu-i crede; dacă sunt tineri, zice:

— Bună meserie pentru trândavi.

Copiii, care n'au încă parale, zic și ei papagalicește:

— Bună meserie, — dar cu prietenie.

Degeaba îi sperie Ania că cerșetorii fură copiii răi.

Într'o zi s'a speriat Camica: au dispărut copiii cât ai clipi din ochi. Erau aici sub geam, în grădină, și acuma nu-s. Ania îi caută prin casă. Portița e deschisă: toate primejdiile sunt în dosul ei!

Camica e într'un suflet în stradă. Nu vede nimic. Ba vede coada neagră a lui Ursu (câinele ciobănesc, păzitorul casei și protectorul copiilor). Mai încolo, sub un gard, stau coconii așezați în praf.

Unul cu mâna legată în batistă. Celălalt cu piciorul înfășat într'un șervet. Dau amândoi ochii peste cap și cântă pe nas:

— Vedeți-ne și pe noi, creștinilor, ologi și lipsiți di mângâiere...

Sergentul se uită la ei și râde. Râde și un vecin, după gard.

O cucoană gătită trece și se indignează:

— Nu vă e rușine să vă bateți joc de bieții cerșetori!

Camica îi ia de câte o aripă, îi scutură, le desface bandajele improvizate și îi ceartă că au ieșit în stradă.

— Oameni răi, Camică, n'au milă de calici, n'a dat nimeni un pitac...

— Proastă joacă v'ați găsit!

— Nu ne jucam, — protestează unul din ei, — ne învățam cu meseria.

— ?

UN DISCIPOL AL LUI GANDHI

— Azi cumpărăm sandale noi, — zice Camica.

— Roșii, — hotărăsc gemenii.

Pleacă alaiul: gemenii, Camica, Ania și Ursul șerpuindu-și mersul ca o acoladă în marginea grupului.

E mare bucurie. În partea de jos a orașului descind foarte rar copiii. Tot ce văd le place și de toate ar dori să cumpere, mai ales niște râșnițe, clești, cuie și broaște de ușa de alamă, dintr'o vitrină de dugheană ponosită.

— A fost vorba să cumpărăm sandale...

— Albastre, — se răzgândește unul din ei.

N'au găsit nici roșii, sunt numai galbene și mahonii și se potrivesc greu picioruțelor dumnealor.

Pentru Grosu s'au găsit, cu găurele înflorite și cătărămi nichelate. Căvălucă are piciorul prea lung și slăbuț, ori înnoată, ori se zgârcește în sandală. În fine, i s'au potrivit și lui o pereche mai întunecate, netede și închise cu o pocnitoare grosă.

Lui i-a rămas inima la încălțările lui frate-său. E foarte abătut, dar pare resemnat.

Camica îi șoptește la ureche că ale lui sunt mai frumoase. El nu dă semn că ar auzi ceva.

Se cumpără și pesmeți dulci și drumul se întoarce spre casă. Grupul înaintează greu, se risipește la deal, tot capete întoarse, îndemnuri repetate, s'a prăfuit veselia. Pragul casei pune un « fine » mulțumitor plimbării.

— Nu bei laptele, Căvălucă?

— Nu pot.

— Nu poți, cu pesmeți?

— Nu pot, te rog...

Capul nu arde. Limba e roșie.

N'a mâncat nici la masă.

Poate e obosit. Grosu mănâncă liniștit.

Se va vedea mâine.¹

Dimineața, aceeași poveste:

— Nu pot, te rog, — cu dinții strânși, obraz palid și o poli-teță suspectă, de copil bolnav.

— Să chemăm doctorul, — propune Bunica.

— Să mai așteptăm, — zice Camica.

Își cunoaște ea odoarele! Termometrul zice de bine. Năsucul e rece. Ceafa și gâtul calde cât trebuie. Camicăi i-a trecut un gând prin cap și așteaptă să se întărească.

La prânz e tot ce-i place lui Căvălucă mai mult și la urmă -
cornete cu frișcă.

— Nu pot, — buzele tremură și prin ochi răzbesc lacrimi.

— Te doare ceva?

— Nu... nu știu...

Camica îi arată o caisă mare, ca de catifea rumenă și aurie. O joacă în degete.

Căvălucă face din cap că nu, ca un martir ajuns în culmea chinurilor, și se uită la picioarele lui ca la niște copii fără inimă.

Pricepuse Camica de unde vine greva de foame, dar trebuie să iasă autoritatea cu obrazul curat. E aproape o zi de când voința asta împielită n'a pus nimic în gură. Nu se mai poate prelungi postul, s'ar îmbolnăvi cu adevărat omulețul îndărătnic.

— Ascultă, Căvălucă, știu că nu poți mânca, dar dacă faci o efortare și bei un pahar cu lapte să știi că îți dau o recompensă: am să-ți cumpăr o pereche de sandale întocmai ca ale Grosului.

Ochii împăienjiniți strălucesc, obrații se rumenesc, glasul se înviorează:

— Mănânc o caisă.

— Nu se poate (autoritatea își strânge șuruburile), n'ai mâncat de ieri la prânz. Dacă vrei lapte, bine, altceva nu e voie.

Mănuțele tremură pe ceașcă, buzele sorb lacom, ochii înghit toată sufrageria.

A bocănit satisfăcut toată după amiaza cu sandalele largi și grele și nici un moment n'a arătat față de ceilalți că a triumfat în luptă.

— Mare putere la un plod ca el, — gândea Camica.

Seara, când i s'a pus spirt și pudră pe călcâiele roase de sandalele cu pricina, ca să fie toți la înălțime, s'a vorbit despre altceva.

LEAC PROST

Copiii iau vorbele, le întorc pe toate fețele, le sucesc și răsucesc până le găsesc un loc potrivit în mozaicul limbii lor, apoi caută altele.

Limba lor se preface mereu, are multe vocale, accente și un fel de a scanda sprijinit vârtos de consoane îndărătnice. Deși au un vocabular destul de mare pentru vârsta lor, când sunt bine dispuși se întorc la un idiom mai vechi și zic: « copoca » pentru îmbrăcat și dezbrăcat; « tatatiucu » pentru portocale; « nonachi » în loc de cozonac; « babeici » pentru papuci și pantaloni, etc... Au botezat toată casa cu nume noi. Și-au zis: Grosu și Căvălucă; mamii: Camica; tatii: Apapanu; bunicăi: Ița; bunicului: Grăpă; dadacii: Ania (din Paraschiva); bucătăresii: Bica; câinelui: Ursu, etc...

Au molipsit casa cu îngăimările lor. Zile întregi îmbăcesc frazele, halandala, cu mirodenii noi: ca și cum, din când în când, precum, pardosit, pripășit, pricopsit, etc... Logodesc vorbele caraghios, în împerecheri fanteziste și dacă nu dau de rostul lor adevărat, le găsesc ei unul. Zic: lapte pardosit, nas pripășit, băț pricopsit, etc...

De o săptămână, amestecă în toate « mascara », cu tonul potrivit. Și-l azvârl unul altuia ca pe-o minge cu o piatră înăuntru.

Interzicerile nu folosesc la nimic, explicațiile nici atât.

— Copii, — zice Camica, — dacă nu puteți scăpa de vorba asta urîță, spuneți-o mai bine pe franțuzește ca oamenii mari, să n'o înțeleagă ceilalți copii.

— Cum îi zice franzește? — se reped amândoi.

— Charmant, — răspunde liniștit Camica.

— Șarman, șarman, — nazalizează ei încântați, cu tonul peiorativ rămas dela mascara.

Ania nu-i mulțumită de transacția asta, mai ales că primește și ea cu nemiluita insulta « charmant » dela ei.

După plimbare se întorc toți trei foarte nedumeriți.

— Camică, ori nu știi toți oamenii mari franzește, ori sunt obraznici. Noi le ziceam « șarman » (braavo, gândește Camica) și ei râdeau la noi și ziceau și ei « șarman, iso-șarman » și le părea bine că vorbim toți urît.

— Da, Dudue, sărut mâna, tare stricată lumea dela oraș! — întărește Ania.

Iar a dat Camica greș cu pedagogia.

CRITERII

A venit o doamnă la ceai. Copiii se uită totdeauna cu multă curiozitate la noii veniți, dar de data asta e mai mult decât atât, privirea lor arată o atenție deosebită, chiar un fel de severitate amestecată cu nedumerire. Ochii, ba la Camica, ba la doamna de pe divan, la pantofi, la rochie, la cap... Parcă s'ar juca de-a detectivii, deși n'au încă vârsta acestui joc.

Doamna le zâmbeste, îi chiamă la ea. Ei nu se mișcă. Se uită și mai apăsător la ea.

— Veniți și spuneți bună ziua.

Nemișcare, tăcere, apoi într'un târziu, lătăreț:

— Să trăiești, fato... — condescinde Grosu.

— Ce spui?

— Ziua bună, fată, — repetă cu ifos.

Doamna surâde politicos:

— Copii...

Nu pricepe nici Camica. Face semn Aniei să-i scoată în grădină. Răfuiala va fi după plecarea musafirului.

Vine și acel timp.

— Te-ai întrecut cu obrăznicia. Acum ai să-ți iei pedeapsa.

— Cum? Tu n'ai văzut? — fața i se încrețește comic, într'o mască de conspirator.

— Ce să văd?

— Nu era Dudue. Era îmbrăcată în Dudue (aproape șoptit). Avea coc!

— Ce-are de-a face cocul?

Cu tărie:

— Are. Tu n'ai. Ița n'are. Nici o prietenă a ta n'are. Nici o Dudue n'are. Numai slugile au coc (cu ton aproape indulgent). Tu nu știi?

Urmează explicații lungi. Camica deschide un album cu fotografii mai vechi. Părțile nu se pot convinge.

Pedeapsa se strecoară afară din casă, în vârful picioarelor.

NODUL GORDIAN

Grosu are o vastă experiență, în care imaginația lui își înfige mâinile până la coate. De acolo scoate pumnii plini și pune cu seninătate realitățile pe frigare. Cu memorie perfectă, corcește

adevărurile lui cu ale celor mari și compune afirmații și negații baroce, de care apoi se ține scai.

— Mare arșiță, s'a pârlit iarba de pe deal, — zice cineva.

— Nu-i iarbă pe deal, nu-i deal, e apă, — afirmă Grosu.

— Cum apă?

— Apă, că doar nu văd brazi, — îi închide Grosu gura, horonc-tronc.

Tăcere sufocată din partea interlocutorului.

Aerul tremură ușor și înfiripă din colb și arșiță marama străvezii prin care albăstresc dealurile.

— Nu te-ai plimbat pe deal? N'ai văzut și tu iarba?

Grosu e foarte ofensat de tonul cu care i se vorbește. Bodo-gănește pe înfundate:

— Șuseaua îi șuse, câmpul e câmp și dealu îi alta...

Camica știe că vorbele Grosului trebuie tălmăcite ca visurile și explicațiile par totdeauna trase de păr.

Anul trecut au fost poftiți la Tekirghiol. Se vedea Marea la un moment dat din tren, de departe, înainte de Constanța. Copiii au fost ridicați la geam să se uite la ea. Grosu a spus mirat și încruntat de oboseală:

— Asta e Marea? Aista e deal... de sticlă (pe atunci credea în realitatea dealurilor).

— Ai s'o vezi de aproape, e o apă mare, mare de tot, — l-a asigurat Camica.

Când au ajuns la plajă, Marea era palidă și netedă: oglindă.

— Ghiață! — a strigat Grosu înfierbântat și cât ai clipi din ochi, îmbrăcat cum era, s'a avântat cu călcâiele înainte, apoi, huștiuluc, cu capul în apă.

Salvat pe mal, dezbrăcat și uscat la soare, scuipa, sughița și reflecta amar:

— Nu-i nici apă... e de șpițerie... sare amară.

Abia a doua zi s'a împăcat cu ea, trecând cu buretele peste iluziile optice.

Fiind molimă la Iași, dela Mare au plecat la Agapia.

— Uite Munții, — le arăta de departe crestele Carpaților.

— E tot Marea, — se feri de amăgeală Stanpățitul, — o Mare ră l

— Ai să-i vezi de aproape, sunt de pământ, dealuri mari de tot, munți.

S'a refugiat într'un somn bun, legănat de trăsură și de îndoieli.

Când a văzut de aproape namilele întunecate, țepoase și umede, cu brazi până la cer, a fost foarte decepționat.

— Nici albaștri nu-s?

Asta era: nu se mai încredea în ce-i vedeau ochii. Și ca să nu mai poată fi păcălit își făcuse o lege: desființase dealurile.

ORGOLIU MASCULIN

Mamele ar trebui să aibă o sută de ochi, cum spune legenda că ar fi avut Prințul Argus, să le ajungă să-și păzească odraslele. Cu doi ochi, fie și în patru, e totdeauna prilej de mirări.

Copiii sunt în plimbare cu mama lor, afară din oraș. Se opresc mereu. Parcă au lupe sub pleoape, văd tot ce-i mai mărunț: un gândăcel verde cât un fir de mei, o pietricică lucie ca o noiță de pe unghie, o boabă de scorușe... Iau minunile pe palmă și mai încolo le lasă să cadă. Se împiedică de pomi, de tufe de iarbă, de tot ce nu-i interesează.

È plăcut de mers, fiecare pas te leagă și te desleagă de tot ce te înconjoară. Gândul se împletește cu fire de pripas și face o plasă ușoară care saltă vesel pe spinarea după-amiezii.

Acum s'au așezat toți trei pe un trunchi de pom răsturnat. Copiii au chef de vorbă. Camica le răspunde distrat. Râd între ei și se uită unul la altul cu priviri pline de înțeles.

— Fetele... saracele!

— Fetele... vai de capul lor!

Ce le-o mai fi trecând prin cap?

Se uită la Camica îmbuibați de importanță.

— Ai văzut fete? Știi... adică...

— ? — (sprincene ridicate).

— Știi, nepoțica Bicăi (ton și zâmbet disprețuitor) a împlinit trei ani, n'are nimic: o gaură pentru toate, ca rațele!

— Hai să ne întoarcem acasă, că-i târziu, — răspunde cu apropos Camica.

Chiar în acel moment trece un automobil condus de-o fată tânără. Se oprește. Fata se coboară și stă de vorbă cu Camica. Gemenii se uită cu admirație la trăsura fără cai. Grosu se așează la volan, se sucește pe pernă, saltă, a găsit soneria, sună, râde fericit, n'are astâmpăr. Zbârrr...

— Inainte, marș — izbucnește Grosu.

S'a pus mașina în mișcare. Camica a sărit pe scară. Nu știe să conducă. Strunește cu o mână, în zigzaguri primejdioase, volanul zăpăcit, cu cealaltă caută să ridice pe Grosu să-l zvârle în șanț, până să n'apuce automobilul să se răstoarne cu ei.

Noroc că i-a ajuns prietena lor, se pleacă peste ei și oprește la timp nenorocirea. Totul a durat câteva clipe. Pe șosea se desenează festoane duble, groase, de tivit cearceaful morții.

Nici o vorbă. Respirațiile sunt dureroase. Căvălucă aleargă singur în drum. Camica îl ia pe Grosu și îi trage cu energie, cu toată frica rămasă în palmă, o cascadă de aplauze pe părțile cele mai rotunde ale dumnealui. Grosu urlă cât îl ține gura. Il bate bine să « țină minte », apoi îl sărută și se așează în șanț, toată puterea scursă din vine, într'un fel de amețeală fericită.

Hotărât, e un Dumnezeu al copiilor.

Prietena îi duce pe toți cu automobilul acasă.

Grosu se repede la bunică-sa, se împiedică de prag și strigă de jos, triumfător:

— Eu am condus automobilul, singur.

Restul n'avea importanță pentru el.

O FURTUNĂ INTR'UN PAHAR CU APĂ

E noapte. În etac ceasul coase cu ac subțire șovăielile de mă-tase ale suflărilor în rețeaua lui regulată. Luna ține aerul, fir de fir uimit și tăcut, într'o cumpănă de basm. Intunericul s'a ascuns în trupul castanului, în brațele răsucite și nenumăratele mâini mari ostenite.

Dorm toți, afară de Camica, trează dincolo de trezie, în stranie luciditate, ochi în ochi cu luna, pe pragul deslegărilor. Invelișul vieții, locul și timpul: fumuri încrucișate peste suflet.

Inima bate străin, închide și deschide pumnul mic. Sunt clipe în afara legilor, de comunicare, conștiința individuală to-

pită în cea fără margini. Inima, cu răbdare, închide și deschide pumnul mic, și prinde gândul oprit între spaimă și fericire, îl aduce în matca lui, ca pe o vorbă căzută dintr'o rugăciune și întoarsă la celelalte rosturi ale ei.

Lumina e ca un duh de apă în odaie.

Gemenii cufundați în așternuturi arată câte un obraz. Par un singur cap despicat în cele două profiluri. Așa sunt și în Camica, doi și una, în iubirea ei.

Bărbatul ei, cu părul împrăștiat în cărlionți și bărbia ridicată, pare un faraon țintuit pe un scut alb.

Se uită la ei, fiecare în alb popas, izolat în somn, încadrat de pânze ca de nori și știe că acestea sunt cele trei fețe ale vieții ei.

Când îi are sub ochi, pe toți trei împreună, acordul e încheiat, desenul încheiat, formula magică împlinită, puterea vieții întărită și firea împăcată.

Simte fericirea până la spaimă.

Deocamdată, de ea și prin ea s'au legat aceste fapte, de care e prinsă pentru totdeauna. Ce aproape îi sunt și totuși câte taine îi înfășoară, câte întrebări și primejdii roiesc neîncetat, dela oameni și dela Dumnezeu. Sunt atâtea chilii în cetatea firii, trebuie să te ții de mână să nu te rătăcești.

A prins și noaptea a se cerceta cu putere. S'a ridicat un vânt aspru, a închis fereastra cu o palmă, s'a împiedicat de castan și îl frânge fără milă. Cerul e cu ochii deschiși, toate stelele și luna privesc neclintit, metalic, rece. Neliniștea s'a strecurat prin somnul etacului. A gemut și s'a încruntat în Apapanu. L-a întors pe Grosu cu fața la perete. L-a ridicat pe Căvălucă între perne.

Incepe un cântecel bine cunoscut:

— Hm? hm? hm?... .

— Dormi, Căvălucă.

— Hm? hm? hm?... .

— Ce are? ce vrea? — mormăie Apapanu.

— Hm, hm, hm... .

— Nu-i de trăit. Ce vrei? — se răstește Apapanu.

— Se-scu-tu-ră-cas-ta-nul... — pe arie: hm, hm, hm... .

— Dormi, auzi?

— Se-scu-tu-ră...

— Uf!

Umbra castanului și a ferestrei schițează pe covor o poveste cu șerpi, gropi și fluturi.

— Se scu-tu-ră...

— De unde a scos formula asta? — se ia de cap Apapanu.

Vântul se învârtește, zgâlțâie tot ce-i stă la îndemână, își încearcă bicele, glasurile, vrea să facă din toate titirezi nebuni, e în delir și împlinire fanatică a menirii lui.

Camica e lângă Căvălucă, cearcă să-l potolească, dar nimic nu-l alină. Își deapănă cântecelul și când speră că i s'a rupt firul îl înnoadă mai strâns și-l pornește mai departe.

Apapanu s'a sculat din pat. E ca un pom mare, vărgat, scos din rădăcini, cu obrazul vântului între crengi.

— Dacă nu taci, te scot afară în grădină, auzi?

Căvălucă tace un moment, cântărește propunerea, apoi, ca hotărît la un mare sacrificiu, o ia cu glas și mai îndârjit:

— Se-scu-tu-ră...

— Am să-l scot afară, — caută să se convingă Apapanu.

Melopeea, cu intervale savante, scăderi, urcușuri, hopuri, perfide sclinteli, se târâe eroic pe cărăruia ei fără sfârșit.

Apapanu l-a luat în brațe, deschide ușa, fereastra face zgomot de săbii încrucișate, odaia de alături e ca o peșteră neagră. Căvălucă tace încordat. Dar nu-i așa de rău în brațele tatii. Se gândește puțin și nu se lasă:

— Se-scu-tu-ră...

— Il scot afară, — se hotărăște absurd Apapanu.

Ușile se trântesc. E un duh de nebunie, de furii copilărești. Camica are și ea vânt în cap. Ii zboară gândurile, i se bate inima, nu știe ce să facă. Copii... nebuni... turnul Goliei răsturnat de un pai... a găsit. Zice hotărît:

— Intoarceți-vă în odaie, că vin acuși.

Trece prin vânt. Halatul subțire ridică o aripă mare, îi sare în spinare, caută să-i lege genunchii, fâlfâie ca o flacăre, îi pipăie brațele, îi trece peste obraz. Ea caută grăbit, jos, sub castan, printre frunze și pietre și se întoarce într'un suflet în odaie, ca fugărită de iele. Părul e val-vârtej cu frunze uscate. E în genunchi lângă patul lui Căvălucă, îi pune ceva în palmă:

— Uite, ți-am adus castana cea mai frumoasă, cea la care ține castanul cel mai mult. Ține-o bine și dormi. La noi, aici e bine, nu bate vântul. Noapte bună.

S'a liniștit ca prin farmec, pumnișorul strâns peste comoară.

Vântul a reușit să smulgă tot ce a fost mai plăpând în grădină. Trec frunze la geam, ca păsări, batiste, răvașe negre. Trec toate poveștile cu duhuri neodihnite. E bine de ascultat din adăpostul cald.

Ce ușor se turbură liniștea, se desface și se face la loc. In mic. Dar în mare? In viața care te pândește ca un vânt orb, cu ținte neînțelese?

Nu te poți rezema pe joc și imaginație. E, poate, un rost și în ele. Trebuie căutat altceva, trebuie căutat...

Etacul e un port străveziu, cu patru corăbii albe; căpitanii lor duși prin somn spre lumile lor tainice.

ȘTEFANA VELISAR

EMINESCU ÎN VERSIUNE GERMANĂ

ERSTER BRIEF

(SCRISOAREA I)

Wenn mit müden Wimpern abends
ich das Licht zu löschen pflege,
Kann die Uhr allein nur folgen
auf der Zeiten langem Wege;
Hat man aber die Gardinen
im Gemach beiseit' geschoben,
Giesst der Mond dann über alles
wonnevoll die Glut von oben.
Aus den Nächten der Erinner'ung
holt er ganze Ewigkeiten
Grosser Schmerzen, die wir fühlen,
alle, wie in Traumesweiten.

Mond, o du des Meeres Herrscher,
gleitest sacht am Himmelszelte,
Leben den Gedanken leihend,
linderst Leiden ungezählte.
Unter deinem reinen Lichte
tausend' Wüsten funkeln helle,
Und im Schatten vieler Wälder
glitzert heimlich manche Quelle!
Über wieviel' Tausend Wogen
dehnt sich deine Herrschaftssphäre
Wenn du schwebst auf der bewegten,
weiten Einsamkeit der Meere!
Wieviel' blühende Gestade,
was für Burgen, Schlösser gar,

Die du zaubervoll durchdrungen,
siehst allein nur du fürwahr.
Und in wieviel' Tausend' Häuser
magst du sanft durch Fenster ziehn,
Stirnen, sinnende, wieviele
siehst du träumerisch darin!
Dort ein König, legt den Globus
zukunftsfröh zurecht im Plan,
Während an den Tag von morgen
kaum ein Armer denken kann...
Sind verschieden auch die Lose
ihres Schicksals ausgefallen,
Es beherrscht sie gleich des Todes
Genius und deine Strahlen;
Auch der Leidenschaften Reihe
hält sie gleich im Joche blind,
Ob sie schwach und ob sie mächtig,
ob sie weis' ob albern sind!
Einer sieht in einen Spiegel,
legt sein Haar in schöne Locken,
Da in Raum und Zeit ein andrer
suchet nach der Wahrheit Brocken.
Häuft von den vergilbten Blättern
Rinden tausendfach zusammen,
Um auf Kerbholz zu vermerken
die Vergänglichkeit der Namen.
Und ein andrer teilt die Erde
von dem Brett' in seinem Laden,
Prüft mit wieviel Gold auf Meeren
schwarze Schiffe ziehn beladen.
Dort jedoch der alte Lehrer
mit den abgenützten Ellen,
Eine Rechnung ohne Ende
prüft er fort, in langen Stellen...
Schliesst den Rock, den alten, zitternd,
von der Kälte fast erfroren,
Steckt den Hals in seinen Kragen
und die Watte in die Ohren.

Der zur Mutter macht das Chaos,
um als Vater zu erscheinen.
Jener Punkt nun in Bewegung,
schwächer als die Flock' im Schaume
Ist der unbeschränkte Herrscher
in dem unbegrenzten Raume...
Und der ew'ge Nebel löst sich
seit der Zeit in Streifen auf,
Elemente, Mond und Sonne,
Welten nehmen ihren Lauf...
Seit der Zeit bis heute kommen
aus dem grauen Chaostale
Haufen von verlor'nen Welten,
auf geheimen Pfaden... alle,
Und, wie sie in Schwärmen leuchten,
der Unendlichkeit entstiegen,
Zieht ins Leben sie ein Sehnen
— unermesslich ohn' Versiegen.
Und — in dieser Welt, der grossen —
Kinder, wir der kleinen Welt,
Bauen hier auf Erden Hüglein
von Ameisen, ungezählt';
Winzig kleine Nationen,
Krieger, Könige, Gelehrte,
Wechseln ab geschlechterweise
dünkend sich von grossem Werte.
Eintagsfliegen auf der Erde,
die mit Ellen wird gemessen,
Drehn wir uns in Unbegrenztheit,
um dabei ganz zu vergessen,
Dass doch diese Welt, die ganze,
ist ein Augenblick im Schweben,
Dass nach ihr und vor derselben
ist nur Finsternis gegeben.
Wie der Staub im Spiele schwinget
in des Strahles hellem Reiche,
Tausend blaue Körnchen schwinden
mit des Lichtes Strahl zugleich;

Da du schwer bist zu erreichen,
 wird sie dich bewundern wollen?
 Der Biographie, der knappen,
 wird man sicher Beifall zollen,
 Die zu zeigen wird versuchen:
 seist kein grosses Ding gewesen,
 Nur ein Mensch, gleich ihnen allen,
 Schmeichelt's jeden — gar die Bösen —
 Dass du ihn nicht übertroffen.
 In berühmten Vortragssälen
 Wird die breiten Nasenlöcher
 wohl ein jeder Keck aufschwellen,
 Kommt es an, von dir zu sprechen.
 Hat vorher sich werben lassen,
 Worte fein dir nachzurufen
 mit ironischen Grimmassen.
 Da du gut hereingefallen,
 werden sie dich schön bescheren;
 Alles, was sie nicht verstehen,
 werden sie als schlecht erklären...
 Werden auch zu finden suchen —
 eifrig und für alle Fälle —
 Viele Flecke deines Lebens,
 Schlechtigkeiten und Skandäle;
 Wohl durch diese gleichst du ihnen...
 Wahrlich nicht das Licht, das linde,
 Das du in die Welt ergossen,
 sondern deine Schuld, die Sünde,
 Die Ermattung und die Schwäche,
 alle üblen Eigenschaften,
 Die durch Schicksalsfügung immer
 einer Handvoll Erd' anhaften,
 Alle kleinen Übel, Schwächen
 einer Seele in der Qual
 Reizen sie bestimmt viel stärker,
 als dein tiefes Denken all.

.

.

Zwischen Mauern, zwischen Bäumen
 deren Blüten bald verwehen,
 Wie ergisst der Mond, der volle,
 seine stille Pracht aus Höhen!
 Aus den Nächten der Erinner'ung
 holt er Wünsche, tausendviele,
 Die wir wie im Traume fühlen,
 da ihr Schmerz schon lange stille;
 Denn er öffnet uns die Pforte
 in des eig'nen Ichs Gefilde
 Und sobald das Licht erloschen,
 hebt er tausend' Schatten, milde.
 Unter deinem reinen Lichte
 tausend' Wüsten funkeln helle
 Und im Schatten vieler Wälder
 glitzert heimlich manche Quelle!
 Über wieviel tausend' Wogen
 dehnt sich deine Herrschaftssphäre,
 Wenn du schwebst auf der bewegten,
 weiten Einsamkeit der Meere!
 Menschen sind auf Erden — alle —
 stets der Schicksalsmacht Vasallen,
 Es beherrscht sie gleich des Todes
 Genius und deine Strahlen!

LAURENTIE TOMOIAGĂ

OAMENI DIN VOROJENI ¹⁾

I

Liturghia era pe sfârșite. În pridvorul bisericii lumea vorbea tare; un copil începu să țipe și glasul lui pițigăiat acoperi pentru o clipă cuvintele preotului din altar. Mama, o femeiușcă îmbujorată, cu scurteică de blană, îl săltă în brațe, îi șterse ochișorii albaștri și-l lăsă jos. Băiatul scânci puțin, apoi zâmbi dintr'o dată cu toată fața și lacrimile îi sclipiră în ochi ca un șirag de mărgele.

— Neam de rus. Râde ca un cazac de pe acum. Uite dinții... zău așa... îi mai trebuie cușmă.

Gherasim a Afteclei se aplecă, întinse brațele și-l chemă râzând:

— Rusule, ei, rusule...

Copilul se strânse la fusta mamei. Catrina auzise cuvintele jignitoare, dar ochii rămaseră ținți la luminile din biserică, la văpaia lor albă și liniștită. Ar fi lăsat acasă copilul acesta care-i pricinuia numai rușine și necaz, dar nu se putea hotărî. I se părea că alături de el înfrunta mai curajoasă privirile curioase și șoaptele în doi peri ale sătenilor. Din locul unde se afla, peste capetele plecate ale oamenilor în rugăciune, gândurile ei înaintau cu o îndărătnicie umilă până sub bogăția de aur a catapetesmei. Crucea imensă, pierdută în fundul albastrui ce creștea dintre candelabre și icoane, îi lua vederile. Odihnitor și lin cobora ca din înălțimi inaccesibile glasul preotului în odăjdii.

Primii oameni își făceau loc la ieșire. Catrina se retrase lângă zid și se gândi să aștepte. După ce lumea va fi plecat, singură și necunoscută putea să îngenunche în fața icoanei Maicii Domnului și să se roage o clipă. În față treceau săteni uscățivi, spânateci, cu ochii ageri și iscoditori. De cum ieșeau din biserică, își făceau cruce și-și îndesau cușmele unsuroase peste părul lucitor de grăsime. Cei mai tineri aveau țării strămți peste pulpele vân-

¹⁾ Fragment din romanul « Primăvara în Țara Fagilor ».

joase, sumane sure pe umeri și opincile artistic înnodate până la glesne.

Curtea bisericii se umplu îndată de lume. Unii veniseră de peste apă, și săniile, cu cai mărunți de munte, așteptau lângă gard. Aceștia și cei de peste deal se întâlneau acum, în prima Duminică din postul cel mare, întâia oară dela Crăciun. Femeile înfolite în frumoase mântăli de lână cu glugile largi peste cap, făceau grupuri, tropăiau în ciubote și sporovăiau în așteptarea bărbaților.

Catrina vedea din colțul ei mulțimea neobișnuită din această Duminică și nu se dumirea ce să fie. Ușa era ticsită de un zid nepătruns de flăcăi și nu mai putea fi vorba să intre în biserică. În mulțime răsăreau cușme rusești, unele fumurii de astrahan, cisme de husar cu ștaifuri înalte, pantaloni de artileriști austriaci proaspeți aduși de pe frontul italian din Tirol sau Piave.

Gherasim a Afteclei, de curând întors din Rusia, povestea întâmplări cu haz și lumea făcea cerc în jur. Postul tunar, înalt și cu un gât de taur, își răsuca mustăcioara subțire:

— Hm, cum s'ar spune ne-am întors acasă. Avem adică nevestele și fetele noastre. Ce spui, Andrei? Nu-i așa? Mă uit la ele și mă mir că nu s'au topit de dorul nostru. Scumpule, dragule. Numai la tine m'am gândit, numai pe tine te-am visat. Auziți? Cinci ani să te visez numai pe tine! Cred că și dracului i s'ar urî. Acum să vedeți ce mi s'a întâmplat mie într'un orașel, Minsk, aproape de Ecaterinoslav. Era după trei săptămâni de drum cu trenul, chiar îndată după ce am fost luați prizonieri. Dormim noi două, trei zile într'o gară pustie, așteptăm să vorbim, să întâlnim pe cineva. Tufă. Soldații de gardă o luaseră la sănătoasa de prin alte stații. Ce să facem? Pun pe băieți în rând, pornesc plutonul și hai la primarul târgului. Ajungem la primărie. Aliniez rândurile, îți venea să râzi. Numai câțiva ardeleni aveau pantaloni și vestă, dar n'aveau bocanci. Ceilalți erau numai petice și zdrențe. Vine primarul, un unchiaș cu bărbuța albă, ne bate pe umeri. Un rutean de aproape de Cernăuți, iese din rând și-i explică: Vrem să lucrăm, murim de foame. Harașo, ne-o întoarce moșneagul. Dă un ordin și ne împarte în două. La dreapta cei înalți, la stânga cei mărunți și pîrpirii. Înainte marș. Fiecare în altă parte.

— Acolo te-ai despărțit de Filimon? Întrebă cineva din grup.

— Da, săracul, nu mai știu ce s'a făcut. Parcă-l văd cum se uita să-l iau cu noi. Ce puteam să fac, era prea mic, cu o palmă să fi fost mai mare. Cum vă spuneam, am fost rămas din vreo douăzeci și ceva, numai opt, dar unul și unul. Și ce credeți că face cu noi? Ne duce într'o cazarmă, lângă oraș, ne dă haine bune, ne pune la masă. Aferim! Apoi am luat-o la picior două zile și două nopți. Am ajuns la o moșie boierească. Trebuia să strângem pâinea de pe câmp, să dereticăm prin curte, prin grajduri. N'am văzut picior de bărbat toată ziua. Seara o slujnică ne pofteste la masă. Bine. Intrăm noi și ne frecăm la ochi. Nu ne venea să credem. Două mese mari, încărcate numai cu bună-tăți, găini fripte, cozonac, vin.

— Erau și găluște? se interesă Andrei, un holtei negricios, crâmpoțindu-și un fir din mustață.

— De toate. Vă spuneam doar, toate bunățile. Și mai în fund cine credeți, că ne așteptau? Șase doamne ca lacrima, parcă erau surori. Le-am sărutat mâna, apoi a început petrecerea. Am aflat că bărbații lor, ofițeri, erau pe front. Am stat doi ani. . .

— Și tu crezi că s'ar fi găsit vre-un rus să stea pe lângă nevastă-ta până ce te-i întoarce tu din război? întrebă Andrei cu un zâmbet plin, sub mustața ca vrabia.

Gherasim se uită în jur dar râsetele nu mai încetau.

— Doi ani, cu șase neveste. Și acum să ajungi la una slabă ca scândura, strașnică păcăleală. Măcar să mai fi ținut războiul câțiva ani, mai slăbeai și tu, dar așa. . .

În jurul pridvorului, lumea se înghesuia ca la bâlci. Primarul trebuia să iasă din minut în minut. Epitropii bisericii făceau semne cu mâna să se liniștească; nimeni nu vroia să asculte. Erau mai ales câteva chestiuni asupra cărora discuțiunile nu mai conțineau. Astfel, nu știau dacă războiul se sfârșise, sau vor fi chemați din nou sub arme. Un zvon spunea că la Cernăuți se făceau mari concentrări de trupe și fiecare aștepta să-i vie ordinul de chemare.

— Să știi că doamnele tale din Rusia nu te așteaptă degeaba, râse Andrei, dezvelindu-și dinții lați și orbitor de albi. Ai să le pici pe înserate. . .

— Și tu ai să te duci să tai coada Italianilor,—răspunse Gherasim, și fața lui neagră se îngrunzi într'un răs aspru, de nerecunoscut.

Când apăru primarul, pe care mulți îl vedeau întâia dată, se făcu o clipă tăcere. Urcă cele câteva trepte, aruncând o privire circulară asupra mulțimii, apoi deodată fața lui osoasă, presărată cu fire albe, retezate scurt, se însenină ca și cum s'ar fi aflat numai între rude și cunoscuți. Mantaua neagră tivită cu roșu și verde îi cădea drept pe trup; se vedea că purta și cojoc pe dedesubt. Vartolomei Carp era unul din știutorii de carte al Vorojenilor și se bucura de multă stimă printre săteni. Cei mai tineri îl știau numai ca foarte bisericos, cultivat și săritor la nevoie; cei mai în vârstă își aduceau aminte de ocupațiile din tinerețe cu sărăria, negoțul cu vite din Ardeal; în chipul acesta, își explicau îmbogățirea lui în câțiva ani.

— Oameni buni, — începu el cu glas răgușit, ținând în mâna stângă o hârtie, pe care o agita inutil în aer. A dat Dumnezeu și războiul s'a sfârșit. Trupele noastre românești au ajuns la Budapesta. Feciorii ni se întorc pe rând din străinătăți. Pe cei morți să-i aibă Dumnezeu în pază. Stăpânirea românească vrea ca în satul nostru să fie rânduială, ordine. Aud că vin militari de pe fronturi și nu se anunță postului de jandarmi. Se găsesc arme și munițiuni ascunse pe la gospodari de cinste. Ba sunt oameni care mai vorbesc că Bucovina tot n'ar fi a României. Să vă iasă din minți scorniturile astea. Să știți că districtul Rădăuților are un prefect român care-i mâna dreaptă a Ministrului din București. El ascultă de Majestatea Sa Regele și de legile țării. Suntem datori să ne supunem și să-i ascultăm cu dragoste, căci sunt de neamul și de legea noastră.

Primarul tuși, desfăcu hârtia și o arătă tuturor:

— Acum ascultați bine. Ooameni buni, stăpânirea românească vrea ca băieții voștri, ai țăranilor, să nu rămâie fără carte. Destul am suferit până acum: unde te întorci numai nemți și nemți. De acum noi stăpânim; ale noastre sunt toate, dar acum avem nevoie de români învățați. Să le arătăm că și copiii noștri sunt tot așa de buni la carte ca și ai lor. Cine vrea lămuriri mai de aproape să întrebe pe domnii învățători; eu vă rog un lucru, pregătiți-vă copiii pentru școală.

Primarul tăcu. Un freamăt de șoapte trecu prin mulțime. Chipurile țăranilor erau pământii, împietrite într'o așteptare tăcută. Aftanaghin, un bătrân înalt, cu barba roșcată ca o blană de vulpe, clipi mărunț sub genele stufoase:

— S'avem iertare, eu nu pricep: țara, adecă împărăția, are nevoie de copiii noștri?

Primarul agită iarăși foaia în aer:

— Nimeni nu vă silește. Cine are copii deștepți, păcat să-i ție acasă. Anii trec și în loc să-i vedeți țărani ca voi trudind de dimineată până seară, mai bine-i faceți avocați, profesori, preoți. Vă spun încă o dată: cine vrea.

— Eu am opt băieți ca ulcelele, domnule primar,—vorbi răspicat cineva din fund. N'am să dau pe nici unul la școală. Auziți? Pe nici unul! Să asude și ei ca mine. Să știe cum se câștigă bucățica de pâine și să o prețuiască. Așa au trăit moșii și strămoșii mei și așa o să trăiască și copiii noștri.

Acum, Catrina, rezemată de gard, înțelese totul. O căldură nespus de dulce îi moleșea mădularele. Drumul ei era, în sfârșit, limpede, lămurit. Brațele-i erau deslegate. Se simțea tare și știa cu o neînfrântă siguranță că va învinge. Strânse copilul și greutatea lui de patru ani i se păru un sprijin al făpturii ei batjocorite. Va trăi. Va lupta. Il va scoate domn. Un domn mare, în fața căruia sătenii vor trebui să-și scoată pălăriile, femeile să-i sărute mâna și el n'o va recunoaște decât pe ea: mama lui. Puțin îi păsa de ce îndurase până acum; știa că o așteptată de o mie de ori mai multe suferințe, dar nu putea rezista acestei dorinți de a învinge, care o cutremura și-i arăta viața năpraznic de vârtoasă și ademenitoare.

Se apropie de mulțime și-și făcu loc. Cineva îi pronunță numele; altădată asemenea întâmplări o făceau să-și piardă capul și se retrăgea luni de zile dintre oameni. Ce-i mai păsa acum de răutatea unora, când nu-i mai aparținea ei, ci copilului?

Pe la amiază începu să fulguiască. Un învățător slab, cu fața plină de coșuri vorbea despre datoriile țăranilor.

— Domnule învățător, de ce te ostenești,?—întrerupse un țăran bărbos, cu o cușmă groasă de berbec. Crezi dumneata că cine are copii nu știe să-i rânduiască?

Câteva aprobări se auziră în mulțime, dar lumea era nemulțumită. Cei mai mulți fuseseră pe fronturi depărtate, priviseră de atâtea ori moartea în față, și, acum, întorși acasă, să se vadă purtați de nas cu sfaturi și învățături? Nu le-a fost îndeajuns în război?

Săniile începeau să se miște. Căi o rupeau prin grunzuri și noroi până în drum, apoi o luau în galop. Femeile înghesuite

în coș scoteau țipete ușoare, vântul le șfichiuia obrajii și în alergarea amețitoare simțeau o mulțime proaspătă și copilărească.

Cu copilul în brațe, Catrina mergea încet pe marginea drumului prin șirul de oameni. Se poticnea din când în când, ocoale bălțile înghețate și se ținea pe urmele lucitoare de sănii.

— Nu ți-a înghețat odorul? întrebă o femeie din urmă.

— Așa de frig nu-i, răspunse Catrina, cu jumătate de glas, și se îndepărtă repede.

II

Gospodăria lui Artemie Andronachi se ridica masivă și cuprinzătoare, în vatra satului, unde ulița strâmtă se lasă de pe colnic, ocolește iezerul și coboară povârnișul pripuriu din spatele casei. Dincolo e drumul cel mare al Vorujenilor care vine dela Rădăuți și dă în șoseaua națională. Din vale, șura și grajdurile nu se zăresc; pomătul cu perii rotați și cireși acoperă până departe vederea. Spre miazăzi, porțile svelte cu haizașuri bine drănițite îi dau un aspect de belșug și vrednicie. Stoguri înnegrite de ploii păzesc intrarea în livadă. Din cerdac priveliștea se deschide peste câmpul liliachiu până în luncile negre ale Sucevei și înălțimile munților topite în sidif violet.

Când se întoarse dela biserică, bătrânul Andronachi o găsi pe Lichiria în grajd. Cu șarafanul pe umeri și tulpanul de lână strâns sub bărbie, se apleca să ridice ciuberele din colțul cu mascuri.

— Nici sărbătoarea n'ai pace, spuse el înciudat deodată. Unde-i afurisita de fată? Cum de te-au lăsat iar singură? Pe Iracli nu l-am văzut în biserică. Nu cumva se ține iar de treburile lui?

Artemi nu-și dezbrăcase sumanul și avea în mână năframa și lumina de ceară curată ce-o primise dela prohod. Calul cel negru întoarse spre el capul fin, cu ochii inteligenți ca și cum i-ar fi înțeles supărarea. Ar trebui să-l plimbați, și Iracli nici grijă nu are. Ce-o să se mai aleagă din vânturatecul ăsta?

Lichiria răsturnase ciubărul și fața ei grăsună se roșise de efortare. Avea peste cincizeci de ani, dar nimeni nu i-ar fi dat mai mult de patruzeci. Șalele pline și brațele durdului n'o arătau că născuse șase copii și crescuse trei.

— Mă uitam la scroafele noastre, vorbi Lichiria cu glas tărăgănat, ștergându-și mâinile de șorțul albastru. Una se cunoaște. . . Andronachi veni lângă ea și se plecă peste gard. Amândouă ridicară boturile roze, ochii lor verzi fără gene tresăriră o clipă apoi începură să hărpăie înăbușit. Un miros cald, animalic stăpânea înăuntru. Andronachi clătină din cap: — Au slăbit, le trebuie grăunțe, măcar până dăm în primăvară. Lichiria îi luă lucrurile și se întoarseră în casă.

— Am uitat să spun, începu el, au venit mulți de pe front. Ieșeam din biserică, deodată văd pe cineva cunoscut. Mă uit : Gherasim al Afteclei. A venit tocmai din Rusia. Și a crescut blestematul ca un brad. Frumos bărbat.

Lichiria se ridică dela masă și trecu în bucătărie. Știa unde ajungeau toate când începeau de aici. Feciorii lor, Gheorghe și Mihaiu, stăteau între ei și viața nu mai avea tihnă. Amândoi erau într'un regiment din Stiria și nu dăduseră nici un semn de viață de aproape un an.

— Lichiria, strigă bătrânul, ce faci acolo? De o vreme nu-ți afli locul.

Lichiria se întoarce cu un coș cu mere. Fața ei bucălată avea o expresie ciudată de bucurie, mâinile-i tremurau.

— Le pun să se coacă, spuse ea, punând câteva mere pe plită.

Andronachi se așază. Părul se rostogoli în plete lucitoare pe umeri. Fața osoasă cu buzele subțiri rămase întunecată. O cută groasă se frângea între sprâncene. Nările fremătau ca atunci când duhănea tutun. — De ce te mai ascunzi ca o păcătoasă, se răsti moșneagul. Eu nu văd? Te ascunzi și plângi. Uite vroiam să vorbim omenește: Am făcut un păcat azi, Dumnezeu mă ierte. Mă întreabă Miron a lui Calistrat despre feciorii noștri. Ii spun că n'avem nici o știre. Eu cunosc un om în Ștefănești, îmi spune el, care ți-ar fi de folos. El te-ar desluși dacă 's în vieță ori nu. Omul acela are puteri mari. Mă gândeam să mă reped într'o dimineață. A doua zi sunt înapoi. . .

— Nu te-aș sfătui, vorbi Lichiria. Dacă o vrea Dumnezeu să se întoarcă bine, dacă nu. . .

Andronachi își aruncă sumanul pe umeri: — Hm, poate ai dreptate. Deslegă caii și-i duse de căpăstru la fântână. Trebuia scoasă apă și izvorul secase aproape de tot. Impinse cumpăna

până în fund și auzi clinchetul găleții de piatră. Când o scoase, apa era turbure, pe jumătate cu nămol. Intinse ciutura cailor, o smiorcăiră cu boturile lor fine, dar nu o atinseră.

— Știu că nu vă place, spunea bătrânul. E turbure, dar de unde să vă dau? Calul roib, cu gâtul frumos arcuit îl țintea cu ochii lui negri și înțelegători. Avea picioarele subțiri de animal de rasă, cu toate că la tras greutăți n'avea pereche. Irachi intră în ogradă. — Iară ai umblat ca un smintit toată ziua, strigă cu glas răgușit Andronachi. Și eu mă necăjesc aici. Ia caii și du-i undeva și-i adapă.

Flăcăul prinse căpăstrul și, dintr'un salt, fu călare. Artemi deschise porțile. — Ii duc la Catrina a Leahului. Struni frâul și se avântă în galop. La cotitură, un grup de flăcăi stăteau de vorbă. Iracli feri pe lângă gard. Aerul tăios îi ardea obrazii.

— E bun de cavalerie, auzi pe cineva în urmă. Apucă la stânga pe o uliță întunecoasă, coborî o vâlcea și descălică în fața unei gospodării cu porțile negre. Deschise porțița. — Sunt cu caii, spuse el femeii ce ieșea din grajd. La noi a secat fântâna cu totul.

Irachi aduse caii în ogradă. Fântâna, una din cele mai vechi din Vorojeni, avea stratul rotund de piatră. O troacă pătrată, cu scândurile vechi, folosea de adăpătoare vitelor. Catrina aprinse fânarul. La lumina gălbuie și jucăușe, femeiea îi urmărea mișcările repezi. Vede chipul flăcăului cu pielea arămie, întinsă peste pomeții puternici, contractându-se, când smuci ciutura ajunsă la fund și văzu același chip, mai copilăresc în amintirile ei școlare dinainte de război. Spatele lat ca al tatălui se potrivea cu liniile pătrate colțuroase ale feței, și-i scotea în relief proeminența bărbiei rotunde și frumusețea nasului ușor curbat cu nările fine. Caii sorbeau apa sforăind în înghițituri lungi.

— Trăiești ca în chilie. Nu te vede nimeni. Fânarul proiecta peste fața femeii umbre piezișe și repezi. — Am fost azi la bise-rică. Toți mă batjocoresc, spuse aproape în șoaptă Catrina. Dacă-aș fi omorît pe cineva și n'aș suferi atâta!

— Spun o seamă că la tine era marele cartier. Eu nu eram în sat. Cică numai ofițeri superiori. Ba și un general a stat pe aici pe undeva. E drept?

Catrina își șterse ochii cu șorțul. — Eu nu i-am chemat. Ce puteam să fac eu, o biată fată? Iracli încălecă și trecu pe lângă

ea. Durerea altora îl înfuria. Nu știa cum s'o îmbuneze. — N'ai pierdut cine știe ce. Vezi, altă dată păzește.

Femeia ascultă tropotul cailor până departe apoi intră în casă.

Cerul se înseninase spre răsărit. O dungă trandafirie tivea zeghia întunecată a norilor. Spre miazănoapte, luna se stingea într'o spendoare palidă și îndepărtată. O lucoare verzuie încremenise în jurul stelelor, ca și cum strălucirea lor nemișcătoare ar fi fost prizoniera altei împărății de tăcere. Iracli văzu lumină în odaia părinților și intră. Mamă-sa se coborî după cuptor; așternu de mâncare și-l privi năucită. Iracli își scoase cușma: o hălăciugă deasă de păr castaniu se risipi pe frunte. Il aruncă pe spate cu o smucitură de cap:

— Știi că Gheorghe trăiește... Mi-a spus un prieten din Voitinel. Frate-său a venit alaltăieri acasă. E într'un spital în București.

Lichiria tăcea ca și când n'ar fi auzit vestea. Cu obrazul în căușul mâinii, urmărea un gând ce nu vroia să i se supună. Andronachi cu mâinile la spate se plimba cu pași largi prin odaie.

— Rănit?

— A avut tifos. A scăpat, dar nu poate părăsi patul.

Iracli își descălță bocancii; abia acum își dădu seama că stătuse toată ziua cu picioarele în apă. Pielea era îngruzită și degetele nu le mai simțea. O oboseală nemai pomenită îi frângea oasele și-i alunga somnul. Revedea chipul lui Gheorghe; mustața obraznică și vrednicia lui de flăcău frumos.

Patru ani de când îl petrecuse la gară într'o zi înnăbușitor de caldă. Căruța lor se învălmăși într'o mie de alte trăsuri; bărbații se despărțeau cu o mină jalnică, pe care nu și-o putea explica. În curând, trenul se apropie încărcat de feciori. Unii aveau o față turbure, se îndesau la ferestre și cântecul lor răcnit părea muget de fiare, Gheorghe abia avu vreme să-și sărute fratele și alergă spre tren. Se amestecă în mulțime și când vagoanele se perindară sub ochi, nu văzu decât o masă informă de fețe omenești. Sărutul de pe frunte îl durea ca o rană. După trei luni primiră o carte cu un portret dela Gheorghe. Uniforma de artilerist, cu frumoase brandenburguri pe piept, îl arăta mai svelt, cu un aer străin pe care nu-l cunoșteau de-acasă. De câte ori își amintea de el, chipul acesta ars de soare, cu zâmbetul puțin sălbatic îi revenea în minte.

Un miros piperat de busuioc îi gădilă nările. Șarpele casei își începu tic-tacul sonor în liniștea din odaie. Intunericul se încăiera cu lumina albăstrie ce se revărsa de afară. În curând, crucea ferestrii desena pe podele un patrat tremurător și sfărâmicios. Iracli începea să ațipească. În aromeala turbure, cuvinte uitate peste zi îi reveneau cu o precizie uimitoare în minte, revăzu ochii oboșiți de femeie trecută ai Catrinei, prietena lui de școală și un desgust îl învălui ca într'un paianjeniș murdar. A doua zi îl trezi din somn glasul morocănos al tatălui.

— Soarele-i sus și tu încă dormi. Nu știi câte avem de făcut.

— Indată-s gata, spuse Iracli și trecu degetele prin părul încălcit.

La masă, Artemie avea ochii înroșiți și stinși. Lichiria aduse bucate în tăcere. Hotărîră ca peste trei zile tatăl să meargă la București să-l găsească neîntârziat pe Gheorghe. Bani de drum n'aveau; cu două trei căruțe de lemne vândute se puteau face. Lichiria vroia să vorbească singură cu feciorul din Voitinel și cu toate încercările nu o putură împiedica să nu plece. Îmbrobodită cu tulpanul gros de culoarea vișinii, sumanul de sărbătoare o arăta gata de biserică. Se simțea sprintenă în opincile frumos îngruzite, căptușite cu pănuș de cucuruz. În două ore bune, nădăjduia să ajungă.

Artemi inhămă la sanie, cu toate că drumul se potrivea și pentru căruță. Iracli schimbă țapuşile scurte, înțepeni bine securea, își controlează tabacherea în cureaua de piele, plesni din biciuşcă și sania porni scrâșnind ascuțit pe ghețuș.

— Negoaște-le bine, să nu te înșele, îi strigă din urmă Artemi.

Flăcăul dădu bici cailor. Potcoavele noi striveau ghiața și-i aruncau în față grunzuri mărunți, străvezii. Drumul era mai bun când ajunse în mijlocul satului. Câteva sănii cu caii înspumați îl ajunseră, apoi îl întrecură.

— Noroc, auzi din sania ce trecea în goană pe lângă el. Din urmă veneau alte sănii ce mânau mai încet. Clopoței sunau după pas, în intervale egale. Drumul urca acum troene cât porțile, aluneca pe fâgașuri pripurii, unde caii se poticneau, pipăiau minuțios trenul, apoi se avântau ca și cum s'ar fi aruncat în apă. Pe toloacă drumul era iar neted, caii răsufiau zgomotos. Iracli scoase mahorca și-și răsuci o țigare între degete.

— Hei, era să nu te ajung, măi, parcă te-ar fugări cineva.

Hogeagurile caselor creșteau drept în ceața trandafirică ce se ridica de pe livezi. Pomii se compeneau sub promoroacă.

— Hei, Iracli, unde te gândești?

Pintilie Jurăscu se aruncă lângă el pe scândură. Venise nu de mult dela Cernăuți, unde fusese luat de Ruși la lucru și nu-și schimbase îmbrăcămintea. Peste un laibăr negru purta o manta vârgată și pantaloni cenușii vâriți în ciorapi lungi de lână vopsită. Șapca lată, cozorocul de piele îl ascundea jumătate din fruntea oacheșă. Ochii veseli, de copil, râdeau printre genele dese.

— Te-am văzut odată în târg, dar nici chip să-ți spun o vorbă. Erai cu Gheorghe a Afteclei, cu Andrei și cu ceilalți. Acum te vedeam de departe, mâni tare, cât pe aci să mă răstorn pe troene.

Pintilie era cu doi ani mai mare, dar nu-i întrecea în înălțime, nici în puterea brațelor. Erau buni prieteni și la un joc Iracli îl scosese dintr'o mare încăerare.

— Știi, începu Pintilie, urmărind cu ochii sania, care rămăsese în urmă, am auzit că ne ia la armată. La Români. Nici tu nu scapi. Câți ani ai?

— Șaptesprezece, la toamnă!

— Atunci, la anul.

— Dacă vor, și-acum. Nu mă tem de armată.

Jurăscu tuși, se dădu mai aproape și clipi cu înțeles din ochii roșcați, rotunzi ca mărgelile. Tuleele rare, ce-i acopereau barba, erau albe de ger.

— Iți spuneam că te căutam să stăm de vorbă, începu Jurăscu cu oarecare șovăială în glas. Vreau numai ca totul să rămâie între noi. Trebuie să taci. Ne-am înțeles?

— Bun, făcu Iracli, plesnind din biciușcă, dă-i drumul, ori lasă-mă în pace.

— Acum ascultă. Când m'am întors din Cernăuți, am luat o mitralieră, am furat-o adică dintr'o magazie. Trei nopți am cărat-o în spate. Ziua dormeam pe la oameni și noaptea mergeam. Drumurile erau troienite. Am îngropat-o la urmă într'o pădure sub niște vreascuri. Cartușe am un sac acasă.

— Și ce vrei să faci? întrebă Iracli răsucind o țigară.

— Nu înțelegi? Pintilie închise un ochi și cu arătătorul drept făcu semnul apăsării pe trăgaci. Fața lui se luminase brusc și

o bucurie vicleană îi juca în pupilele micșorate. Iracli opri caii și într'o clipă fu în picioare. Văzu ca într'o fulgerare buzele groase și dinții lați ai lui Pintilie schițând un zâmbet mirat, aproape copilăresc. Ii prinse mâna dreaptă, dar în același timp simți lovitura groaznică a unui pumn în tâmple. Iracli făcu un pas îndărăt, se clătină și se sprijini de un brădănaș.

— Afurisitute, ai să vezi tu, răcni Iracli, scuturându-se de zăpada de pe crângi. Pintilie nu se mișca. Dinții lui orbitor de albi se dezveleau într'un rânjel ciudat.

— Dacă aud un cuvânt, o să-ți cânte cocoșul, cum nu ți-a mai cântat, rosti răspicat scoțând din buzunar țeava întunecată a unui revolver militar. Puteai să-mi fii tovarăș, dar noi socialiștii nu stăm de vorbă cu fricoși ca tine. Când ai aflat ce spuneam, te-ai speriat ca un iepure. Când om fi noi stăpâni, o să jupuiem zece piei de pe voi, chiaburi puturoși.

— Ne mai vedem noi. Să nu-ți pară rău, spuse Iracli, încercând să-și explice cuvântul socialist, pe care îl auzea întâia oară. Luă hățurile și caii se avântară în galop. Când întoarse capul, îl zări pe Pintilie, înalt, în mijlocul drumului, încrustat în pulberea albăstrie. Aurul înghețat juca în ape scânteietoare și o clipă îi păru că vede țeava revolverului militar întinsă spre dânsul.

În pădure ajunse spre amiază. Brazi întunecați, cu crengile îngreuiate de zăpadă țiveau marginea drumului. Urme de jder se vedeau împletindu-se prin zăpadă. Caii trecură un dâmb, și Iracli trase sania lângă stânenii de lemne, la care lucrase aproape două luni. Erau așa cum îi lăsase. Desbrăcă sumanul și începu să încarce. Un miros de cetină turburător de reavăn se cobora din înălțimi. Se auzi zborul greoi al unei pasări de pradă printre crengile uscate, apoi totul se liniști.

— Păcat de lodve, gândi Iracli. Cel puțin dacă aş lua o sută de lei...

Iracli își aminti că întâiul drum în pădure îl făcu cu Gheorghe. Era vara și furtuna se apropia. Atunci văzuse pentru întâia oară norii încolăcindu-se deasupra crestelor cenușii, cerul despicat de săbii de foc și tunetul căzând ca o năruire de stânci. Numai copacii înfruntau semeți și întunecați, cu ramurile întinse, potopul. Dar și ei se temeau. Iracli ascultase freamătul prelung ca un vaer, cântecul îndurerat al pădurii. Gheorghe îi spusese atunci: — Nu-ți

fie frică. Așa geme pădurea. În curând ai să vezi soarele. Același soare de azi.

Când ieși din pădure, Iracli rămase cu ochii la strălucirea de smarald a creștelor fumurii, care se înălțau într'un fel și în sufletul său.

III

În câteva zile, minunatele isprăvi în Rusia ale lui Gherasim, făcuseră ocolul satului. De nevoi și durere nu se mai mira nimeni. Toți trecuseră pe lângă moarte. Toți îi auziseră glasul șuerător și neliniștit în vâjâitul obuzelor. Avioanele îi vânașeră pe frontul italian, la Fiume, la Piave, în Carpații românești, pe câmpiile Podoliei. Cunoșteau gazele și învăluirile lor ademenitoare și mortale. Cei pe care norocul îi adusese teferi acasă, începeau o nouă viață. Invalizii încercau să se sprijine în cârje, când un picior îl aveau de lemn, alții răsuceau îndemânatic o țigare cu mâna stângă, când dreapta zăcea neplânsă pe ponoare pustii, în străinătăți. Dar Gherasim îi întrecuse oarecum pe toți. Bătrânii zâmbeau în bărbi: — De aceea Rușii mergeau așa de supărați la război. Parcă știau că Gherasim ăsta a dat peste nevestele lor și le ține de urît.

— Câte avea?

— Douăsprezece. Cică una-i gătea mâncare, alta-i aducea apă, alta-i ținea mantaua, alta-i lustruia cismele. Viață, nu glumă.

— Așa înțeleg și eu. Muierea dacă nu are de lucru, strechie. Gherasim știa asta dela nevastă-sa.

— Crezi că el le punea la robot? Ele săreau și-l ajutau. Cu rusoaicele nu-i de glumit. Dacă le ajuți, te-ajută.

— O să-l ție minte cât or trăi. Așa-i războiul, nu-l uiți ușor.

— Numai dacă n'o fi rămas invalid.

— Taurul rămâne taur până la moarte.

Gherasim îi adusese neveste-si un tulpă de mătase, cu frumoase colțuri înflorite și o pereche de pantofi galbeni. Ea refuzase până acum să le îmbrace.

— Nu pot. Mai bine taie-mă și omoară-mă. Eu parcă nu știu că sunt dela rusoaicele tale? Ce-au să zică oamenii?

— Cristinuța mea, ce să fac? Numai pământul poate astupa gura oamenilor. Eu îți spun că le-am cumpărat din Polonia, dela

un ovrei. Credeam că o să te bucure. Nimeni n'are în sat un tulpán ca tine. Și tu te încăpățânezi ca o capră.

Intr'o dimineață, Gherasim înhămă calul la căruța verde, își vâcsui cismele și îmbracă cojocul cel nou. Așeză ziful în chingi și-l acoperi cu o pătură de lână vârgată. Cristalina țesea în tindă.

— M'am gândit să mergem la târg, vorbi Gherasim, căutând biciușca. Poate cumpărăm o vacă. O privea cu ochii lui scânteietori ce ascundeau sub fruntea puternică o bucurie sinceră și încrezătoare.

— Acum poți să-ți iei tulpánul, în târg n'ai de ce să te ferești.

Cristina cedă. În fața oglinjoarei din perete se îmbrobodi încet mușcându-și buzele supte ca să le dea culoarea pierdută în nopțile ei chinuite și groaznice de anii războiului. Abia acum văzu paloarea persistentă a tâmplelor și ofilirea lor abia vizibilă a ochilor. Numai pomeții obrazilor păstrau o roșeață crudă și nenaturală ca a frunzelor atinse de brumă. Ea mai privi o dată apele verzi ale tulpánului ce se potriveau așa de puțin cu fața ei de copil bolnav, apoi se urcă în trăsură.

— Nu-ți spuneam că o să-ți vie de minune, spunea râzând Gherasim. Trebuia să mă asculți mai de mult.

Roțile se afundau până la butuc în noroi. Pe drumul cel mare era învălmășeală nemaipomenită. Gherasim își făcu loc printre cotigile cu bârne și se amestecă printre celelalte trăsuri. Care cu fân înaintau greoi prin mijlocul drumului trase de juncani floreni. Mânji cu coama bătută se luau la întrecere cu căruțele, se opreau deodată buimaci, scrutau cu ochii lor cenușii convoiul de trăsuri până ce-și aflau părinții. Grupuri de fete, îmbujorate de frig, se întorceau cu bidoanele de lapte din oraș. Un automobil cu ferestrele împroșcate cu noroi se ivi în capul drumului. Calul cabră și se răsuci de-a-curmezișul. Omul înjură mâniș, prinse calul de căpăstru și cârmi la dreapta. Dar zărind pe cineva cunoscut în mașină, își ridică repede cușma, se pocloni până la pământ, în timp ce mașina se târa anevoie la deal. Când ajunse în fața lui Gherasim, motorul horcăi din încheieturi și o gură de fum țâșni prin grătar. Un locotenent înalt, cu fața uscată sări din mașină. Trăsurile se opriseră și oamenii îl priveau cu curiozitate.

— Sunteți din Vorojeni, nu-i așa, întrebă locotenentul ridicând ochii negri spre mulțimea ce-l privea.

— Suntem, spuse Gherasim cu glas răspicat ca la ordin. Și d-ta nu ești cumva d. Andronachi?

— M'ați cunoscut, vorbi mai tare ca înainte locotenentul Andronachi. Am cinci kilometri până acasă. Cine vrea să mă culegă din noroi?

— La ordin, domnule Locotenent! Gherasim întoarse trăsura până lângă el, îl ajută să se urce pe cărâmb. Cristina trecu pe fânul din coș și locotenentul îi luă locul. Șoferul îi aduse un geamantan de piele și-l așeză cu grijă la picioarele Cristinei.

— Bătrânii mai trăiesc? întrebă Andronachi după ce trăsura porni. Intinse lui Gherasim tabachera cu țigări fine, cu vârfurile aurite. De doi ani nici o veste, continuă ca pentru el locotenentul.

— Sănătoși, slavă Domnului, spuse Gherasim. Și d-voastră de unde veniți?

— Am fost luat prizonier în Italia și de acolo am trecut în România. Am stat două luni la București în spital.

Locotenentul răspundea la saluturi, fumând în același timp țigară după țigară.

Se apropiau de sat. Ofițerul scoase binoclul din cutie și viză casa lor ce se ivea întunecată în spatele pomătului. Gherasim opri o clipă trăsura, locotenentul se ridică în picioare și rămase nemișcat cu binoclul la ochi.

— Ori cum v'ați uita, pe bătrân, n'o să-l vedeți. A plecat ieri la București, îmi pare pentru Gheorghe.

— A plecat la București? Locotenentul își strânse buzele și se așeză. Scoase o mânășă, privi lung la nasturii de sedef, apoi o scoase pe cealaltă. Le pături atent și le trecu în mâna stângă. Ceasul arăta 12. O albăstrime vastă podidea pământul. Vedeă ceața joasă lățindu-se ca o respirație a ogoarelor și se mira că nu-l cuprinde și pe el. Nu, dânsul era sortit să rămână superior acelor spirite din adâncimi ce-i învăluia pe atâția din camarazii lui de campanie. Se privi pe furiș într'un ciob de oglindă și-i văzu mușchii feții întinși să plesnească. Chipul supt i se arată ca într'un caleidoscop bizar. — Când am plecat de acasă, grăsimea încerca să mă înnece. Acum sunt numai mușchi, voință, putere. Dacă m'aș fi întors strigoi?

În fața casei locotenentul își ajustă diagonala, strecură o bancnotă lui Gherasim și-i întinse mâna.

— Doresc să ne mai vedem zilele acestea.

Gherasim îl privi în ochi și după ce ofițerul intră în ogradă:

— Strașnic om. Se cunoaște că-i dela noi din Vorojeni.

Când ajunse în târgul vitelor, calul era numai apă. Trase între doi lipoveni la marginea ocolului, deshărnă și-l acoperi cu mantaua. Cristina coborî și-și îndreptă fusta creață.

— Hei, cam târziu azi, Gherasim, nu mai vinzi purcica.

Gherasim desfăcu porția de fân în coșul căruței.

— Nici o grabă. Mai întâi s'o cumpăr.

Andrei Chele făcu câțiva pași prin noroi până la el și-i întinse mâna. Cușma de miel îi cădea pe spate. Mustața neagră și mătăsoasă se zburlise peste buzele subțiri, roșii ca sângele. O cruzime lacomă îi juca în ochi.

— Crezi că-s beat, începu el, cu voce ascuțită. Așa credeți voi. De mult mă gândeam să ți-o spun: ești o lepădătură bicornică; mă mir că te ține pământul. Și te mai fălești cu muierile tale din Rusia, curve de bună seamă. Eu... în tranșee, pentru împăratul am zăcut prin spitale... prin toate spitalele. Spuneți că-s beat... Proștilor! Voi nu vedeți nopțile, nu auziți tunurile...

Gherasim ridică din umeri.

— Toți am trecut pe acolo. Dumnezeu îl știe pe fiecare. Dar ce are cu mine, ce i-am făcut. Uitați-vă, e ciung...

Cristina îl apucă de mânecă și voi să-și facă loc printre oameni.

— O căruță, strigă cineva. Să-l culcăm în căruță. Țineți-l că pică, e beat.

Istrate Neculcea îl sprijini de mijloc și-l scoase pe sus din noroi. Picioarele-i erau țepene. Gherasim îl apucă de umeri și-i împinse cușma pe frunte. Chele bolborosea ceva printre dinții strânși. obrazul spânatec era alb cu vine albastrii sub ochi. Il așezară întins în căruța lui Gherasim, care mută calul la leuca din față. Porția de fân i-o potriviră căpătâi. Mâna dreaptă căzu pe piept nemișcată. Un cărlionț castaniu ca mătasea porumbului îi ieșea de sub cușmă. Răsufla greu cu fața contractată. l-ar fi chinuit vedenii groaznice.

— Descoperiți-vă, camarazi, tuna o voce din fund, domnul sergent Andrei e în fața voastră.

Un vlăjgan înalt își făcu loc cu coatele până în fața căruței. Toți cunoscuseră că nu era din satele apropiate după sumanul scurt,

cu gulerul înflorit și tivitura bogată în găetan ales. Pălăria de pluș verde se purta în satele dinspre munte, tot așa ștaifurile înalte.

— E amețit, spuse un omuleț scund, între două vârste. Să-l lăsăm în plata Domnului să se odihnească.

— Descoperă camarade, tună din nou vocea flăcăului înalt și drept ca lumina. Amețit? Dacă ai fi trecut singur prin câte a trecut sergentul Andrei, ai fi fost mort de mult, frățioare, nu amețit. Necunoscutul își ridică pălăria și se apropie de fața albă ca hârtia a lui Andrei.

— Și d-ta cine ești? întrebă Gherasim. Știm noi cine-i Andrei Chele și cât plătește.

— Nu știți nimic, vorbi tânărul retrăgându-se. Când s'o trezi să-i spuneți că a trecut pe aici frunțașul Ion Subțirelu din Fundul Moldovei.

Oamenii ridicară din umeri și se împrăștiară. Gherasim rămase răzimat de ziț; o sete dogoritoare îi ardea pieptul și nu găsea cu ce s'o potolească. Ar fi vrut să audă acum cântecul Marusiei, liniștit și domol ca stepele largi, dar nu se putea. Cristina stătea aici cu ochii mereu plânși și încrețiturile pe obrazul veșted se săpau mai adânc, ca și cum timpul ar fi însemnat-o cu plaivasul său implacabil.

Andrei își umflă pieptul pătrat și respiră zgomotos. Cristina scoase o năframă și-i acoperi fața.

Soarele plutea într'o pulbere lumină deasupra orașului. Un zgomot confuz, de voci răgușite, de strigăte neînțelese se ridica din furnicarul omenesc ce nu-și găsea astâmpăr. Meclerii ovrei și puținii negustori de vite pipăiau cu neîncredere vâna și fântânița laptelui la frumoasele vaci bălane, rasa Simenthal, legate de stâlpii de lemn. Ele îi priveau cu ochii lor rotunzi și umezi și nu înțelegeau de ce pulpele le erau stoarse fără milă și de ce degetele oamenilor pătrundeau adânc între coaste. Juncanii cu coarnele ferecate abia atingeau fânul aspru ce li se întindea și azvârleau când cineva cerca să le ridice piciorul. Juncile florene ridicau fruntea cu părul mătăsos, umed puțin și ondulat și fluturau din cap dacă degetele se opreau în părul sbârlit, unde cornițele răsăreau ascuțite, calde încă în culcușul lor tănuit.

Cristina se opri în fața unei vaci Simenthal, aproape albă cu grumazul larg și șoldurile pline, calitățile rasei.

— Nu-i rea, spuse Gherasim, numai pentru Cristina.

Stăpânul, un țăran dela munte, își aruncă sumanul peste umeri, deslegă vaca, o plimbă, îi întinse o mână de fân. Gherasim o căută în gură și măselele o arătau de 4 ani.

— Vaca-i ca femeia, glumi el. Trebuie să vezi întâi dacă are măsele.

— Mai rău când te caută femeia și se întâmplă că n'ai, o întoarse țăranul. Fața lui păroasă cu mustățile pline râdea din suflet și ochii roșcați aveau o lucire șireată de om care a păcălit.

— Facem târgul, bădișorule ! Vacă bună, preț eftin, cum se vede.

Vaca părea într'adevăr sănătoasă și nici prea bătrână. Prețul îl strângea însă ca un junghi: trei mii de lei !

— Scump, făcu Gherasim, uitându-se la lumea din jur, peste cât am spus un fenig măcar... E doar o vacă, nu-s două, vezi și d-ta. Nu, hotărî Gherasim, ne-om învoi, dar cu alt preț.

Un mecler urduros, cu surtucul peticit, îl apucă de mână. Gherasim se uită la barba lui căruntă ce-i înneca fața până sub ochi.

— Trei mii, scump ? începu el, arătând marfa. Așa o frumusețe de vacă ? Și un preț ca ăsta ! D-ta se vede că nici nu știi ce-i aceea vacă.

— Ia ascultă, jupâne, ori o vinzi d-ta ori eu, se răsti încruntat stăpânul, îndepărtându-l de spate. Lasă-l pe om să se gândească. Dacă are de cumpărat, o cumpără și fără d-ta.

— Eu sunt mecler, îi șopti la ureche. Să vezi dacă n'ai să câștigi...

Țăranul îi mai făcu o dată semn să plece:

— Mai bun mecler ca cel cu marfa, nu se află. Râdea plin și hazliu sub mustățile groase, și lui Gherasim îi veni inima la loc. Deștept om, se gândi. Ai noștri fără mecler nu ți-ar vinde un vițel.

— Țăran prost ! strigă jupânul, părăsind grupul. Oamenii priveau înveseliți ca la panoramă.

— Să fii d-ta sănătos, îi veni din urmă răspunsul.

Pe acoperișurile de tinichea lucirile din urmă se învinețeau pe nesimțite. Vuetul monoton se amesteca nevăzut cu trombele de vânt. Gerul de noapte se simțea de pe acum.

— Două mii cinci sute, hotărî Gherasim, după ce o mai cercetase o dată cu atenție. Ți-am dat un preț de cinste, dar mai mult nu face. Gherasim se pregătea să plece.

— Noroc să dea Dumnezeu și într'un ceas bun, strigă țăranul din urmă. Gherasim numără una câte una hârtiile pe care țăranul le mai numără o dată, mișcând buzele. Biroul de înregistrare era aproape. Cristina luă vaca și o îndemnă cu o joldie uscată. La aldămaș aflare că țăranul se numea Trifan Costruș și era dintr'un sat de lângă Gura-Humorului. Să-i dați cișcă, le dădu de grijă. Eu așa am crescut-o.

Pe Andrei îl găsiră încă dormind. Calul isprăvise de mâncat și frământa lutul cu copitele. Legară vaca de răscol. Pe drum, o femeie mărunțică se apropie de ei. Gherasim opri.

— Nu-i cumva bărbatul meu la d-voastră în căruță?

Cristina îl arătă întins în coș. O poftiră să se urce în trăsură. După ce ieșiră din oraș nu se auzea decât gura Palaghiei. Trase pătura de pe Andrei, îl trezi și vorbele curgeau ca un șuvoi murdar, împroșcând totul.

Andrei se ridicase în capul oaselor și asculta cu o silă amară. Un vânt înghețat îi lovea obrații puhavi de somn. Vedea ogoarele îndepărtate cu pâlcurile de arini întunecați și spinările de zăpadă netopită pe răzoare. Horbota palidă a cerului cobora o liniște odihnitoare de care sufletul lui era însetat. Căruța îl legăna într'un ritm egal și adormitor. Iși amintea lămurit de o noapte asemănătoare, când deschisese ochii pe o pajiște neagră, lângă un hugeag, după o zi de măcel. Se târîse atunci nu mai departe de arinii din față și tremurase până în zori. Din când în când îi ajungeau la urechi vorbele Palaghiei, care nu se mai sfârșeau:

— Imi vine să-mi las casa și să nu mă mai întorc. Mă mănâncă de vie, nu alta. Du-te, îi spun dimineața, cumpără săpun, chibrituri, sare și petrol și să nu-mi stai pe undeva. Ți-ai găsit să mă asculte. Stă până îl culege lumea de pe drum, păcatele mele.

Gherasim întoarse capul: vaca pășea domol în urma căruței. Urca un drum noroi, abia amortit și roțile se înfundau cu un cronțait uscat. O mireasmă de pământ reavăn rățăcea în întunericul subțire și se lipsea de nări. Andrei trăgea până în rărunchi acest parfum îndepărtat care-l aducea la viață.

— Palaghia, vorbi el, sprijinit în coate, dacă aș fi știut că în locul tău dau peste o scorpie, nu mă mai întorceam. Lumea-i mai largă de cum crezi. Poate era mai bine dacă nu mai veneam.

Palaghia tăcu, parcă și-ar fi amintit ceva de demult, duse basmaua la ochi și smiorcăi încet. Gherasim zâmbi pe jumătate, se uită la Cristina, dar aceasta picotea. Plesni ușor calul peste coaste și aținti urechile. Din coșul căruței venea un mormăit ușor care părea mai întâi suspin, apoi se schimbă într'o melodie monotonă. Andrei cânta.

Linia dealului se desfăcea dintre umbrele albastrii la o înălțime neobișnuită. Cu cât înainta, lui Gherasim i se părea că drumul sporește, iar căruța mergea ciudat de încet.

IV

Iracli își petrecea serile cu tovarășii pe la Nichifor a Babii sau Istrate Neculcea, unde jucau cărți, aduceau băutură și rămăneau până noaptea târziu. Dela un timp se strângeau și câteva fete din vecini, Paraschiva Șchiopului, Maria Leahului și altele care înveseleau de minune feciorii și erau nelipsite dela chef.

Intr'o seară, Ghenia, fetița lui Gherasim, bătu la ușă, se apropie de Iracli și-i șopti la ureche: — « Te cheamă acasă. A venit bătrânul cu Gheorghe... ».

Flăcăul lăsă cărțile, se uită la ceilalți și-l miră tăcerea lor străină. A venit Gheorghe? Își aruncă sumanul pe umeri și-și puse cușma din mers. Cărarea trecea pe sub șirul de răchiți găunoase; cren-gile înghețate trosneau cu un zgomot sec. O pâclă străvezie cădea peste bahnă. Firele de pipirig înghețat cronțaiu sub tălpi. Fetița i-o luă înainte. Iracli se cumpănea ca și cum ar fi dus o greutate de nesuportat. O îngrijorare ascunsă se unea cu bucuria revederii și-i frământa gândurile. Dacă se însoară Gheorghe ce pământ îi vor da. Își va face casă în livadă? Cui o să rămâie gospodăria?

Acasă ajunse târziu. Bătrânii se culcaseră pe cuptor. Miros acru de haine militarești îl izbi de cum deschise ușa. Pe laviță, întins, cu mâna sub capul bandajat, dormea Gheorghe. Mustățile zburlite i se prelungeau până la colțul buzelor. Nasul ascuțit părea lipit cu ceară. Brazde adânci îi tăiau fruntea de-a-curmezișul. Ceva se frânse în sufletul lui Iracli și imaginea lui Gheorghe de odinioară cu fața subțire și mustață neagră ca pana corbului căzu ca într'un vârtej de ape și se stinse cu desăvârșire.

Deodată băgă de seamă că Gheorghe îl țintea cu ochii înfrigurați. Iracli trase scaunul și se așeză alături. Lampa așternea o pânză tremurătoare peste lucruri.

— Mă mai cunoști? întrebă Gheorghe. Ce voinic te-ai făcut. Eu, cum mă vezi: doctorii spun că-s sănătos. Dar ei nu știu nimic.

Iracli asculta fără răsuflet sunetul aspru al vorbelor, care parcă îl răneau și-l vindecau totodată.

— Nu pot dormi, continuă Gheorghe, însuflețit. Trăsăturile feței se destindeau și căpătau viață, dar se stingeau îndată ce tăcea. — N'am dormit de mult. La spital mă prefăceam că dorm, ca să-i înșel pe doctori. Nici nu-ți închipui ce șireți sunt măgarii. Știi, te văd acum și-mi pare că sunt mai voinic, că răsufliu în voie. Câteodată mă gândeam: n'am să te mai văd niciodată. Când m'am trezit cu tata, am sărit din pat; nu mai puteam. Acum a îmbătrânit bietul, dar la suflet cum îl știam. Ascultă, ce-mi spunea pe drum: Știu eu o fată cu avere, frumușică care se prăpădește după tine. Nu trecea Duminică să nu mă întrebe în biserică: ce a mai scris Gheorghe, ce mai face, cum o duce. Dacă o să-ți placă facem nuntă. — Tată, îi spun eu, îs șchiop, cine mă ia pe mine. Abia am ieșit din spital, să mă mai întrăm. — Ai făcut războiul, dar tot brudiu ai rămas; când ai avere nu-i greu să te întrami. Pot să fii șchiop ori ciung, se chiamă că ești domn peste cât ai și nu ceri nimănu de pomană. Asta s'o știți de la mine.

Iracli râdea cu poftă. Ar fi trebuit să-l vadă pe Gheorghe teafăr, sănătos, dar asta încă nu era posibil. Așa, îl simțea mai aproape, dar în același timp hazlia lui voie bună îl durea cu toate că nu înceta să glumească. În câteva minute, flăcăul se desbrăcase. Cămașa de cânepă aspră îi rotunjea umerii și-i turna bustul puternic cu omoplații plini, acoperiți cu un păr negru, cărlionțat. Aprinse o țigară. Fumul se ridica în spirale abia văzute. Luna în formă de secere părea lipită de crucile ferestrei. — Să-ți povestesc și de pe la noi. Nici nu ți-ar veni a crede. O zi după ce l-am petrecut pe tata la gară, ne trezim, ghici cu cine? Iracli stinse țigara, aruncă mucul pe podea și-l strivi cu piciorul. Scuipă într-o parte ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva foarte murdar.

— Nu știu, mărturisi Gheorghe și fața lui păstra aceeași expresie de curiozitate și uimire. De unde să știu?

— Să vezi. Ne pomenim, cum îți spuneam, cu frățiorul Mihai. Eu adăpam caii la fântână, mama trebăluia cu argata prin casă. Era, mi se pare, într'o Vineri, zi de târg. Aud o căruță oprindu-se la poartă, mă uit peste zăplaz: nu-mi dau seama că e el, în uniforma de locotentent. Abia când s'a repezit să mă sărute: iacă zic, fratele Mihai. Să spun drept, nu's prea învățat să mă sărute ofițerii. Râzi? Cum îți place. Când i-am simțit buzele pe obraz, m'a trecut un fior. Imi venea să-l sărut și eu, dar a fugit în casă la mama. Aici, e mai poznaș. Plângea și o săruta: mamă dragă, mămițică dragă, îmi era așa de dor de tine, și mai știu eu câte de astea. Mama biata, cum îs femeile, începe și ea să plângă, să se vaete. Ce să-ți spun, jelanie mare. După asta se desbracă și vrea să se spele. Cere mamei un lighian de spălat. Mama deșartă o strachină mai mare de lut, cu fasole, o șterge bine și o umple cu apă. Iată dragă Mihai, poți să te speli, noi ne spălăm, cum știi, la fântână. — « Eu am cerut un lighean, mamă », spuse frățiorul cam posomorît, după ce-și lepădase mundirul. — « Noi n'avem acareturi de astea, numai domnii au », dă din umeri mama. Noi îți dăm ce avem, ce n'avem, de unde? Asta nu-i nimic. Se spală el în pielea goală. Știi, are un trup subțirel, ca degetul. Ți-i milă să pui mâna pe el. Scoate din geamantan, fel de fel de sticlute, cu parfumuri, câteva oglinzi, niște alifii, vre-o două, trei perii, ca la spițerie.

— « Hai la mâncare, Mihai », strigă mama. Nici vorbă. Am trebuit să așteptăm cu mâncarea întinsă, până n'am mai putut. După un ceas și ceva îl vedem că vine. — « Parcă ești domnișoară », îi spune mama și-i arată locul la laiță. Nici nu-ți trece prin cap cum era. Rumen ca floarea mărilor și mirosea de departe a mirosului. Incepe să spuie o mulțime de întâmplări de prin război, cum a trăit în Ungaria pe la o herghelie de cai de rasă, cum a fost trimis pe frontul italian, cum a căzut prizonier. Acum vrea să se înscrie la Universitatea din Cernăuți. Și acum ne povestea fel de fel de minunății, deodată mama îl întrebă: — « Mihai, mai ai tu cruciulița aceea dela moaștele Sf. Ioan din Suceava, ce ți-am dat-o când ai plecat? » Stă puțintel și se gândește. — « Mi-ai dat o cruciuliță, când am plecat? » Atunci trebuie să fie într'un geamantan. Mama strânse mâncarea și se duse în suhnie. — « Și ție ți-a dat o cruciuliță? Gheorghe o scoase din sân și-i arăta

cruciulița subțire, cu luciu de argint vechi. — « De două ori m'a scăpat dela moarte. N'am s'o scot de-aici toată viața. »

Cum îți spuneam, frățiorul nostru n'a mai căutat-o prin geamantan. Către seară l-am lăsat dormind și m'am repezit până la moară. Când m'am întors, l-am găsit văitându-se: — « N'aveți », mă întrebă, niște aspirine, ori nu știu cum naiba-i spune. Mama n'are de lucru: — « Avem, păcatele mele. Ia să căutăm prin ierburile din pod, trebuie să fi rămas vre-una ».

Atât i-a trebuit. Parcă l-am pus pe jăratec: — Acele-s mărunte, rotunjoare, albe ca boabele de fasole. — De acele n'avem, spune mama. Poate c'am avut dar s'o fi isprăvit.

Atunci s'a supărat rău: — Hm, zice el, așa merge treaba? Mă întorc după atâta vreme și râdeți de mine? Eu și pe front aveam aspirine pentru junghiuri și acasă nu găsesc? Mama nu mai știa pe ce lume e. Mă trimite — soarele era de doi stânjeni — la târg: — Mamă, spun eu, nu mă duc nici în ruptul capului. Măine am de mers la pădure.

A doua zi, a stat în pat până seara, credeam că este bolnav, dar de unde? Se scoală șuerând nu știu ce cântec. Mă întrebă: — Ce mai femei sunt prin sat? Ei, zic, eu, despre asta nu-i nevoie: Is cam hodorojite ele din vremea Rușilor, dar calul de dar nu se întrebă de dinți ». — « Proști sunteți voi », îmi spune el, nu știți ce-i viața. Înțelegi, măi frate, întrebarea. — « Nu știm cum se trăiește, adică ». Bine zic, n'om fi știind noi de astea, dar ce ai cu femeile din sat. Is proaste toate. Vrei să le înveți cum să trăiască? Asta o știu ele prea bine, ori dacă nu, are cine le învăța.

S'a îmbrăcat, i-am lustruit cismele, s'a dus la învățătorul Marcu. S'a întors târziu. A treia zi, la mâncare, ne-a spus că pleacă: — « Mi-i urît mamă, n'am cu cine schimba o vorbă. N'am cu cine petrece. Asta-i pustietate, nu glumă. Dar noi cum trăim de atâta vreme, părinții noștrii cum au trăit? — spune mama. — « A, cu voi e altceva. Voi v'ați trezit așa... — Și tu nu te-ai trezit printre noi? — Mama începu să plângă. — « Stai măcar până vine tat'tu cu Gheorghe să te întâlnești cu ei ». — « Nu stau un minut. Innebunesc prin singurătățile astea. Să nu ai cu cine a schimba o vorbă ».

Am înhămat caii la căruță, i-am pus geamantanul. Peste o oră a fost gata. Nici nu ți-ar trece prin cap ce s'a mai întâmplat. După

câte supărări ne-a făcut, când să se urce în trăsură, vine la mama și vrea să o sărute. Mama plângea: — « Pare că nu ești om ca oamenii, pare că ești necuratul. O să te bată Dumnezeu dacă te porți așa cu noi. « In viața mea n'am văzut-o plângând în hohote. Atunci a plâns. Deodată Mihai îmi face semn să opresc, se coboară în fața mamei, o cuprinde pe după spate și-i numără câteva hârtii de o mie, pe furiș, ca să nu văd eu. Nu știu cum s'a făcut că mama l-a repezit așa de zdravăn, că hârtiile s'au împrăștiat în noroi. M'am plecat, le-am cules, le-am spălat și le-am întins să se usuce. Săraca mamă, striga cât o ținea gura: « Mai bine-ți frângeam gâtul de mic, scârnăvie blestemată. Nu-i tat'tu acasă să vadă ce lepădătură a crescut. Credeai că bani îmi trebuia? Fii fără grijă, te-am crescut, te-am purtat în școli. Noi ne-am făcut datoria, Dumnezeu știe. Mai departe, n'am să vărs o lacrimă, când ai să crapi cu bani cu tot. Eu nu văd? Eu nu văd? Aștia-s banii necuratului.

Mihai a răs mărunțel sub mustață, a îndoit frumușel hârtiile și a băgat portofelul în buzunar. Mama a rămas biata cu năframa la ochi. N'am scos o vorbă amândoi până aproape de târg. Tăcea încrunțat și-i jucau ochii în cap ca unui lup. Crede-mă, mă mir unde s'a sălbătăcit așa. Poate războiul... O lacrimă n'avea, și doar mama a rămas plângând. Știi ce mi-a spus la despărțire? — « Să te porți bine cu cei de acasă și să fii vârtos cu oamenii ». Altfel te frâng ei, te îndoiaie ». — « Și tu? — « Eu nu mai trăiesc de mult, am murit. Mi-a întins în palmă câțiva gologani. Parcă mă frigeau. I-am dat îndărăt și i-am mulțumit. — « Și tu ești un cățel ca ceilalți », mi-a spus. Dacă ai avea dinți, m'ai mușca. Mi-a luat geamantanul din mâini și l-a dat unui trăger. L-am salutat și ne-am despărțit. Câteodată mă gândesc: dacă-i aduceam doftoriile, cum le spune, din oraș, ar fi plecat așa de repede?

Gheorghe se ridicase în coate și-l asculta cu buzele strânse. Dunga piezișe se limpezise și fruntea lui boltită semăna ciudat acum, cu trunchiul luminos și puternic al unui mesteacăn.

— « Nici vorbă, spuse el gânditor și cântărind cuvintele. Te mai miri? Au intrat în el carii morții și-l rod. E ca un câine turbat. Se frământă, mușcă, se chinuește și nu știe de ce. Aveam un camarad care se ținea numai de drăcovenii și avea un noroc nebun: scăpase teafăr din toate încercările. Ce crezi? La un timp mi se

plângea că i s'a urît de viață, și se purta obraznic când încercam să-l înveselim. Într'o zi, l-am găsit cu creerul găurit, în postul unde era de gardă. Iși făcuse seama. Pricepi acum? Imi aduc aminte când m'am întâlnit cu Ilie acum doi ani. Era sublocotenent. Trecea cu un grup de ofițeri, prin fața cantinei, arăta bine și erau toți foarte veseli. Mă vede, eu mă duceam după provizii. Vine la mine, mă întreabă cum îmi merge și câte zile de repaos avem. Eram atunci în Tirol, într'un sătisor la cinci kilometri de front. Mi-a dat ceva bani, aveam mare nevoie. Mi-a spus că e în trecere pe acolo și compania lui pornea seara. Nu primise nimic, de acasă și părea îngrijat. La despărțire m'a sărutat. Eu am plâns. Nu ne-am mai revăzut după aceea ».

Un horcăit cu intonație de bas venea de pe cuptor și-i făcu să râdă încet.

— « Sărațul tata, s'a trudit mult zilele astea cu mine. Doarme ca lemnul. Iracli îl întreabă despre picior. Gheorghe trase plapoma și îl arătă înfășurat în bandaje.

— « Dacă nu venea bătrânul, poate mă hotăram pentru operație. Și mi-l tăiau. El m'a îndemnat să mai aștept. « Eu am să mă rog lui Dumnezeu să te scape, îmi spunea. Numai tu să juriești că n'ai să fii un ștregar și un muieratic, cum te cunosc eu prea bine. Bun, tată, dar încă nu am scăpat, spun eu. Acum să giuruești, păcătosule; după ce-i scăpa, ai să pui pălăria pe o ureche și ai să-i dai înainte cu blestemățiile.

— « Și ai giuruit? Gheorghe învăli piciorul și râdea înăbușit. Ce puteam să fac? Am giuruit. Tata s'a rugat toată noaptea, și uite am scăpat. În câteva săptămâni pun piciorul în pământ, după aceea merge mai repede.

Un cucurigu îndepărtat despică liniștea nopții și modulațiile largi plutiră o clipă peste sat. Iracli ținti urechile și păru că din grajd veneau sgomote înăbușite. Iși aruncă un cojoc peste umeri și eșii. Văzu iapa cea neagră sbătându-se cu piciorul dinainte într'o crăpătură de podele. Aprinse felinarul și-l atârână sub poliță. Un năduh cald de balebă îi pătrundea în nări. Din câteva lovituri de casma, despică scândura, îngenunchie și scoase copita. Iapa propti piciorul în pământ. Auzi vocea tatălui de afară.

— « Ce faci aici? ».

— « Neagra a scăpat piciorul între podele și le-am scos ».

— « De câte ori nu v'am spus să schimbați scândurile, să grijiți de grajd, nemernicilor ! O să vă rupeți capul cu treburile voastre ».

Iracli trecu de-a-dreptul la culcare fără să-l mai vadă pe Gheorghe.

* * *

A treia zi spre seară, preotul satului, Iftimie Mateiaș, avea o discuție cu soția sa: — « E curată prostie, gesticula el cu ochelarii în mână. Ca părinte sufletesc este datoria mea să-i fac o vizită. N'ai citit ziarul ? E singurul din sat, dacă nu din Bucovina, decorat cu Virtutea Militară. A trecut munții cu planuri strategice importante... Insuși Majestatea Sa l-a felicitat... »

Preoteasa, o femeie subțirică și palidă, încerca o rochie și ochii se învârteau în orbite. Se vedea slăbind pe zi ce trecea, și o ură neputincioasă îi măcina trupul plâpând.

— « Termină cu exagerări de astea. O să încep a crede că și tu ești cine știe ce, pentru că ți-au dat o medalie, o tinichea.

Părintele oftă, trase scaunul la fereastră și deschise un geam.

— « De ce deschizi ? »

— « Ai nevoie de aer, Irène ».

Pădurile de brad urcau chiar din capătul livezii și la ora asta, luciul lor de smarald obosise și se stingea în irizări verzi, bătând în violet. Dimineața se putea distinge lămurit liziera de brădănași, încărcăți de zăpadă și purpură, acum, seara îi învăluia în păcelele-i subțiri, și-i ascundeau cu sgârcenie privirilor omenești.

— Ce face, Liza ?

Irène veni lângă fereastră, mâna ei ofilită se lăsă pe umerii bărbatului. Nu se mai sătura să cuprindă cu ochișorii ei cenușii și neastâmpărați, vasta înnoptare a pădurilor, cu crestele lor îndepărtate, topindu-se în umbră. Aerul continua să fie înțepător și sfărâmicios, miresmele tari de brad și molid îl făceau plăcut și parfumat. Irène îl sorbea cu poftă, și avea senzația unei băuturi fine, care o întărea și-i rumenea obraji.

Liza se plimba în salon; pașii ei ritmici, înnecați în covoare, îl dureau pe părinte. Știa că astea erau semnele unei nervozități precoce, ce putea avea urmări. Il durea mai ales singurătatea ciudată de care-i plăcea să se înconjoare de un timp. La vârsta

ei, avea nevoie de distracție și era liniștit când o știa la verișoarele ei din Rădăuți. Câteodată se întorcea și de acolo, cu urmele unei oboseli, abia vizibile care-l puneau pe gânduri. Acum doi ani când observase primele simptome de astmă, la soția sa, ceruse transferarea și veni la Vorojeni, mai aproape de pădure. Ce ar putea face acum? Medicul îi recomandase distracție și supraalimentare, aer curat și sport. Personal, era împotriva sporturilor la femei. Dar dacă recomandase medicul. Ii cumpărase patine și i-ar fi cumpărat și schiuri, dacă i-ar fi cerut. Patinele zăceau în cămară, încă nescosase după pantofi.

— Liza!

— Da, tată.

Aprinse lampa. Liza apăru clipind mărunț în lumina proaspătă. Genele lungi, răcoroase, adiau liniști îndepărtate și-i umbreau, ovalul pur de călugăriță catolică, amintiri copilărești îndulcindu-i buzele. Plutea cu toată ființa într'o incertitudine a liniilor, gravă și veselă, timidă și îndrăzneță, cu trupul băiețesc, subțiratică, având totuși rotunzimi lacome de adolescență.

— Dacă îți dă voie mama, vorbi tatăl, întrebând-o din ochi pe Irène, o să te iau mâine să vezi un erou.

Irène nu se mai împotrivi de astădată. Se simțea odihnită; nările mai păstrau aroma de cetină și înălțimi de pădure.

— Un erou, viu, tată? Profesoara ne spunea că eroii totdeauna mor. Părintele râdea și-și netezea barba neagră, despărțită în furculiță ca a sfinților bizantini.

— Gheorghe a lui Artemi Andronachi a venit de câteva zile. Mi-a spus un om că l-a luat în trăsură. Are un picior zdrobit, dar nu e în pericol. Mare cinste... Trebuie să-i facem un cadou.

Cina o luară în liniște. Liza avea o flacără de neliniște în ochi-i căprui.

— Mergem dimineața?

Mama îi privea muștrător: — Numai la asta te gândești. Când o să încetați cu toate năzbâțiile voastre? În timpul Rușilor nu ieșeați cu săptămânile din pivniță, și acum nu mai poți după eroi. Țăranul e tot țăran, oricum l-ai lua...

— Bine, Irène, dar nu vezi că vremurile de demult au trecut? Poporu-i schimbat; vorbește cu tine, dar parcă vezi că mocnește ceva. Trebuie să umbli cu binișorul, să nu-l întărâți.

— Eu nu m'amestec, cum vrei... dar Liza?

— Liza o să-i prezinte cadoul, ca unui rănit. Înțelegi? O să vorbească de pildă așa: Profesoarele noastre ne-au învățat să cinstim pe cei ce s'au jertfit pentru țară. Noi ne facem numai o plăcută datorie. Am adus ceva pentru d-voastră... Și atunci predă cadoul. După asta vine rândul meu. Asta e mai ușor. Liza trebuie să fie în negru.

— Dar dacă mă refuză, întrebă Liza. Eroii trebuie să fie foarte mândri.

Liza nu dormi aproape toată noaptea. Ochii ei rotunzi și neclintii urmăreau figurile fantastice ce populau întunericul. O creangă se clătina la geam și-i părea ca o uriașă pasăre de pradă ce stă să-și ia zborul. Aripa ei uscată fâlfâia în aerul înghețat. Iși trase plapoma peste ochi. Acum, ființele nelămurite prindeau contururi vii și i se înghesuiau în față. Liza simțea căldura brațelor necunoscute ce se întindeau spre ea și obosită, se lăsă în voia mângâierilor odihnitoare și nespuse de dulci.

IULIAN VESPER

O R A Ş E

Tot aici putrezesc:
Fanar lângă marile poduri,
Cu lacrima mea în spre seară
Să le-aprind lor curcubeele.

Oraşe — păduri fără foi —
Jefuitoare-ale anilor,
Iată, îmi chem amintirile,
Şi nu mai văd decât o ploaie.

O ploaie amară de frunze.

M'aţi risipit unde răsul
Nu se găseşte decât
Lângă scufiile nebunilor,
Veştejiţi de-atâta urfit.

Şi 'n uitate grădini-restaurante,
In care elefanţii din visuri
S'au prefăcut — în orchestre —
Tromboane pe umerii-artiştilor.

Voi vă împodobiţi,
Imenşi păuni ai nopţilor,
Fruntea de piatră cu maci şi luceferi
Din destrămatele mele câmpii.

Din mâinile mele, întinse
O viaţă spre voi ca spre-o uşă,
Zboara numai o pasăre mută
De aer şi de cenuşă.

Revăd suita fetelor
Trist de surázătoare.
Toate îmi iartă uitarea
Căci toate-au fost ninse de vreme.

Jerbe de foc și de voci
Imi luminează și-mi sting,
Rând pe rând, chipul palid.

Ucideți-mă. Nu vreau să plâng.

LADY MACBETH

Treci pe lângă mine tăcută.
Treci ca printr'o sală pustie,
Cu frunzele mâinilor roșii ca vinul
Cu pașii 'n alunec uimit ca o plută.

Afară 'n Decembre, aerul a 'ntins
Oglinzi, să mă vezi, să te vezi și să plângi,
In hohot să plângi întâlnindu-mă nins
Ușor ca un fulg în visuri adânci.

Nu 'nchide aburita fereastră, masca odăii,
Zadarnic fugi de toamnele grele de sânge.
Vai, roza obrazilor mei și-a picurat petalele 'n mâinile tale,
Palido —
Șterge-le să n'o vezi cum plânge.

Nu, în zadar cobori draperiile,
Spunând: am lăsat amintirea departe, afară,
Zăpezile anilor se suie pe scară,
Sticlind la geam cu herminele lunii.

Triste la geam cu herminele lunii.

Mi-ai ucis visul și-acum ți-am rămas
Umbră ta albă lângă părul tău negru,
Cunună de corbi peste fruntea-ți de var,
Melancolie-a pustiului glas.

Și părul tău e acum un crepuscul
Luminând obosit noaptea 'n ruine,
Fâlfâind spre somnul ce se retrage
In parcu 'ngropat sub zăpezi lângă mine.

E L E G I E

O, nu voi putea să păstrez
Nici cel puțin o biată undă
Din plânsul de harfe sub care
Ochii tăi gravi se scufundă.

Umbrele se iau de mână
Și-amar te pierzi printre ele,
Pată de soare 'n fântâna
Posomorîrilor mele.

Te caut prin toate toamnele
Plângându-te, strigându-te,
Și nu te mai pot regăsi,
Regină a decolorărilor.

N'ai fost decât o urmă de ciută
Intr'un ocean de ninsoare.
Pașii tăi nu-i mai găsesc,
M'am rătăcit în uitare.

Acum ești încă lângă mine
Dându-mi gura ca pe-un colier de foc.
Ingrozit aprind lumânările —
Dar nici oglinda nu te păstrează deloc.

Rămâi așa cum stau eu
Cu capu 'n mâini și 'n jale
Privind la timpul de sus,
Care ne 'ngroapă în vale.

PENTRU ÎNTOARCEREA ACASĂ

Zborurile 'ntoarse prin oglinzi
Se vor clătina pe ape mult mai reci.
Pe aici, dacă odată și tu ai să treci,
La 'napoieri vechi suflet nu o să cuprinzi.

Te vei rătăci și vei striga de teamă,
Iți va veni poate 'n ajutor cineva
Și speriat de spaima lui vei întreba
Dacă și-a pierdut și el numele —
Și cum îl cheamă.

El nu va ști ce să-ți răspundă.
Tu îi vei spune că nu face nimic,
Dar va fi o tăcere lungă, de dric,
Și 'n ochi ovali o nedumerire rotundă.

Pași înceți vor târî ca pe o panglică amintiri,
— O serpentină roză rămasă dela un bal uitat —
Și 'n urma acestei nelumești rătăcirii
Orașul se va zugrăvi cu străzi grave,
Liniar și depărtat.

Poate totul se va 'ndrepta mâine —
Va fi un gând schițat cu bucurie dureroasă.
O potecă va 'nainta să te primească 'n casă
Și toți vor fi buni: și mama și tata și tu.

Dar te vei gândi că îngerii rătăciți se fac mineri,
Că s'ar fi putut întâmpla frumos cum cu mulți,
Ci — ca să nu mâhnești pe mama argintată de dureri —
Nu vei plânge și vei mângâia trist frații mici și desculți.

EUGEN JEBELEANU

JUSTIȚIA ÎN STATELE-UNITE

1. Justiția federală și justiția diferitelor state ale Uniunii. — 2. Funcțiunea politică a justiției federale. — 3. Curtea Supremă de Justiție. — 4. Alte Curți federale. — 5. Atribuțiile Curților federale. — 6. Curțile statelor din Uniune. — 7. Considerații critice și concluzie.

1. Instituția justiției în Statele-Unite prezintă un caracter dualist. De o parte stă justiția federală, care se administrează uniform și în numele Statului federal, prin Curtea Supremă de Justiție din Washington și Curțile federale, presărate în toate statele componente ale Uniunii; de altă parte, justiția diferitelor state, diversă în compoziția ei și în normele de numire a judecătorilor și care se administrează autonom în numele fiecărui stat.

Din acest sistem, unitar și divers în același timp, urmează o mulțime de condiții specifice și necunoscute în sistemul juridic al Statelor europene. Ceea ce trebuie relevat de la început este faptul că, atât unitatea cât și diversitatea justiției americane se leagă de structura politică a comunității. În adevăr, justiția federală reprezintă autoritatea Uniunii și servește în primul rând scopul Statului american, văzînd la respectarea Constituției și a legilor federale, care asigură, la rândul lor, interesele întregii națiuni. Iar justiția diferitelor state reprezintă autonomia locală a fiecărui membru al Federației de a se administra după trebuințele lui specifice.

Incompatibilitatea între cele două sisteme de justiție este evidentă la suprafață. S'ar părea că între ele nu există un termen comun, care să le armonizeze în complexul organizării politice a poporului american. Căci o sentință pronunțată de o curte locală poate oricând să fie invalidată de un judecător federal. Cu toate acestea, intervenția justiției federale se mărginește totdeauna numai la cazuri care privesc direct Constituția și interesele su-

perioare ale Uniunii. Curțile statelor se bucură, în afară de asemenea cazuri, de o jurisdicție nelimitată. De aceea, dacă cea mai consecventă uniformitate este observată în chestiunile care implică direct comunitatea națională, în schimb cea mai mare diversitate este permisă în chestiuni care privesc pe fiecare stat în parte. Numai când interesele unui stat vin în conflict cu interesele Statului național, justiția federală are cuvântul hotărâtor.

Caracterul dualist al justiției americane reflectă de fapt însăși organizarea politică a poporului american. Unitatea și diversitatea sunt atribute ale Statului american în înțelesul că acesta e alcătuit din patruzeci și opt de state, fiecare cu organizarea lui autonomă și cu trebuințele lui proprii. Principiul federal înseamnă până la urmă respectarea diversității în unitate, dar în același timp implică datoria fiecărui stat membru al Confederației de a nu se conduce împotriva intereselor Statului național.

Cu aceste lămuriri, putem pătrunde mai ușor în spiritul organizării și al normelor, după care se administrează justiția în Statele-Unite. Vom înțelege unele fapte atât de stranii în aparență, mai ales pentru un european, ca diversitatea ce se întâlnește în cele 48 state asupra criteriilor de numire a judecătorilor sau alegerea lor de către popor pe o durată variabilă, sau inexistența unui cod uniform pentru întreaga țară, sau, în sfârșit, funcțiunea specifică a curților federale.

Dar poate nici unul din aceste fapte nu se lămurește pe deplin, dacă nu ținem seama de cea mai diferențială notă a justiției americane, anume: importanța politică a curților federale. Se cuvine, prin urmare, înainte de a descrie diferitele aspecte ale justiției în Statele-Unite, să insistăm puțin asupra acestui punct.

2. Acum o sută de ani, Tocqueville era izbit de importanța politică a justiției în Statele-Unite, explicând acest fenomen într'un capitol special din opera sa cunoscută asupra *Democrației în America* (vol. I, cap. VI). Autorul francez observa cu drept cuvânt că în Republica americană judecătorul nu se limitează, ca în toate țările, să aplice legea, ci are dreptul să o atace într'un proces, extinzându-și astfel sfera atribuțiilor până în domeniul puterii legislative. Un asemenea drept are, după Tocqueville, următoarea cauză: «Americaniii au recunoscut jude-

cătorilor dreptul de a întemeia hotărârile lor mai mult pe *constituție* decât pe *legi*. În alți termeni, le-au permis să nu aplice legile care le-ar părea neconstituționale » ¹⁾).

Din această situație decurge o mare influență politică pentru judecătorul american. El poate, în adevăr, prin refuzul său de a aplica o lege trecută de Congres, să o facă să-și piardă din importanță și, cu timpul, să cadă în desuetudine. Evident că, prin aceasta, puterea legiuitoare se găsește limitată de puterea judecătorească.

S'ar părea că pe baza unui astfel de drept, tribunalele federale au o putere imensă și că ele ar fi în stare să zădărnicească oricând opera legislativă a Congresului. Constituția americană a avut totuși grije să îngrădească efectiv un asemenea drept, obligând pe magistrați să nu atace o lege decât prin mijloace judiciare, adică plecând dela un anumit fapt sau pe baza considerațiilor sugerate de un caz particular. Cu alte cuvinte, judecătorul federal nu se sprijină pe teorii generale când atacă o lege. Un asemenea procedeu ar putea să degenereze în abuzuri și să facă impresia că judecătorul ia o atitudine împotriva Partidului sau Congresului, care a legiferat. De fapt, legea este atacată numai în cazul particular, în care a fost invocată. În chipul acesta se atenuază dreptul judecătorului, iar echilibrul, sau, cum spuneau jurisconșulții americani de acum o sută și mai bine de ani, « balanța puterilor » e menținută stabilă. Căci legea nu e declarată inoperantă pentru totdeauna, ci numai pentru cazul în discuție. Forța ei slăbește numai după ce a fost găsită neconstituțională în mai multe cazuri particulare. Poporul se pregătește astfel treptat pentru modificarea sau desființarea legii, fără însă ca intervenția puterii judecătorești să violeze principiul separării puterilor, atât de accentuat de Constituția americană.

Prin urmare, cenzura pe care o exercită judecătorul federal asupra legislației Congresului nu se îndreaptă propriu zis împotriva puterii legislative. Rolul acestui judecător este să vegheze ca litera și spiritul Constituției să nu fie nesocotite. Controlul lui se exercită, cum am văzut, numai când trebuie să se pronunțe într'un anumit caz. Și, deși o asemenea intervenție pare a avea un caracter politic, totuși circumscrierea ei la cazul particular

¹⁾ De la *Démocratie en Amérique* (16-e éd. Paris, 1874), vol. I, p. 166.

de judecată înlătură consecințele periculoase ce ar putea să urmeze din confuziunea puterilor. Astfel, dreptul tribunalelor federale trebuie privit mai mult ca o măsură de prevedere pentru Statul național decât ca un privilegiu al puterii judecătorești. Făuritorii Constituției americane s'au gândit la pericolul ce există într'o țară democratică de a legifera pripit sau sub impulsul unor interese vremelnice și a unor deprinderi demagogice, hotărînd, în ciuda principiului separării puterilor, să lase justiției federale dreptul de a controla legislația Congresului. De aceea, puterea acordată judecătorilor de a se pronunța asupra constituționalității legilor, departe de a fi o lipsă în organizarea Confederației, reprezintă de fapt, cum se exprima Tocqueville, « una din barierele cele mai puternice... împotriva tiraniei adunărilor politice » ¹⁾.

Să reținem faptul că funcțiunea politică a justiției în Statele-Unite se reduce la controlul pe care-l exercită tribunalele federale în ceea ce privește constituționalitatea unei legi ce se aplică la un caz particular. Juriștii francezi au văzut aici o depășire de atribuții a puterii judecătorești, susținând că în Uniunea americană există « *un gouvernement des juges* ». Realitatea este însă că, ceea ce este « politic » în intervenția judecătorului federal, corespunde relației ce stă la baza justiției în Statele-Unite. Ca orice instituție într'o societate democratică, justiția trebuie să servească în primul rând interesele poporului. O adunare legislativă, aleasă după criteriul celei mai largi participări, poate oricând exagera, într'un fel sau altul, rolul ei. Fie din preocupări de partid, fie sub impresia momentului, legiferarea ei poate fi și pripită și greșită. Prevederea era necesară în acest caz, cu atât mai mult cu cât într'o Federație, cum au fost organizate dela început Statele-Unite, Guvernul național nu avea nici o putere să-și exercite controlul și să-și impună unitatea față de părțile componente, decât prin intermediul unor organe naționale. În acest înțeles, curțile federale au fost considerate ca fundamentale în structura politică a Uniunii.

Ar fi fost, de sigur, o altă posibilitate, pe care au discutat-o la timp constituanții americani, anume: a face ca legile trecute de Congresul federal să fie aplicate și interpretate de curțile de

¹⁾ *Ibid.*, p. 172.

justiție din fiecare stat în parte ¹⁾. Dar în acest caz se ivea o altă dificultate. Asemenea curți nu ar fi fost în stare să observe totdeauna obiectivitatea necesară între proprii lor cetățeni și aceia aparținând altor state din Uniune. Autonomia fiecărui stat ar fi dus la cele mai grave neînțelegeri în domeniul justiției. Neavând o autoritate supremă, care să joace rolul de arbitru, statele ar fi nesocotit Constituția și astfel ar fi slăbit însuși spiritul de coeziune al Federației. Căci o lege federală, care nu convenea unui anumit stat particular, cu greu ar fi fost aplicată de curțile care se aflau sub controlul direct al statului respectiv.

Pericolul era prea mare pentru ca respectarea Constituției federale să fi fost lăsată la discreția curților din fiecare stat. Prevederea s'a dovedit îndreptățită. Pe timpul când se discuta chestiunea sclaviei negrilor, care ducea, cum știm, la războiul civil, necesitatea unor organe de interpretare unitară a legilor federale a fost recunoscută de toți conducătorii țării, care țineau la preservarea Uniunii.

3. Prin articolul III, paragraful 1 din Constituția americană, a fost creată Curtea Supremă de Justiție din Washington. Numărul judecătorilor nu era prevăzut. La început Curtea funcționa numai cu șase judecători, adăogându-se mai târziu încă trei. Unul dintre cei nouă membri ai acestei Curți poartă numele de *Chief Justice*, după vechea terminologie engleză.

Recrutarea judecătorilor dela Curtea Supremă se face de obicei dintre juriști încercați, avocați cu renume, uneori și dintre oameni politici cu o pregătire juridică și a căror reputație morală și competență tehnică sunt recunoscute în opinia publică a țării. Judecătorii sunt numiți direct de Președintele Statelor-Unite, dar înainte de a-și lua în primire postul trebuie să fie confirmați de Senat. Independența lor este asigurată în modul cel mai temeinic posibil. Ei dețin funcțiunea pe viață, atât timp cât « se poartă bine », nefiind înlocuiți decât în cazuri de acuzare precisă. Faptul că ei sunt numiți pe viață, contribuie la independența lor. Acest privilegiu a format însă obiect de discuție

¹⁾ Vezi în această privință articolele lui A. Hamilton, J. Jay și J. Madison din *The Federalist* (1787—88), prima colecție de interpretări asupra Constituției americane.

în ultimul timp. Președintele Franklin D. Roosevelt a voit să le reducă termenul funcționării la vârsta de 75 ani, dar Congresul nu a încuviințat proiectul de lege. S'a admis totuși ca judecătorii Curții Supreme să poată să se retragă la această vârstă, dacă vor și dacă au funcționat cel puțin zece ani, primind o pensiuine egală cu salariul.

Independența judecătorilor Curții Supreme pare să fie mai mare decât aceea a judecătorilor dela Curțile înalte de justiție din Anglia. Pe când aceștia pot fi înlocuiți de Rege pe baza unei adrese a ambelor Camere ale Parlamentului, Congresul American nu are o asemenea putere. Numai în cazul unei acuzări precise, cum am spus, judecătorii Curții Supreme pot fi dislocați. Deosebirea aceasta este explicabilă, când ne gândim că făuritorii Constituției americane au voit să asigure justiției, pe baza principiului separării puterilor în Stat, cea mai deplină independență față de puterea legiuitoare. Astfel Hamilton arăta, în unul din articolele sale celebre asupra Constituției, că criteriul « bunei purtări » (*good behaviour*) este cel mai potrivit în practica guvernării, adăogând că « într'o monarhie, el este o barieră excelentă despotismului principelui; într'o republică, el este nu mai puțin o barieră excelentă călcărilor și opersiunilor corpului legislativ » ¹⁾. Iar durata pe viață a funcțiunii, cu tot riscul ce-l implică de a menține un judecător dincolo de capacitatea lui fizică și intelectuală, era considerată ca o măsură mai puțin dăunătoare intereselor publice, decât aceea de a-l schimba după voința Președintelui sau a Congresului. Numai în acest mod Curtea Supremă putea să-și exercite liber controlul și să vegheze efectiv la intangibilitatea Constituției. Aceasta este de altfel funcțiunea ei precisă în organizarea Federației.

O notă caracteristică în lucrările Curții Supreme este faptul că se ferește totdeauna a emite sentințe teoretice sau principii de o generalitate atât de largă încât să o comită pentru cazuri în viitor, mulțumindu-se a se ocupa numai cu chestiuni dela caz la caz. Evitând discuțiile abstracte și limitându-se la cazuri concrete, opera ei judiciară este în esență practică, deși din acest

¹⁾ *The Federalist* (Everyman's Library, London, 1937), No. LXXVIII, p. 395.

mod de a lucra decurg unele neajunsuri pentru justițiabili. S'a observat cu drept cuvânt în această privință că ar fi mai practic și în interesul atât al cetățeanului cât și al organelor de guvernământ de a stabili definitiv un punct de lege constituțională, decât a pronunța sentințe numai într'un anumit caz ¹⁾). Sunt numeroase cazurile când Curtea Supremă respinge o lege ca neconstituțională, fără a ține seama de principiile cuprinse în sentințele ei precedente. Președintele și Congresul sunt astfel lăsați oarecum în nesiguranță asupra operei lor legislative. Căci Curtea Supremă poate eventual să o zădărnicească, când este sezisată de un cetățean.

Activitatea Curții Supreme nu e totdeauna de o egală intensitate, variind după împrejurări. Cazurile care vin în fața acestei Curți sunt mai numeroase când Congresul trece legi cu caracter mai mult sau mai puțin radical și care par a zdruncina concepțiile și obiceiurile juridice curente. Aceasta s'a întâmplat pe timpul actualei administrații. Se știe cât de frecvent a fost solicitată Curtea Supremă în ultimii ani, când Președintele Roosevelt introducea atâtea legi, care rupeau nu numai cu tradiția organizării economice a societății americane, dar uneori violau spiritul și litera Constituției ²⁾).

De obicei, Curtea Supremă ține ședințe din Octomvrie până în Iunie. Deliberările ei au loc în vechea sală a Senatului din clădirea Capitolului la Washington. Se cere cel puțin șase membri pentru a pronunța o hotărîre, așa că nu există decât o singură secție. Lucrările se desfășoară încet, fiecare caz fiind examinat cu cea mai mare atenție. Chestiunea de judecat este considerată de două ori, anume: odată, pentru a stabili opinia majorității și care opinie se formulează în scris; și încă odată, când o asemenea opinie este supusă din nou Curții pentru adoptare definitivă ³⁾. Din cauza acestei proceduri, precum și a independenței judecătorilor, sentințele Curții Supreme au totdeauna un răsunset în

¹⁾ J. Bryce, *The American Commonwealth* (New ed., New-York, 1912), vol. I, p. 264.

²⁾ Vezi în această privință studiul nostru: *Noi concepții de organizare în Statele-Unite* în «Revista Fundațiilor Regale» (Octomvrie 1935), pp. 59—79.

³⁾ Cf. Bryce, *op. cit.*, vol. I, p. 231.

opinia publică a țării. Poporul s'a deprins să vadă în ele verdictele unei înțelepciuni desăvârșite.

Mai relevăm, în sfârșit, că judecătorii Curții Supreme poartă o robă neagră, când intră în ședință. Numai magistrații dela Curțile federale de Circuit și dela Curtea de Apel din New-York se folosesc de o asemenea uniformă. În celelalte curți de justiție, magistrații apar în haine de stradă. Titlul de «onoarea voastră» (*your honour*), rămas dela Englezi, l-au păstrat însă Americanii pentru judecătorii dela orice instanță.

4. În afară de Curtea Supremă din Washington, justiția federală este alcătuită din trei categorii de curți, create de Congres. În ordinea lor de importanță crescândă, aceste curți sunt următoarele: 1. Curți de District (*District Courts*), care se află presărate în toată țara; 2. Curți de Circuit (*Circuit Courts*) în număr de nouă, situate în centrele mari și care judecă în fiecare an și într'o anumită sesiune, sub prezidenția unuia din judecătorii Curții Supreme dela Washington; 3. Curți de Circuit de Apel (*Circuit Courts of Appeal*), înființate în 1891, care judecă în apele procesele celor două curți menționate.

Cele dintâi organe sunt de fapt tribunale federale de prima instanță și se mai numesc și «curți inferioare» (*inferior courts*). Judecătorii lor sunt numiți de Președinte și confirmați de Senat, întocmai ca judecătorii dela celelalte instanțe federale, deși Constituția nu specifică acest mod de numire decât pentru judecătorii dela Curtea Supremă. Norma uniformă în numirea tuturor magistraților federali a fost adoptată dela început, fiind considerată ca o consecință necesară a modului de numire al judecătorilor supremi. Nici o altă autoritate nu ar putea să exercite acest drept. Căci toate instanțele justiției federale servesc același scop, anume respectarea constituționalității legilor, iar baza lor nu poate rezida decât în însăși autoritatea Guvernului național.

Toți judecătorii federali, în deosebire de aceia aparținând justiției diferitelor state ale Uniunii, se bucură de stabilitate și primesc salarii relativ mai mari. Stabilitatea lor atârnă ca și în cazul judecătorilor dela Curtea Supremă, tot de buna lor purtare. Judecătorii Curților de District primesc o retribuție de 6000 dolari pe an, ai Curților de Circuit și de Apel câte 7000 dolari,

iar ai Curții Supreme din Washington câte 12.000 dolari anual. Președintele acestei Curți (*Chief Justice*) mai primește o mie dolari pe an. Față de salariile magistraților englezi dela Curțile înalte de Justiție din Londra și chiar față de acelea a unora din statele Uniunii (cum e cazul cu statul *New York*), retribuția magistraților federali e departe de a fi satisfăcătoare. Numai în ceea ce privește stabilitatea, judecătorii federali se află într'o poziție mai bună decât aceea a magistraților din cele 48 state ale Uniunii.

O Curte de Apel pentru Vămi (*Court of Customs Appeals*) a fost creată pentru procesele privitoare la taxarea articolelor importate. De asemenea o Curte privitoare la litigiile de ordin fiscal (*Court of Claims*) face parte tot din sistemul justiției federale. Ambele Curți au sediul la Washington. În sfârșit, menționăm că în fiecare district judecătoresc se găsește câte un procuror federal (*United States Attorney*), care atârnă direct de Ministerul de Justiție din Washington, precum și câte un funcționar federal (*United States Marshall*), însărcinat cu executarea deciziilor luate de curți.

5. Jurisdicția Curților federale se extinde la toate cazurile care privesc, fie direct, fie indirect, Constituția federală, legile trecute de Congres, tratatele încheiate sub autoritatea Statelor-Unite, ambasadorii și miniștrii străini, chestiunile de navigație, controversile ivite între Guvernul național și statele componente ale Uniunii, sau la diferendele între aceste state, sau în sfârșit între aceste state și un stat străin.

În ceea ce privește « cazurile de lege și echitate luând naștere din Constituție, legile Statelor-Unite și tratatelor făcute sub autoritatea lor », cum spune textul din Constituție (Art. III, sec. 2), acestea formează în primul rând obiectul justiției federale. Era necesar, în adevăr, pentru menținerea supremației Constituției și a legilor federale, să se institue o justiție națională în toate statele componente ale Uniunii.

Fiecare cetățean poate să se adreseze unui tribunal federal, dacă își întemeiază acțiunea pe baza unei legi federale. Ceva mai mult, dacă un împrișinat își pierde cauza într'un tribunal de stat local și se crede nedreptățit prin nesocotirea unor principii din Constituție sau a unor legi federale, el poate să se adreseze unui

tribunal federal ca să-i judece din nou procesul. Se înțelege că sunt prevăzute anumite forme și limite, care înlătură posibilitatea de abuz din partea cetățenilor. De altfel apelul la o curte federală se face totdeauna pe baza unei motivări precise.

În cazurile privind pe « ambasadori, alți miniștri publici și consuli », cum se exprimă același articol din Constituție, curțile federale sunt singurele indicate să judece diferendele. Motivul este evident. Curțile statelor nu ar avea autoritatea necesară să se ocupe cu asemenea cazuri, care implică Guvernul național prin caracterul internațional al persoanelor în chestiune. Aceeași rațiune se aplică la cazurile care privesc jurisdicția maritimă, atât pe râurile și lacurile din cuprinsul Uniunii, cât și în largul mărilor.

Dar în nici o altă parte nu apare mai necesară jurisdicția curților federale, ca în cazul controverselor iscate între Uniune și fiecare stat al ei, precum și între diferitele state ale Uniunii. Este evident că, într'un sistem federativ, numai autoritatea națională poate servi de arbitru. Curțile statelor federale ar putea ușor să ia o atitudine parțială în asemenea cazuri, zădărniciind astfel o judecată dreaptă sau chiar ducând la conflicte grave. Adevărul este că, prin instituția justiției federale, care stă prin definiție de asupra preocupărilor locale, scopul unei sentințe obiectiv exprimată și în armonie cu interesele Statului național, este mai bine servit. Chiar dacă un asemenea scop nu a fost atât de evident la început, când zelul fiecărui stat de a-și păstra autonomia căuta să-l ignoreze, cu timpul el a devenit din ce în ce mai clar în conștiința poporului american. Astăzi nimeni nu mai contestă dreptul justiției federale de a veghea la unitatea și interesele Statului național. Evoluția aceasta de opinie se poate urmări din însăși istoria poporului american până la războiul civil (1861—1865), când se statornicea definitiv principiul că așa numitele « drepturi ale statelor » (*States Rights*) nu pot trece înaintea drepturilor Confederației.

În mod general, curțile federale aplică legile federale făcute de Congresul federal (Camera Reprezentanților și Senatul). Asemenea legi prevalează totdeauna asupra legilor trecute de legislatura vreunui stat din Uniune. Cu toate acestea, în cazuri privind pe cetățeni aparținând diferitelor state, legea federală trece pe planul secundar, mai ales când nu e în joc un interes de ordin

național. În asemenea împrejurări, magistratul federal stabilește care lege locală se referă la cazul de judecat și apoi o aplică. Așa, un proces adus în fața unui tribunal de un cetățean al statului *Louisiana* va fi judecat după codul civil francez, rămas în vigoare din timpul când acest stat era o colonie franceză ¹⁾. Căci legislația celor patruzeci și opt de state ale Uniunii americane cuprinde cele mai variate elemente din dreptul scris sau nescris al foștilor coloniști.

6. Cum am pomenit mai sus, alături de justiția federală stă justiția diferitelor state ale Uniunii. Ar fi greu de descris în amănunte organizarea acestei justiții, care variază aproape dela stat la stat și care a păstrat o bună parte din vechile norme juridice ale popoarelor din Europa. În deosebi Englezii au lăsat urme adânci în mai toate statele Uniunii, atât în ceea ce privește principiile de drept, cât și organizarea justiției. Multe din state, mai ales acelea din Est, aparținând grupului așa numit al « Nouei Anglii » (*New England*), au păstrat unele instituții și obiceiuri juridice engleze, care au dispărut în Anglia.

Cu toată diversitatea justiției statelor, există unele elemente comune în organizarea și administrarea ei, pe care vom încerca să le desprindem. Unul din aceste elemente constă în faptul că justiția din fiecare stat al Uniunii posedă cele trei instanțe judecătorești, mai mult sau mai puțin identice în atribuțiile lor, anume: 1. Tribunalele locale (*Local Courts*), un fel de judecătorii, dar uneori și tribunale propriu zise, cu mai multe secții; aceste organe se află situate în fiecare localitate și judecă procesele de prima instanță ²⁾; 2. Curțile de Apel (*Superior Courts of Record*), însărcinate să judece procesele în apel; 3. Câte o Curte de Casație (*Supreme Court*) de fiecare stat, numită uneori și « *court of appeal* », care judecă în ultima instanță. Fiecare din curțile de prima instanță au câte un juriu alcătuit din cetățeni, după modelul englez.

Atât codurile scrise și dreptul nescris (*common law*) cât și procedura după care se judecă, variază dela stat la stat, nefiind

¹⁾ Bryce, *op. cit.*, vol. I, p. 237.

²⁾ În această categorie intră și curțile care funcționează pe lângă poliția din orașele mari și care judecă sumar cazuri de infracțiune pedepsite cu mică amendă, precum și curțile de corecțiune pentru minori.

un cod unificat și nici norme uniforme de procedură pentru toată Uniunea. Evident că o asemenea situație dă naștere la o mulțime de complicații și îngreuiază administrarea justiției în chestiuni, care interesează mai mult decât un singur stat.

Magistratul cel mai mic în rang, dar nu mai puțin important pentru împărțirea dreptății, este judecătorul de pace, recrutat de obicei dintre oameni mai în vârstă și fără o pregătire juridică propriu zisă, dar cu o reputație morală bine stabilită în comunitate. Instituția judecătorului de pace a fost luată dela Englezi, datând din timpul colonial. Numai magistrații dela curțile mai înalte se recrutează dintre juriști, de obicei foști avocați, căci și în această privință Americanii au urmat pe Englezi, neavând ceea ce se înțelege în țările din Europa prin « magistratura de carieră ». În acest punct se vede cât de puternică a fost influența engleză în America. Revoluția desființase numai ordinea politică lăsând mai departe obiceiurile și normele juridice în viața societății americane.

Dreptul american, în majoritatea statelor din Uniune, se bazează pe dreptul englez nescris (*common law*). Chiar legile scrise se inspiră din acest drept. Insuși așa numitul « drept de echitate » (*equity law*) al Englezilor a fost păstrat în cele mai multe state, cu populația în majoritate de origină engleză. Elemente din dreptul spaniol, francez, olandez, scandinav și german se întâlnesc de asemenea în legile scrise sau în normele de judecată ale curților din diferitele state ale Uniunii.

Deși organizarea justiției statelor (*state judiciary*) se inspiră, cum am spus, în bună parte din justiția engleză, totuși normele de numire ale magistraților se deosebesc profund de acelea din Anglia. Spiritul democratic al societății americane s'a impus și în această instituție. Așa, pe când în Anglia judecătorii sunt numiți în numele Regelui, în Statele-Unite ei sunt numiți de popor sau numiți în numele poporului. Normele de numire variază, dar principiul eligibilității în numele poporului este respectat în fiecare stat.

Menționăm unele deosebiri mai caracteristice. În câteva state, judecătorii sunt aleși de adunările legislative, dar în majoritatea statelor ei sunt aleși direct de popor. În asemenea alegeri se face propaganda ca și în cazul alegerilor pentru adunările

legislative. În mintea americanului, deprinsă cu democrația integrală, nu intră ocuparea unei funcțiuni publice fără asentimentul poporului. O deosebire mai mare între sistemul american și cel englez se întâlnește însă în ceea ce privește durata magistraturii. Astfel, pe când în Anglia judecătorii sunt numiți pe viață, în Statele-Unite, în marea majoritate a statelor, ei sunt aleși pe un termen variind dela doi ani (în statul *Vermont*) până la douăzeci și unu ani (în statul *Pennsylvania*), cu excepția numai a trei state (*Massachusetts, New Hampshire și Rhode Island*), care au menținut după modelul englez, termenul pe viață. E drept că judecătorii sunt de obicei realeși fără nici o limită, dar situația lor nu e mai puțin precară. Pentru a fi realeși, ei trebuie să țină seamă de susceptibilitățile poporului și mai ales să fie în buni termeni cu politicianii locali. Normele menționate se observă și pentru magistratii celorlalte instanțe, cu excepția acelor dela curțile supreme, care sunt numiți direct de guvernatorul statului și confirmați de legislatura locală.

Judecătorii sunt limitați de lege în cele mai multe state. Astfel, un judecător american nu poate să însărcineze pe jurați cu chestiunea de fapt, cum se obișnuște în Anglia, ci numai să enunțe legea în cazul respectiv. Uneori el trebuie să-și formuleze în scris acuzarea, pe baza căreia jurații își exprimă verdictul.

Mai sunt unele curiozități de relevat și care reflectă aceeași limitare a magistratilor din justiția statelor. Așa, în unele state, dacă judecătorul nu sosește la timp în ședință sau dacă întârzie mai mult de o jumătate de oră peste timpul fixat, atunci avocații părților pot să aleagă o persoană, care să judece procesul. Ceva mai mult, în statul *California* judecătorul nu-și poate încasa salariul până când nu face o declarație că a judecat toate procesele mai vechi de 90 zile. În statul *Idaho* termenul acesta e redus la 30 zile.

Jurisdicția curților din diferitele state ale Uniunii este nelimitată. Curțile federale intervin numai când legile federale au fost nesocotite în deciziile luate de organele judiciare ale statelor. Altfel fiecare stat e considerat ca posedând o deplină autonomie juridică.

Între justiția diferitelor state nu există o cooperare propriu zisă. De multe ori un cetățean american profită de acest fapt. În cazuri de divorț, se observă cu deosebire această practică. Sunt state în care legea în vigoare de divorț este mai ușoară,

admițând disolvarea căsătoriei după un termen foarte scurt și pe baza unor formalități sumare. În chestiuni penale însă, se întâlnește oarecare uniformitate de vederi, toate statele tinzând să se apropie de un cod penal unificat. De asemenea, fiecare stat recunoaște sentințele emenate dela curțile unui alt stat, predând în același timp pe refugiații condamnați. Dar, în mod general, curțile unui stat nu sunt obligate a ține seama de deciziile luate de curțile din alte state decât în măsura în care ele pot aduce o contribuție juridică în sensul legilor lui într'un caz de judecată.

7. Caracterul dualist al sistemului juridic american, pe care l-am relevat la începutul acestui studiu, dă naștere la unele nedumeriri, mai ales pentru un european deprins cu norme uniforme de organizare și administrare a justiției. Două jurisdicții coexistente în aceeași țară, cu două categorii de magistrați, și fiecare sub o autoritate deosebită, — toate acestea sunt condiții neîntâlnite aiurea. Mulți dintre conducătorii americani dela sfârșitul secolului al XVIII-lea se îndoiau de viabilitatea unui asemenea sistem. Cu toate acestea, după mai mult de o sută și cincizeci de ani de funcționare continuă, el s'a dovedit nu numai că rezistă, dar că servește admirabil scopul pentru care a fost destinat dela început. De fapt, întreaga putere a Guvernului federal rezidă în aceste curți și în controlul ce-l exercită asupra fiecărui stat al Uniunii, care ar încerca să nesocotească autoritatea supremă a Statului național¹⁾.

Ceea ce apare la prima vedere ca incompatibil cu administrarea justiției, în practică se afirmă ca foarte natural. Funcțiunea a creat spiritul care susține instituția. Cu însușirile lor aplicate spre realitate, Americanii au înțeles, ca și Englezii, că valoarea unui așezământ nu se măsoară numai în termeni de rezultate imediate, dar mai ales în legătură cu puterea lui de rezistență în împrejurări critice. În această privință, justiția federală și-a dovedit tăria.

Cum la baza Statului american stă principiul federalist, între autonomia diversă a statelor componente și autoritatea Statului național nu putea să existe o spărtură sau neînțelegere. Între cele două părți trebuia găsit un punct comun și efectiv, care să

¹⁾ Cf. W. Wilson, *Constitutional Government in the United States* (New York, 1908), p. 157.

le țină laolaltă. Chestiunea era numai de a face, prin organe speciale, ca această legătură să prevaleze totdeauna asupra separatismului statelor autonome. Căci de reușita coeziunii în organizare atârna însăși existența Statului național.

Fapt este că, ceea ce la început apărea că poartă germele unei continue fricțiuni, se statornicea ca o deprindere firească. Cu timpul, justiția federală devenea foarte populară. Prin linia dreaptă pe care a știut să o țină față de justiția statelor și față de legislația Președintelui și a Congresului, instituția se releva poporului ca cea mai efectivă frână în contra abuzurilor, făcându-l să se supună de voie bună deciziilor ei. Odată câștigată încrederea aceasta, funcționarea ei se desvolta în armonie cu interesele întregii comunități. Pe lângă aceasta, prezența curților federale în fiecare stat din Uniune inculca poporului simțul solidarității naționale, amintindu-i că, în ciuda autonomiei locale, trebuie să recunoască autoritatea Statului federal. O asemenea educație nu era de prisos la începutul Statului american, când tendințele centrifugale din cele 13 state inițiale amenințau să disolve Uniunea.

Autoritatea justiției federale nu a fost însă totdeauna nediscutată. Atât în trecut cât și în ultimii ani, sentințele Curții Supreme din Washington au format obiect de controverse în sânul puterii legiuitoare și executive. Așa din trecut, vom releva numai câteva cazuri mai caracteristice. Cel dintâi atac împotriva Curții Supreme avea loc chiar în primii ani ai funcționării ei, când i se contesta jurisdicția că o persoană particulară poate susține proces în contra unui stat. Această chestiune dădea naștere la amendamentul XI-lea din Constituție (1798), care declară: « Puterea judiciară a Statelor-Unite nu trebuie să fie construită ca extinzându-se la orice proces de lege sau echitate, început și urmărit împotriva unuia din Statele-Unite, de cetățeni ai unui alt stat sau de cetățeni sau supuși ai vre-unui stat străin ».

În 1805, independența Curții Supreme părea a fi amenințată serios prin darea în judecată a unuia din judecătorii ei (*Justice Chase*). Politicianii din Congres voiau prin aceasta să creeze un precedent, pe baza căruia să elimine pe judecătorii mai refractari la compromisuri. Totuși, judecătorul fu achitat, acuzarea găsindu-se neîntemeiată. Tot atunci avu loc încercarea din partea Congresului de a trece un amendament la Constituția, prin care

Președintele să poată înlocui pe judecătorii Curții, ca în Anglia, pe baza unei adrese a ambelor Camere.

Toate aceste fapte arată cât de nesigură era la început situația Curții Supreme și cât de precară era autoritatea ei în conștiința poporului american. Numai în mod treptat autoritatea ei creștea. Astăzi instituția este adânc așezată în opinia publică a țării și nimic nu o mai poate sdruncina. Caracterul ei de organ esențial în mecanismul statului american e unanim recunoscut.

În ultimii ani, cum am amintit, cu deosebire în primul termen al administrației Președintelui Roosevelt, atacurile împotriva Curții Supreme au reapărut. Și de data aceasta ele porneau din partea mai mult a politicianilor decât a opiniei publice. Atitudinea Curții față de unele din legile inovatoare ale regimului de « *New Deal* », determina pe Președintele Roosevelt să se gândească la reforma instituției. Incercarea de a induce Congresul de a trece un amendament la Constituție nu reuși însă, căci opinia țării nu părea dispusă la o modificare atât de puțin îndreptățită față de atmosfera în care fusese propusă. În adevăr, tradiția instituției și atașamentul poporului față de serviciile ei se arătară mai puternice decât împrejurările vremelnice, care voiau să-i diminueze atribuțiile în ceea ce privește controlul asupra legislației.

Curtea Supremă a rămas astfel mai departe în drepturile acordate dela început de Constituție. Fenomenul este caracteristic pentru starea de spirit care domnește în marea majoritate a poporului american. Cu toată receptivitatea lor pentru inovații, Americanii nu renunță ușor la instituții care s'au dovedit utile în cursul timpului. Între ei și Curtea Supremă s'a stabilit un sentiment, care-i face să vadă în acest organ apărătorul libertăților. Cu drept cuvânt caracteriza Bryce, în opera sa cunoscută, Curtea Supremă ca « vocea vie a Constituției », căci prin ea trăiește și se menține nealterat Actul fundamental al Statului american.

Micile defecte care ar rezida în justiția federală dispar în fața meritelor pe care le are și a serviciilor pe care le îndeplinește. Am relevat mai sus că refuzul Curții Supremă de a formula principii de drept constituțional dă naștere la o mulțime de dificultăți juridice, atât pentru justițiabili cât și pentru organele puterii legislative și executive. Această practică pare a fi determinată tot de scrupulul de a nu se depărta prea mult de textul Constituției.

Un alt fapt de relevat este obiceiul de a numi judecători federali dintre juriști partizani ai partidului la putere. Aceasta a încetat însă a fi astăzi o piedecă pentru selecționarea candidaților, cum era mai de mult, când preocupările de partid erau pe primul plan. Sub controlul efectiv al opiniei publice, numirile se fac din ce în ce mai des după criterii obiective. Ceva mai mult, obiceiul a început să se încetățenească de a se face abstracție de culoarea politică a candidatului. Nu rareori un Președinte numește judecători federali din partidul opoziționist.

În justiția statelor întâlnim condiții mai puțin clare, mai ales din punctul de vedere al calității magistraților. Aceștia sunt recrutați nu totdeauna dintre cei mai buni și mai pregătiți cetățeni. Criteriile subiective par a fi mai hotărâtoare în asemenea cazuri. Trei sunt cauzele care întrețin o astfel de situație: alegerile populare, termenul scurt și insuficiența salariilor.

Am arătat mai sus că, în marea majoritate a statelor, magistrații sunt aleși, fie direct, fie indirect, de popor. Alegerile au loc în aceleași condiții ca pentru adunările legislative. Cu această ocazie se întâlnește aproape aceeași propagandă pătimașă, condusă de politicieni profesioniști, de a căror dibăcie atârnă reușita candidaților. De multe ori, cei mai buni dintre candidați sunt învinși de oameni care nu au alt merit decât acela de a fi știut mai bine să se integreze în « mașina » celui mai tare partid din localitate. De aceea, votul alegătorilor nu e un criteriu pentru cea mai bună selecțiune. Căci, oricât de luminat ar fi poporul din punctul de vedere politic, el este influențabil tot atât de ușor într'o țară democratică și cu tradiție în participare la treburile publice, ca și într'o țară unde nu există asemenea condiții.

Termenul scurt pe care sunt aleși judecătorii constituie de asemenea o lipsă în justiția statelor, contribuind în același timp la menținerea unor condiții puțin favorabile unei selecționări în corpul magistraților. În multe state termenul nu e decât doi ani. E drept că judecătorii sunt de obicei realeși, dar situația lor provizorie rămâne un obstacol permanent în îndeplinirea obligațiilor. Se înțelegee că, în asemenea condiții, judecătorii nu pot să-și păstreze toată independența, afară numai dacă nu preferă să renunțe la post. Din cauza lipsei de stabilitate, nu totdeauna cei mai buni și mai pregătiți cetățeni se oferă să candideze. Răul e recunoscut,

curente de opinie pentru o mai mare stabilitate se întâlnesc în multe state, dar o reformă în această direcție nu s'a înfăptuit până acum. Ceva mai mult, în unele state, în care termenul alegerii era mai lung, s'a luat dreptul adunărilor și guvernatorului de a alege pe judecători, rămânând ca poporul, prin vot direct, să-i aleagă.

În sfârșit, insuficiența salariilor contribuie și mai mult la situația precară a magistraților din justiția statelor. Cu excepția statului *New-York*, unde sunt mai bine retribuiți, judecătorii primesc salarii mai mici decât acelea ale judecătorilor federali, în medie variând dela 2000 la 4000 dolari pe an. În asemenea condiții, nu cei mai buni juriști se oferă să ocupe posturi în magistratură.

Toate aceste lipsuri în justiția statelor sunt cunoscute de Americani. Există un curent puternic de reformă în unele state, care să facă pe judecători mai independenți din punctul de vedere moral și material. Dar considerații de politică locală împiedecă realizarea unei îmbunătățiri. Spiritul demagogic este poate cel mai serios obstacol. Un fapt caracteristic în această privință merită a fi amintit. Înainte de războiul mondial, s'a discutat în unele state chestiunea revenirii asupra deciziilor judecătorești (*recall of judicial decisions*) prin vot popular, în procese care privesc Constituția, pe motivul că poporul are dreptul să-și spună cuvântul asupra sentințelor, care interesează comunitatea întreagă. Prin « Constituție » se cuprindea și constituția fiecărui stat. O astfel de reformă nu s'a realizat, dar ea arată o stare de spirit. Evident, măsura de a reveni asupra sentințelor judecătorești ar fi periclitat însăși instituția justiției, dând-o pe în mâna demagogilor.

Cu toate condițiile nefavorabile, pe care le-am menționat, magistrații americani își îndeplinesc funcțiunea în spiritul strict al legii. Cazurile de corupție, în unele orașe mari, sunt din ce în ce mai rare. Controlul opiniei publice e prea efectiv în Statele-Unite ca judecătorii, deși destul de prost plătiți și lipsiți de stabilitate, să se lase influențați. La aceasta contribuie și coexistența tribunalelor federale, ai căror magistrați sunt totdeauna oameni integri și juriști eminenți. Sub influența acestora, judecătorii statelor se simt stimulați să păstreze un nivel ridicat în activitatea lor. Mulți din ei aspiră să ocupe un loc în curțile federale. Astfel, justiția federală exercită un control și în această privință.

NICOLAE PETRESCU

ARTA AMERICANĂ

Expoziția de mari proporții care s'a deschis la Paris, la muzeul Jeu de Paume, sub titlul «Trei veacuri de artă în Statele-Unite», este, fără îndoială, evenimentul cel mai marcant al unui an artistic până acum destul de șters. De asemenea credem că e pentru întâia oară când ne-a fost dat nouă, în Europa, să luăm cunoștință de această imensă necunoscută care este America, de forțele ei spirituale și creatoare, de formele până acum create de ea.

În arta americană este un primarism în măsură să ne jignească sentimentul estetic, dacă nu am ține seamă de faptul cât de tânără e istoria americană. De aici derivă această înstrăinare de care e cuprins Europeanul când vrea să judece cu propriile sale criterii o civilizație încă insuficient delimitată. Organizatorii Expoziției dela Paris au voit să ocolească tocmai acest fapt, când au știut să arate, de-a-lungul manifestărilor artistice americane de trei veacuri, ceea ce este la originea lor: istoria, viața unui popor, moravurile și evoluția obiceiurilor sale.

Fără îndoială că un popor pune totdeauna oarecare artă în existența sa și caută să dea o formă atât aventurilor sale, cât și vieții sale de toate zilele. Și între această artă colectivă de toate zilele și marile încercări individuale ale artiștilor există totdeauna o concordanță adesea necunoscută, atât a prezentului care nu-și recunoaște în genere artiștii, cât și a viitorului care nu cunoaște decât pe acești artiști. Dacă este cert că artiștii rețin cu adevărat esențialul unei civilizații, cel puțin nu o fac o sub formă atât de rigidă după cum ne-o închipuim. Cutare civilizație nu trăește decât prin uneltele ei, alta prin reliefuri și alta prin arhitectura ei. Pot fi și alte moduri de expresie. De ce, în ceea ce privește America, nu ar fi cinematograful una?

Dificultatea de a face o expoziție reprezentativă a artei americane, se ivește nu numai din pricina faptului că această artă e foarte apropiată de noi, amestecată cu viața noastră, ci mai ales din incapacitatea noastră de a o concepe fără rutina cadrelor europene care trag limite în afară de care America tocmai s'a manifestat. Acest popor, care ar fi putut să nu fie decât un amestec de europeni, a știut să găsească drumuri barbare și noi, a descoperit alte ritmuri; și-a apropiat astfel anumite descoperiri moderne; a creat o arhitectură pentru orașele sale; a dat chiar naștere unei rase adevărate, originală și frumoasă, din sângele uzat care se amestecă în el. Trebuia să regăsim aceste ritmuri și zvâcnirea acestui sânge nu în opere de artă reci și abstracte, care n'au incarnat încă nimic esențial, dar, dimpotrivă, în formele sale cele mai imediate. E ceea ce au reunit organizatorii expoziției dela Paris realizând un soi de bâlci în care alături de pictură și de sculptură, figurau arhitectura, cinematograful, fotografia și artele populare.

Nu înseamnă să înjosim pictura și sculptura americană dacă le găsim foarte stângace când e vorba să-și găsească fâgașul, nesigure ca concepție, timide și injuste alături de realizările mari și monumentale ale națiunii americane în atâtea alte domenii. Ar fi surprinzător ca școala americană să fi avut mai multă bătaie de cap ca să prindă rădăcini, decât rasa însăși, dacă nu ne-am gândi tocmai că această rasă a găsit alte mijloace de expresie decât cele plastice. Poate că aceasta purcede și din persistența influențelor europene, din școlile urmate la Paris sau la Londra, din călătoriile la Roma și din alte baliverne prin care sunt trecuți cu sfințenie artiștii, în America cât și în Europa.

Și totuși, această influență inevitabilă ar fi putut să rodească dacă ar fi fost luată ca mijloc și nu ca scop. André Malraux observă, în notele sale asupra artei, că artiștii încep totdeauna să se exprime prin tehnica dascălilor lor, înainte de a putea să elaboreze o tehnică nouă, și că personalitatea și geniul se recunosc după felul în care se dezbară de aceste formule la care au trebuit să recurgă la început ca să se exprime. În același chip, artiștii unei țări fără trecut sunt siliți să împrumute din străinătate tehnica pe care o vor depăși odată. Cel puțin trebuie să găsească în propriul lor fond național materialul necesar din care să-și alimenteze de acum înainte arta lor.

Primii artiști americani veneau din Europa sau își trăgeau de aici primele lor învățături. Cu toate acestea, îndată ce operele lor se răspândesc în America, îndată ce se dezvoltă în colonie o artă mai populară și anonimă, se descoperă numaidecât influența exercitată asupra-i de cadrul natural, de viața americană. În operele de artă americană animalieră din veacurile XVIII și XIX este o noutate foarte curioasă, un sentiment în același timp naiv și barbar în care se poate regăsi dacă nu moștenirea, cel puțin continuitatea bogatului folklor american, din nefericire ignorat de rasele noi. Această secțiune de artă populară care reputează la Paris cel mai mare succes cuprinde, în deosebi, o serie de sculpturi cu totul remarcabile: giruete reprezentând animale, cocoși, cai, porci, . . . cu o naturaleță și, în același timp, o stilizare și un simț plastic surprinzătoare. De altminteri se găsesc urmele acestei arte, încă vii în 1850, până și în operele contemporane, într'o oarecare tradiție de artă naivă, conștiincioasă și rigidă care se deosebește de arta naivă franceză a lui Rousseau sau a lui Utrillo, printr'o lature mai aspră și mai pozitivă (cu mai puțină grație, poezie și geniu). Dar această artă suficient de locală și provincială nu s'a impus niciodată până la a crea un stil sau o școală.

Atenția și bunăvoința s'au îndreptat mai degrabă asupra pictorilor care aduceau modurile cele mai decadente ale Europei, ca Whistles sau Sargent; sau, ca o reacțiune, și asta nu însemna un progres asupra pictorilor care credeau că exprimă spiritul modern al țării lor printr'un aspect mai artificial, mai josnic realist, mai jignitor (matchuri de box, scene de jazz, etc....). Cred că nu va rămâne mare lucru nici din opera unora, nici din opera celorlalți. Și-i găsesc oricum mai reprezentativi, deși oarecum primari și foarte literari, pe pictorii vizionari și romantici în sensul lui Walt Whitman, ca Albert Pintlham Ryder.

Toate strădaniile de a integra arta vieții americane, în deosebi prin comenzi ale Statului de picturi murale mai mult sau mai puțin cu caracter social, au dat în America, ca și în Franța, în Germania și în U. R. S. S. și pretutindeni, cele mai lamentabile rezultate. (Cred că în Mexic, Diego Rivera și discipolii săi concepuseră deja o artă nouă, înainte să a fi primit încurajări din partea Statului și această consacrare nu are nimic de a face cu prospecția absurdă la care e la modă să te dedai astăzi). De altminteri, se poate observa

că aceste rezultate sunt recunoscute cu multă lealitate de înșiși Americanii, în cataloagele lor întocmite de ei pentru expoziția dela Jeu de Paume.

Arhitectura a suferit o evoluție analoagă picturii, cu această deosebire capitală însă, că, mai aproape de nevoile vitale zilnice, ea a întâmpinat, în mai multe rânduri, cele mai adânci din aceste nevoi, dând naștere unei arte cu totul noi și reprezentative a timpurilor moderne. Ca și pictura, arhitectura a suferit influența Europei, mai întâi a stilurilor naționale din veacul al XVIII-lea (mai ales a celui englez); apoi a neoclasicismului stilului Empire care a cunoscut în America o trecere extraordinară și durabilă (e de altminteri un stil care a fost destul de fericit în vulgarizările lui); apoi a neo-goticului romantic și englez. Există totuși, așa cum exista o artă populară solidă, o artă a construcției în lemn, robustă, simplă și adesea armonioasă: însă America avea să cunoască, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, câțiva arhitecți de geniu: Richardson, codificatorul în America al principiilor fundamentale ale arhitecturii; elevul său, Louis Sullivan, care a avut cel dintâi ideea să întrebuițeze structurile metalice în construcție și a dat o formă arhitecturală primilor zgârie-nori; în sfârșit, elevul lui Sullivan, Frank Lloyd Wright, care a fost primul teoretician al raționalismului în arhitectură (cu mult înaintea lui Gropius) și care, până în zilele noastre, nu încetează să rezolve probleme noi.

Cu toate acestea, operele acestor novatori nu au avut nicidecum în America răsunetul pe care-l meritau; sau, mai de grabă, l-au avut adesea după ce trecuseră în scrierile și în operele marilor arhitecți europeni. Inșiși Americanii ne previn împotriva unui exces de entuziasm în ce privește valoarea și însemnătatea veritabilă a celor mai mulți zgârie-nori și a operelor arhitecturale recente în Statele-Unite. Orișicum, trebuie să dăm o atenție deosebită încercărilor de a realiza case în serie, adică formate din unități standardizate, fabricate la lanț, livrabile și montabile foarte iute, combinabile între ele după nevoile locuinței, a climei, etc.

În ce privește cinematograful, nu sunt departe de a vedea în el o artă tipică și prin excelență americană. Oricare ar fi importanța invențiilor făcute de Francezi, apoi a realizărilor rusești sau germane, cred că cinematograful rămâne, înainte de toate, proprietatea și personificarea Americii (cu toate că e realizat în America de

autori, actori, regisori veniți din cele patru colțuri ale lumii). Americanii au dat cinematografului mișcarea lui justă, ritmul său care este și acela al timpului, viața lui, au înlocuit, în definitiv, narațiunea prin acțiune dând lumii modul său de expresie cel mai rapid și cel mai însuflețit.

La Expoziția din Paris, secția cinematografică e completată cu proiecția unor fragmente din marile filme istorice americane dela 1895 până în zilele noastre. Istorice, în sensul că sunt istoria timpului nostru și descoperim în ele toate etapele cuceririi cinematografului însemnate cu opere prodigioase. Cu mult înainte de război, cinematograful american știuse să-și găsească ritmul, relieful și compoziția. Găsesc că e o idee minunată punerea în acțiune în cadrul unei expoziții artistice, a creațiilor noastre celor mai certe și celor mai noi. Oricare ar fi lacunele și stângăciile ei, arta americană, care a știut să ia o înfățișare atât de nouă, de mobilă și de vie, merită să cucerească Europa.

JACQUES LASSAIGNE

DIN CORESPONDENȚA LUI IOSIF VULCAN CU TITU MAIORESCU

Cunoscând însemnătatea corepondenței personalităților distinse, mai cu seamă a scriitorilor, pentru cunoașterea trecutului nostru cultural, în deosebi literar, urmăm de data aceasta cu publicarea corepondenței lui Iosif Vulcan, fondatorul revistei « Familia » din Oradea-Bihor, cu Titu Maiorescu, « mentorul » noii direcții literare românești dela « Junimea ».

Această corepondență pune în evidență caracterul de priceput redactor și animator de seamă al lui Iosif Vulcan, de o parte, și meticulozitatea la scris a lui T. Maiorescu, de alta.

Publicăm scrisorile în ordine cronologică și cu ortografia de astăzi.

Ioan Georgescu

I

București, 21/XII/1882

Domnul meu,

Am primit prin D. I. Roșca volumul de poezii ce ați avut bunătatea să-mi trimiteți și vă rog să primiți sincerele mele mulțumiri.

Voi întrebuința cea dintâi zi de vacanță pentru a-l ceti. Poezia cere liniște suflească, și... inter politicam silet Musa.

Vă sunt cu atât mai recunoscător de trimiterea D-voastră, cu cât în timpul din urmă au început a se apropia direcțiile literare între D-voastră și noi. Poate în decursul anului viitor vom găsi împreună un mijloc de a da acestei apropieri o exprimare și mai accentuată.

Deocamdată mă mărginesc a Vă ruga să primiți, împreună cu repetarea mulțumirilor mele, încredințarea deosebitei mele stime,

(ss) *T. Maiorescu*

II

Oradea Mare, 12/24 Maiu 1883

Onorabile Domnule,

Portretul și biografia D-V. vor ieși în Nr. din duminica viitoare a « Familiei ». Grăbesc a Vă trimite o trăsătură din ambele, ca să le vedeți încă înainte de a se da în mâna publicului, și astfel să aveți timp mai mult de a face articolul-program ce ați binevoit a-mi promite drept răspuns și reflexiune la această biografie. Aș dori mult să pot publica articolul D-V. în Nr. de Rusalii, dar în cazul acesta ar trebui să-l am cu o săptămână mai nainte. Deci dacă veți putea, binevoiți a mi-l trimite pe atunci, dacă nu veți putea, vă rog să mă avizați, pe când să-l aștept. Oricând va sosi, va fi sărbătoare pentru « Familia ».

Țin mult la importanta D-V. declarațiune, din epistola cu data 21.XII.1882, în care vorbind despre apropierea direcțiilor literare adăugați: « Poate în decursul anului viitor vom găsi împreună un mijloc de a da acestei apropieri o exprimare și mai accentuată ».

Prilejul cel mai potrivit pentru realizarea acestei speranțe este aici. Cu modestele mele puteri mi-am dat silința a Vi-l prezenta. Acuma urmează să uzați de el, cu vastele științe de care dispuneți și cu înalta autoritate de care vă bucurați.

Eu mă voi simți fericit că am putut contribui cât de puțin la stârnirea puternicei D-V. voci, sperând că prin aceea se va face un pas înainte spre apropierea pe care toți trebuie s'o dorim.

Primiți, Vă rog, încredințarea deosebitei mele stime:

(ss) *Iosif Vulcan*

III

București, 6/18 Dec. 1883

Stimate Domnule,

Ai avea toată dreptatea să Te plângi de mine — din punctul Dumitale de vedere. Când ai fi în poziția mea însă, ai vedea ce se poate și ce nu se poate.

Trebue să știi, că eu sunt din tagma scriitorilor celor greoi. Mult, prea mult stau pe gânduri, înainte de a mă putea hotărî să scriu.

Dar apoi unde e și «răgazul» pentru mine? Ceea ce numesc Nemții Musse? Deabia începusem câteva pagini din articolul promis «despre direcția nouă», când veni călătoria Regelui la Berlin și Viena, și cu dânsa o mulțime de alte lucrări, impuse mie de împrejurări, pe care nu le puteam înlătura. Și de atunci politică zilnică, cameră, discuții bugetare, etc. etc.

Unde mai e firul unor gândiri de teorie literară, precum se cer pentru articolul promis?!

Dar Te rog să crezi pe de altă parte, că țin ceea ce promit. Numai timp, timp!

Acum aștept cu nerăbdare vacanța Crăciunului. În orice caz, fără a mă lega de o anume epocă, voi scrie pentru «Familia» articolul promis, precum și notița biografică despre D-na Kremnitz.

Dar mai mult nu, fiindcă nu văd, cum aș putea. Deja aceste două îmi stau grele pe conștiință, cu zilnica muștrare, de ce nu le-am scris încă?

Merită un asemenea om și în asemenea împrejurări titlul de «corespondant» sau «colaborator» al Familiei? Și încă un??

Salutări cordiale dela al D-tale devotat

(ss) T. Maiorescu

IV

București, 12/24 Dec. 1883

Iubite Domnule Vulcan,

Sunteți foarte bun, dacă sunteți mulțumit cu două articole ale mele odată pentru totdeauna, dar nu sunt eu mulțumit.

Pentru atât de puțin nu pot în nici un caz primi să mă treceți între colaboratorii anume arătați de mai înainte ai foaii D-Voastră. Eu am fugit în toată viața mea de o ostentațiune formală a persoanei mele în disproporțiune cu fondul, adecă cu putința activității ei. Eu deabia mă mai pot numi colaborator la vechea și propria noastră revistă a «Convorbirilor», și nici nu figurez anume printre colaboratori, darmită să primesc a figura la o a doua foaie, pe lângă aceea!

Nu mi-o lua, Te rog, în nume de rău, și lasă să mai fie câțiva oameni în România, care se uită mai mult la mănăr decât la steag, mai mult la rădăcină decât la frunză.

Cu salutări cordiale al D-Tale

(ss) *T. Maiorescu*

P. S. Alecsandri îmi scrie astăzi, că studiază viața lui Ovid. Soartea exilatului dela Tomi pare a-l inspira pentru o tragedie, tot antică precum vezi, ca și excelenta « Fântâna Blanduziei ».

V

București, 3/15 Iunie 1883

Prea Stimate Domnule,

Am tot întârziat cu răspunsul la amabila D-tale scrisoare, fiindcă aveam speranța să pot trimite totdeodată articolul cerut pentru « Familia ».

Dar m'au luat alte împrejurări înainte, și astăzi nu pot decât a Vă mulțumi pentru notița biografică, făcută cu sobrietate și dacă-mi permiteți expresiunea simplă: cuminte.

Și portretul este fără îndoială cel mai bun din câte s'au executat pe la noi.

Articolul promis îl voi scrie și Vi-l voi trimite. În luna Iunie sunt sequestrat prin alte lucrări, în Iulie și jumătatea lui August trebuie să-mi iau vacanțe și mă duc de astă dată în Șvițera, dar la sfârșitul lui August reviu cu mai multă rezervă de oxigen și atunci voi avea materialul de ardere pentru a încălzi mașina și a mai scoate câteva articole literare din cuptor.

Terminând, Vă rog să primiți încredințarea deosebitei mele stime și a bucuriei ce am avut-o cu toții de cunoștința personală cu D-ta în primăvara aceasta. Să o sperăm și pentru anul 1884.

(ss) *T. Maiorescu*

Pentru textul conform: IOAN GEORGESCU

CORRESPONDENȚA LUI MARCEL PROUST

Lui Gheorghe Nenișior

I. Introducere și bibliografie. — II. Caractere generale ale corespondenței. — III. Elemente de biografie. — IV. Mama lui Marcel Proust în opera și corespondența sa. — V. Pregătirea și construcția operei. — V. Probleme de stil, tehnică și morală. — VII. Izvoare și « chei ». — VIII. Strategie literară. — IX. Concluzii.

I

Cunoaștem până în momentul de față un număr de aproximativ 1200 scrisori ale lui Marcel Proust. Cifra e impresionantă, dar cred că este încă departe de a reprezenta corespondența integrală a scriitorului.

Viața lui a fost, după cum se știe, o lungă reclusiune, care l-a împiedicat să comunice direct cu oamenii, așa încât corespondența era pentru el nu numai singurul contact cu lumea, dar un adevărat mod de a trăi. Inchis într'o cameră de bolnav, izolată cu pereți de plută, prin care nu putea să străbată de afară nici un sunet și nici o lumină, ducând o stranie viață de fantomă, cu rare apariții nocturne, la distanțe mari și la ore imposibile, pe care le dicta ceea ce el numește într'un loc « mecanica » vieții lui, Marcel Proust a trebuit totuși, din această singurătate de muribund, să cultive câteva iubiri și câteva prietenii, să adune și să verifice material pentru o vastă operă, să lupte pentru publicarea și impunerea acestei opere, să administreze o avere care se prăbușea, să mențină, în sfârșit, o foarte complicată existență socială, cu toate obligațiile și prejudecățile ei, dela care — pentru motive felurite — nu voia sau nu se putea sustrage.

Toate acestea, iubiri, prietenii, relații literare, relații de afaceri, legături cu editorii, cu criticii, cu ziarele, rectificări, întrebări, puneri la punct, toate trebuiau să fie rezolvate numai în scris, de un om care era efectiv « scos din viață » și care se zbătea totuși să se mențină în ea, prin acest circuit epistolar, stabilit între el și lumea exterioară.

În asemenea condiții, e ușor de înțeles de ce corespondența lui este enormă.

Fără a avea indicații autorizate, — căci până în prezent nu există un inventar complet al scrisorilor și poate că nici nu e încă posibil, — din simpla cercetare a corespondenței publicate până azi și din cunoașterea vieții scriitorului, se poate deduce că o bună parte din scrisorile sale, dacă nu cea mai mare parte, cum e de presupus, sunt încă inedite. Ajunge să observăm că n'au fost publicate până azi scrisorile sale de familie pentru a înțelege importanța, și numerică, și documentară, a corespondenței ce încă n'a fost dată tiparului. Suntem desigur departe de a putea vorbi de o ediție completă a corespondenței lui Marcel Proust.

Acest lucru nu ne poate opri însă a lua în cercetare materialul de care dispunem până în prezent și care, prin bogăția lui, prin diversitatea lui, ne deschide un larg câmp de vedere asupra universului proustian. Cu trecerea anilor, corespondența va fi desigur amplificată cu noi texte între timp descoperite, dar ar fi exagerat să așteptăm cunoașterea lor integrală, căci nimeni nu poate prevedea când anume această cunoaștere va fi posibilă.

Scrisori distruse, scrisori rătăcite, scrisori — mai ales! — nepublicabile, din cauza caracterului lor de prea mare intimitate și din cauza anumitor elemente obscure de viață, — multe din ele vor rămânea în veci pierdute, iar multe nu vor vedea lumina tiparului, decât la o depărtare de timp, care să anuleze orice accent de actualitate.

Este în corespondența lui Proust, un câmp întreg rezervat unei foarte depărtate posterități, câmp în care istoria și critica literară nu vor pătrunde probabil decât foarte târziu. În materia aceasta decide nu numai discreția istoriei literare, ci și hazardul. Scrisorile lui Prosper Mérimée către Fanny Lagden, scrise între 1837 și 1869, n'au fost publicate decât anul acesta, și această târzie descoperire a provocat o nouă agitație printre « mériméiști ».

Tot anul acesta, un cercetător norocos, descopere și tipărește pentru prima oară o sută de scrisori ale lui Voltaire către Doamna Denis, tezaur literar ce fusese ascuns timp de 150 de ani și pe care o simplă întâmplare îl aduce pe neașteptate la lumină.

Correspondent fabulos, Marcel Proust rezervă probabil viitorului multe surprize de acest fel. Nu știu în ce măsură ele vor avea să modifice sensul și linia generală a corespondenței sale, dar cele 1200 de scrisori de care dispunem azi, chiar dacă în ciuda marelui lor număr n'ar reprezenta decât un sector redus al acestei corespondențe, justifică prin valoarea lor documentară cercetarea pe care o întreprindem în paginile de față.

Timp de câțiva ani după moartea lui Proust, un număr apreciabil de scrisori au fost date publicității de deținătorii lor.

Fără nici o ordine, fără nici un plan de ansamblu, scrisori răzlețe au apărut în diverse ziare, reviste și cărți, servind mai ales de material amintirilor personale scrise de foștii săi prieteni.

Simplu act de pietate pentru unii, publicarea acestor scrisori a fost pentru alții o serioasă contribuție la istoriografia proustiană.

Ne este desigur imposibil să specificăm aici scrisorile publicate în reviste și ziare, dar vom indica volumele fie dedicate în mod special publicării lor, fie menționând în mod incidental, sau cu titlu de anexă, un anumit număr de scrisori.

Louis de Robert: *Comment débute Marcel Proust* (N. R. F.).

Robert Dreyfus: *Souvenirs sur Marcel Proust*. Accompagnés de lettres inédites (Les cahiers verts—Grasset).

Robert de Billy: *Marcel Proust*. Lettres et Conversations (Éditions des Portiques).

Benjamin Crémieux: *Du côté de Marcel Proust*. Suivi de lettres inédites (Éditions Lemargel).

Leon Pierre Quint: *Comment travaillait Proust*. Bibliographies-Variantes. Lettres de Proust (Éditions des Cahiers Libres).

E. de Clermont-Tonnerre: *Robert de Montesquiou et Marcel Proust* (Flammarion).

Marie Scheikewitsch: *Souvenir d'un temps disparu* (Plon).

Princesse Bibesco: *Au bal avec Marcel Proust* (N. R. F. Les cahiers Marcel Proust).

Lucien Daudet: *Autour de soixante lettres de Marcel Proust* (N. R. F. Les cahiers Marcel Proust).

Marcel Proust: *Lettres à la N. R. F.* (N. R. F. Les cahiers Marcel Proust).

Lettres de Marcel Proust à René Blum, Bernard Grasset et Louis Brun. Introductions et commentaires par Léon Pierre Quint. (Éditions Kra).

În parte, multe din aceste volume aduc un material foarte interesant, dar în ansamblu ele nu permit o privire generală asupra corespondenței lui Proust. Sunt aspecte și contribuțiuni de interes inegal, pe care însă nu le leagă o vedere unitară a întregului material.

Abia în 1930 din inițiativa și sub îngrijirea doctorului Robert Proust și a d-lui Paul Brach, s'a decis a se pune ordine în editarea scrisorilor lui Marcel Proust, lăsate până atunci pe seama prea multor inițiative și devotamente. Corespondența a căpătat astfel un editor unic și o direcție unitară, ceea ce de sigur n'a împiedicat apariția, chiar după 1930, a câtorva culegeri răsfețe de scrisori în alte edituri (unele citate de noi mai sus), dar a simplificat în orice caz strângerea și publicarea treptată a materialului. Multe din scrisorile tipărite înainte de 1930 au fost regrupate în colecția îngrijită de Robert Proust și Paul Brach și editată de librăria Plon sub titlul « *Correspondance générale de Marcel Proust* ». Au apărut în această colecție șase volume: cinci până la moartea d-rului Robert Proust, al șaselea în anul 1936, când fiica sa, d-na Suzy Proust-Mantes, și-a asumat îndatorirea de a duce mai departe, alături de d. Paul Brach, editarea corespondenței¹⁾.

Oricât de sumară am ține să fie nota noastră bibliografică, e totuși util să indicăm cele șase volume ale colecției, mai ales că astfel înregistrăm un repertoriu al diversilor corespondenți ai lui Marcel Proust, pe care poate că nu vom avea prilejul de a-i cita individual:

1. *Lettres à Robert de Montesquiou*;

¹⁾ În bibliografia lucrării sale « *Le drame de Marcel Proust* » (Grasset), d. Henri Massis citează 7 volume din « *Correspondance générale* ». Ne întrebăm dacă nu e o scăpare din vedere sau o simplă greșală de tipar. În orice caz, ne-a fost imposibil să ne procurăm acest al șaptelea volum sau cel puțin să avem informații despre existența și cuprinsul lui.

2. Lettres à la Comtesse de Noailles;
3. Lettres à M. et M-me Sydney Schiff, Paul Souday, J. E. Blanche, Camille Vcttard, J. Boulanger, Louis Martin Chauffier, E. R. Curtius, L. Gautier-Vignal.
4. Lettres à P. Lavallée, J. L. Vaudoyer, R. de Flers, Marquise de Flers, G. de Caillavet, M-me G. de Caillavct, B. de Salignac-Fénelon, M-elle Simone de Caillavet, R. Boylesve, E. Bourges, Henri Duvernois, M-me T. J. Gueritte et Robert Dreyfus.
5. Lettres à Walter Berry, Comte et Comtesse de Maugny, Comte V. d'Oncien de la Batie, M. Pierre de Chevilly, Sir Philip Sassoon, Princesse Bibesco, M-elle Louisa de Mornand, M-me Laure Hayman, M-me Scheikewitch.
6. Lettres à Madame et Monsieur Emile Straus.

Cum se vede, editorii au grupat scrisorile după destinatar. Era de sigur metoda cea mai simplă de a clarifica o atât de vastă corespondență. Nu e însă mai puțin adevărat că o ediție strict cronologică, urmărind an cu an etapele corespondenței și grupând în același volum toate scrisorile dintr'o anumită epocă, indiferent de diversitatea adresanților, ne-ar fi dat un mai credincios tablou al vieții lui Proust, al prieteniiilor lui, al schimbărilor suferite de-a-lungul timpului și ar fi înlesnit confruntări, care în prezenta ediție sunt dificile.

Ceea ce în deosebi îngreunează aceste confruntări și scade în oarecare măsură interesul documentar al anumitor scrisori, este exagerata grijă a editorilor de a păstra secretele corespondenței. Grija e desigur legitimă, dar ea nu poate acoperi drepturile istoriei literare. O bună parte din numele citate în scrisori, au fost suprimate și înlocuite cu inițiale. Dacă această măsură de prudență e justă întrucât privește fapte de anumită intimitate, ea ni se pare excesivă și regretabilă când se aplică unor evenimente și judecăți literare care, devenind anonime, își pierd în bună parte valoarea lor de document.

Trei scrisori din 1908, adresate d-nei Straus, (*Corr. gén.*, vol. 6, pp. 48—103) ne înfățișează un Proust neobișnuit, luând cu pasiune parte la pregătirea unei alegeri academice, agitându-se în culise și luptând cu înverșunare împotriva unui candidat pe care

îl numește de câteva ori, dar al cărui nume ediția Plon îl suprimă și îl înlocuște cu o misterioasă inițială. Judecățile literare categorice sunt atât de rare în corespondența lui Marcel Proust — care de obicei e conciliant, binevoitor și plin de elogii pentru toată lumea — încât aceste trei scrisori formează un adevărat document, din nefericire mutilat de o deplasată discreție.

Abuzul de inițiale e cu atât mai reprobabil, cu cât de cele mai multe ori este și inutil.

O atentă lectură a întregii corespondențe poate duce, prin câteva confruntări, la descifrarea multor taine.

Când citim în volumul 4 al corespondenței generale (pag. 260) următoarea frază: *Z... , de altfel scriitor delicios, mi-a trimis o scrisoare amabilă și înjustă*, ne e ușor să-l identificăm în acest *Z...* pe Louis de Robert, căci despre «scrisoarea amabilă și înjustă» e vorba în multe locuri și, între altele, în chiar propria sa carte despre Proust.

Când într'o scrisoare către Lucien Daudet ¹⁾ e vorba despre «*prefața pe care m'am lăsat prostește angajat să o scriu pentru cartea, de altfel încântătoare, a lui X...*», acest *X* nu poate fi decât ori Paul Morand, ori Jacques Emile Blanche, căci alte prefete Proust n'a scris și n'a promis niciodată.

De asemenea, dacă într'o scrisoare din 1912 către d. Gaston Gallimard ²⁾ citim: «*Cartea mea a fost dusă de C. lui F. care a acceptat-o*», e ușor de știut că *C* este Gaston Calmette iar *F* este Fasquelle, lucruri pe care Proust le explică în nenumărate alte scrisori.

Dăm aceste exemple — și am putea da nenumărate altele — tocmai pentru ca să arătăm cât de mult s'a abuzat de misterul inițialelor, care ori sunt inutile, când sunt prea ușor descifrabile, ori sunt dăunătoare, când ascund anumite fapte și incidente de ordin literar, pe care acest exces de discreție le face ininteligibile.

De altfel editorii înșiși nu și-au fixat o normă unică de conduită în această privință, și, de multe ori, două scrisori privitoare la același fapt apar una numai cu inițialele eroilor, iar cealaltă

¹⁾ « Autour de soixante lettres de Marcel Proust » (N.R.F.), p. 231.

²⁾ Lettres à la N.R.F., p. 101.

cu numele întregi ¹⁾ — ceea ce de sigur nu e grav, dar arată oarecare lipsă de criterii în alcătuirea ediției.

Chestiunea poate părea fără însemnătate, dar în fapt ea fixează în bună măsură valoarea informativă a materialului. (Scrisorile lui Stendhal pierd foarte mult în ediția timorată a lui Romain Colomb, plină de atâtea inițiale și enigme, pe care mai târziu, stendhalienii le-au deslegat).

Se înțelege că publicarea postumă a unei corespondențe presupune foarte multe scrupule și că trebuie mult tact pentru a stabili limita dintre drepturile istoriei literare și drepturile unei vieți sfârșite de a-și păstra neatinse secretele. Cu atât mai mult în cazul lui Marcel Proust, care avea grave secrete de păstrat. În numeroase locuri, se vede teama lui ca nu cumva scrisorile să încapă pe mâini străine.

« Omit numele pentru cazul în care această scrisoare va fi citită », (*Corr. Gén.*, vol. 6, pag. 249) îi scrie într'o paranteză d-lui Straus și această omisiune ar putea fi invocată astăzi, în sprijinul inițialelor și punctelor de suspensie, utilizate de editorii corespondenței. Numai că dacă s'ar fi conformat dorinței lui Proust, ar fi trebuit să nu-i dea niciodată scrisorile la tipar, lucru pe care numeroase texte ale lui îl interzic categoric.

Robert de Montesquiou cerându-i odată învoirea de a publica o singură frază dintr'o scrisoare, Marcel Proust i-a interzis să facă acest lucru, înainte de a-și revedea el însuși textul.

« Cât despre fraza dintr'o scrisoare a mea, cer să o revăd înainte de publicare. Dacă ați vedea nenumăratele ștersături din manuscrisele mele... ați înțelege neliniștea (« *la malaise* ») pe care aș suferi-o nefiind lăsat să revăd un lucru pe care, ca pe orice corespondență particulară, l-am uitat în întregime » ²⁾.

Cam în același timp, într'o scrisoare către Sidney Schiff, rugându-l să nu divulge nu știu ce întâmplare, de altfel fără importanță, adaugă:

¹⁾ « M-me G... m'avait emmené à l'Opéra avec M-me S... » (*Corr. Gén.*, vol. IV, p. 124).

« Moi qui vais si rarement au théâtre, le hasard fait que j'ai connu dans une loge une de vos amies... M-me Standish » (*Corr. Gén.*, vol. VI, p. 129).

²⁾ *Corr. Gén.*, vol. I, p. 276.

«...căci este totdeauna mai delicat ca scrisorile să nu fie citite decât de cel cărui i se adresează »¹⁾).

În cadrul unui volum de « corespondență generală » fraza această sună ca un reproș anticipat adresat lectorului și indiscreției lui. De această indiscreție, Marcel Proust se temea într'atât, încât ezita să-și vândă pe suma fabuloasă (în 1919!) de 7000 de franci un manuscris, care astfel ar fi riscat să intre cândva în stăpânirea unei biblioteci publice.

« Dar ceea ce mă face să ezit este că bibliotecile acestui domn urmează, după moartea sa, să revină Statului. Or, nu-mi este deloc plăcut gândul că nu importă cine... va fi lăsat să-mi umble prin manuscrise, să le compare cu textul definitiv, să deducă presupuneri care vor fi totdeauna false asupra felului meu de lucru, asupra evoluției gândirii mele, etc. Toate acestea mă plictisesc puțin și mă întreb dacă nu aș face mai bine să suprim din cheltuielile mele absurde și inutile vreo 5 sau 7000 de franci, decât să sufăr această indiscreție postumă »²⁾).

Față de atâtea ezitări, scrupule și interdicții, publicarea scrisorilor poate să pară un act nepios, iar lectura lor, și cu atât mai mult comentarea lor, un fel de efracțiune. Dar toată istoria literară nu e decât un lung șir de impietăți și efracțiuni, pe care le justifică mai mult devotamentul decât curiozitatea noastră.

De altfel, Marcel Proust însuși — de îndată ce nu era vorba de el — înțelegea foarte bine că « indiscreția postumă » față de o mare operă e un mod de cunoaștere a ei și că nimeni nu poate opri această cunoaștere. O spune foarte limpede într'o scrisoare către Walter Berry, într'o frază care desigur nu bănuia că va servi odată drept argument împotriva propriilor sale mistere personale.

« Ce s'ar zice despre un domn care ar păstra pentru el însuși, cu titlu de autografe, corespondența lui Voltaire și aceea a lui Emerson? Colecția particulară trebuie să devină muzeu, lucru fără de care frustrează colectivitatea »³⁾).

În cazul corespondenței lui Proust, colectivitatea ar fi fost frustrată de unul din cele mai complexe documente, pe care lite-

¹⁾ *Corr. Gén.*, vol. III, p. 53.

²⁾ *Ibid.*, p. 51.

³⁾ *Corr. Gén.*, vol. V, p. 64.

ratura ni le-a lăsat cu privire la viața unui mare scriitor, la mecanismul operei sale, la secretele actului său de creație artistică. Alături de corespondența lui Stendhal și de corespondența lui Flaubert, alături de jurnalul fraților Goncourt și de jurnalul lui Jules Renard, scrisorile lui Marcel Proust deschid un nou drum spre secretele creației literare, surprinsă în jocul său cel mai intim, cel mai ascuns. Opera lui Marcel Proust va căpăta, prin confruntarea cu corespondența, o nouă lumină, și e de așteptat ca de aici încolo critica proustiană să utilizeze noile elemente ce-i stau astfel la dispoziție. În afara adnotărilor ocazionale, făcute de diverșii deținători sau editori ai scrisorilor (d-nii Léon Pierre Quint, Robert Dreyfus, Lucien Daudet...), în afara unui mic studiu al d-lui Benjamin Crémieux despre « Proust epistolar »¹⁾, scris însă în 1929 și neputându-se deci referi decât la o infimă parte a materialului (abia o sută de scrisori), în sfârșit, în afara câtorva sumare recenzii publicate cu prilejul ediției Plon, nu cunoaștem o cercetare integrală a corespondenței. Se pare că ea a fost totuși întreprinsă de un proustian din America, d. Philip Kolb, care pregătea încă din 1936 o teză despre « Corespondența lui Proust », la Universitatea din Harvard — dar n'am putut afla dacă această lucrare a apărut până în momentul de față.

II

Scrisorile lui Proust diferă după destinatar. Viața lui socială e atât de complicată, încât îl obligă să ducă o intensă corespondență pe mai multe fronturi, pe planuri diferite, în medii diferite. Dela destinatar la destinatar se schimbă subiectele, atitudinea, tonul, uneori limbajul. Între o scrisoare adresată contelui de Montesquiou și o scrisoare adresată criticului Jacques Boulanger e distanța dintre două lumi, total străine una de alta.

Totuși, în ciuda acestor mari deosebiri — care ar putea fi precizate în raport cu fiecare din adresați — scrisorile lui Proust prezintă anumite trăsături identice, indiferent de oamenii cărora li se adresează și aproape indiferent de timpul în care au fost scrise. Aceste trăsături identice, aceste caractere generale merită

¹⁾ Du côté de Marcel Proust (Éditions Lemarget), pp. 127—139.

să fie indicate înainte de a lua în cercetare problemele distincte, pe care ni le propune lectura scrisorilor.

Printr'un paradox, care constituie una din marile lui suferinți, Proust este un corespondent meticolos și extenuat.

Je hais les correspondances ¹⁾, îi spune lui Lucien Daudet și strigătul acesta revine de câteva ori, sub diverse forme. În altă parte, e vorba de « infernul epistolar » în care trăiește. « Voi avea sute de scrisori de scris », i se plânge d-nei Straus. « Vai ! la mai mult de o mie de persoane, datorez scrisori », i se plânge lui Gaston Gallimard.

Sute și mii de scrisori, cifrele pot să pară exagerate, dar ele reprezintă totuși poșta curentă a acestui bolnav, care, din delicatete, din bună creștere, puțin din snobism, dar și din nevoia de a preciza, de a nu lăsa nimic încurcat, de a pune totul la punct, scrie, răspunde, revine. Acest « infern epistolar » durează până la moarte, până la ultimul minut de luciditate. « *Lettre suivra quand pourrai* » ²⁾, este ultimul lui cuvânt, din ultima scrisoare către Gallimard, — și după asta n'a mai urmat nici o scrisoare, fiindcă ceea ce a urmat a fost mult mai simplu și mai odihnitor: moartea.

Aproape toate scrisorile lui Proust, chiar și cele din tinerețe, sunt parcă scrise sub iminența sfârșitului. Foarte rare sunt accentele de conversație liberă. De obicei, o scrisoare a lui Proust, fie ea cât de lungă, are ceva de bilet scris în grabă, în febră, cu condeiul gata mereu să-i cadă din mână și mereu reluat printr'un nou efort, printr'o nouă trăsărire. E un amestec de volubilitate nervoasă și de extremă oboseală în scrisorile lui (« mélange d'épuisement et de doping », spune el însuși undeva). Sufocat de astmă, extenuat de insomnie, amețit de somnifere și stupefiante inutile, îi trebuie uneori un întreg tratament de medicamente și droguri, pentru a putea scrie.

« O scrisoare necesitând o injecție prealabilă e un adevărat martiriu » ³⁾. « A scrie o scrisoare mă ucide » ⁴⁾. « Astăseară am luat toată cafeina posibilă pentru a vă putea scrie această scri-

¹⁾ Lucien Daudet, op. cit., p. 151.

²⁾ « Lettres à la N.R.F. », p. 273.

³⁾ *Corr. Gén.*, vol. IV, p. 85.

⁴⁾ *Corr. Gén.*, vol. III, p. 208.

soare »¹⁾. « Pentru a vă scrie această simplă scrisoare, e nevoie de adrenalină, cafeină, etc. »²⁾. « Rândurile acestea sunt primele pe care le pot scrie după ceasuri de adevărată comă »³⁾.

În genere — și e ușor explicabil, ținând seama de efortul fizic și de tensiunea nervoasă pe care o cere — corespondența lui Proust nu este un schimb organizat de idei și nici măcar de sentimente. O scrisoare pentru el este un incident într'o serie de fapte și, chiar când e scrisă pe mai multe pagini, are un aer de comunicare urgentă. Fiecare scrisoare pleacă dela un comision, o cerere, o întrebare, o invitație, și dacă un astfel de incident poate provoca un întreg șir de explicații, reveniri și puneri la punct, este din cauza spiritului aproape maniac de precizie, care îl obligă pe Marcel Proust să prevadă tot, să presupună tot, să clarifice tot, și, pe măsură ce « clarifică », să se angajeze în noi bănuieli, în noi neînțelegeri, în noi complicații.

Pentru a lua informații despre o vilă, pe care eventual ar închiria-o la Trouville, îi trebuie nu mai puțin de 5 imense scrisori către doamna Straus, pline de explicații, instrucțiuni, rezerve și adnotări. Pentru a organiza o recepție intimă la el acasă (pe vremea în care acest lucru îi era încă posibil), îi trebuie 11 scrisori către Robert de Montesquiou !

La prima vedere, corespondența, tocmai din cauza acestei avalanșe de amănunte insistente, poate să pară obositoare și monotonă, înneacă sub un ocean de fapte derizorii, disproporționat comentate. Dar cititorul familiarizat cu opera lui Proust va recunoaște aici extrema sensibilitate proustiană și puterea ei de a descifra în faptele derizorii, mari legi de viață. Nu o dată în aceste scrisori volubile și extenuate, apare, cu o neașteptată acuitate de expresie, poetul, moralistul, gânditorul.

E de observat cât de mult seamănă viața mondenă a lui Proust cu viața lui Swann. După cum Swann cunoștea și frecventa în același timp cercuri și medii cu totul diferite (Guermantes, Verdurin, burghezii dela Combray), între care avea grijă să nu stabilească nici un contact, tot astfel Marcel Proust era angrenat

¹⁾ *Ibid.*, p. 8.

²⁾ *Ibid.*, p. 239.

³⁾ « *Lettres à la N.R.F.* », p. 121.

în mai multe grupuri de prietenii și relații, pe care le cultiva paralel, ca și cum ar fi făcut exclusiv parte din fiecare din ele. Sunt câteva cercuri autonome, între care se împarte viața și corespondența lui Proust, dar care nu comunică între ele și pe care de altfel el face tot ce e posibil ca să le izoleze reciproc.

S'ar zice că fiecare prietenie închide pentru el un secret absolut unic și reprezintă o legătură, ce le suprimă pe toate celelalte. Luată în parte o scrisoare a lui Proust, are un accent de intimitate exclusivă. Una din cele mai frecvente expresii din corespondența lui este: «*vous êtes la seule personne qui...*». Aproape că nu este destinat căruia Proust să nu-i fi acordat cu această formulă, în exclusivitate, un sentiment, o apreciere sau un fapt.

Lucien Daudet, Robert Dreyfus, René Blum, Jacques Boulanger, Walter Berry, Sydney Schiff, J. L. Vaudoyer etc., etc., sunt pe rând și în același timp «singura persoană» care știe, pe care o iubește, pe care ar voi să o vadă, pe care o așteaptă, în care are încredere...

Vous êtes la seule personne qui les sachiez... Je ne pourrais pas trouver d'autre interlocuteur près vous... Il n'y a guère qu'avec toi que je puisse parler... Vous êtes peut-être la seule personne, qui eut été capable de me décider... La seule personne à qui j'aurais pu m'en ouvrir et qui était vous... L'homme que j'aime le plus et qui est vous... Ne penser qu'à vous, n'écrire qu'à vous... Vous êtes les deux seuls être vivants que j'aie journellement l'envie de voir... Il n'y a personne par qui je suis plus content que mon article ait été lu... Il n'y a personne qui puisse pour moi égaler ton conseil... Vous serez la seule personne qui ait pu tirer de moi un tel effort... Vous probablement l'être que j'aime le plus au monde...

Ar fi prea ușor și prea nedrept să vedem în aceste asigurări de iubire exclusivă, pe care Proust le trimite uneori în același moment la două sau trei persoane diferite, o probă de ipocrizie sau de nesinceritate. Desigur intră în acest exces verbal al său și ceva din obișnuința omului de lume, deprins să fie amabil cu oricine și să răspândească pretutindeni străngeri de mână, zâmbete, priviri, care în fond, toate, ascund o profundă și egală indiferență. Ticurile omului de lume Proust nu le va pierde niciodată și ele pot fi adesea subliniate în corespondență.

Nu cred însă că explicația e suficientă. Chiar dacă prietenii lui Proust nu sunt, în ciuda exageratelor lui declarații, afecțiuni profunde (și nici nu pot fi, când singurele lui gânduri sunt pregătirea operei și așteptarea morții), este în atitudinea lui față de oameni un intens dor de intimitate, care rămâne până la urmă irealizabil, dar care cel puțin se satisface în mici acorduri momentane, trecătoare, anestezice. « A la recherche du temps perdu » ne-a obișnuit cu rapida deplasare a sentimentelor în psihologia proustiană și cu fixarea lor momentană, dar intensă, când într'o direcție, când într'alta. O mare capacitate de simpatie, de afecțiune, de tandrețe și de curiozitate rămâne mereu disponibilă, pentru a se dăruia cu mari jurăminte primului venit, care devine astfel « la seules personnes qui... ».

Grija lui Proust de a face din fiecare scrisoare un mesaj absolut personal se observă și din variațiile sale de vocabular dela prieten la prieten. Pentru fiecare din destinatari are un mic « argot » special. Când îi scrie lui Robert Dreyfus (autor al unui studiu despre contele de Gobineau), inventează și întrebuințează verbul « gobiner » sau « regobiner », ca și cum aceste cuvinte ar face parte din limbajul său curent. Când îi scrie lui Lucien Daudet (fiu al lui Alphonse Daudet, autorul romanului « Numa Roumestan ») întrebuințează cuvântul « roumestanerie », cuvânt care — zice el — « mă urmărește » (« mot qui me hante »). În realitate nu-l urmărește, căci e un cuvânt pe care-l întrebuințează numai în scrisorile către Lucien Daudet, și nicăieri altundeva, dar face parte din regulile, poate inconștiente, ale corespondenței lui Proust, a da fiecărui destinatar impresia că scrisoarea primită e un mesaj cu totul intim, cu totul personal.

Din fiecare corespondent al său, Proust face deținătorul unui secret, pe care bine înțeles tot el îl va transmite mai departe, cu aceleași recomandări de discreție.

« N'en parlez à personne », « je te prie de ne parler à qui que ce soit », « ne parlez de ceci à personne », sunt expresii care revin curent și care accentuează caracterul de confidență, pe care-l dă Proust scrisorilor lui, ca o excepțională dovadă de încredere în persoana primitorului ¹⁾.

¹⁾ În privința aceasta, seamănă puțin cu Stendhal, care nu uită niciodată să recomande tăcere și prudență și care, bănuitor cum e, vede pretutindeni

Limbajul lui Proust, mai ales față de prietenii săi « du côté de Guermantes », este magnificent, plin de reverențe și elogii, încărcat de complimente extravagante, imposibile. Cu legendara ușurință cu care împărțea în jurul lui cadouri fabuloase și uneori ruinate, el împarte cuvinte de admirație la fel de fabuloase. E poate unul din lucrurile care au contribuit mai mult la stabilirea reputației sale de « snob », « salonard » și « om de lume », reputație care l-a făcut atât de mult să sufere și care nici azi nu e total spulberată, căci încă se mai vorbește de « snobismul » lui Proust.

Uneori, prin exces și printr'un ușor accent ironic, formulele lui de admirație pot să pară afectuoase glume.

« Retournez-vous bientôt dans ce Versailles dont vous êtes la Marie-Antoinette pensive et le Louis XIV conscient? Je salue Votre Grâce et Votre Majesté » ¹⁾).

Reverența este aici prea teatrală, pentru a nu fi conștientă de excesul ei, și de altfel acest final prețios de scrisoare i se adresează contelui de Montesquiou, căruia Proust îi trimite totdeauna scrisori fastuoase, explicabile mai mult prin bizara personalitate a destinatarului, decât prin admirația corespondentului său mai tânăr ²⁾).

«...votre sang qui est tel, le savez-vous, que quand les Noailles s'allièrent ou plutôt se mésallèrent, à Louis XIV, on les blâma de cette condescendance...».

A spune cuiva că înrudirea sa cu Ludovic al XIV-lea a fost o « mezalianță », e un cuvânt prea exorbitant, pentru a nu fi în mod vizibil, chiar când i se adresează Doamnei de Noailles, o glumă.

spioni, comploturi și primejdii. E adevărat că Proust nu merge atât de departe ca Stendhal, care aproape își cifrează scrisorile, face uz de un întreg limbaj convențional și de câteva semnături apocrife, pentru a încurca urmele și a descuraja pe indiscreți.

¹⁾ *Corr. Gén.*, vol. I, p. 40.

²⁾ Ar fi de scris un întreg capitol despre prietenia Proust-Montesquiou.

De consultat în această privință, memoriile acestuia din urmă (« Les pas effarés », 3 volume. Editura Émile Paul, 1923), precum și cartea d-nei de Clermont Tonnerre, « Robert de Montesquiou et Marcel Proust », Flammarion.

³⁾ *Corr. Gén.*, vol. II, p. 175.

Mai greu de acceptat și de înțeles sunt elogiile, în care nu găsim acest punct de ironie, care să le aperse împotriva propriei lor absurdități.

« Sunteți cel mai mare critic de artă », îl asigură pe Montesquiou. « Sunteți cel mai mare scriitor al nostru », îi declară contesei de Noailles. Princesesa de Chimay este « un prozator de geniu ». Desenele contesei de Maugny sunt pur și simplu « capod'opere ». Un articol pe care i-l trimite în manuscris Lucien Daudet este un « eseu sublim », mai mult chiar: « poate unul din lucrurile cele mai extraordinare ce s'au scris vreodată ».

Cu aceeași exagerare, pe măsură ce împarte tuturor nesfârșite superlative, își atribuie lui locul cel mai timid, cel mai obscur.

« O carte a mea, lucru de puțină importanță », îi spune lui René Boylesve. « Nu dau nici o importanță scrierilor mele », îi declară lui J. E. Blanche. « Imi voi spune mereu: ah! dacă aș putea să scriu ca Doamna Straus », exclamă într'o scrisoare către ea. « Ce este bietul meu stil penibil, pe lângă luminoasa ta muzică! » îl întreabă pe Lucien Daudet.

Când știm cât de limpede avea Marcel Proust conștiința operei sale, când știm că și-a dat întreaga viață pentru a o scrie și a o face cunoscută, asemenea declarații de modestie extremă nu pot fi decât simple formule și deprinderi de politeță, sub care se ascunde o mare singurătate. În orice caz, ele ne indică « scara » limbajului său și ne arată cu cât trebuie reduse anumite expresii din corespondență, pentru a găsi măsura lor justă.

(Urmează)

MIHAIL SEBASTIAN

RECITIND PE CLASICII NOȘTRI

ION CREANGĂ

După însemnări rămase dela povestitorul însuși, cum sunt câteva note biografice, actul de căsătorie și cererea de intrare în tagma proțească, precum și după actul de deces, anul nașterii lui Creangă, fiind dat în intervalul 1835—1837, este nesigur. Totuși istoria noastră literară a reținut data de 1 Martie 1837 ca pe cea mai puțin controversabilă și mai populară; ea fusese declarată într'o împrejurare liberă de orice interes imediat și a fost răspândită prin cunoscuta ediție Kirileanu-Chendi (1906).

În ultimul timp însă, a apărut nevoia de a părăsi și acest an. Căci un document autentic, descoperit de curând, stabilește ca exact anul 1842. Și în fața singurului act neîndoielnic, toate presupunerile îndărătne, pe care obișnuința în fals ne-ar mai îndemna să le formulăm, vor cădea cu vremea. Încât abia peste câțiva ani se va fi împlinit centenarul nașterii lui Creangă.

Dar rectificarea s'a produs când publiciștii noștri tocmai apucaseră să comemoreze împrejurarea, scriind care cum a crezut mai nimerit. Nu e nimic rău că în cinci ani vom fi comemorat de două ori aceeași sută de ani dela venirea scriitorului pe lume; dimpotrivă e prea fericit prilejul să ne apropiem cât mai mult de spiritul românesc cel mai dăruit dela Dumnezeu singur.

Numai felul comemorării dela 1937 ar fi poate de dorit să fie altul în 1942. Iată câteva observații ce se puteau face asupra « întâiului » centenar. În total, sărbătorirea avea o înfățișare aproape identică; dacă ar fi lipsit semnaturile, mai nu s'ar fi bănuțit diversitatea publiciștilor. La convingerea generală despre geniul românesc al povestitorului, despre care li se părea de prisos a

mai vorbi altfel decât asertoric și numai ca punct de plecare, se adăuga modul în special biografic de a-l comemora. Amănuntul de corespondență, de carieră și viață, în genere, era mânuit ca izvor de ușoară plăcere cărturărească.

Ni s'a evocat din toate părțile humuleșteanul, cu vatra satului natal și întreg ținutul dimprejur; — școlarul, cu începuturi de isonar și isprava diaconiei la Socola și a dascăliei la Trei Erarhi; diaconul trepăduitor între bisericile Patruzeci de Mucenici, Sfântul Pantelimon, Bărboiu, Galata și Golia până la răspopirea în scurt timp; — institutorul-autor de bune abecedare, cerute în zeci de mii de exemplare, destituit totuși la fel de repede; — antise-mitul vociferant și anecdotist dela « Frațiunea liberă și independentă »; — debitantul de tutun etc., etc. . . .

Se înțelege că băiețașul spelb de pe malurile Ozanei, până să devină făptura puhavă și mai ales guralivă a Iașilor, s'a risipit într'o biografie, a cărei podoabă fiind pitorescul, interesează și în sine. Ca tip antisocial, provenit în aceeași măsură din schimbarea mediului natural, cât și din libertatea înăscută a spiritului, Creangă s'a realizat fără îndoială cu un farmec particular, de pe urma căruia cine avea să fie vătămat era el însuși și nu societatea. Care este măsura sincerității acestui inconformism, de unde începe conștiința aceluia fel în răspăr de a fi și când apare simțul paradei de sine ca tip antisocial, sunt întrebări la care existența lui răspunde cu cele mai cuceritoare și pitorești amănunte.

Nu e dar prea de neînțeles că cercetătorii ocazionali au stărui-t cu deosebire în biografia scriitorului; cu atât mai mult, cu cât critica noastră literară se află azi într'o fază de istoricizare și cu cât, pe de altă parte, un acord unanim asupra înzestrării geniale a « boțului cu ochi » din Humulești a făcut inutilă orice examinare estetică mai susținută.

De altfel, despre acest acord, nimeni nu poate spune cine anume l-a creat; el s'a declarat în conștiința ascultătorilor sau cititorilor, singur și dintr'o dată, dela junimiștii, căroră Creangă le citește pentru întâia oară ceva în 1875, și până la cumpărătorii necunoscuți ai *Convorbirilor Literare* din acea vreme. La impunerea lui, critica n'a luat parte. Pretutindeni, până unde ajungeau, la *Junimea* ca și la școlarii scriitorului, căroră le povestea câteodată ce avea să scrie mai târziu, *Poveștile* dintâi stârneau mare admi-

rație, ca și — mai târziu — tot ceea ce va mai compune. Afară de semidoctul, amestec vulgar de pretenție și neagră invidie, Gh. Ienăchescu, coleg al povestitorului și co-autor de manuale didactice, care va indica pe femeia de casă a lui Creangă, pe Tinca Vartic, drept adevăratul autor, neuitând să se indice printre alții și pe sine, nimeni n'a manifestat vre-o îndoială cu privire la excepționala apariție literară.

Consensul, dela început, între oamenii de litere, a fost general. Iar nevoia studiului estetic, a unei încercări de a i se prezenta organizat însușirile operei, nu s'a simțit mai deloc. Așa că biografismul caracterizează nu numai comemorarea centenarului de anul trecut, dar contribuția criticei de totdeauna, aproape în întregime.

În această privință, bibliografia respectivă este îndeajuns de lămuritoare: dela amintirile contemporanului Grigore I. Alexandrescu și până la d. Lucian Predescu, fișa bio-bibliografică împărățește. Abia dacă, din când în când, printre frazele care susțin vre-o nouă știre despre viața povestitorului, se ivește și câte o privire, retrasă numaimcât și aceea, asupra operei. Noi nu cunoaștem, în afară de ceea ce au scris un Gruber (neinteresant), un Ibrăileanu (deși de formație sociologică, acesta) și d. N. Iorga, nici o cercetare estetică a operei lui Creangă din perioada estetică a criticei noastre.

Cum s'a făcut că mai mult de viața lui decât de operă s'au simțit atrași cercetătorii, credem că s'a putut vedea din cele de mai sus: acordul unanim asupra valorii literare și pitorescul biografic au creat această stare specială.

Așa că istoricizarea actuală a cercetărilor literare, fază oarecum nouă a criticei noastre, a continuat, în ce privește pe Creangă, o adevărată tradiție de istoriografism.

Pentru aceasta însă carența estetică semnalată nu este mai puțin carență: ne lipsește încă studiul românesc serios asupra unei opere capitale. Iar dacă în fapt situația se legitimează, cum se văzu, ea rămâne teoreticește cu totul de neînțeles.

Căci o biografie, cât de pitorească fie ea, prezentată numai ca atare, fără a fi coordonată unei anumite opere, interesează cel mult anecdotic. Stăruința devine viciu. De altfel legenda tuturor oamenilor pitorești este fărâncioasă, dacă arta nu vine s'o fixeze.

Pe alt plan social, moral și estetic, decât Creangă, așa au fost mulți, cum era acel Vacher, celebru odată în cercurile dadaiste ale Parisului, cum era « prințul » artei noi românești de până în 1916, vestitul Bogdan-Pitești, ca și regele cafenelelor bucu-reștene, până mai de curând, Aurică Brațu. Cine, dintre criticii literari, s'a dedicat sau s'ar dedica studiului vieții lor, care abia mai pâlpâie în câțiva contemporani?

Intrebarea care se pune aproape singură și pe neașteptate cunoscătorului bibliografiei critice despre Creangă, e cam de aceeași natură. În cuvinte deschise, ea sună astfel: răspopirea lui, necazurile conjugale, epilepsia și câte se știu încă despre el, ar interesa chiar dacă n'ar privi pe unul care a scris *Amintirile* și *Poveștile*? Majoritatea covârșitoare a criticilor lui Creangă par, după lucrul săvârșit de ei, a-și fi răspuns la chestiune afirmativ.

E ușor de bănuț ce se poate obiecta la toate acestea. Creangă, se va zice, n'a fost doar un vagabond oarecare; el a lăsat o operă literară și studiul vieții lămurește opera însăși. Fără a dovedi cum tocmai această relațiune necesară dela om la scriitor lipsește în critica despre povestitorul nostru, chiar metoda biografică în critica literară, ca orice dogmă, nu este infailibilă. Cazul Creangă, printr'o fericită întâmplare, dă el materialul trebuitor ca să probăm nepotrivirea sau failibilitatea metodei.

Sunt în viața și opera lui anumite date de primul ordin, iar altele secundare. Ne vom servi de câte una din amândouă rândurile. Începând cu cele de a doua însemnătate, din viață, vom aminti că atestatul seminarial, pentru trei clase, îl arată ca fiind *bun* sau *excelent* la toate obiectele de studiu, inclusiv purtarea; și că la « Normala Vasile Lupu » obține premiul întâi, fiind atât de apreciat de Maiorescu, încât e numit institutor, când abia începuse cursurile clasei a doua, iar după alte documente, când încă nu le sfârșise pe cele de clasa întâi; și că examenul final pentru școala normală îi aduce un certificat de *eminență*, iarăși la toate obiectele.

Trecând la datele secundare ale operei, reținem dintre ele una pe care *Amintirile* o repetă la nesfârșit, sub toate formele. Astfel « Smărăndița popii », pe care o și iubea oarecum, ia dela școlarul din Humulești « o blandă », fiindcă îi turburase silința... de a prinde muște; un Nic'a lui Costache, pus să-l examineze, « s'apucă

de însemnat la greșeli cu ghiotura pe o draniță: una, două, trei, până la douăzeci și nouă ». Și își continuă portretul de școlar așa :

« Măi !!! s'a trecut de șagă, zic eu în gândul meu; încă nu m'a gătit de ascultat și câte au să mai fie. Și unde n'a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor și a tremura de mânios... Ei, ei ! acu-i acu. Ce-i de făcut măi Nică ! îmi zic eu în mine. Și mă uitam pe furiș la ușa mântuirii și tot scăpăram din picioare, așteptând cu neastâmpăr să vie un lainic de școlar de afară, căci era poruncă să nu ieșim câte doi deodată; și-mi crăpa măseaua 'n gură când vedeam că nu mai vine, să mă scutesc de călăria lui Bălan și de blagoslovenia lui Nicolai făcătorul de vânătași. Dar adevăratul Sfânt-Nicolai se vede că a știut de știrea mea, că numai iaca ce intră afurisitul de băiet în școală. Atunci eu cu voie fără voie plec spre ușă, ies răpede și nu mă mai încurc prin prejurul școlii, ci o iau la sănătoasa spre casă. Și când mă uit înapoi, doi hojmalăi se și luase după mine; și unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele; și trec pe lângă casa noastră și nu intru acasă, ci cotigesc în stânga și întru în ograda unui megieș al nostru, și din ogradă în ocol și din ocol în grădina cu păpușoi, care erau chiar atunci prășiți al doilea, și băieții după mine ! Și până să mă ajungă, eu de frică, cine știe cum am izbutit de m'am îngropat în țărna la rădăcina unui păpușoi. Și Nic' a lui Costache, dușmanul meu, și cu Toader a Catincăi, alt hojmalău, au trecut pe lângă mine vorbind cu mare ciudă; și se vede că i-a orbit Dumnezeu, de nu m'au putut găbui. Și dela o vreme nemai auzind nici o foșnitură de păpușoi, nici o scurmătură de găină, am țâșnit odată cu țărna 'n cap și tiva la mama acasă și am început a-i spune cu lacrimi, că nu mă mai duc la școală măcar să știu bine că m'or omorî. »

Intre copiii veniți la « școala domnească » din Târgu-Neamțului, Creangă se prezintă drept « cel mai bun de hârjoană și slăvit de leneș », învățătura părându-i-se « cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește ! » Un biograf îl arată, chiar la seminarul dela Socola, ca fiind un elev leneș, pedepsit din această cauză de multe ori.

Cunoscându-i dar certificatele excepționale și portretul de școlar pe care singur și-l face, cu ce ne instruește această opoziție asupra operei ?

Observații identice, înlesnește considerarea la un loc și a celorlalte date, de prim ordin acestea — atât pentru biografie, cât și pentru creațiunea literară proprie. Creangă suferea de epilepsie. S'a spus că boala o moștenise dela mamă-sa, care s'ar fi vindecat. Oricum ar fi, fapt este că ultimii zece ani de existență l-au chinuit în două chipuri deopotrivă de crâncene: atacul propriu zis, a cărei aură prevestitoare o simțea ca « un fum pe nas » și care,

surprinzându-l chiar în clasă, ajunsese în anii din urmă să se repete de câteva ori în aceeași zi, — și speranța vindecării, ceea ce îl purta prin leacuri băbești vătămătoare, prin apele Slănicului-Moldovei, de mai multe ori, având mereu iluzia însănătoșirii, ca să recadă mai adânc în răul incurabil.

Nici în *Amintiri* și nici în *Povești* nu se poate găsi echivalentul firesc de sensibilitate al acestei maladii. O singură dată e vorba de așa ceva în tot ce a scris Creangă, dar și atunci folosește împrejurarea în vederea unui efect de umor. Suntem la « fabrica de popi din Folticeni »; dascălii, unii oameni în vârstă, cu femeie și copii acasă, învățau tare într'o devălmășie unică în comicul ei: « la unia le umblau buzele *parcă erau cuprinși de pedepsie* ».

Incât nu numai că opera nu exprimă fireștile transpuneri în sensibilitate ale răului atât de organic (ceea ce la un Dostoiewski era fapt obișnuit), dar chiar îi răstoarnă acest atac latent asupra spiritului, strălucind totdeauna de sănătatea umorului euforic.

Ne-am obișnuit de prin școli să-i zicem « umor », deși pentru Creangă e mai potrivită vorba lui însuși, aceea pe care o întrebuințează totdeauna în situații asemănătoare: « voie bună ».

Atât de constituțională este voia bună operei povestitorului, că formează unul dintre semnele ei de recunoaștere. Nimic n'o alterează, nici satira ca la Caragiale, nici duișia ca la Brătescu-Voinești, păstrându-se în starea cea mai pură. I se identifică tipul de câteva ori, dar numai în cuvinte și pierdut repede și acela, la un Hogaș. E contaminantă, sănătoasă și organică, fiind mod al sensibilității și nu perspectivă intelectuală. Față de cele populare, *Poveștile* lui, cum observă cel mai serios cercetător, se disting prin această abundență comică nativă, a cărei cuprindere însă o dau întregă numai *Amintirile*. Aci, registrul ei este complet.

Sunt jocuri de cuvinte, care comunică un fel de zburdălnicie a dicționarului însuși, cuprins pe neașteptate și el de voia bună a autorului; un chef lexical, sau cam așa ceva, aruncă vorbele în sus, plesnind în miez ca boabele de porumb la foc.

Când « moș Chiropec ciubotarul » vedea pe Nică revenind în odaia lui de plotogar, deși cu puțin înainte îl « răbuiise... pe la bot... cu feleștiocul » muiat în « dohot », îi zicea: « He, he ! bine ai venit, *nepurcele* »; despre « popa Buligă (ce-i ziceau și) Ciucălău »,

răposat fiind, se pomenește cu ton de pietate, până ce pomenirea se sfârșește cu un « Dumnezeu *să-l iepure* ».

De altă parte, sunt fraze întregi, care, cu aerul desfășurării normale, se întoc în contra sensului așteptat de cititori sau spun același lucru, dar cu mari pregătiri formale de a spune altceva. Tipul lor este în exemplele:

« Și să nu credeți că nu mi-am ținut cuvântul de joi până mai deapoi, pentru că așa am fost eu, răbdător și statornic la vorbă în felul meu; și nu că mă laud, căci lauda-i în față: prin somn nu ceream de mâncare; dacă mă sculam, nu mai așteptam să-mi deie alții; și când era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă. Și apoi mai aveam și alte lucruri: când mă lua cineva cu răul, puțină treabă făcea cu mine; când mă lua cu binișorul, nici atâta. »

sau:

« In sfârșit, ce mai atâta vorbă pentru nimica toată!? Ia, am fost și eu în lumea asta, un boț cu ochi, o bucată de humă însuflețită, din Humulești, care nici frumos până la douăzeci de ani, nici cuminte până la treizeci și nici bogat până la patruzeci nu m'am făcut. Dar și sărac așa ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de când sunt, niciodată n'am fost. »

Nici când înfățișează oameni sau scene ce stârnesc râsul, hazul povestitorului nu se denaturează; se menține mereu deasupra intenției satirice sau sentimentelor de moment ale autorului. Haz pentru haz, provoacă atât preotul Oșlobanu, care azvârle, în timpul slujbei, « cu pravila cea mare » și cu « un sfeșnic zdravăn de alamă » după călugării cărcotași, cât și popa Ciucălău, care, aruncându-și potcapul, se pune la joc cu tinerii, « de-i pâlălăiau pletele ».

Astfel că ceea ce distinge umorul-voie bună al lui Creangă este gratuitatea efectului, starea genuină și irepresibilitatea pornirii.

În sfârșit, ca prag superior al acestui dar, sunt paginile întregi de narațiune sau descripție comică, despre care ideea cea mai înaltă o dau acele asalturi la carte ale descălilor mustăcioși din Fălticeni.

« . . . Și apoi carte se 'nvăța acolo, nu glumă: unii cântau la psaltichie, coala, cu ifos:

Ison, oligon, petasti

Două chendime, homili

până ce răgușeau ca măgarii; alții dintr'o răsuflare spuneau cu ochii închiși cele șapte taine din catihisul cel mare; Gâtlan se certa și prin somn cu urieșul

Goliat; mustăciosul Davidică dela Fărcașa, până tipărea o mămăligă, mântuia de spus pe de rost, răpede și fără greș, toată istoria vechiului Testament de Filaret Scriban, împărțită în perioade, și pronumele conjunctive de dativ acusativ din grămatia lui Măcărescu:

— Mi-ți-i ni-vi-li, me-te-îl-o, ne-ve-i-le; me-te-îl-o, ne-ve-i-le, mi-ți-i ni-vi-li.

Ce-a fi aceea ducă-se pe pustii ! Unia dondăneau ca nebunii, până-i apuca amețeala; alții o duceau numai într'un muget, cetind până le pierea vederea; la unia le umblau buzele parcă erau cuprinși de pedepsie; cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gânduri, văzând cum își pierd vremea, și numai oftau din greu, știind câte nevoi fi așteaptă acasă. Și turbare de cap și frântură de limbă ca la acești nefericiți dascăli, nu mi s'a mai dat a vede; cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește !

De-a mai mare dragul să fi privit pe Davidică, flăcău de munte (urmează portretul *n. r.*) Dumnezeu să-l ierte ! că n'avu parte să se preuțiască; a murit, sârmanul, înainte de vreme înecat cu pronumele conjunctive, peritu-le-ar fi numele să le piară, că au mâncat juvaer de flăcău ! »

Această euforie de umor și mai ales de umoare, gratuită, nativă și irepresibilă, este desigur a omului sănătos, a organismelor robuste pentru care nu există sforțare; sau este, dacă știm că omul a fost bolnav, cum e cazul, a unei conștiințe până la care vătămarea n'a putut ajunge; și ea creează, iar nu epilepsia omului, pe care o contrazice și o învinge, acea trăsătură de identitate literară, între altele, a *Amintirilor*: voia bună.

Nu credem să fie cineva care ar putea zice că opera, fiind scrisă în deplină sănătate a tinereții, s'a găsit în afara primejdiei de a i se modifica natura prin « pedepsia » care se declară abia în ultimii ani de viață. Căci partea IV din *Amintiri* e scrisă chiar atunci, în perioada cea mai zdruncinată a sănătății autorului; lucrul ei trebuie să fi se prelungit până între somnurile frenetice pe care i le da boala și care se îndesiseră, — până între călătoriile grele la Slănicul mântuitor, fiind citită întâia oară la *Cercul literar* din Iași, cu numai un an înainte să se prăpădească. Iar de era lucrată, ca primele trei, în afara perioadei maladice, cu atât mai mult nici o legătură nu poate fi între una și alta.

Încât, revenind asupra nepotrivirilor semnalate, vedem că metoda biografică nu folosește nici ea un criteriu absolut care să se dispenseze de discernământul și măsura metodistului, nu legitimează abuzul de biografism al bibliografiei-Creangă, putând lumina numai în parte această unică fizionomie literară.

Cu toate acestea, atât a întârziat critica noastră, față de povestitor, în cercetarea indistinctă a vieții, că un strein, d. Jean Boutière (*La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*, Paris, 1930) a făcut singura încercare serioasă de a-i prezenta opera comparatist și estetic. Studiul d-lui Boutière e un exemplu deplin de lucru științific onest, strâns, fecund și cuprinzător, deși în numai 254 pagini de teză, cum am fi fericiți să avem despre toți clasicii noștri.

Este drept că și dela noi, în ultimul timp, s'au adăogot unui G. Ibrăileanu și d-lui N. Iorga, pe care i-am amintit mai înainte ca singurii privitori ai operei, încă vre-o câțiva critici. Dar aceștia au formulat astfel de observații etico-estetice, că povestitorul, fiind în situația să le audă, ar izbucni într'unul din acele râsete voinicești și contagioase, cu capul pe spate, cum râdea el la *Junimea* de propriile-i anecdote. Ideea care circulă azi mai mult, în legătură cu opera, este o încercare de a influența opinia curentă despre « scriitorul popular » în sensul primirii lui ca « scriitor cult ». Rareori se poate vedea un caz de caricare a ideilor, de umflare până la enorm a unor impresii inițiale de bun simț.

Procesul ideii celei noi este următorul. S'a arătat că scrierile lui Creangă nu sunt gustate de popor, ci de intelectuali (ceea ce este adevărat, fără să rezulte din aceasta nimic altceva); și s'a mai spus că ele denotă nu știu ce cărturărisim, erudiție, etc., (ceea ce e de-a-dreptul rizibil).

Sau — mai pe larg. Publicistul C. Graur, într'un articol *Geneza poeziei « Noi vrem pământ »* (« Adev. lit. și art. », 1924), vorbește de o serbare școlară, în asistența lui Sp. Haret, când versurile lui Coșbuc au stârnit mare entuziasm; și notează lăaturalnic: « S'au citit bucăți din Creangă, și ele n'au impresionat deloc pe săteni (faptul merită să fie luat în seamă) ».

În aceeași revistă (1937), d. M. Sadoveanu își încunoștințează cititorii că a experimentat cândva, ca pentru sine, receptivitatea țărănească față de opera lui Creangă; rezultatul l-a încredințat că povestitorul, fiind prea artist, nu e pe gustul poporului, ci pe al intelectualilor.

Aceste constatări au început să circule; le regăsim formulate identic, sau numai apropiat, la diverși critici, cu ocazia centenarului din 1937.

De altă parte, studiul d-lui Boutière subliniase rabelaisianismul unor fragmente narative, cum este silința colectivă dela «școala domnească» din *Amintiri* și vorbăria unui Gerilă sau Păsări-Lăți-Lungilă din *Harap alb*, trăsătură recunoscută de același, alături de jovialitate, și în conformația lui Creangă.

Totalul observațiilor de mai sus («scriitor negustat de popor», «artist subtil» și «rabelaisian»), la care va fi ajuns singur, a interesat în deosebi pe d. G. Călinescu, care l-a retopit, exprimându-l la un loc (*Viața lui Ion Creangă*, 1938).

«Poveștile așa cum sunt, scrie d. Călinescu, nu pot să placă țăranilor... Este în poveștile lui Creangă atâta jovialitate, atâta humor al contrastelor, încât compunerile sunt menite să nu fie gustate cum trebuie decât de intelectuali. Și de fapt, oricât de paradoxal s'ar părea la întâia vedere, Creangă este un autor cărturăresc ca Rabelais. El are plăcerea cuvintelor și a zicerilor și mai ales acea voluptate de a le experimenta punându-le în gura altora. În câmpul lui mărginit, Creangă este un erudit, un estetik al filologiei.»

Apoi, povestitorul nostru, prins în hora asociațiilor livrești, cu ceva ușurință logică din partea criticului, devine de un «refinament erudit», «mare erudit în materie de știință și literatură orală», autor de «opere cărturărești» și chiar «arhivar de tradiții... în înțelesul rabelaisian» sau «humanist al științei sătești».

Câteodată, vocabularul critic alunecă foarte frumos pe deasupra realităților artei. Mișcările lui ușoare pot crea paradoxul ca Eminescu, spiritul adânc cultivat și cărturarul vremii lui, să ne apară ca om al instinctelor, făptură elementară (v. G. Călinescu, *Viața și Opera lui Mihai Eminescu*), iar Creangă, cel care fusese surprins scărpînându-și cu o lopățică șoricul, în care huzurea numai geniu popular, să ia înfățișarea «autorilor cărturărești ca Rabelais, și în linia lui ca Sterne și Anatole France».

E de bănuț că asemenea formule critice nu sunt făcute spre a fi luate întocmai. Dacă însă ele par a se potrivi mai bine lui Odobescu, acesta într'adevăr erudit în știința folclorică, e semn că pentru Creangă sunt riscante.

«Știință» folclorică la Nic'a lui Ștefan a Petrei Ciubotariul ca la Odobescu sau un altul, care și-o însușeau din afară? Când mamă-sa Smaranda înfigea toporul în pământ ca să gonească duhurile necurate ale furtunii, când solomonea cu cleștele vre-un tăciune țiuitor pe vatră, ca «să se mai potolească dușmanul», sau

când îi descânta cu funingine de deochi, — fapte de cunoaștere intelectuală să fi avut băețandrul de atunci?

Nu e nimic nou în a spune că povestitorul ducea la Iași intuiții puternice de ordin folcloric, dar adevărul asupra lui nu e altul. Cu paginile de dosar, n'are nici o legătură conștiința humuleșteanului, de pe care curgea folclorul, ca de pe o mare vidră, urcându-se pe mal, apa în care locuște.

« Arhive de tradiții » sunt toți țărani noștri, dacă se vrea; sunt chiar doctori în zisa știință orală. De aceea în bună parte, credem noi, Creangă nu e gustat de ei. Țărani vorbesc colorat pentru intelectualul de oraș. Proverbul, pilda și în general expresiunile tipice le rezolvă dificultăți de exprimare individuală și, deși foarte plastice, între ei și-au pierdut reliefurile de mult. Cu « vorba ceea » sau « aia... », cu « vorba ăluia... » ei economisesc orice efort prezentă, ușurându-se că au la îndemână un clișeu verbal. Poate părea curios, dar numai pentru această nevoie practică, iar nu ilustrativă, se folosesc ei de... pitorescul vorbirii. Creangă nu le aduce decât ceea ce știu și ei, ori de unde ar fi. Iar arta, pe care un geniu o creează în prelungirea felului lor de sensibilitate, călăuzit de instinctul său singur, n'o pot pricepe dela un anumit nivel în sus.

Altfel se privea lucrul însă, din cercul *Junimea*. Orășenii subțiri de acolo găseau gust tare atât folclorului adus, cât și artei realizate; momentul istoric și pregătirea lor specială îi ajutau să cuprindă complexul de noutate.

În situația țaranului care nu face mare haz de cuprinsul țărănesc al operei lui Creangă, putem ajunge fiecare, după numeroase lecturi. Cât suntem mai aproape de epoca junimistă, când de abia începe publicarea propriu zisă a poveștilor noastre populare, cu un Fundescu, Ispirescu, N. D. Popescu și alții, cât adică nu cunoaștem bine pitorescul ce ni se comunică, entuziasmul nu cunoaște margini.

Când însă ne-am obișnuit, prin lectură repetată, cu mecanica proverbului, cu topica frazei țărănești, cu totalul de datini și obiceiuri, în sfârșit cu felul lor de viață oarecum pietrificată, atenția ni se mută în altă parte. Fiind vorba de Creangă, îi părăsim « arhiva »; zisa erudiție nu ne mai reține, rămânând totuși fixați asupra operei, care nu se istovește.

Istoricește dar, noi suntem azi mai liberi să privim scrierile lui, a căror valoare estetică ni se denudează. Căci folcloristul, ce vom fi fost fiecare la câteva lecturi, s'a dat la o parte din fața omului de litere, care privește încă.

De mult nu mai e nou spectacolul erudiției sătești, dar inteligența artistică a acestui țăran îndărătnic, care înțelesese să-și construiască și în Țicăul Iașilor un mic univers humuleștenesc și care despre artă învățase din școli cât și văru-său Ion Mogorogea, se vede acum că e unicul spectacol mereu nou. O anumită compunere au *Poveștile* și alta *Amintirile*. Ce învățătură i-a dat știința de a organiza strâns și definitiv, în adevărate frumuseți sferice, narațiunile poporului? De unde îi vine simțul cu care le scutură de prolixități și le scapă de schematism?

Versiunile orale, ca toate basmele câte am auzit cu toții, conțin o ficțiune liberă de orice constrângere a vieții: eroii, în afară de cei cu locuințe fabuloase, n'au casă, n'au masă; n'au stare socială și, lipsind limba, nici identitate națională. În aceasta, nu e nici o deosebire între producerile poporului nostru și temele culese de un Perrault, Andersen și frații Grimm. Totul se mișcă în pură ficțiune: vieți aeriene, a căror singură particularitate este numele și care trăesc în cea mai desăvârșită indeterminație — cândva, undeva și în ce fel nu se spune, tărâmul nostru fiind vag ca și « celălalt », au rotirea suspendată a viselor.

Ele par a reproduce nediferențierea fizică și morală, tipul neutru și universal, până la o anumită vârstă, al copiilor, cărora le și sunt menite. Acest public oarecum abstract întrerupe foarte rareori și câteodată de loc, cu întrebări realiste, curgerea basmului.

Cum observă d. Boutière, la Creangă, ceea ce încântă în deosebi este « coloarea locală »: eroii cred în superstițiile noastre, viața li se desfășoară în deprinderi etnice, în obiceiuri țărănești și chiar în oarecare familiaritate cu istoria națională, fiind identificabili și portretistic. Mereu ni se revelă, nu cărturărisme sătești, ci grupuri de intuiții, prin care basmul se etnicizează, iar ficțiunea capătă consistență.

Pe d. Boutière, ca străin, cu alte cuvinte ca om de litere care mai are încă surpriza folclorică, îl interesează « coloarea locală ». Pe compatrioții povestitorului însă, liberați prin lectură repetată

sau cunoaștere directă de noutatea folclorului, îi pornește la admirație numai inteligența artistică, fără de care basmele rămâneau tot scheme universale.

Căci Creangă, știind că scrie pentru oameni în vârstă, diferențiați ca tip colectiv și individual, a folosit conturul social-țărănesc, etnic și național, ca să dea versiunea adultă a basmului sau povești. Aceasta e o mișcare a propriului său instinct creator, care totodată l-a condus să lucreze în cumal de date materiale, în concretul din care naște aerul de unicitate al artei. Înțelegerea mentalității noului public de basme, căruia i se adresa el și care în chip firesc s'ar fi interesat de masa și traiul unui Stan Pățitul, precum și pre-știința materialității artei sunt părți din înzestrarea lui naturală de povestitor.

Spectacolul inteligenței artistice sfârșește în organizarea faptelor din *Povești* după un plan, iar a celor din *Amintiri* — după altul. De fiecare dată, conștiința de natura și genul scrierilor sale se manifestă cu limpezime. *Moș Nichifor Coțcarul* primește formația nuvelistică, *Ivan Turbincă* pe aceea de povestire, iar *Amintiri*... una de film memorial.

Față de sfericitatea poveștilor și singurei nuvele, *Amintirile din copilărie* izvorăsc în așa fel că mai totdeauna sentimentul lecturii se pierde în acela de libertate orală. Aceasta face evidentă mecanica însăși a memoriei, pe care, o dată observată, n'o mai acopere nici prezența frazei scrise, cu oricâte intenții literare. Astfel, când să se mute cu învățătura dela Fălticeni la Socola, părerea de rău:

«... Iașii, pe care nu-i văzusem niciodată, nu erau aproape de Neamț, ca Fălticeni; de unde toamna târziu și mai ales prin cășlegile de iarnă, fiind nopțile mari, mă puteam rezezi din când în când, pășind-o așa cam după toacă și tot înainte, vara pe lună cu tovarășii mei, la clăci în Humulești, pe unde știam noi, ținând tot o fugă ca telegarii; și după ce jucam cât jucam, furam câte-un sărutat dela cele copile sprințare, și până 'n ziuă, fiind ieșiți din sat... cam pe la prânzul cel mare ne aflam iar în Fălticeni; trecând desculți, prin vad, în dreptul *Băei*, Moldova înghețată pe la margini, și la dus și la întors, de ne degera măduva 'n oase de frig!»

Fraza citată, într'un fel, este tipică pentru opera întregă; deși atât de lungă, ea s'ar putea dispensa de punctuație, deoarece o punctează îndestulător oralitatea variată a părților.

Ceea ce abate hotărîrea de a spune numai că n'ar fi mai putut merge la Humulești și impune frazei ocoluri neintenționate, este desfășurarea dela sine a gândului, care devine cu totul limpede mai departe. Căci până să ajungă la matca narativă, i se prezintă, fără puțință de a reprima nimic, un întreg complex de îndărătnicie țărănească: Ozana, Cetatea Neamțului, ai casei, băieții satului, șezătorile, clăcile, Mihai scripcarul, un cântec țărănesc sau vorba câte unei babe, care toate împreună formează un fel de structură memorială de moment. Mișcarea amintirilor este de surprare: e însăși mecanica «memoriei involuntare» pe care dela Proust, o caută cu voință aproape toți romancierii autobiografici. Numai că la Creangă faptul nu se întovărășește de conștiința valorii lui. Atât de numeroase cresc aceste structuri lăturălnice față de voința exclusiv povestitoare, încât ele creează *Amintirilor din copilărie* compunerea proprie: un fel de ciorchine care însumează doar exterior mulțimea ciorchinilor ce-l compun.

Susținută dar cu o superioară înzestrare de artist, creația întreagă a scriitorului prelungește, rafinând, sensul eroic popular. Dela cuvinte până la viziunea însăși, se face simțită tendința la enorm. Examinându-i, cu atenție puțină, vocabularul mai întâi, observăm așezarea lui în câteva straturi lexicale. Cuvintele cele mai frecvente și mai de sus circulă în toată țara, la oraș ca și la sat; unele umblă în toată țara, dar la sate; sub acestea, vine rândul celor care se întrebuițează numai cu anumit înțeles; urmează cele cunoscute numai în Moldova; altele, cele mai de jos, sunt vorbe strict nemțene, humuleștene sau *crengisme*. Exemplele următoare ilustrează fiecare câte o serie, în aceeași ordine: *lăutar*, *pârdalnic* (= *prăpădit*, *biet*), *a mântui* (= *a termina*, în Muntenia și = *a omori*), *dohot* (= *boia neagră și unsuroasă pentru cisme*, de unde și *a răbui* și *răbuială*).

Din ultima serie, de lângă pământ, fac parte toate cuvintele din Creangă, pe care nu le găsim în nici un dicționar, cum este *tânt* — probabil o vorbă aspră locală, deosebită de *tont* («...îndeamnă păcatul pe bădița Vasile *tântul*, că mai bine nu i-oi zice, să puie pe unul Nic'a lui Costache să mă procitească». *Amintiri*...). Cuvântul, ca și seria lui, poate fi însă și al povestitorului personal; noi am cunoscut oameni din popor, care, sub presiunea unei stări sufletești, născociau câte o vorbă neînțeleasă de nimeni.

Dar prin crengisme e nimerit să se înțeleagă mai ales acele cuvinte pe care le folosește numai Creangă după o știință proprie. Dintre acestea sunt unele cu semnificație complexă, altele cu sensuri laterale și cele mai multe cu o viață de relație sau vecinătate. Cu semnificație complexă este *a nemernici* în care înțelesul etimologic slavon de *strein, rătăcitor*, se împletește cu cel uzual de *netrebnic* sau *om de nimic* («Și din capul locului» refăcut definitiv — v. ed. Kirileanu: «Și ca băet străin ce se găsea, *nemernicind* el de colo până colo pe la ușile oamenilor...». *Povestea lui Stan Pășitul*); cu sens lateral este *moare*, adică *zeamă*, luat însă ca *fire hotărîtă* de lângă înțelesul metaforic de *fire acră* («— Degeaba te mai sclifosești, Ioane, răspuse mama cu nepăsare; la mine nu se trec acestea... Pare-mi-se că știi tu *moarea* mea...». *Amintiri...*); iar cu o viață de relație, de vecinătate sau împrumut este *a meni*, care obișnuit însemnează *a prezice, a destina*, dar întrebuițat de povestitor în loc de *a blestema* (după ce spune, dimpreună cu alții, despre popa Oșlobanu, «vede-l-am dus pe năsălie la biserica sfântului Dumitru», urmează: «Și până-l *mai menim* noi pe popă, până-l mai boscorodim, până una alta, amurgește bine». *Amintiri...*).

Din aceste trei categorii lexicale, dela temelia vocabularului lui Creangă, fac parte crengismele, adică acele cuvinte, care — fie că aparțin în propriu scriitorului, fie că sunt ale lui numai prin circulația literară ce au primit de la el — surprind pe cititor; ele sunt ca mingile, pe care când le strângi, apa din ele, în loc să țâșnească pe unde te aștepți, țâșnește din altă parte sau din mai multe părți deodată.

Cu sentimentul că suntem în apropierea izvorului însuși, ni se dovedește astfel ceea ce numim simțul limbii. Surprizele de vocabular nu s'au istovit încă. Intre altele, menționăm acele cuvinte, care — fiind ale limbii noastre și nu creațiuni ale scriitorului, sfârșesc într'o tumescență a sunetului. Scriitorul are numai predilecția lor, ceea ce nu e lipsit de semnificație estetică. Vorbe compuse cu câteva sufixe umflăte, ca *-ălău, -oi* și *-ilă*, foarte numeroase, indică nu știu ce duh care, dinăuntrul fiecăreia, le aruncă spre enorm: *prostălău, torcălău, tălpoi* (personificând Talpa Iadului), *pupoi, Gerilă, Ochilă*. Indicația de fabulos răsare astfel, mai întâi, din terminația cuvintelor.

Chiar diminutive ca *trebușoară* sau *clăcușoară*, în anumite relații sintactice, evocă un mare prăpăd, cum e bătaia dascălilor și dezastrul produs în casa lui Pavel ciubotarul din Fălțiceni. De altfel preferința și puterea, specifice în literatura noastră lui Creangă, de a lucra în dimensiuni eroice, fie fabula populară, fie faptul cotidian, se recunoaște cu deosebire în viziunea globală a operei.

În ordinea lexicală, dela diminutive cu funcție măritoare până la cuvântul frust ca *a fojgăi* (= *a mișuna cu mare foșnet*) sau *hojmalău* (= *găligan*), iar în ordinea narativă, dela descrierea și uneori creația personajelor miraculoase până la cele mai mărunte amintiri de copilărie, totul se înscrie în enorm. Căci optica populară pare a fi înrudită cu optica infantilă.

În *Dănilă Prepeleac*, ca să chiuie,

«... dracul se crăcește c'un picior la asfințit și cu unul la răsărit; s'apucă zdravăn cu mâinile de torțile cerului, cască o gură cât o șură și când chiuie odată, se cutremură pământul, văile răsună, mărirele clocotesc și peștii din ele se sparie; dracii ies afară din iaz câtă frunză și iarbă! Și o leacă numai de nu s'a răsipit bolta ceriului.»

În *Povestea Porcului*, se trece prin păduri

«... în care fojgăiau balauri, aspide veninoase, vasiliscul cel cu ochi farmăcători, vidre câte cu două-zeci-și-patru de capete și altă mulțime nenumărată de gănganii și jigării înspăimântătoare, care stăteau cu gurile căscate, numai și numai să-i înghită; despre a căror lăcomie, viclenie și rautate nu-i cu putință să povestească limba omenească l.»

În *Harap Alb*, eroul întâlnește, la poalele unui codru, lângă un foc, «de douăzeci și patru de stânjeni de lemne», dar văitându-se de frig, pe Gerilă:

«Ș'apoi afară de aceasta omul acela era ceva de spăriet: avea niște urechi clăpăuge și niști buzoaie groase și debălăzate. Și când sufla cu dânsele, cea de deasupra se răsfrângea în sus peste scăfărlia capului, iar cea de desupt atârna în jos, de-i acoperea pantecele. Și ori pe ce se oprea suflarea lui, se puneă promoroaca mai groasă de-o palmă. Nu era chip să te apropii de dânsul că așa tremura de tare... toată suflarea și făptura de prin prejuri îi țineau hangul: vântul gema ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, pietrele țipau, vreascurile țiuiau și chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară verișele, găvoz-dite unele peste altele în scorburi de copaci, suflau în unghii și plângeau în pumni, blăstămându-și ceasul în care s'au născut.»

Flămânzilă, Setilă și Ochilă sunt de asemenea luați din imaginația poporului și descriși cu o forță verbală potrivită parcă anume pentru spiritul *Odiseii*. Cât privește pe Păsări-Lăți-Lungilă, care este în întregime creația lui Creangă, înfățișarea și isprăvile acestuia ne dau ideea cea mai exactă de viziunea homerică a povestitorului nostru. Deși numai citatul îndeplinește funcția critică definitivă, suntem nevoiți a renunța la reproducerea unor fragmente convingătoare, dar prea lungi, cum e și firesc, fiind vorba de un Lăți-Lungilă.

Se înțelege că fapțurile acestea miraculoase existau în folclor. Conformația spiritului popular are dimensiuni eroice, care îl alătură viziunii homerice. Sunt și elemente de îndepărtată reminiscență mitologică. Lucrul se știe. Ochilă cunoscut din basmul tuturor copiilor *Uriășul cu un ochi în frunte*, este un alt Polifem; vraja care îl ține pe Făt-Frumos într'un purcel (versiunea orală: *Porcul fermecat*) va fi având legături ascunse cu farmecele Circei; după cum chiar în poezia noastră populară *Mihul Copilul*, armurăria Mihului pe care, după înfrângerea lui Ianuș Ungurean, n'o poate ridica nimeni dintre tovarășii celui învins, iar el o ia numai cu degetul mic, va fi fiind vestita armură a lui Achile. Simetrii pot fi nenumărate; teme folclorului nu aparțin ca scheme nici unui popor. Și este sigur că nu spiritul popular coincide cu felul creațiunii lui Homer, ci poetul, care va fi fost și va fi organizat epepeile grecești, și-a acordat lira la vuetul popular anterior. Așa că vorbind de reminiscențe homerice, gândind ce complicație istorică intră în această eroare a noastră, înțelegem reminiscențe tot populare.

Iar dacă nici capacitatea verbală de a-i evoca grandios și nici Păsări-Lăți-Lungilă nu e ca invenție al lui Creangă (ci ar corespunde unui Pierre-le-bon viseur, Long et Large din poveștile franceze, cum crede d. Boutière), rămân *Amintirile*, al căror material mărunț crește, câteodată, în proecții cu adevărat homerice. Efectul uriaș la lectură vine dintr'un raport de complexitate în care privim toată narațiunea: în joc, intră puterea cuvântului robust, raportarea oamenilor la noi și, în același timp, la lumea antică. Personajele din *Amintiri*... sunt toate care *gligani*, care *meliani*; unii *coblizani*, alții *hojmalăi*. Statura le este eroică precum le sunt și isprăvile. Un Nică Oșlobanu, «cu ciubotele dintr'o

vacă și cu talpele din alta », ia parte la un chef, unde la turnatul în pahare « săreau stropii de vin de o schioapă în sus »; și când se înapoiază acasă (« furluase » și el câte ceva, de unde chefuisse, ca și tovarășii ceilalți) « se pune cu creștetul pe pat și cu talpele în grindă așa încălțat și îmbrăcat cum era; și ce să-ți mai vadă ochii? Să nu spun minciuni, dar peste o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce ». Scena chefului, unde nu e nici o bufonerie, e văzută de un Ochilă, cu ochiul « cât sita », căruia nu-i scăpa nici creșterea grâului. Nici vorbă dar că și comicul situației se ridică în plan; niciodată însă până la stupiditatea bufonă. Dar acolo este mai ales o petrecere de zei.

Același Oșlobanu, dela o glumă cu un țăran care venise la Făl-ticeni să-și vândă carul cu « lodbe de fag », ajunge să se prindă, că i le ia în cârcă; « apoi săltându-le și aburcându-le cam anevoie, le umflă 'n spate, și la gazdă cu dânsule! » Scena petrecerii, în homerism, nu are mai bună pereche decât încăierarea dascălilor cu Pavel ciubotarul, în a cărui casă locuiau. Dela niște simple « poște » copilărești, bătaia se 'ncinge, de se adună toți vecinii; iar « după ce se mântue clăcușoara asta, lumea ne lasă încât ne-a găsit și se 'mprăștie huiduindu-ne. Să fi văzut ce blăstămăție și ce gălămoz era în casă: fereștile sparte, soba dărâmată, smocuri de păr, smuls din cap, sânge pe jos, Pavel cu pieptul ars și Ion cu călcâiul fript ședeau la o parte găfuind... ». Ion Creangă, din nimicuri, provoacă totdeauna spectaculosul cel mai cuprinzător. Tendința de monumentalizare a tuturor impresiilor regăsim și la Hogaș, dar fără ca efectul să fie atât al opticei primitive, cât al felului retoric de intelectual. Incât, limpede spus, n'o mai aflăm la nimeni. De aceea, dintre scriitorii noștri, nu vedem pe nici unul care să fi fost mai sortit a traduce *Odiseea* decât Creangă. Vocabularul i-ar fi fost o înlesnire mai mult. Cu vorbe ca « namilă », « pocitanie », « a găbui », « a cotrobăi », « debălăzat », « crâmpoțit » și cu fraze din a căror complexă naivitate viziunea se dilată mai neașteptat, singur Ion Creangă ar fi putut păstra proporțiile eposului antic, fiind în cuprinderea văzului pe măsura acelor regi-păstori. Ciclopul și lestrigonii, în trăsăturile lor monstruoase, i s'ar fi încredințat cu familiaritate.

Dealtfel, deși restrânsă, opera lui formează un adevărat ciclu rapsodic țărănesc. În versiune nouă, el a știut să fixeze climatul de poveste populară, al cărei lexic l-a rafinat, păstrându-l aspru în sunet; a ajuns să-i rotunjească arta compunerii, menținând-o totuși naivă; a dat fabulei străvechi valoare literară cultă, fără să-i usuce frăgezimile; cu virtute proprie, a sporit linia unor neînsemnate fapte școlărești până la dimensiunea uriașă a superstiției, a datinei și a miturilor; a făcut, în sfârșit, oțeră de Homer al țărănimii românești.

(Va urma)

VLADIMIR STREINU

LITERATURA NOASTRĂ INTR'O PREZENTARE STRĂINĂ

Dr. Martin Block: *Die rumänische Literatur* (în «Handbuch der Literatur-Wissenschaft, herausgegeben von Dr. Oskar Walzel, Potsdam, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion,—Romanische Literaturen des 19./20. Jahrhunderts, Band II, Teil 2, Heft 4/5, Lieferung 211—212 », in -4, pag. 124—154; fără dată, din acest an).

Literatura noastră, cea mai tânără dintre literaturile romanice de pe continent, figurează, în manualul de istorie a literaturii universale, întreprins de o societate academică germană, alături de literaturile surori, din Europa și din America spaniolă. Este o cinste deosebită ce se face modestului nostru tezaur beletristic, de a fi luat în considerare pentru prima oară într'o așa vastă coordonare enciclopedică, instrument de lucru ce nu va lipsi de sigur din nici o bibliotecă universitară, ca să nu mai vorbim de șantierul cercetătorilor literari comparațiști, al căror număr sporește pretutindeni.

Cu o adevărată satisfacție, am salutat în dubla fascicolă, de format mare, spiritul de sinteză al culturii germane, care, în toate domeniile, înțelege să cuprindă universal. Plăcerea ne-a fost mărită dela prima răsfoire, la vederea frumoaselor clișee, înfățișând portul nostru național, arhitectura noastră sătească sau bisericască, icoane și ilustrații de evanghelii, precum și planșe cu portretele scriitorilor noștri vechi și noi. Dela capitolul introductiv, am fost îndemnat să cred că redactorul ne este prieten (*günstig gestimmt*, ca să mă folosesc de frumoasa limbă a autorului). D-sa vorbește despre lucrurile care ne stau mai aproape de inimă, în aceeași limbă cu noi. Intr'adevăr, unitatea noastră teritorială,

omogenitatea populației, revendicările noastre naționale, tot atâtea chestiuni în care adesea politicul întunecă obiectivitatea până la orbire, sunt privite cu un ochi, am spune, românesc. Vom sprijini toate afirmațiile noastre, și recunoscătoare și, când va fi nevoie, muștrătoare, cu citate. Să începem cu cele dintâi.

« Din punct de vedere lingvistic și etnic, românismul este unitar, așa cum și din afară se înfățișează țara în cuprinsul hotarelor ei, ca un corp de stat închis în formă de cerc, prin care se întind la mijloc Carpații, cam ca în felul unei coloane vertebrale. Moldova, Valahia mare (Muntenia) și Valahia mică (Oltenia), Transilvania, Bucovina, Basarabia și Dobrogea alcătuiesc, prin dezvoltarea lor istoric separată, părțile constitutive, cu coloratura locală, ale unui mare popor. Tensiunile sufletești dintre locuitorii provinciilor izolate nu sunt niciodată atât de mari, încât să poată fi o primejdie pentru stabilitatea statului. Sentimentul popular de apartenență comună nu ține seamă de deosebiri de treaptă și de natură în educațiune și de diferențele mari în cultură și aruncă o punte peste contraste; fiecare ramură a poporului contribuie la o literatură obștească și are un rol mijlocitor, condiționat de istorie. »

Sau, și mai plăcut surprinzător:

« Dela sfârșitul secolului al XVIII-lea a dogorit acest popor de dorința arzătoare, ca să unească într'un singur mare popor, prin scuturarea jugului străin, toate tulpinile sale, care trăiau sub stăpânire austriacă, ungară sau rusească. Conștiința națională fusese deșteptată de cronicari și dăduse îndeosebi în Transilvania îndemn și impuls către un curent latinist, care căpătă acolo o însemnătate mai mult culturală decât literară. Această mișcare latinistă se lărgi însă în Vechiul Regat, adică în Moldova și în Muntenia, într'o mișcare pur național-literară, care era mânăată de patriotism și de conștiința propriei puteri. Când apoi s'a realizat în anul 1919 idealul național al unei Români Mari, dorința de unire a tuturor Românilor sub o singură conducere politică, această coardă a simțirii poetice a amuțit, plângerea împotriva apăsării și nostalgia după eliberare au încetat. România s'a găsit pe sine și își recunoaște acum misiunea, pe care o are în rândul culturilor europene. »

Și când, mai departe, autorul spune că poporul nostru e un neam « deosebit de înzestrat, ospitalier și tânăr », credem că

aceste aprecieri nu au putut fi rostite decât de un om de cultură, care a stat în mijlocul nostru câtva timp, ne-a cunoscut și ne-a iubit. Intr'adevăr, ni se spune că d. dr. Martin Block a petrecut mai mulți ani la noi în țară, ca profesor de limba germană, în școli particulare, și că, înapoiat în patria sa, a dat la iveală mai multe lucrări, printre care o monografie apreciată, despre țigani. La atât se mărginesc prea sumarele informațiuni pe care le-am putut dobândi despre d. dr. Martin Block, rămânându-ne ca din cuprinsul lucrării să ne dăm seama despre întinderea cunoștințelor d-sale de literatură română, despre informația sa, directă sau indirectă, și despre felul cum judecă d-sa operele și tendințele noastre spirituale. Oricare ar fi constatările ce vor decurge din lectura atentă a expunerii d-sale, ne-am făcut o plăcută datorie de a sublinia dispoziția prietenească față de poporul nostru și stima intelectuală a cercetătorului, pentru obiectul său de studiu. Capitolul istoric literar, închinat beletristicii noastre nu e lipsit de condiția simpatiei, esențială pentru intuirea mai ales a unui fenomen literar străin. E însă suficientă?

* * *

Privită din punctul de vedere al planului, lucrarea urmărește graficul desfășurării literaturii noastre, într'un sens didactic, care concordă cu învățăturile istoriografiei noastre literare (d-nii N. Iorga și Sextil Pușcariu). Urmând credincios starea actuală a cunoștințelor istoriografice, cu privire la perioada veche, autorul nu înfățișează vederi personale și e ferit de arbitrar în prezentarea faptelor și a operelor. Cu toate acestea, se strecoară câteva erori de fapt și de apreciere, lăaturalnice izvoarelor folosite.

Astfel, vorbind de conștiința latinității noastre la cărturarii veacului al XVII-lea, d. dr. Martin Block precizează: «Unul dintre cei dintâi, Udriște Năsturel, în prefața la a sa «Imitația lui Isus Hristos» 1647, constată înrudirea limbii române cu limba latină» (p. 133).

D-sa comite dintr'o dată o îndoită omisiune, când vorbește de această scriere ca de o lucrare originală, — dar la aceasta s'ar putea răspunde că se înțelege oarecum dela sine că e o traducere după celebra operă latină din Evul Mediu, — și când uită, mai ales, să specifice că Udriște Năsturel a tradus *Imitatio* în slavo-

nește. Așa dar, nu se poate vorbi de « Imitația lui Isus Hristos », ca de o scriere în limba românească.

O eroare de ordin informativ este circumstanțierea morții lui Miron Costin. « El fu ucis din porunca lui C. Cantemir, tatăl marelui Dimitrie, când se înapoiase din Polonia ca fugar politic, la înmormântarea soției sale » (pag. 132).

Se știe însă că Miron Costin se afla de mai multă vreme în țară, că se împăcase cu domnitorul, care îi încredinșase chiar o dregătorie și că se pregătea o încuscrire între dâșii. Miron Costin nu a fost ucis ca fugar politic, ci fiind bănuț de complicitate în uneltirile lui Velicico Costin, împotriva domnitorului (d. P. P. Panaitescu merge mai departe, cu ipoteza că Miron el însuși ar fi fost pretendent la domnie).

Pomenind de scrisoarea lui Neacșu, primul document de limbă românească din câte s'au păstrat, autorul afirmă că textul a fost scris « într'o limbă românească mai mult sau mai puțin stângace » (« in einem mehr oder weniger unbeholfenen Rumänisch »). Vom opune acestei păreri neîndreptățite, aprecierea d-lui N. Iorga, care numește stilul din această scrisoare « pleinement formé, selon la grammaire (*Art et littérature des Roumains*, Paris, 1929) » și spre deplină convingere, dăm însuși textul primului monument de limbă românească (cuvintele în italice se găsesc în text în limba slavonă).

« Înțeleptului și nobilului și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului, jupânului Hanăș Begner din Brașov, multă sănătate, dela Neacșu din Dălgopole (Câmpulung).

*Și iarăși dau știre domnie tale pentru lucrul Turcilor, cum am auzit eu că Impăratul au eșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre; și iarăși să știi domniiața că au venit un om dela Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi (*sic*) că au trecut ceale corabii ce știi și domniiața pre Dunăre în sus; și iarăși să știi că bagă den tote orașele câte 50 de omini să fie în ajutor în corabii; și iarăși să știi cum se-au prins nește meșteri den Țarigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimțul ce știi și domniiața. Și iarăși spui domnietale de lucrul lu Mahamet-beg, cum am auzit de boiari ce sânt megiiși și de genere miu Negre cum i-au dat Impăratul slobozie lu Mahamet-beg, pre (un cuvânt șters, « cu », după d. N. Iorga) io i*

va fi voia pren țeara rumânească, iară el să treacă. *Și iarăși* să știi domniata că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet-beg, mai vârtos de domniele vostre. *Și iarăși* spui domnietale ca mai marele miu, de ce-am înțeles și eu, eu spui domnietale; iară domniata ești înțelept; și a ceaste cuvinte să ții domniata la tine să nu știe umini mulți. Și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine. *Și Dumnezeu să te înveselească. Amin.* » (Publicat pentru întâia oară de d. N. Iorga în colecția de « Documente », Hurmuzaki, XI, pag. 843; cuvintele slavone ne-au fost traduse de d. P. P. Panaitescu; transcrierea este exactă, omițându-se numai ă final din câteva cuvinte).

Că va fi fost acest Neacșu cum spune d. Martin Block « puțin cultivat » sau nu, ceea ce este incontrolabil, nu are aface; ne mulțumim a stăruii asupra articulației sintactice robuste, care este cel mai bun semn al unei limbi formate; tipăriturile lui Coresi, peste o jumătate de veac, nu vor duce simțitor mai departe închegarea limbii, privitor la sintaxă.

Altminteri, urmând cu religiozitate arătările documentate ale d-lui Sextil Pușcariu din « Istoria literaturii române, epoca veche », istoriograful german este, în regulă generală, scutit de erori. Lucrarea d-lui Pușcariu e îndeobște rezumată, alteori reprodușă întocmai, fără mențiune în text. O singură dată d. dr. Block citează pe autorul statornic folosit cu aprecierea că Neculce ar fi scris « *die schönsten Seiten der rumänischen Literatur des 17. Jahrhunderts* » (Pușcariu). Cum însă Neculce a scris către 1740, d. Sextil Pușcariu afirmase altceva: « Cele mai strălucite pagini literare în tot cursul literaturii noastre vechi le-a scris Ion Neculce »; — iar citatul e fantezist. Alteori însă, d. Block nu se mulțumește cu folosirea datelor bio-bibliografice, ci transcrie și rezultatele cercetărilor consultate. Un exemplu va fi lămuritor. La d. Sextil Pușcariu: « *Invățăturile lui Neagoe sunt în mare parte compilate după scrierile religioase, filosofice și distractive ale timpului* » (pag. 42, ediția II-a Sibiu, 1930). Iar în compendiul german: « *Sie stellen eine Blütenlese aus religiösen, philosophischen und unterhalten-den Schriften der Zeit...* » (pag. 128). Nu este suficient? Încă un exemplu. D. Sextil Pușcariu spune despre scrierile de călătorie ale spătarului Milescu, că ele « treceau de izvor principal pentru cunoașterea Asiei » (*ibid.* pag. 131). Iar d. Martin Block transcrie:

« Sein Reisewerk war lange Zeit die Hauptquelle für die Kenntnis von Asien (pag. 132) ». Altădată, când, după metoda științifică uzuală, d. Sextil Pușcariu introduce o apreciere străină și menționează pe autorul ei, istoriograful literar german simplifică operația, folosindu-se de îndoitul text fără nici o specificare de izvoare. La d. Sextil Pușcariu (*ibid.* pag. 93): « . . . marea lucrare juridică . . . de Logofătul Eustratie, *Pravilele împărătești* . . ., care alcătuiesc « unul din cele dintâi coduri în Europa în limbă națională » (S. Longinescu). Iar la d. Martin Block: « . . . *das grosse juristische Werk des Logofăt Eustratie, einer der ersten Kodizes in Europa, der in der Nationalsprache eines Volkes geschrieben ist, die « Pravilele împărătești* . . . » (pag. 130).

Din procedarea confortabilă a d-lui dr. Martin Block, cititorul va înțelege că d-sa, neavând timpul și mijloacele să-și însușească personal un corp de literatură veche greu accesibil, a ales calea mai ușoară a utilizării unor rezultate bine stabilite; rămâne numai de apreciat simpla formalitate de uzanță științifică, dacă a fost împlinită suficient prin bibliografia dată la sfârșitul lucrării, sau dacă se cuvenea să se repete prin referințe, caz cu caz, chiar în corpul lucrării. Aprecieze oricine . . .

Trecând la literatura modernă din ultimii o sută cincizeci de ani, d. dr. Martin Block, dintre alte izvoare bibliografice mai numeroase, s'a oprit cu precădere asupra unui opuscul german: este vorba de micul manual de bacalaureat al d-lor C. Loghin și dr. S. Drimmer, « *Geschichte der rumänischen Literatur* » (Cernăuți). Se pare că neo-cercetătorul romanist, care este d. dr. Martin Block, se descurcă mai ușor totuși în lucrările de limba germană, decât în cercetările românești de primă mână. Să nu discutăm în pierdere de timp asupra valorii unei lucrări de scopuri comerciale, ca micul compendiu spre folosirea candidaților minoritari, la bacalaureat. Asemenea cărți sunt îndeobște redactate în mare grabă, cu date și aprecieri necontrolate, care adeseori păgubesc înșiși tinerilor « maturanți », dispensându-i de citirea obligatoare a operelor literare din programa școlară și strecurându-le, pe lângă mijloacele de sustragere dela datorie, și cunoștințe neexacte. Din acest manual de bacalaureat, nici mai bun nici mai prost decât media lucrărilor similare în limba românească, se pot spicui câteva pitorești inadvertențe. Să ne oprim bunăoară asupra

paginilor consacrate poetului St. O. Iosif. În două rânduri, autorii manualului țin să-și spună părerea despre valoarea artistică a poeziei respective. Ea nu este, după noi, câtuși de puțin de disprețuit; St. O. Iosif, care făcuse puțină ucenicie în preajma lui I. L. Caragiale la «Epoca literară» (1896), învățase dela maestrul său, ce-i dicta uneori câte ceva, ca să se muncească el însuși apoi, la «pieptănătura» scrisului, învățase, zicem, prețul străduinței formale. La rândul lui, își revizua versurile, fără însă ca realizările artistice să-l caracterizeze hotărîtor ca pe un artist. D-nii C. Loghin și dr. S. Drimmer califică însă lirica sa ca «cea mai pură artă» și forma lui ca «fără greș» («... seine Lyrik, die feinsten Art ist» și «die Form ist fehlerlos», pag. 161 și 163). Mai departe, și iarăși cu privire la Iosif, autorii fac greșala să-l socotească pe poetul transilvănean ca pe un vrednic urmaș al lui Coșbuc «în haină orășenească» («... ein würdiger Nachfolger Coșbucs in städtischem Gewande...», pag. 162).

Nu vom tăgădui locul considerabil, după Coșbuc, pe care-l ocupă St. O. Iosif în literatura noastră, deși deosebirile sunt parcă mai caracteristice decât asemănările, între cei doi poeți. Ce vor fi vrînd însă să spună d-nii autori cu «haina orășenească» a poeziei lui Iosif, ne scapă cu desăvârșire. De bună seamă, mai apropiat înțelesurilor secrete ale consorțiului istoriogafic pentru uzul candidaților minoritari de bacalaureat, d. dr. Martin Block va fi avut intuiția luminoasă a misterului, când și-a însușit aprecierea și a lămurit-o decisiv. «El poate fi considerat ca *representantul direcției orășenești în arta poetică*» («Man kann ihn als den Vertreter der städtischen Richtung in der Dichtkunst betrachten» (pag. 143). Dela sibilinica opinie a manualiștilor de bacalaureat și până la prea clara tălmăcire a d-lui dr. Martin Block, nu este decât un pas, dar acest pas calcă în gol: departe de a fi exponentul unei poezii orășenești, St. O. Iosif păstrează în poezia sa nostalgia vetrei țărănești și se afirmă ca un sentimental, neadaptat la transferul de clasă pe care-l săvârșise. Mai mult încă: în felul său, cu mai puțină aplicație monografică decât Octavian Goga, care-l urmează cu puțin cronologicește, Iosif e un poet al satului său natal și nicăeri în poezia sa nu și-a însușit sensibilitatea urbană. Și fiindcă d. dr. Martin Block pare a crede că Iosif a început a aparține noii epoci semănătoriste, după ce se afirmase ca poet

urban, va trebui să spunem că această conversiune n'a fost câtuși de puțin necesară, de vreme ce poetul a fost din capul locului cântărețul satului (*Versuri*, București, 1897), venind cu câțiva ani înainte de « Semănătorul » și încadrându-i-se deci ca un precursor, oarecum. D. dr. Martin Block mai împrumută dela autorii compendiști și aprecierea asupra artei formale a lui Iosif, caracterizând toate culegerile lui ca « formvollendete Gedichte » (pag. 143). Fără să afirmăm contrariul, vom menționa încă o dată că acuratețea formală a lui St. O. Iosif nu ne îngăduie să-l prezentăm ca pe unul din poeții cei mai artiști ai liricei noastre.

Pentru studiul literaturii noastre moderne, autorul german s'a folosit de manualul d-lor C. Loghin și dr. S. Drimmer, în același fel în care utilizase opera d-lui Sextil Pușcariu pentru epoca veche. Metoda d-sale este și de rândul acesta o calchiare pură, dacă se poate spune. Ea operează întâi asupra datelor informative, care firește nu se cer stabilite decât o dată pentru totdeauna, ca să devină apoi un bun comun. Așa se știe că, în timpul surghiunului la mânăstirea Soveja, Alecu Russo a cules « Miorița ». D-nii autori români C. Loghin și dr. S. Drimmer spun acest lucru astfel: « . . . wurde er für einen Monat in das Kloster Soveja verbannt. . . Bei dieser Gelegenheit zeichnete er das berühmteste und schönste rumänische Volkslied « Miorița » (Schäferlied) auf » (pag. 71). D. dr. Martin Block transcrie întocmai, aceste propozițiuni, cu câteva incidentale, într'o singură frază bine contrasă: « Alecu Russo (1819—59), der Sohn eines bessarabischen Bojarens, *zeichnete während seiner Verbannung im Kloster Soveja*, das er in einer reizvollen Reiseskizze verherrlichte, *das schönste rumänische Volkslied « Miorița » (Das Lämmchen) auf* » (pag. 138). Copierea operează însă și asupra literaturii moderne, din veacul nostru, în care cercetătorul literar, stabilit câțiva ani în țara noastră ar fi ținut să aibă aprecieri personale.

Astfel, privitor la contribuția poezilor ardeleni dela « Luceafărul », d. dr. Martin Block reține două merite: « Sie setzten *an die Stelle der latinisierenden Sprache* die echte Volkssprache und erstrebten *eine Angleichung an die rumänischen Sprache des Altreiches* » (pag. 143). La d-nii C. Loghin și dr. S. Drimmer: « Preisgabe *der latinisierenden Sprache, Angleichung an die Literatursprache des Altreiches. . .* » (pag. 146). Folosirea la tot pasul a

manualului de bacalaureat e făcută în genere cu mare conștiințiozitate, nu însă fără câte o mică scăpare, când textul a scăpat un moment din mâna transcriptorului. Bunăoară, d-nii C. Loghin și dr. S. Drimmer citează producția nuvelistică a d-lui I. Al. Brătescu-Voinești, numind cele patru volume, « Intuneric și lumină », « În lumea dreptății », « Rătăcire » și « Firimituri ». D. dr. Martin Block citează numai primele două, care sunt de altfel și cele mai însemnate, dar mai apoi, vorbește de « cele patru volume de nuvele », ca și cum le-ar fi înșirat în prealabil pe toate. Cu aceasta punem însă capăt folosirii sistematice cu care savantul german a onorat din cale afară nepretențioasa lucrare, de practice scopuri, ale celor doi autori numiți.

O întrebare ce se ridică acum stăruitor, este aceea de a ști dacă colaboratorul enciclopedicei întreprinderi a consultat direct lucrările literare despre care referă, după ce am văzut cât de mult a consultat anumite istorii literare. Impresia noastră este negativă. Spre deosebire de cercetătorii literaturilor iberice, din prima parte a dublei fascicule, d-sa nu dă nici un text literar, în limba română, cu traducerea germană, alăturat, după uzul, pare-se, al manualului enciclopedic. Când apoi, d-sa nu transcrie exact referința bibliografică, este trădat de semnificative confuzii sau erori. Din lucrările d-lui N. Iorga, autorul german citează opera memorialistică « Orizonturile mele, O viață de om — așa cum a fost — » (București, 1934), ca două lucrări deosebite: « Hierher könnte man auch den vielseitigen und grössten Historiker aller Rumänen der Jetztzeit, Nic. Iorga, mit seinen « Orizonturile mele » und (sublinierea este a noastră) « O viață de om așa cum a fost » (3 Bände) zählen » (pag. 152). Istoria lui « Ion-Vodă cel cumplit » de Hasdeu e trecută alături de « Răzvan și Vidra », ca o dramă istorică: « *Er schreibt historische Stücke: « Răzvan și Vidra » (1867), « Ion Vodă cel cumplit » (1865) und erweist sich als sozialer Dichter » (pag. 139),— cât despre poezia sa, ea nu a fost numai socială. Mai uluitoare este încadrarea trilogiei lui Delavrancea într'o serie de douăzeci de piese istorice ale aceluiași autor: « So hat Delavrancea (1858—1918) zwanzig Bilder aus der Geschichte festgehalten und gestaltet, unter denen die Trilogie « Apus de Soare » (Sonnenuntergang), « Viforul » (Der Sturm) und « Luceafărul » (Der Morgenstern) hervorrägt » (pag.*

153). Cuvintele «unter denen hervorrägt (printre care se distinge)», sunt destul de precise ca să înțelegem că istoriograful literar german n'a vrut să vorbească eventual de douăzeci de figuri istorice, care defilează în trilogia lui Delavrancea, ci că această trilogie este desprinsă dintr'un grup de douăzeci de opere dramatice istorice ale lui Delavrancea. Nu mai e nevoie să spunem pentru publicul român că Delavrancea n'a lăsat nici o altă dramă istorică în afară de trilogia lui. Dar mai sunt și alte scăpări mai puțin notabile, ca aceea despre ciclul de romane al lui Constantin Stere, în șapte volume (în loc de opt), despre «Mențiunile critice» ale d-lui Perpessicius, în două serii (în loc de trei), sau despre ediția Caragiale, îngrijită de Paul Zarifopol, în patru volume (în loc de trei).

Scara erorilor este de altfel nesfârșită, când e știut că adevărul este unul, și eroarea multiplă. Sunt, de pildă, la d. dr. Martin Block, greșeli scuzabile, ca aceea a caracterizării leneșe: «Victor Ion Popa schreibt ein ausgezeichnetes Rumänisch» (pag. 151), unde nu e chiar o eroare, numai că așa zisa caracterizare poate servi unui grup întreg de scriitori români, meșteri ai limbii, dela Al. Odobescu, până la recentul său tânăr comentator, d. Vladimir Streinu. Cum rămâne însă cu nota diferențială a talentului d-lui Victor Ion Popa? Se poate apoi ca eroarea să consiste în a fi alături de adevăr, fără a-i fi de-a-dreptul opus sau contrar; și acest fel de erori este oarecum scuzabil. Dar a vorbi de pildă despre regretatul Paul Zarifopol, cu caracterizarea unică de «*vornehmer Literaturhistoriker von deutscher Schule*» (pag. 153), când în realitate fostul conducător al revistei noastre a profesat totdeauna o atitudine estetică exclusivistă și nu s'a interesat niciodată de istoria literară, înseamnă a săvârși eroarea neiertată, a contrarietății față de adevăr; în ceea ce privește școala germană a lui Paul Zarifopol, ea nu contează decât în obținerea doctoratului, la Lipsca, dar nu se afirmă nicăeri aiurea. Eroarea contrarietății față de adevăr este și afirmația că d. Mihail Sadoveanu ar fi «*der geborene epische Erzähler*» (pag. 151), — câtă vreme specificul povestirilor sadoveniene este minunata lor coloratură poetică, prin structura esențial lirică a autorului. Desigur că mai neînsemnată este eroarea afirmației că romanul sadovenian de tinerețe «Șoimii» «se citește mereu cu însuflețire»; cartea e

azi mai puțin apreciată decât la apariția ei, romancierul istoric depășindu-se în « Zodia cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă » și în monumentală sa înviere a epocii lui Ștefan-cel-Mare din « Frații Jderi » și « Izvorul Alb », care urmează a se completa cu alte două panouri; aici trebuie căutat geniul evocator al trecutului național, iar nu în « Șoimii », operă de încercare, strălucită dar nehotărâtoare. Cea mai surprinzătoare dintre erorile de caracterizare a scriitorilor este aceea inspirată de poezia d-lui Ion Barbu. Ea constă în trei epitete: « *Abstrakte Terminologie, Sicherheit und Klarheit des Ausdrucks kennzeichnen seine Dichtungsart: er ist Mathematiker von Beruf* ». E adevărat că terminologia d-lui Ion Barbu e abstractă; e adevărat că dibaciul poet mănuește versul cu siguranță; dar nu mai este de loc adevărat că poezia sa ar fi clară. Iată însă că, cu un rând mai jos ni se lămurește despre același poet, — dar fără să se pomenească nici un moment de etape felurite în lirica d-lui Ion Barbu, — că « într'însul se vede reprezentantul celei mai pure arte poetice, « poezie pură sau ermetică » (aceste patru cuvinte sunt în românește și între ghilemete la d. dr. Martin Block), cum o numesc Românii » (pag. 149). Misterul se desleagă, în sensul că poezia pură sau ermetică, așa cum în realitate se numește și peste graniță, și nu numai la noi, este tot una cu poezia clară, ermetismul identificându-se cu limpezimea scrisului. Cum ne-am făcut totdeauna o idee foarte înaltă despre spiritul filozofic german, neîntrecut în stabilirea raporturilor noi dintre concepte și în concilierea contrastelor sau în sinteza dintre antiteze, nu ne vom mai mira aflând dela d. dr. Martin Block că ermetism liric înseamnă claritate; dar vom mărturisi cu sfială că până acum crezusem, în neștiința noastră, că ermetismul este tot una cu obscuritatea în poezie, și că obscurismul s'ar opune clarității. Oricum ar fi, ne luăm libertatea să alegem din « Joc secund », volumul d-lui Ion Barbu, citat de enciclopedistul german, o poezie caracteristică și ermetică, pentru ca d. dr. Martin Block să ia pe această cale cunoștință de un specimen de poezie « clară », a compatriotului nostru:

Scăzută zării blândă e țara minerală.

— Inel și munte, iarbă de abur înzeuat.

A ofilirii, numai această foarte pală

Făclie, pe ghicirea Albastrului ouat.

Mințiri, lumini ! Scăpată, doar sfânta, ca o maică,
— Ars doliul ei; cu fruntea călcată de potcap;
Scăldând la dublul soare, apos, dela Drăgaică,
Rotundul, scund în palmă, duh simplu-în chip
de nap.

(« Suflet petrecut »).

O seamă de erori informative furnică în lucrarea d-lui dr. Martin Block, dar va trebui să ne restrângem la câteva, relative la literatura nouă. Poezia d-lui Minulescu n'a avut răsunet abia după război (pag. 147), ci a fost deplin gustată la apariția ei în volum, în 1908 și anii următori. Prin alte calități decât « vioiciunea dialogului » (pag. 152) strălucesc romanele d-lui Ionel Teodoreanu, ale cărui personaje folosesc deopotrivă euforia metaforică, proprie autorului și uneori nepotrivită caracterizării lor diferențiale. În Panait Cerna,— dar aici greșala d-lui dr. Martin Block e tributară unei erori tradiționale în o parte din critica noastră, — nu a dispărut influența eminesciană, deoarece infiltrațiile ei sunt foarte simțitoare în « Poezii » (1910); Cerna are însă o personalitate, independent de urmele eminesciene, prin puterea pasiunii, care își găsește un suflu larg și impresionant. D-nii Liviu Rebreanu și Cezar Petrescu nu aduc nici o trăsătură mistică în literatura noastră, fiind și unul și altul realiști puri, cel de-al doilea vădind însă o pronunțată înclinare către tezism. Pirandello nu a exercitat nici o influență asupra lui Gib. I. Mihăescu, nici Dostoiewski asupra d-lui Liviu Rebreanu. Influența misticismului indic și a filozofiei chineze este nulă, în lirica noastră nouă. D. I. Al. Brătescu-Voinești nu poate fi considerat ca semănătorist, cum pretinde d. dr. Martin Block, iar d. Mihail Sadoveanu, deși a trecut pe la « Semănătorul », unde s'a afirmat întâi, a sfărâmat cadrele mișcării, prin puterea personalității sale multilaterale. « Patima roșie » nu este o piesă socială și ea nu s'a bucurat în deosebi la Paris de un mare succes, ci poate numai de un succes de stimă, celebritatea ei rămânând locală. Vom regreta, în sfârșit, că lucrarea altminteri perfect urbană a istoriografului german, a lăsat să treacă insinuarea că prezența poezilor Camil Baltazar și Ilarie Voronca (jüdischer Abkunft) ar caracteriza întregul cerc al « Sburătorului ». Oprim însă aici o parte dintr'un întins material de erori, care ne îndreptățesc a crede că

autorul s'a folosit permanent de izvoare critice scrise sau orale, în loc de a lua atingere directă cu operele.

Spre mai deplina justificare a credinței noastre, vom mai releva o mică greșală, explicându-i originea și arătând metoda prin care ar fi putut fi înlăturată. D. dr. Martin Block traduce culegerea de poezii a lui V. Alecsandri, « Mărgăritărele », cu « Kleine Perlen ». Una din sursele erorii d-sale e micul manual de bacalaureat pomenit, care dă traducerea « Perlen », — tălmăcire acceptată și totodată « corectată » de debitor. Un alt motiv pentru care s'a înșelat atât d-sa cât și creditorii, este faptul că V. Alecsandri își intitulase primul volum de versuri « Doine și *lăcrimioare* », ceea ce da de bănuț că noua culegere nu și-ar fi ales aceeași floare în titlu: mărgăritărelele sunt tot una cu lăcrimioarele, de unde prin judecată logică s'a putut crede că titulatura « Mărgăritărele » ar fi diminutivul dela mărgăritare sau perle. Profunda dilemă se putea rezolva, științificește, recurgând nu mai departe decât la volumul de poezii, el însuși. Cercetătorul literar scrupulos ar fi citit întâi două distihuri preliminare:

Lacrimile isvorite dintr'un suflet simțitor
Precum roua dimineții, se înalță 'n tainic nor

Și se duc de se revarsă pe al Domnului altar
In odoare prețioase, în ceresc mărgăritar.

Versurile ar îndemna pe studiosul cititor să creadă că e vorba deci de perle, de mărgăritare, — iar nu de mărgăritărele, adică de flori. Volumul are însă la sfârșit o serie de « Note » datorite poetului, care dă de data aceasta o soluție categorică « enigmei ».

« Mărgăritărele. Românii de peste Milcov numesc mărgăritărele albele fiici ale primăverii, care în Moldova poartă numele de lăcrămioare ». Aceeași deslegare filologică o dă de altfel și dicționarul lui Tiktin. Traducerea exactă în limba germană este așa dar « Maiglöckchen ». Am zăbovit poate prea mult asupra unei erori mărunte, dar semnificative asupra lipsei de metodă, atât a compendiștilor cât și a datornicului lor. Ne rămâne să cercetăm linia generală de interpretare a fenomenului literar românesc, pe care

se așează autorul « Literaturii române » din « Handbuch der Literatur-Wissenschaft ».

* * *

Fără să fi cercetat literatura română, pe dinăuntru, în textele ei capitale, măcar, d. dr. Martin Block crede a-i fi surprins esența: « Nici o altă istorie spirituală nu este așa de intim legată (verknüpft) cu naționalitatea, ca aceea română » (pag. 125). Iar mai departe: « Naționalitatea autohtonă (Bodenständiges Volkstum) este izvorul de putere veșnic curgător pentru creația română » (pag. 145). Din această perspectivă naționalistă, comentatorul german al fenomenului spiritual românesc își deduce vederile asupra literaturii noastre. De bună seamă, conștiința noastră națională a fost strâns împletită cu manifestările noastre literare din secolul trecut și dela începutul veacului nostru. Cu deosebire în perioada eroică a dezvoltării noastre politice și sociale, ideea de naționalitate a fost pârghia energiilor creatoare. Să nu uităm că secolul trecut a fost epoca de aur a redeşptării naționalităților și că popoarele care trăiau sub suzeranitate străină erau îndemnate să facă din literatură un instrument de propagandă și de ridicare națională. Atât este de adevărat că toate puterile unui neam tânăr, care luptă pentru neatârarea sa, converg în direcția națională, încât și ceea ce retrospectiv și criticist socotim a fi pasivul, provine din același neînfrânat elan. Să privim de pildă chestiunea imitațiilor de tot felul, în port, instituții publice și direcție artistică sau literară, care apar mai adesea ulterior ca niște rătăciri dela direcția pur națională. Ele nu sunt altceva decât manifestarea unui ritm activ, de progres național. Bonjurismul bunăoară, sau cum i se mai spune, pașoptismul, nu a fost o abatere dela rosturile naționale, ci o altă modalitate a naționalismului, mai dinamică decât tradiționalismul. E o greșeală de a crede că așa numitul franțuzism sau liberalismul ar fi fost mai puțin pătrunse de pasiune patriotică decât forțele de echilibru ale conservatismului. Când un străin intervine între aceste poziții istorice ale dialecticei noastre culturale și își arogă răspunderea să le judece, el aduce propriile preconcepte ideologice și înclină balanța într'un sens sau altul, condamnând cu ușurătate. Așa s'a întâmplat cu d. Martin Block, care s'a crezut obligat să arbitreze procesul de for-

mație a culturii noastre și să elimine ca vătămător ceea ce nu se potrivește ideologiei d-sale. Pătruns de doctrinele astăzi în vază, ale statului german, d-sa își însușește unele prejudecăți ideologice dela noi, până a da impresia de a fi un sectant compatriot; dar îl suspectăm de neobiectivitate, când afirmă în proprii termeni că influența franceză a fost totdeauna străină de spiritul nostru național și că, dimpotrivă, înrâurirea germană a fost adânc bine-făcătoare, ajutându-ne să ne regăsim esența. Nu vom susține contrariul, dintr'o pornire opusă, dar ne credem datori să păstrăm întreg patrimoniul nostru cultural, fără să jertfim nimic, de dragul unei ideologii părtinitoare. Nu vom încerca, în cadrul cercetării noastre, să stabilim bilanțul activ al influenței franceze, de pildă, care covârșește excesele franțuzomaniei de suprafață. Ne-ar fi ușor, întru anularea tezei d-lui dr. Martin Block, să arătăm că generația de temelie a culturii noastre, din 1848, crescută în spiritul francez și reprezentată de Alecu Russo, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Costache Negruzzi și Ioan Ghica, a pus cultura și energia ei în slujba românismului. Deși mai toți se foloseau de limba franceză, de câte ori apelau la audiența occidentului, în interesul emancipării noastre politice, ba chiar se învredniceau a plăsmui uneori operele lor literare direct în aceeași limbă, a patriei lor adoptive, totuși au știut, când a fost nevoie, să ridice o barieră împotriva literaturii de traduceri și de imitații, îndemnând întoarcerea scrisului românesc la izvoarele lui firești, ale folclorului și ale trecutului național. Spre cinstea lor, înainte ca disocierea să ajungă o disciplină spirituală curentă, ei despărteau uneori activitatea politică de aceea literară, și ținându-se în pas cu vremea, politicește, ei rămâneau acasă, Români și dădeau pildă de românism, în acțiune, pe planul literar. Să ne întoarcem însă și la așa zișii reprezentanți ai germanismului la noi, așa de scumpi d-lui dr. Martin Block, la M. Kogălniceanu și Titu Maiorescu, care au dominat fiecare epoca lor, la interval de o generație și au dat directive hotărâtoare culturii noastre naționale. Vom examina ceea ce i se pare d-lui dr. Martin Block a fi înfățișat la noi spiritul german în puritatea lui. Astfel, cine urmărește activitatea lui M. Kogălniceanu pe amândouă tărâmurile, politic și literar, constată că și acest mare om de Stat și de cultură a adoptat din Apus idealurile liberale franceze,

care erau singurul mijloc eficace de desrobire politică și națională. Școala germană, căreia a rămas totdeauna recunoscător, nu a izbutit să-l țină departe de spiritul politic occidental; Kogălniceanu deși era produsul spiritului germanic, a dictat țării sale reformele îndrăznețe, care au fost împrăștierea, dezrobirea Țiganilor și secularizarea averilor mănăstirești. Teoreticianul, care la data de 1840, în programul « Daciei Literare », fixase un curs nou creației noastre artistice, în același sens cu Alecu Russo și Vasile Alecsandri, puțin următorii cronologicește (dar aceștia erau de formație franceză), oare s'a contrazis pe planul politic, prin orientarea sa revoluționară? Noi afirmăm cu hotărâre că nu, deoarece autohtonismul acum o sută de ani, în domeniul literar, era și el revoluționar, față de tradiția imitativă. Sunt deci momente istorice paradoxale când a fi conservator echivalează cu a fi revoluționar, când adică numai printr'o revoluție morală se poate readuce spiritul public la matca simțirii proprii. Dar același săvârșitor de revoluție literară, în sens autohton, a simțit chemarea pentru îndeplinirea unei revoluții politice, în sens occidental. Atât de complex se leagă fenomenele de cultură ale unei națiuni, încât refuză coordonarea logică, plăcută spiritelor « ideologice », globaliste.

Nu mai puțin paradoxală apare activitatea unui Titu Maiorescu, chiar dacă, de rândul acesta, ne menținem pe terenul cultural și pierdem cu vederea activitatea sa politică, mai puțin însemnată decât aceea a lui M. Kogălniceanu. Nimeni nu va tăgădui rolul culturii germane în formația intelectuală maioreșciană; ei îi datorește marele cărturar vederile estetice, metafizica schopenhaueriană, ș. a. Structura spirituală a acestui ardelean, trecut prin școala germană, rămâne însă originală, am spune chiar originară: claritatea, măsura și gustul său sunt esențial latine. Filologul nu cruță pe compatrioții săi, de peste munți, pentru abuzul de germanisme în scrisul lor; el recomandă neologismele (atât de odioase d-lui dr. Martin Block) de origine latină și neologismele galice, în locul celor germanice, cărora le refuză dreptul de cetate; simțul de măsură îl îndeamnă să ironizeze subțire tendința de introducere a unor « noțiuni abstracte, obișnuite și firești inteligenței germane cu idealismul ei mai eteric și uneori cam pierdut în nori, dar care nu se potrivesc deloc cu inteligența mai realistă, mai plastică, a geniului limbii române »

(« Neologismele », 1881). Oricât i-ar dispăcea acea referință d-lui dr. Martin Block, care ne servește lecția de romanism « oriental », strâns legat cu slavismul și Bizanțul, ca să nu spunem bizantinismul, — lecție cu care va fi fost de altfel d-sa, însuși îndoctinat de anumite cercuri intelectuale dela noi, — îi vom aminti că Titu Maiorescu a făcut profesiune de latinitate, cu elocință, în prima sa scriere mai însemnată (« Despre scrierea limbei române », 1866), combătând totodată etimologismul latinizanților și utopismul școalei politice romane a lui Barnuțiu. Titu Maiorescu a fost inteligența românească cea mai bine organizată și capul cel mai disociativ din câte am avut. Criticismul său neîndurător, în toate direcțiile noastre culturale, a întâmpinat timp de aproape douăzeci de ani, dușmăniile cele mai înverșunate, care nu i-au cruțat nici o insultă, inclusiv aceea de cosmopolitism. Acest *spiritus rector* al culturii noastre moderne a privit cu înțelegere istorică, influențele străine, punând pe același plan înrâurirea franceză și germană și necondamnând pe nici una din ele, ca opusă geniului nostru național. Să-l cităm încă o dată, ca să se vadă cum privea cestă alt mare produs al culturii germane, problema influențelor: « . . . școlile din Franța și din Germania ne-au dat ideile de cultură. Noi numai atunci ne putem lipsi de aceste auxiliare străine când vom fi înșii în stare să le suplinim din propriul nostru fond național. . . ideile germane și franceze le vom înlocui, când ale noastre vor fi tot așa de mature și solide ». (« Contra școalei Barnuțiu », 1868). În același loc, el pare a vorbi ca un « franțuzoman » sau « pașoptist », despre « progresul civilizației omenești, prin toleranță și știință ». Am zăbovit și asupra lui Titu Maiorescu, ca să dovedim complexitatea spirituală a marilor noștri cărturari din epoca modernă, care nu pot fi etichetați și compartimentați confortabil, în folosul unor teze. Românism înseamnă firește autonomie culturală, dar cu asimilarea și însușirea universalului, fără deosebire de proveniență. Spiritul român nu s'a putut cantona în « romanitatea orientală », slavo-bizantină, și nu-și poate nici în viitor face un ideal dintr'o formulă geografică și istorică, lipsită de conținut, așa cum o doresc unii compatrioți și d. dr. Martin Block, recentul lor afiliat.

Literatura noastră și-a asimilat eclectic numeroase tendințe din afară și a știut să slujească deopotrivă dragostea de țară și cultul

frumosului. Socotim cel puțin îndelocată aprecierea fugitivă, în marginea luptelor literare din anii recentți, prin care se condamnă în bloc o elită de scriitori, ce « schaffen um ihrer selbst und der Kunst willen » (pag. 147). Nu mai puțin decât scriitorii simpatici ideologiei politice a d-lui dr. Martin Block, aceia făuresc de asemenea spre mai marea glorie a patriei lor. Că enciclopedistul german, ale cărui cunoștințe universale sunt prea adesea după ureche, e un partizan însuflețit al semănătorismului, în care crede a vedea o realizare majoră și o direcție permanentă a culturii noastre, aceasta ar vădi doar limitele spiritului d-sale. Cuvintele regale, rostite cu prilejul solemnității academice dela 5 Iunie anul trecut, conțin arbitrajul cel mai autorizat, în oțioasa dispută a școlilor literare.

« Țăranul și satul au dominat fără îndoială literatura noastră. Au început s'o domine prin poeziile populare ale lui Vasile Alecsandri, au continuat s'o domine până la covârșire chiar prin poporanism, prin « Semănătorul » și prin « Viața Românească ».

Dar astăzi, . . . literatura se zbate să-și găsească o nouă cale, descătușată de acel calapod sentimental-rural — necesar poate la începutul veacului, dar o adevărată piedică pentru marile creații. . »

Sub acest semn, literatura își va realiza destinele, fără să-și mutileze energiile și să-și închidă zărilor, după tiparele ideologice, care nu au aface cu arta. Prin lipsurile ei de informație și de orientare, precum și prin atitudinea arbitrară a « ideologului », lucrarea d-lui dr. Martin Block nu realizează ceea ce eram îndreptățiți să nădăjduim într'o colecție de răspândire universală.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTĂ DESPRE TEATRUL FRANCEZ CONTEMPORAN

Articolul publicat de d. Lucien Dubech, despre «teatrul francez contemporan», în numărul anterior al Revistei Fundațiilor Regale, poate servi cititorului și spectatorului român un îndreptar critic, cu atât mai necesar cu cât repertoriul nostru dramatic a reușit în decursul anilor să falsifice cu totul aspectul teatrului francez de azi.

Autorii care sunt în mod obișnuit reprezentați pe scenele noastre se află de cele mai multe ori la periferia artei. Când ei se numesc Léopold Marchand, Paul Armand, Jean de Letraz și chiar André Birabeau, când ei nu reprezintă în patria lor decât simpli producători de teatru, mai mult sau mai puțin norocoși, mai mult sau mai puțin amuzanți, în România devin singurii reprezentanți ai literaturii dramatice franceze, singurii în orice caz pe care publicul îi cunoaște. Este bine că o voce autorizată se adresează direct acestui public și îi arată, în sfârșit, cât de departe se află el de justa cunoaștere a lucrurilor.

Articolul d-lui Dubech este instructiv mai ales prin omisiuni: nici unul din autorii jucați în mod curent la noi nu intră în tabloul pe care ni-l înfățișează d-sa. Dacă unși tânăr necunoscut ca Jean Annouilh, d. Dubech îi acordă un întreg pasaj de analiză critică, unui «maestru» ca Birabeau nici nu-i face cinstea de a-l cita. Gândiți-vă că nimeni nu-l cunoaște la noi pe Annouilh și că, dimpotrivă, toată lumea l-a aplaudat pe Birabeau — căruia i se joacă la București, în medie, trei piese pe stagiune — pentru ca să vedeți cât e de mare deosebirea între valorile teatrale ce au curs la noi, și valorile pe care ni le prezintă criticul francez. Articolul său, deși prea sumar, deși prea rezumativ, trebuie considerat drept o restabilire de criterii.

Se înțelege, nu tot ce afirmă d. Dubech poate fi primit fără discuție. D-sa e un critic nu numai sever, dar pasionat. Puternice simpatii și adversități intelectuale marchează judecata sa, care nu e niciodată conciliantă, și nu caută niciodată eufemisme pentru a se rosti. D. Dubech vorbește răspicat, neted, tăios, cu anumită

îndârjire, care a fost de altfel totdeauna prima trăsătură a unui critic de vocație. De obicei însă criticii, când trec hotarul patriei lor, devin reținuți și capătă un fel de bunăvoință egală, uniformă, pentru toți compatrioții lor, ca și cum o lege tacită de drept internațional ar interzice polemicile literare pe teritoriul străin. D. Dubech nu s'a considerat ținut de această lege și a scris pentru cititorul român, cu aceeași francheță, cu aceeași libertate de expresie, cu care obișnuște să se adreseze cetitorului francez. Regăsim astfel în tabloul concis, pe care l-a schițat pentru noi, ideile și atitudinile sale familiare, cu tot ce ele au ferm, riguros și uneori puțin intolerant. D. Dubech este un critic prea personal și prea combativ, pentru ca să putem împărtăși în totul judecățile pe care le formulează, dar trebuie să remarcăm că aceste judecăți sunt emise dela un foarte ridicat punct de vedere. Teatrul este o artă care s'a pierdut și se pierde prin mediocritate, prin lipsă de contact cu poezia și cu gândirea. Acest contact încearcă să-l restabilească, prin critica sa, d. Dubech. Intelectual de formație clasică, umanist familiarizat cu vechii autori și cu marile opere, d-sa privește teatrul ca o disciplină de artă, ca un fenomen de cultură, — și poate că prin acest singur fapt critica d-sale reprezintă unul din pușinii factori de redresare a teatrului contemporan. Dela caz la caz, verdictele sale pot fi primite sau respinse: în linii mari însă această critică nu se înșeală.

Articolul d-lui Dubech ne invită să medităm încă o dată la ciudatul destin literar pe care îl are în Franța Paul Claudel. Că teatrul său e puțin jucat, că nu are nici un fel de răsunet în marele public, nu e de mirare. Poet de lirism grav, de expresie dificilă, poet care și-a născocit mai mult decât un vocabular specific, o sintaxă proprie, Claudel nu poate să străbată departe, în mulțime. Ce e mai straniu însă, e că opera sa mai întâmpină și astăzi rezistențe de neînvins, în anumite zone superioare ale conștiinței literare franceze. Om de dreapta, catolic și reacționar, Claudel este contestat totuși, mai ales în cercurile de dreapta, care — după cum s'a văzut cândva — n'au ezitat să i-l prefere pe Claude Farrère, scriitor nul, romancier de cea mai regretabilă specie.

Rândurile pe care i le consacră d. Dubech lui Claudel sunt de o severitate incisivă. În ceea ce pare monumental, grav și misterios în dramele poetului francez, d-sa nu ezită să vadă o literatură falsă, ba chiar un categoric prost gust. Este în genere soarta marilor lirici, mai ales când scriu teatru, să fie acuzați în primul rând de « prost gust », și acest lucru i s'a întâmplat — se știe cu câtă violență! — și lui Victor Hugo. Lirismul în teatru este poate în mod fatal retoric, iar unde începe retoricul încetează simțul de

măsură. Sunt în opera lui Paul Claudel simboluri greoaie, mari viziuni neguroase, imagini confuze — și teatrul, cu lumina lui brutală, nu poate decât să sublinieze, prin contrast, aceste obscurități. Totuși este o operă ce poate fi legată de izvoarele cele mai nobile ale teatralui, o operă ce descinde ca spirit din vechile mistere franceze, cărora li se adaogă o mare sensibilitate lirică, o putere recreatoare de expresie, ce redă fertilitate și sevă vechilor simboluri și vechilor cuvinte.

Dramele lui Claudel nu sunt încadrabile în teatrul contemporan, iar operele singuratice trăiesc greu, mai ales în teatru, care, înainte de a fi un gen literar, este un cadru, un mediu, o societate. Nici *L'Otage*, nici *L'Annonce faite à Marie* nu-și pot găsi locul în acest mediu, dar e de așteptat ca într'o zi, în care teatrul va fi spart definitiv tiparele ce-l înăbușe azi, opera dramatică a lui Paul Claudel să cunoască altă soartă.

D. Dubech este un spirit măsurat, lucid, eminentamente ne-romantic și neliric. Ceea ce trebuie să deteste mai ales în teatrul claudelian este lirismul, atitudinile, marile gesturi. Le detestă de altfel și le denunță oriunde le găsește, în Paul Raynal de exemplu, în care nu vede decât un « retor prolix », spre surpriza cititorului român desigur, căruia i s'a spus de atâtea ori că Raynal e un fel de Corneille al timpului nostru ¹⁾.

Preferința criticului francez merge spre autorii « săi », spre teatrul de observație aprigă, spre scriitorii incisivi. Astfel, poate, se explică atenția cu totul specială acordată lui Stève Passeur, pe care d. Dubech îl pune în fruntea generației sale, deși nu-i trece sub tăcere lipsa de siguranță tehnică, marile erori de construcție. Se pare însă că în teatrul francez, care altădată strălucea mai ales prin stăpânirea mecanismului de scenă (Scribe, Labiche, Sardou...), abilitatea tehnică încetează a mai fi o calitate esențială — și în timp ce Henry Bernstein, mare constructor de piese bine făcute, dar vide, e complet depreciat, neîndemânaticul Passeur ocupă un loc de prim plan. Este, oricum, un semn că ceva se schimbă în teatru. Altădată un Stève Passeur ar fi fost poate eliminat dela debut, pentru excesiva sa stângăcie. Cunoaștem una din primele sale piese — « Suzanne » — care este un exemplu de proastă construcție: în afară de primul act, care pornește excelent, tot restul e încurcat, confuz, prolix, fals, plin de puerile greșeli. Se vede însă că teatrul, săturat de piesele cu resort exact, caută, chiar cu prețul dezordinei, altceva.

¹⁾ Când acum vreo doi ani « Napoléon Unique », piesă plină de gongorisme pretențioase și platitudini istorice, a căzut pe o scenă particulară din București, în « cercurile teatrale » s'a considerat această cădere, drept un sacrificiu consimțit marii arte și, în același timp, drept un examen intelectual, pe care publicul nu reușise să-l treacă.

« Dezordine » e prea mult spus poate, mai ales când e vorba de d. Dubech. D-sa nu ține prea mult la ceea ce numește puțin ironic, puțin reprobator, « școlile aventuroase ». Gustul d-sale nu e conformist, dar e vigilent. Dezaprobând tot ce e steril și mort în construcțiile de teatru, el nu stimează mai puțin stilul, ordinea, claritatea. E semnificativ rolul cu totul dominant, pe care d. Dubech îl atribuie în noul teatru francez lui Jean Giraudoux, care este pentru d-sa nu numai « autorul cel mai original al epocii noastre », dar scriitorul destinat să reformeze arta dramatică, să o elibereze de convenții, să-i restabilească justele valori, să-i redea sensurile pierdute.

Fără să ignorăm calitățile de teatru ale lui Giraudoux, care sunt uneori de-a-dreptul fermecătoare, e totuși de văzut dacă nu-i cerem prea mult, cerându-i să înceapă o nouă epocă de artă dramatică. Desigur, piesele sale se dispensează de tot ceea ce teatrul putea să le ofere ca poncife și formule. Dacă n'ar fi decât faptul că Giraudoux renunță la tiparul celor trei acte, și încă ar fi apreciabil, căci teatrul moare în câteva clișee de care nu se poate despărți, și orice schimbare formală este bine venită, în măsura în care termină cu aceste clișee. Giraudoux a adus o nouă « tăietură » în economia piesei de teatru (ceea ce nu e deloc negliabil: în muzică, o nouă « tăietură » a simfoniei sau a sonatei, a adus aproape totdeauna un nou stil...). Preocupări, decor, costum, dialog, totul a fost reinnoit în piesele sale, căci norocul lui Giraudoux a fost de a nu fi trăit în intimitatea teatrului și de a nu se fi lăsat deci contaminat de clișeele lui. Nu e mai puțin adevărat însă că Giraudoux își constituie o formulă proprie, poate chiar poncife proprii și că începe dela o vreme să scrie pe un anumit tip de piesă. Artă lui de a-i revedea pe clasici în spiritul timpului nostru devine aproape o manieră. Giraudoux reia marile teme antice și le dă semnificații actuale, ceea ce îi face posibil un joc de ironie, de satiră și de epigramă, ingenios, dar repede reductibil la o singură formulă. Când războiul troian devine un fel de conflict diplomatic actual, când printr'un transparent joc de aluzii, Hector ține un discurs pe care l-ar putea rosti d. Anthony Eden, iar Achille îi răspunde cum ar face-o poate d. Von Neurath, ceva e amenințat în teatrul lui Giraudoux să devină un procedeu facil deși — trebuie să recunoaștem — bunul gust, simțul suprem de artă, pudoarea intelectuală și, mai ales, finețea stilului îl supără pe acest scriitor împotriva propriei sale facilități.

Spirit ordonat, care iubește claritatea, d. Dubech nu trebuie de altfel să fie prea îngrijorat de faptul că teatrul lui Giraudoux merge spre formulă, așa cum și-ar legifera propriile sale legi constitutive. Dimpotrivă, poate că d-sa consideră acest lucru drept o calitate în plus.

Mai există în teatrul francez de azi un autor care s'a adresat vechilor clasici, pentru a le cere motive de inspirație: este Jean Cocteau. Și el a remaniat teme tragice din trecut (Oedip, Romeo și Julietta), dându-le o nouă versiune, într'un nou spirit. D. Dubech însă nici nu-l menționează, și nu credem ca această omisiune să fie involuntară. Adevărul este însă că în timp ce Giraudoux, cu toată aparenta sa frondă intelectuală, rămâne un autor respectuos cu vechile texte, un autor înțelept și măsurat, Cocteau e mult mai ireverențios, teatrul său e mai riscat, remanierea la care îi supune pe autorii vechi e mai plină de inițiative, mai independentă și poate mai persiflantă. Încă o dată, d. Dubech ne arată că nu se împacă cu excesele lirismului. Cocteau e un poet, și încă unul aventuros, iar criticul nostru ne-a spus destul de lămurit că nu-i plac prea mult aventurile.

Cât despre teatrul lui Cocteau, am putea repeta ceea ce am spus despre teatrul lui Claudel, deși, se înțelege, deosebirea de spirit, de stil și de atitudine între cei doi autori e completă: în starea actuală a teatrului contemporan, piesele lui Cocteau nu-și pot găsi loc; la o schimbare generală de cadru și de orientare, s'ar putea ca ele să fie puse în valoare.

* * *

Articolul d-lui Dubech ne-ar putea servi de pretext pentru o lungă plimbare de-a-lungul întregii literaturi dramatice de azi. Totul e sugestiv, când e formulat de un asemenea condei critic, și aproape că nu e paranteză, aluzie sau detaliu în articolul său, care să nu merite a fi pus în discuție. Mai ales sunt de natură a ne intriga și în orice caz a ne cere să reflectăm asupra lor, omisiunile pe care le face d. Dubech, pe unele poate din neatenție, inevitabilă într'un tablou critic atât de rezumativ, pe altele însă desigur în mod voit. Tăcerile criticului nu sunt mai puțin expresive decât verdictele sale. Și unele și celelalte reprezintă o judecată.

MIHAIL SEBASTIAN

UN URMAȘ AL LUI BOSSUET ȘI PÉGUY: ESEISTUL DANIEL-ROPS

Dintre toți eseistii francezi actuali, puțini pot fi atât de cuprinzători și atât de sinceri față de fenomenele specifice timpului nostru, ca Daniel-Rops, acest vrednic urmaș al lui Péguy și, dacă este să mergem mai departe, chiar al lui Bossuet și al tuturor marilor inspiratori ai catolicismului eroic și generos. Dacă Paul Claudel a găsit în religie calea «de a comunica cu universul» și de a fi

solidar cu « acele lucruri primare și fundamentale », putând să se ridice până la abstracțiile și intuițiile cele mai relevante, Daniel-Rops, ca și Péguy, este mai aproape de realitățile « carnale » ale universului, și el ne va destăinui în mai toate eseurile sale drama dela confluența spiritului cu materia. Atent la toate frământările timpului nostru, fie ele economice, sociale sau pur spirituale; deschis tuturor revendicărilor zise materialiste și înțelegător al tuturor mizeriilor omenești, acest literat va observa și judeca totul cu inima creștinului, cu înțelepciunea filosofului și cu subtilitatea moralistului. Sinceritățile și înțelegerile sale, atât de largi și de cinstite, constituiesc omagiul cel mai înalt pe care un spirit îl poate aduce unei conștiințe pline de simțământul răspunderii și unei inimi pentru care cel mai mare păcat este indolența sau tolerarea minciunii și a stupidității.

În Daniel-Rops găsim, așa dar, nu numai un observator minunț și excepțional de bine documentat și informat, dar și un luptător pentru cele mai nobile cauze. Această îndoită funcțiune de filosof și de soldat, pe care Péguy a ilustrat-o cu prețul vieții sale, eseistul Rops o desfășură cu o luciditate și o bună credință pe care doar curajul său moral le poate egala. Animatorul revistei « Sept » exemplifică tipul bunului creștin, fie că e vorba de destinul sau misiunea Franței, fie că are de a face cu revendicările materialiste ale mulțimilor, fie că interpretează o existență atât de stranie și de uluitoare ca aceea a poetului Rimbaud, « acest Satan adolescent » cum îl numea Verlaine, sau « mistic în stare de sălbăticie » cum îl vede Claudel. În judecățile sale, Rops nu va despărți niciodată inteligența de inimă și nu-și va îngădui să fie intolerant, numai pentru a impresiona pe cititor.

Ceea ce străbate prin paginile cărților lui este, înainte de toate, voința de a fi drept și cinstit. Și, după cum se știe, un literat stăpânit de astfel de năzuinți nu poate niciodată străluci, nu poate găsi efecte și grimase, cum îi este hărăzit unuia care joacă mereu pe judecăți dârze și categorice, sau pe condamnări grave și refutări încăpățanate. Refutările și condamnările sunt săvârșite aici cu o oarecare strângere de inimă și cu multă prudență, iar efectelor de stil personal Rops le preferă arătarea adevărului, dobândită prin disociații și analize, ce impun, dar nu strălucesc. Obiectivitatea se obține cu caznă și se impune și mai greu. Obiectivitatea nu poate străluci ca subiectivitatea. Originalitatea unor spirite ca Daniel-Rops constă în căutarea adevărurilor și nu a originalităților. Și, din păcate, mulțimea cititorilor apreciază originalitățile pe care ea le ignoră și nicidecum aprofundarea sau despicierea adevărurilor pe care ea crede că le și cunoaște pentrucă doar le-a întrezărit în indolenta ei trăire cotidiană. E și acesta un curaj creștin: de a avea grijă, în mărturisirile tale, înainte de toate, de

adevăr și nu de gradul sau felul în care poți impresiona lumea cu acest adevăr. Căci numai astfel poți trece adevărul în dănuire și totodată te ferești de păcatul orgoliului.

* * *

Să ilustrăm aceste considerații generale cu eseurile cele mai noi ale scriitorului francez, aflat încă în toiul activității sale. Incepem cu cartea în care critică anumite neajunsuri ale Franței de astăzi, constatând că forțele ei spirituale au rămas neatînse, și în care deliniează sensul viitorului ei ¹⁾. E vorba, de fapt, și aici de o dramă spirituală a timpului nostru, căci existența Franței a fost și este o « exigență spirituală ». Orientarea și destinul ei, misiunea acestei realități mai mult decât istorice (ni se reamintește în eseu că Michelet vedea Franța ca o persoană, spre deosebire de Anglia, care însemna pentru el un imperiu, iar Germania, o rasă) interesează pe orice om care crede în spirit și cultură, în idealul justiției sociale sau într'un « echilibru fecund ».

În primul capitol al cărții *Le Tournant de la France*, intitulat « La France déconcertée », scriitorul nu se sfiște să arate cu acea sinceritate voitoare de bine, ce-l caracterizează, toate greșelile și șovăirile politicii franceze din ultima vreme, toate absențele și neajunsurile vieții ei sociale. Convinsă că victoria dobândită prin războiul mondial era meritată (« noțiunea de merit a avut totdeauna multă importanță la poporul francez »), Franța nu a știut cum să-și consolideze această victorie, deși « victoria trebuie mereu recreată ». Prestigiul patriei lui Rops a scăzut tocmai din pricină că Franța nu și-a considerat victoria ca un punct de plecare (pag. 47). De asemenea, din pricină că « Franța, de optsprezece ani încoace, nu a adus lumii nici o idee-forță, nici o descoperire de mână întâi, nici un fel nou de a gândi și de a simți » (p. 34). Chiar dacă această observație este prea severă (autorul face excepție pentru domeniul științei pure; noi am adăoga la excepțiile acestei constatări, în genere justă, unele contribuții ale filosofiei, literaturii și picturii franceze), recunoașterea ei înseamnă nu numai un act de curaj, ci, mai ales, o critică adevărat constructivă, o chemare la ordine a acelei mari unități spirituale dela care omnirea este deprinsă de secole să primească îndrumări și valori capitale.

Chemarea la ordine, chemarea la continuarea misiunii ei eterne, este posibilă pentrucă, după cum ne demonstrează și autorul în capitolul următor « Les Forces Intactes », atât muncitorimea, cât și țărănimea, cât și burghezia franceză nu și-au pierdut nimic din forțele lor de bază, în ciuda atâtor prefaceri, din care

¹⁾ Daniel-Rops, *Tournant de la France*, Éditions Spes, Paris, 1937.

de altfel nu toate s'au arătat nefaste. Muncitorimea și-a păstrat inteligența și sentimentul, chiar dacă a înțeles greșit ideea de libertate și a lăsat în părăsire cultul idealului. Discând o seamă din afirmațiile politice și economice curente, autorul dovedește, cu o remarcabilă competență, cum înăuntrul fiecărei clase există interese și concepții deosebite; cum muncitorul calificat este mai aproape de burghezul care astăzi trăește din propria-i muncă; cum micul funcționar nu se poate simți solidar cu marele capitalist, ci mai curând cu muncitorul (în 1880 erau un milion de rentieri în Franța, în 1926 numai 400.000 iar astăzi și mai puțini). Burghesia franceză nu mai poate fi definită astăzi ca o clasă a banului, ci mai curând ca o clasă a sfortării morale către cuceriri și progres.

Dar, pentru a-și îndeplini rolul, burghesia trebuie să renunțe la egoismul, la avariția și la lipsa de curaj civic ce o caracterizează astăzi; spre a ajunge la vederi generoase, la sentimente largi și omenеști (p. 87), precum muncitorimii îi trebuie un ideal mai constructiv, iar țărănimii puțința de a trăi mai aderent la obârșile ei.

Iată, așa dar, cum critica sinceră și curajoasă, bazată pe o analiză obiectivă și adevărat științifică, ajunge îndemn constructiv; cum recunoașterea greșelilor și lipsurilor apare aici ca un act de suprem patriotism. Istoria Franței, observă Daniel-Rops, a realizat totdeauna sinteza dintre îndrăzneală și stabilitate, ajungând la un echilibru fecund. Unei burghezii corectate în neajunsurile ei îi incumbă, pentru moment, realizarea misiunii Franței; elitelor acestei burghezii, care să fie o clasă nu a banului, ci a virtuților morale, li se cere un nou act de credință, prin care să se transforme starea actuală. Fiecare clasă trebuie să-și pună la contribuție calitățile ei; dar cum elitele țărănești și muncitorești sunt abia în curs de constituire, deocamdată depășirea și avântul se află în mâinile elitelor burgheze, care trebuie să redescopere Franța.

În capitolele următoare ale cărții *Le Tournant de la France*, intitulată « Trouver la France » și « Mission de la France », urmașul lui Péguy schițează, ca de altfel și în alte două cărți anterioare ¹⁾, misiunea terestră sau carnală a Franței, prin înrădăcinarea și dezvoltarea familiei, patriei, comunității și meșteșugului într'un regim personalist, care să respecte și să cultive, înainte de orice, pe om. Afirmarea omului este văzută aici creștinește, căci « din ziua în care botezul lui Clovis a schimbat destinele acestui mic popor germanic... creștinismul este indisolubil legat de istoria noastră, de concepția noastră de viață și de om » (p. 168).

¹⁾ Daniel-Rops, *Éléments de notre Destin* (Éditions Spes) și *Ce qui meurt et ce qui naît* (Librairie Plon).

Deci, ca și la Berdiaeff, humanismul ia un aspect teocentric și, ca și la meritosul grup de la « L'Ordre Nouveau », politica primește o finalitate personalistă. Dar Rops, înainte de aceștia, după câte știm, și în tot cazul independent de ei, a ajuns în mod firesc la aceste orizonturi, ca un fidel urmaș al tradiției intelectuale franceze, pe care Péguy mai cu seamă a făcut-o să răsune într'un chip atât de viu pentru generațiile actuale. Din secolul al XII-lea și până la Péguy, Psichari și Rops, rolul Francezilor a fost văzut totdeauna ca un rol creștinesc, de soldat și cruciat. Misiunea Franței (Rops preferă termenul de « misiune » nemțescului « destin », pentrucă ideea de destin implică fatalismul, pe când ideea de misiune arată o « chemare » dumnezeiască, pe care însă omul trebuie să o realizeze) constă în salvarea omului cu ajutorul Crucii (p. 168).

* * *

Am accentuat până acum mai ales liniile mari ale concepției în care crede eseistul francez. Dar nu am voi să se socoată că, dacă urmează tradiția creștină și franceză în principiile ei veșnice și deci permanent valabile, acest Creștin se consideră solidar și cu greșelile sau cu absențele bisericii. Așa cum el este un Francez care critică greșelile politicii actuale pentru o politică mai bună și mai generoasă, tot el va fi acela care va înțelege și aprecia multe din revendicările timpului nostru.

Drama spirituală a timpului acesta este că oamenii nu vor să vadă sintetic; nu vor să discrimineze binele de rău, oriunde s'ar afla unul și altul, pentru a aduna numai binele. Rops vedește remarcabile înțelegeri față de unele aspecte ale revoluției materialiste, chiar dacă totodată condamnă relele ei. El nu judecă prin clișeele presei burgheze, ci respectă asceza revoluționarilor, când e autentică (p. 193), e de acord cu Henri de Man că idealul revoluționar este, istoricește, legat de creștinism (p. 197) sau cu Albert de Mun că « societatea nu și-a făcut datoria față de clasa muncitorească » (p. 203). Combate pe atei marxismului, dar are, totodată, astfel de judecăți: « Marile ziare burgheze se indignează mai bucuros în fața spectacolului unui preot masacrat de niște comuniști furioși, decât în fața altui spectacol, mai puțin bogat în colori, al unui preot de țară pe care societatea creștină îl lasă aproape să moară de foame... Nu ești drept (*on n'est dans la justice*) decât când astfel de imagini îți răscolesc în inimă aceeași oroare » (p. 195).

Și în *Tournant de la France* și în *La Misère et Nous* ¹⁾, acest mic volum mărturisind simțăminte atât de pure și de gingașe,

¹⁾ Daniel-Rops, *La Misère et Nous*, Éditions Grasset, 1935.

ce ne duc cu gândul la Pascal, dar și la toți apologeții carității, Creștinul și Francezul acesta atacă o seamă de probleme dintre cele mai supărătoare pentru conformiștii comози și indolenți ai unui fals creștinism și ai unui fals patriotism. Curajul și sinceritatea lui merg aici, de altfel conștient și mărturisit, pe linia lui Bossuet, care, ne spune chiar eseistul, ar putea fi socotit pe bună dreptate drept un « bolșevic ». (Capitolul al treilea din *La Misère et Nous* este intitulat: « Un Bolchévik: Bossuet »).

În *Le Tournant de la France* (p. 199) Daniel-Rops face următoarele observații: « Marx a avut dreptate să spuie că este lesne să preamărești spiritul când îți ai pâinea asigurată și să te desinteresezi, astfel, cu trufie de contingențele materiale. Dar creștinismul nu a predicat niciodată lucrul acesta. Sfântul Toma Aquinatul spunea că atunci când un om este flămând trebuie să i se dea mai întâi de mâncare: nu-i ții atunci predică. Pentru creștinism carnalul și spiritualul sunt inseparabile. Orice tinde să izoleze aceste elemente, să stânjenească răspunderea mutuală a unui suflet și a unei cărni ce trebuiesc salvate împreună, orice doctrină de acest fel este inadmisibilă. Marx și Engels au făcut bine de a condamna idealismul ce mutilează pe om. Dar prin aceeași înțelegere vom condamna noi comunismul, care îl mutilează într'altfel. » În *La Misère et Nous*, Daniel-Rops citează din predicile lui Bossuet, rostite în fața Regelui-Soare și a nobililor, arătând nu numai că sărăcia răscumpără sau mântuiește pe om (idee ce revine și la Péguy) sau că « harul aparține de drept săracilor, iar bogății nu-l vor primi decât prin mâinile lor » (idee care a făcut pe mulți Creștini să socoată mizeria sau sărăcia ca o stare de neînlăturat, ca un « dat » împotriva căruia este zădarnic să lupți). Bossuet a mers și mai departe, întrebându-se: « pentru ce această inegalitate de condiții? Căci toți suntem plămădiți din același noroi » (p. 34).

Am dat aceste citate pentru a învedera chipul dramatic, viața de dramă spirituală, pe care Daniel-Rops o surprinde în orice activitate creatoare, în orice virtute, care pentru a fi așijderea trebuie mereu să se îplinească, să fie vie, aducând formelor ei eterne suflarea progresivă a istoriei și păstrând doar elementele valabile, indicate de acest duh al istoriei. Un patriotism activ, viu, mereu corectat și împlinit. Un creștinism autentic, care să facă dreptate tuturor și mai ales celor aflați în mizerie. Căci spectacolul mizeriei « nu-i atât de simplu. Pentru a-l pricepe este nevoie de multă dragoste ». De altfel, mizeria nu e tot una cu sărăcia. Sărăcul poate trăi, chiar și sub un nivel decent. Pe când cel aflat în mizerie nici nu trăiește, deoarece mizeria ucide orice rezistență morală și este tot una cu neantul (*op. cit.* p. 53

și urm.). Justiția socială și caritatea individuală sunt singurele căi ce pot salva lumea din mizerie și răscumpăra pe voitorii de bine.

* * *

Eseist al tuturor marilor drame spirituale, fie că e vorba de o realitate colectivă sau națională, de instituții și sentimente predominante, fie că e vorba de personalități ca Péguy sau Rimbaud ¹⁾, fie că se referă la căutările și neliniștile unei întregi generații ²⁾, Daniel-Rops va pleda totdeauna pentru justiție și adevăr și va evidenția orice act de omenie autentică. Lui Rimbaud nu-i va dăruî nimbul de creștinism, așa cum ar face-o orice bigot ipocrit și comod, care se mulțumește cu câteva mărturii simple, deși îi va evidenția virtualitățile prin care poate că a izbutit și s'a învrednicit de a încheia creștinește o viață plină de disperare și o experiență mistică, fără îndoială satanizată de orgoliu. E mult mai sever față de poetul blestemat decât au fost un Jacques Rivière sau un Paul Claudel și totuși atât de înțelegător! Neliniștii generației noastre nu-i vede o ieșire decât în diferențiere sau în așteptarea credinței pe care Dumnezeu i-ar putea-o dăruî ca o grație.

Soluțiile propuse de acest discipol al lui Bossuet și Péguy comportă eroism și înțelegere, dor de sinteză și depășire, precum și o armonie fecundă între tradiție și inovație, între veșnicie și vremelnicie, între spiritual și carnal. Totul e văzut dramatic aici, nu numai prin spirit, ci și prin opusul său, chiar dacă totul tinde, în cele din urmă, către spirit și pentru spirit. Daniel-Rops este unul dintre cei mai dramatici esești ai vremii: un Francez care nu se resemnează ca Francezul să rămâie, potrivit expresiei Conțelui Keyserling, un simplu grădinar într'o lume demiurgică, și un Creștin care nu voește să se confunde cu greșelile adepților, ci cu spiritul perfect al religiei.

PETRU COMARNESCU

ACTUALITAȚI CULTURALE EUROPENE

SCHIMBĂRI DE MENTALITALE ÎN EUROPA CONTEMPORANĂ

Nu este o expresie prea tare a spune că sportul a devenit, în ultimul timp, o problemă culturală europeană. Căci este neîndoielnic că, până acum câțeva vreme, exista în Europa un viu sentiment de dorință de a disocia aceste două noțiuni, ba chiar

¹⁾ Daniel-Rops, *Péguy* (Plon, 1933); *Rimbaud* (Plon, 1936).

²⁾ Daniel-Rops, *Notre Inquiétude* (Perrin, 1926).

de a considera că n'au fost propriu zis niciodată asociate. În epoca antebelică, oamenii cultivați păreau a uita că antichitatea clasică, pe care totuși o prețuiau mai mult poate decât o prețuesc intelectualii astăzi, a pus pe picior de egalitate îndeletnicirile artistice sau științifice cu practica exercițiilor fizice. Uitare explicabilă prin interesele de orgoliu oarecum personale, căci cauza acestui dispreț pentru activitatea sportivă ținea în bună parte de stilul de viață sedentar al membrilor păturii intelectuale. Portretul fizic al poetului 1914 era compus dintr'o față trasă, cât mai interesant palidă, acoperită cu o coamă hirsută de şuvițe în dezordine și prelungită cu o lavalieră care, prin legarea ei asimetrică și neregulată, parcă ar fi voit să repete, cu o gamă mai jos, căderea în toate direcțiile și incoerența romantică a lațelor de păr. Portretul omului de știință nu era nici el mult mai athletic. Vestonul uzat al poetului era înlocuit printr'o jachetă de tăietură neidentificabilă, ceva intermediar între pardesiu amputat și cămașa de noapte, sub care nu se putea ghici nimic despre corpul real. Iar în locul lavalierii artistului, filosoful, savantul sau magistratul purtau acel « papillon » făcut gata și prins în cuiul nasturelui de guler ca un fluture înfipt într'un ac.

Acest înveliș vestimentar al intelectualului de dinainte de război era ca un simbol al neglijării din convingere a oricărei activități fizice. Corpul nu funcționa de loc. Era ținut ceasuri întregi pe marginea unei mese de birou sau de laborator. Și acest sedentarism a devenit în curând emblema de mândrie a mandarinatului în Europa. Sporturile, adică acea exaltare și chiar teoretizare sentimentală a exercițiilor fizice de forță și abilitate, erau pe atunci socotite ca o frivolitate lăsată în seama rataților și a ființelor neevoluate. În licee, elevii cu talent pentru foot-ball, tenis, patinaj sau oină erau coada clasei, erau repetenții de carieră. Elevul bun, în recreație, citea pe Musset sau pe Haeckel.

Singură Anglia făcea excepție dela regulă și stima atât iscusința sportivă cât și onestitatea în competițiune ca două eminențe virtuți naționale. Dar Anglia a fost totdeauna o excepție față de « continent ».

Firește, în Germania, Elveția, țările Scandinave, sportul se practica pe o scară destul de întinsă. Totuși adevăratul intelectual disprețuia asemenea îndeletniciri. În tot cazul socotea sportul ca o acțiune dacă nu anticulturală, în tot cazul aculturală, și s'ar fi indignat dacă cineva ar fi pronunțat, alături, aceste două cuvinte.

Teoria disocierii noțiunilor de sport și cultură, teorie construită de elita intelectuală a Europei antebelice, era — lucru la prima vedere destul de ciudat — împărțită deplin de clasa muncitorească. Lucrătorul, în acea perioadă, avea o existență extrem de mizeră. Sărăcia lui cronică îl excludea atât dela sporturi, cât

și dela o instrucție intelectuală sistematică. Aceste două izvoare de fericire personală el le socotea că sunt privilegiile monoplastice ale clasei dominante. Cu o mică deosebire totuși. Cultura intelectuală tot era, de bine de rău, accesibilă proletarului. Cazul lui Proudhon, care, ucenic și apoi muncitor de atelier, înghițea pe nerăsuflăte, noaptea sau în pauzele dintre răstimpurile de lucru, volume întregi de istorie, literatură sau doctrină socială, n'a fost, în Europa apuseană a veacului trecut, un caz izolat. Ca dovadă, rezonanța pe care au avut-o, în rândurile muncitorimii, scrierile socialiste. Așa dar, producția spirituală tot mai avea un relativ acces în clasa muncitorească. În schimb sporturile de orice fel rămăneau lovite de un tabu absolut. Imaginea unei rachete, a unui cal de călărie, a unei bărci de canotaj, a unei perechi de patine era o imagine simbolică, aproape un blazon inexpugnabil al protipendadei de privilegiați. Lucrătorul știa sigur că niciodată asemenea scule nu vor fi întrebuințate de dânsul. Așa încât ura și disprețul lui pentru sportivi erau absolute și fără apel. În schimb pentru cultura intelectuală, care îi era relativ accesibilă, muncitorul avea mai degrabă stimă, cu atât mai mult cu cât persoanele generoase care le apărau interesele de clasă erau, pe vremea aceea, recrutate printre cei mai subțiri intelectuali.

Astfel se explică procesul de disociere, în mintea lucrătorului, dintre noțiunile de sport și cultură, precum și sentimentele de ură și dispreț profesate pentru cel dintâi, și de stimă admirativă pentru cea de a doua.

Astăzi lucrurile s'au schimbat în Europa. Atât intelectuali cât și muncitorimea consimt a vedea în sport un capitol al culturii. Ambele educații — sportivă și intelectuală — sunt acum introduse sub noțiunea comună de « loisir », adică « timp liber », liber față de timpul consacrat muncii profesionale. Cuvântul « loisir » este expresia franceză pentru a desemna instituția muncitorească azi așa de importantă prin care lucrătorul capătă acces la diversele binefaceri ale culturii. (Italienii insistă asupra ideii de « Gioia », Germanii asupra aceleia de plenitudine prin plăcere, « Kraft durch Freude », Românii asupra aceleia de « Voie bună »). Dar noțiunea cea mai interesantă — și de altfel intraductibilă — este aceea de « loisirs ». « Loisir » nu înseamnă, opus muncii, care este activitate prin excelență, nu înseamnă suprimare a activității, ci doar orientarea ei pe alte linii, o schimbare de macaz a gândurilor. A te recrea nu vrea să zică a nu mai face nimic, ci doar a face altceva; înseamnă a-l face cu tot atâta intensitate cât și munca — uneori chiar cu o desfășurare de efort mai mare, dar a-l face « altfel ». Putința de a « petrece », devenită tot mai accesibilă maselor, a atras atenția asupra elementelor de gândire care se găsesc incluse în orice activitate de distracție. S'a observat că jucătorul

de tennis sau mînuitorul unei yole, exact ca și cititorul unei cărți de filosofie, trebuie să furnizeze un efort de tensiune sufletească de aceeași natură și calitate. S'a observat că toate sporturile reclamă operații intelectuale: alegerea unui plan, a unei tactici; apoi înțelegerea prin imaginație, prin reprezentări mentale, a diverselor cicluri organice de mișcări proprii cutărui sport, și care sunt adevărate mici teoreme de mecanică; apoi cunoașterea amănunțită a circumstanțelor în care corpul nostru operează, o întregă erudiție asupra proprietăților apei la înotător, ale vîntului la amatorul de regate, ale întregii naturi pentru vîntător, etc., etc. Toate aceste condiții necesare unei practicări eficace a sporturilor sunt de natură pur spirituală, presupun cercetări și eforturi, talent de comprehensiune și imaginație, care sunt operațiuni curat intelectuale. Deosebirea lor față de cele exercitate în timpul muncii este că... nu sunt exercitate în timpul muncii, că sunt, cu alte cuvinte, orientate « altfel ». Acest altfel e toată explicația. Există un soi special de odihnă care e tot o activitate, doar că o « altfel » de activitate. Profesorul de liceu, istovit de șase ore de școală, vine acasă și începe a citi un roman sau o carte de astronomie. Prin asta el continuă să lucreze, dar la — dacă se poate zice — o activitate de repaos. Sportul este ceva identic cu ceea ce spuneam noi că face profesorul din exemplul de adineaori. Fie că va juca tennis, fie că va citi poezii, fie că va bea bere la cafenea discutând înflăcărat cu « prieteni și amici » despre una și alta — el va desfășura eforturi importante de « gîndire ». Numai că va gîndi « altfel » decît când era la slujbă.

Pentru a înțelege mai bine toate aceste delicate procese psihologice, ne vom permite o comparație.

Cunoaștem cu toții acel sentiment al nevoii de « a ne întoarce pe cealaltă parte » pe care o simțim mai ales când dormim. În mai mic, schema acestei « întoarceri » o găsim în gestul omului care așteaptă în picioare și care își modifică centrul de gravitate transformând ghiata stîngă din ipotenuză în catetă și viceversa ghiata dreaptă. Sau o altă inversare de situații: când am stat multă vreme ghemuiți, simțim o crâncenă dorință de a ne întinde, de a suprima orice linie frîntă din anatomia noastră; sau invers, când am stat multă vreme în picioare, plăcerea inefabilă de a ne strînge corpul ca o minge. Este un sentiment curios pe care l-am putea numi « plăcere a anti-crampei ». Și această plăcere nu-i rezervată exclusiv lucrurilor fizice, ci o regăsim, identică, în operații pur intelectuale. Se poate mai cu seamă observa în timpul unei succesiuni de tablouri ce ni se perindă dinaintea ochilor cu scopul de a ne seduce prin unica lor frumusețe. Aceasta se întîmplă bunioară când asistăm la rularea unui film documentar unde nu este « intrigă » și « acțiune », ci doar defilare de

peisaje artistic alese. Dacă aceste peisaje au fost cu adevărat artistic alese, avem sentimentul că fiecare nou tablou este exact acela oarecum « invers » față de cel precedent, că, adică, este priveliștea care ne orientează gândurile « altfel », și anume în așa fel încât să ne scape de « crampa mentală » pe care prelungirea tabloului anterior risca să ni-o provoace. Căci o priveliște oricât de frumoasă, după o primă fază în care ne farmecă, intră într'o a doua fază când parcă ne înțepenește gândurile într'o anumită penibilă poziție. Și atunci priveliștea următoare care — și dacă — rupe această « instalație mentală » (« Geisteinstellung », cum zice școala psihologică dela Würzburg) — ne procură o imensă voluptate de ușurare și înviorare, un sentiment de energie redevenită disponibilă, un sentiment de entuziasm și de plenitudine în forță. Și toate acestea nu fiindcă am schimbat *natura* sau *calitatea* obiectului activității noastre, ci pentru acel simplu « altfel » de care vorbeam, pentru acea simplă orientare într'*alt* chip a gândului, obiectul rămânând de o natură identică.

Această euforie a « anti-crampei », egal aplicabilă la eforturi fizice și la eforturi intelectuale, explică semnificația misterioasă a cuvântului « loisir », situație care guvernează sub exact același regim atât îndeletnicirile sportive, cât și cele artistice, literare, filosofice ori științifice.

Generațiile de după război au înțeles instinctiv toate acestea. Au înțeles că sportul și emoțiile cărților sau reprezentațiilor plastice și muzicale fac parte din aceeași familie. Iar cuvintele « loisirs » precum și acela de « cultură » a ajuns azi — pe bună dreptate — să le desemneze deopotrivă pe toate.

Și, astfel, o întregă mică revoluție în idei s'a îndeplinit în Europa contemporană. Sport și cultură, departe de a mai fi noțiuni antinomice, stau una față de alta ca totul față de parte.

D. I. SUCHIANU

N O U T Ă Ț I S L A V E

În ziua de 25 Iunie a încetat din viață la Viena, după o îndelungată suferință, *Nikolaj Sergěevic Trubeckoj*, profesor de slavistică la Universitatea din fosta capitală a Austriei. Trubeckoj a fost un savant pasionat de problemele lingvistice. Descendent dintr'o veche și glorioasă familie de nobili, a căror viață s'a împletit strâns cu istoria culturii rusești, Trubeckoj s'a născut la 15 Iunie 1890, în vremea când tatăl său ocupa demnitatea de rector al Universității din Moscova. Încă din adolescență îl pasionau filologia și folklorul. De aceea renumitul folklorist rus

Vsevolod Miller, înțelegând că tânărul Nikolaj avea să continue cu mândrie tradiția cărturărească a familiei, îl luă cu sine să studieze graiul necercetat al unor triburi din Caucaz. La universitate s'a distins prin câteva contribuții etnografice și mai ales prin simțul pătrunderii și precizia formulării problemelor lingvistice. În anii următori, Lipsca, centrul unei noi școli filologice germane, i-a oferit alături de Leskien prilejul și atmosfera unei serioase pregătiri științifice. Comunicările făcute apoi în cercurile de specialiști dela Moscova au atras și mai mult atenția asupra problemelor care frământau mintea tânărului filolog. Evenimentele politice au atins însă cu vitregia lor soarta ostinelilor acestui cărturar: lucrările lui Trubeckoj despre morfologia vechii limbi grecești, despre iranistică și gramatica comparată a graiurilor caucaziene s'au pierdut în furtuna revoluției bolșevice.

A urmat o neobosită peregrinare prin ținuturile Caucazului până în 1918, când Trubeckoj poposește cu o serie de conferințe la universitatea dela Rostov pe Don. Aici scrie o operă capitală, intitulată: « *Preistoria limbilor slave* », în care autorul concepe paleoslava ca pe un proces complex și dinamic, pentru luminarea căruia folosește principii și metode noi. Pe timpul războaielor civile, Trubeckoj a purtat manuscrisul cu sine pretutindeni, ca pe o carte dragă și sfântă. Ceva mai târziu, câteva fragmente au apărut în revistele de slavistică din Europa. Au venit la rând anii de bejenie pentru floarea intelectualității ruse. Nikolaj Trubeckoj s'a făcut cunoscut prin cursul său de filologie comparată, ținut la Universitatea din Sofia la începutul anului 1920, la care a adăugat alte contribuții interesante, publicate în revistele de specialitate, precum și lucrarea sa « *Europa și umanitatea* », care, alături de un alt studiu « *Asupra cunoașterii limbii ruse* », constituie cea mai clară formulare a ideologiei eurasiene. Pregătirea și aspirațiile îl îndemneau spre Occident și astfel împrejurările anilor următori i-au oferit catedra de slavistică dela universitatea din Viena, cinstită de numele unor mari înaintași ca Miklosich, Jagić și Vondrák. Aici a dat la iveală câteva studii importante despre fonetica istorică a limbii ruse, poloneze, cehe și polabe. După 1928, adică în urmă primului congres internațional de filologie dela Haga, Trubeckoj formulează îndrăzneț problemele metodologice în cercetările despre sunetele limbii, devenind astfel teoreticianul fonologiei, cea mai fecundă disciplină din cercetările lingvistice de avangardă. Pe lângă numeroase contribuții în legătură cu problematica fonologiei, apărute în publicațiile « *Cercului lingvistic din Praga* », Trubeckoj a mai dat la lumină și alte studii de strictă specialitate, din care amintesc: « *Polabische Studien* », « *Das morphonologische System der russischen Sprache* »

(1934), cărora le-a urmat « *Anleitung zur phonologischen Beschreibung* » (1935). Din tot ce a scris Nicolaj Trubeckoj se desprinde simțul și intuiția genială pentru complexitatea și structura limbii. A fost un savant cu concepții subtile și mlădioase. În mintea acestui cărturar de elită — despre care Meillet spunea cu zece ani în urmă că e cel mai priceput cap al lingvisticei moderne — stăruia o uimtoare armonie între formulele abstracte și cunoașterea faptelor concrete. Contribuțiile lui Trubeckoj în domeniul lingvistice și filosofiei moderne, bogate în sugestii și idei, rămân izvoare de cercetări pentru o întreagă generație de cărturari. După Meillet, știința europeană pierde un mare prinț al slavisticii.

* * *

Știința literaturii poloneze s'a îmbogățit de curând cu o foarte interesantă lucrare din punct de vedere metodologic, datorită cunoscutului etnograf dela Cracovia Jan St. Bystron și intitulată: « *Publiczność literacka* » (Lwow-Warszawa, 1938). Studiul acesta e o primă parte dintr'o lucrare mai întinsă, închinată sociologiei literaturii.

De altfel, cercetările de istorie și critică literară poloneză au sporit în ultimul timp cu o serie de studii din disciplinele înrudite. La contribuțiile filosofului Roman Ingarden, prin care profesorul polonez a adus atitudini și puncte de vedere noi în știința literaturii în genere, se adaugă acum studiile etnologului pentru lămurirea aspectului sociologic al literaturii. Bystron pornește dela studiul laturii artistice a cântecului poporan, pe care-l adâncește prin interpretări sociologice de istoria culturii. Opera aceasta e o istorie vie a culturii obiceiurilor din Polonia, o lucrare științifică a numelor și proverbelor poloneze, un studiu foarte interesant despre comism, ilustrat cu exemple din istoria culturală a neamului său. După un articol introductiv, în care definește literatura ca pe un fapt sociologic, și după formularea concepției și întinderii subiectului său, autorul trece la cele cinci capitole mari, care alcătuiesc conținutul celor 400 pagini.

Dela început cercetările lui Bystron se îndreaptă către publicul literar, alcătuit dintr'o serie de elemente, care au raporturi cu literatura. E vorba de autor, cititor, editor, librar, de bogătașul snob care cumpără cărți cu pasiunea cetățeanului simplu și entuziast care, lipsit de bani și cultură, adună tot ce întâlnește în cale. Mai departe, autorul analizând fruntariile care cuprind publicul literar, se ocupă de reacțiunea felurită a publicului cititor față de cartea nou apărută. Altă influență are asupra cititorului cartea scrisă în limba literară și cu totul alt raport se creează între lector și opera literară scrisă într'un stil popular. Și tot astfel prețul și structura ideologică a publicației influențează felurit asupra

cititorilor. Intr'un capitol plin de interes Bystron̄ caracterizează diferitele tipuri de cititori. În primul rând sunt cei care citesc din pură curiozitate, alcătuind în același timp și cadrele largi ale publicului cetitor. Vin apoi oameni cu o deosebită stare socială și cu o anumită influență asupra literaturii, urmează tineretul și copiii în calitate de cititori, apoi influența mediului social în alegerea cărții de lectură și, în fine, gustul cititorilor. O altă parte a acestei lucrări e închinată condițiilor vieții literare, în care e vorba de diferitele centre colective cu influențe asupra apariției cărților. Aici autorul, printr'o analiză meșteșugită, pornește dela ceremoniile religioase, amintește de locurile de pelerinaj, de iarmaroace, de cârciumi, — locuri unde se înfiripă cântecul poporan, — până la felurile grupări ale oamenilor de carte. Etnologul polonez nu uită să insiste asupra unui fapt de mare importanță pentru cititor și opera literară: timpul liber al individului și grupărilor sociale. Penultimul capitol se ocupă de modul în care literatura influențează asupra vieții, cum creează un stil de viață al cititorului, seducător până la imitație. Urmează fenomenele de influență a marilor opere literare: epidemia de sinucideri în urma apariției romanului « Suferințele tânărului Werther », voluptatea bolnăvicioasă a crimei după « Crimă și pedeapsă », rezultatele literaturii senzaționale asupra tineretului sau făurirea unui ideal de frumusețe potrivit modei literare, etc.

Partea finală a lucrării amintește de influența schimbărilor sociale asupra literaturii, argumentată cu exemple din istorie ca: dezvoltarea burgheziei, emanciparea femeii, războaie, emigrații, ș. a. Studiul lui Jan Bystron̄ e scris cu convingere și originalitate. Autorul folosește întinsele sale cunoștințe etnologice, antropologice, istorice și sociologice în interpretarea faptelor literare cu o incomparabilă erudiție de specialist. De aceea, așteptăm cu nerăbdare volumul următor închinat studiului sociologic al ideii și temelor literare.

* * *

Spre sfârșitul anului trecut tânărul poet Jan Zahradniček a publicat un volumaș de poezii (Praga, 78 pag.), purtând acest titlu bucolic: « *Inchinarea Soarelui* ». Cu cinci ani în urmă Zahradniček a cântat în versuri limpezi spovedania unui idealist solitar (în « *Návrat* »), amintind umbre din mistica pesimistă a lui Březina. În versuri inspirate, dorind răscumpărarea în Dumnezeu, ca și în confesiunile inimii cu moartea, poetul a pornit pe drumuri care duc dela imaginile din « *Indepărtări tainice* » la « *Zorile din Asfințit* ». Cu fiecare popas Zahradniček s'a îndepărtat tot mai mult de culmile inspirației březiniene, făurindu-și o lume a lui personală. În străduința aceasta de eliberare către limanurile

unor dorinți creștine, poetul și-a presărat metafore și melodii, cu care s'a ridicat spre lumina Celui prea Înalt.

Titlul volumului de care ne ocupăm amintește despre soare, pe câtă vreme epilogul se întoarnă cu o moliftă de iubire către țară și pământ. Pământul patriei e o realitate parfumată și necesară lumii, e simbolul strălucitor și nevăzut al lui Dumnezeu. El e în același timp patria poetului, moștenită dela strămoși pentru ființa și misiunea lui poetică. Poeziile lui Zahradniček sunt mai curând imnuri de slavă, șoptite fierbinte în cinstea patriei binecuvântate de Dumnezeu și luminată de soarele rodnic și dătător de viață.

Nici un alt liric ceh n'a adus atâta laudă imnică pământului natal. Poetul evocă din străfundurile istoriei naționale legenda Sf. Václav, dela care patria a moștenit tăria binecuvântării creștine. Prințul, a cărui figură de sfânt și apostol stăruie la începuturile istoriei boheme, a ocrotit națiunea cehă, dându-i crucea lui Dumnezeu ca un simbol al destinului. În versurile sale străbătute de o consecvență religioasă. Zahradniček împrumută marilor figuri rosturi misionarice: pelerinul Mácha și-a închinat imaginile sale pământului, Šalda iscoditorul subtilităților stilistice și Pekař adună sub steagul cneazului sfânt neliniștea poporului ceh. Teologia mistică a acestui poet e evidentă. Ea se revarsă vie pornind din trecut, din năzuințele strămoșilor, care s'au luptat voiniceste pe colinele Bohemiei pentru cruce și adevăr.

Altădată poetul evadează din oraș, chipul groazei și-al blestemului, căutând pământul în rostuirea diurnă a naturii. Aici cântărețul de versuri încearcă să descopere chipul patriei în roadele câmpului și în ritmul muncii. Poeziile din acest capitol alcătuiesc o scenerie, în care imaginile forfotesc sub tăria luminii campestre. Poetul iubește gunguritul naturii de peste iarnă, evocă primăvara cu vioarele și primul ciripit de pasări și cântă simfonia verii. Sufletul patriei e încorporat în amiaza înfierbântată, în muzica secerișului și în aurul snopilor, amintind inspirația patriarhală din « Darurile Pământului ».

În ceea ce privește evoluția stilului poetic, ea încă nu e terminată la Zahradniček. Decorația largă a versului březinian se lasă infiltrată de abstracția tandră a lirismului lui Rilke. Cu toate acestea, în « Inchinarea Soarelui », poetul ceh aduce neasemuite victorii în imagini și melodii. Spiritual și plin de forțe proaspete, izvorite din taina pământului binecuvântat de Sf. Václav, Jan Zahradniček s'a situat în prima linie a liricei cehe contemporane.

TR. IONESCU-NIȘCOV

OBSERVAȚIUNI CU PRIVIRE LA « ESTETICA
TRANSCENDENTALĂ » A LUI KANT

Prima parte a « Criticii rațiunii pure » care tratează despre principiile sensibilității a priori o numește Kant « Estetica transcendentă », în opoziție cu « Logica transcendentă » care conține principiile gândirii pure. (Noțiunea de sensibilitate este indicată de Kant cu termenul grecesc de *αισθησις*.)

Pentru multe din dezbaterile filosofice contemporane continuă a însemna un punct de plecare acest capitol al Esteticii transcendente, pe ale cărei rezultate teoretice se sprijină întregul eșafod filosofic al Criticii rațiunii pure. Voi întreprinde, în cele ce urmează, o scurtă expunere a problemelor dezbătute de Kant în acest capitol, urmând a vedea, în încheiere, în ce măsură ultimele cercetări filosofice și științifice confirmă sau dimpotrivă infirmă punctul de vedere al lui Kant.

Se știe că problema centrală a Criticii rațiunii pure constă în acea încercare de a schimba metoda de până atunci a metafizicii, în faptul de a o supune unei revoluții totale după exemplul geometrilor și fizicienilor.

Pe vremea lui Kant, fizica și geometria se bucurau de un mare prestigiu. Metoda experimentală făcuse prin Torricelli și Galilei progrese hotărâtoare care deschiseseră drumuri și posibilități noi rațiunii umane. Dela Leibniz la D'Alambert era o cale însemnată pe care matematica occidentală o parcursese. În știința naturii progresele nu erau mai puțin însemnate. Totul era supus criticei, vechiul dogmatism era discreditat, într'un cuvânt, rațiunea umană își căuta un drum nou și mijloace noi de investigare. În Franța, cel mai puternic spirit al epocii, Diderot, aducea adevărate imnuri noilor metode experimentale. Satirele sale erau necruțătoare, când combătea vechea mentalitate dogmatică. Se cita cu mult zgomot unul din aforismele sale publicat în « *Pensées philosophiques* »: « Rătăcit în timpul nopții într'o pădure imensă, nu am decât o slabă lumină pentru a mă orienta. Apare atunci un necunoscut care-mi spune: Amicul meu, stinge-ți lumina pentru a-ți găsi mai bine drumul. Acest necunoscut este un teolog. »

Astfel de îndrăzneți erau foarte familiare timpului.

În mijlocul înfloririi tuturor științelor, încercarea de emancipare a rațiunii apărea drept cea mai înaltă dintre meniri. În prefața sa la ediția întâi a Criticii, Kant precizase că judecata matură a epocii sale nu se mai lasă amăgită de o știință aparentă, că rațiunea își propune să institue un tribunal care să poată respinge toate uzurpațiile neîntemeiate, nu bine înțeles prin sentințe samavolnice, ci după legile ei eterne și inflexibile. Acest tribunal

nu era altul decât însăși *critica rațiunii pure*. « Epoca noastră este adevărata epocă a criticei, spunea Kant, căreia toate trebuie să se supună. Religia, prin sfințenia ei, și legislația, prin majestatea ei, caută de obicei să i se sustragă. Dar atunci ele deșteaptă împotriva lor bănuiele juste și nu pot pretinde stima sinceră pe care rațiunea o acordă numai când ceva a putut susține examenul ei liber și public. »

Ideea că rațiunea înțelege numai ceea ce ea însăși produce după planul ei, idee care se dovedise atât de fecundă prin experimentul lui Galilei, care lăsa sferile sale să ruleze pe planul înclinat cu o greutate *aleasă* de el însuși, sau a lui Torricelli, care lăsa aerul să susțină o greutate pe care el și-o gândi *mai de înaintea* egală unei coloane de apă cunoscute lui, făcuse să se înrădăcineze convingerea profundă că rațiunea trebuie, după propria expresie a lui Kant, să nevoiască natura a-i răspunde la întrebările ei și nu să se lase purtată, așa zicând, de sfoară de ea. « Rațiunea, spune Kant, trebuie să se apropie de natură, ținând într-o mână principiile ei și în cealaltă mână experimentul ce și l-a imaginat după acele principii, pentru a fi instruită de ea, dar nu în calitatea unui școlar căruia învățătorul îi poate spune ce vrea, ci a unui judecător instituit care constrânge martorii să răspundă la întrebările ce le pune ».

Aceste cuvinte ne arată îndeajuns calea care-l va conduce pe Kant de a provoca în metafizică o revoluție asemănătoare (ca metodă) aceleia a lui Copernic și care va fi reprezentativă pentru întreaga sa orientare filosofică. E destul de cunoscută expresia sa, prin care el schițează în prefața la ediția doua liniile generale ale teoriei sale a cunoașterii.

« *Să se încerce odată, spune Kant, dacă n'am izbuti mai bine în problemele metafizice, presupunând că lucrurile trebuie să se îndrepte după cunoașterea noastră și nu invers, cum se pretindea până acum, că toată cunoașterea noastră trebuie să se îndrepte după lucruri* ».

E în această afirmație a lui Kant promisiunea unei mari demnități acordată rațiunii umane, semnul unei distincțiuni supreme, a unei suveranități la care ea nu îndrăznise să aspire până atunci nici în cele mai bune momente ale ei. În această privință, propunerea ce o face Kant, cu toată apropierea expresă pe care el ține să o arate că-l leagă de Copernic, e mai de grabă o reacție împotriva acestuia, împotriva deprimării ce o strecura în sufletul oamenilor ideea că Pământul este o planetă modestă pierdută în mijlocul Universului.

I-a plăcut totdeauna omului de a se socoti regele naturii și ideea geocentrică a lumii, ideea că întreaga armată a stelelor se învârtește în jurul pământului, este dintre cele mai vechi pe

care le-a avut omul și care corespunde foarte bine structurii celei mai intime a orgoliului său. Și e interesant de văzut cum, abia instaurată în Occident, concepția heliocentrică a Universului primi, pe un drum ocolit, o replică strălucitoare din partea lui Kant, prin ipoteza sa că nu cunoașterea noastră se îndreaptă după lucruri, ci lucrurile se îndreaptă după cunoașterea noastră, ceea ce revine la a face din intelect legislatorul realității, aducătorul de ordine în natură și a revanșa astfel pe un plan ceea ce omul pierduse din eminența sa pe un altul.

Dacă e vorba la Kant de o revoluție coperniciană (precum singur a spus), prin faptul că pornește ca și Copernic dela o *revoluționare a ordinii mișcării lucrurilor*, ținând seamă de perspectiva filosofică a acestor două genuri de revoluționări, am putea spune, totuși, că mai degrabă există o corelațiune între Copernic și Freud decât între Copernic și Kant.

Intr'adevăr, Freud este, în istoria gândirii umane, al treilea în ordinea evoluțiunii care, după Copernic și Darwin, a dat cea mai teribilă dezmințire orgoliului uman, a slăbit mult încrederea în demnitatea și superioritatea ființei umane. Astfel dacă după teoria heliocentrică a Universului, pământul, pe care locuște omul, a încetat de a mai fi considerat drept centrul lumii, dacă teoria darwiniană a descendenței omului a aruncat asupra trecutului omenirii o umbră de inferioritate și de îndoială, indicând începuturile sale foarte modeste în opoziție cu concepția biblică, foarte nobilă, a originii cerești a omului, concepția psihanalitică a lui Freud, teoria sa a răbufnirilor inconștientului, a instinctelor primare, a sexualității, a sfârșit prin a degrada și mai mult omul și a-i slăbi încrederea în noblețea fapturii sale. Vedem dar cum există o linie de legătură care începe dela Copernic, trece prin Darwin și se oprește la Freud, dar care nu-l atinge nicidecum pe Kant.

Dar să vedem în ce constă anume revoluționarea pe care Kant o săvârșește în filosofie de s'a putut spune mai târziu, pe bună dreptate, de Nicolai Hartmann, că se poate filosofa alături de Kant sau împotriva lui Kant, dar *fără* Kant nu.

Teoria transcendențială a simțurilor sau Estetica transcendențială, care se ocupă cu una din cele două tulpini ale cunoașterii omenesti și anume cu sensibilitatea întru cât conține reprezentări a priori, ne introduce într'un domeniu central al criticii kantiene.

Capacitatea de a dobândi reprezentări prin felul cum suntem afectați de obiecte o numește Kant *sensibilitate*. Singură sensibilitatea ne procură intuiții, care apoi sunt gândite prin intelect dând naștere conceptelor. Acea intuiție care se raportează la obiect prin senzație se numește, spune Kant, *empirică*, iar obiectul nedeterminat al unei intuiții empirice se numește *fenomen*.

Până aici nimic nou. Ne aflăm pe linia empirismului englez care de mult familiarizase spiritele cu ideea că nimic nu este în intelect ceea ce mai înainte nu a fost în simțuri.

Aportul inovator al lui Kant începe însă de acolo de unde devine netă distincțiunea pe care o stabilește între materia și forma fenomenului. Materia fenomenului este, după Kant, ceea ce corespunde în fenomen senzației, iar ceea ce face ca diversul fenomenului să se poată ordona în anumite raporturi se numește *forma* fenomenului. Materia oricărui fenomen este dată numai a posteriori, forma sa este însă a priori în minte, este independentă de orice senzație. Dacă nu ar exista această însușire a sensibilității noastre de a ordona în anumite raporturi obiectele ce ne sunt date prin intuiție, atunci noi nu am vedea în jurul nostru decât haos, cunoașterea noastră ar fi imposibilă.

« Dacă, din reprezentarea unui corp, separ, spune Kant, ceea ce intelectul gândește despre el, ca: substanță, forță, divizibilitate, etc., tot așa ceea ce în el aparține senzației, ca: impenetrabilitate, duritate, culoare, etc., atunci din această intuiție empirică îmi mai rămâne ceva, anume întindere și figură. Acestea aparțin intuiției pure, care are loc în minte a priori ca simplă formă a sensibilității, chiar fără de un obiect real al simțurilor sau senzației ».

În rândul acestor condițiuni subiective, sub care pot avea loc în noi toate intuițiile, consideră Kant spațiul și timpul ca problemă unică a Esteticii transcendente, căci, în afara acestor două elemente de spațiu și timp, toate celelalte concepte ce aparțin sensibilității presupun ceva empiric.

Insuși conceptul de mișcare, care reunește ambele elemente de timp și spațiu, nu intră în domeniul Esteticii transcendente, căci mișcarea presupune ceva empiric și anume percepția de ceva ce se mișcă. *In spațiul considerat în sine*, spune Kant, *nu este însă nimic ce se mișcă*; ceea ce se mișcă este ceva ce se găsește în spațiu numai prin experiență, deci un *datum* empiric.

Tot astfel Estetica transcendentală nu poate socoti nici conceptul schimbării între datele ei a priori; căci *timpul însuși nu se schimbă, ci ceva ce este în timp*. Pentru aceasta se cere deci percepția unei existențe oarecare și a succesiunii determinațiilor ei, prin urmare, se cere experiență. În domeniul Esteticii transcendente nu intră însă nimic empiric, nimic ceea ce ar fi fost scos din experiențe externe. Noi am văzut mai sus cum însăși experiența externă, cum metoda experimentală aplicată în știință, i-a revelat lui Kant principiul că experiența e un mod de cunoaștere care cere intelect, a cărui regulă trebuie să o transpunem în minte a priori, mai înainte deci de a fi date lucrurile. În Estetica transcendentală, Kant ține să justifice pe căi cu totul noi conceptul rațional transcendental al necondiționatului, pentru a

ajunge, în acest mod, în conformitate cu vechea, dar nedovedită până la dânsul, postulare metafizică a cunoașterii a priori, posibilă peste limita oricărei experiențe.

Problema centrală a Esteticii transcendente este, dar, aceea de a face să se înțeleagă cum *forma* tuturor fenomenelor poate fi dată în minte înaintea tuturor percepțiilor reale, deci a priori, și cum ea, ca o intuiție pură, în care toate obiectele trebuiesc determinate, poate conține, înaintea oricărei experiențe, principii ale raporturilor lor. Pentru aceasta se cerea lămurită problema spațiului și a timpului, căci știut este că întreaga noastră experiență este posibilă numai datorită acestor două concepte. Or, întrebarea care se ridică era aceea de a ști dacă spațiul și timpul sunt concepte empirice, scoase din experiențe externe, dacă ele sunt ființe reale, sau, dimpotrivă, intuiții a priori, legate de însușirea subiectivă a minții noastre.

Kant răspunde că reprezentarea originară a spațiului și a timpului e intuiție a priori și nou concept. Spațiul nu este un concept empiric care ar fi scos din experiențe externe, spune Kant. Reprezentarea spațiului nu poate fi împrumutată prin experiență din raporturile fenomenului extern, ci experiența externă este posibilă numai prin amintita reprezentare a spațiului.

Reprezentarea spațiului este o condiție a posibilității fenomenelor și nu o determinare dependentă de ele. Spațiul nu e nimic altceva decât *forma* tuturor fenomenelor simțurilor externe, condiția subiectivă a sensibilității sub care singură putem avea o intuiție exterioară.

Dacă spațiul nu ar fi o formă pură a intuiției noastre, nu am putea înțelege pentru ce propozițiile geometrice derivate toate din conceptul de spațiu sunt toate apodictice. Experiența nu dă nici strictă generalitate, nici certitudine apodictică. Propozițiile geometrice, având un caracter apodictic și fiind legate de reprezentarea spațiului, înțelegem atunci că reprezentarea spațiului, pentru ca o atare cunoaștere sintetică despre el să fie posibilă, trebuie ca el să fie din capul locului intuiție, căci dintr'un simplu concept nu se pot scoate, spune Kant, propoziții care depășesc conceptul, ceea ce se întâmplă în geometrie.

Trecând la expunerea conceptului de timp, Kant arată, urmând firul demonstrației de mai sus, că timpul nu e un concept empiric care ar fi fost scos dintr'o experiență oarecare. Căci simultaneitatea sau succesiunea n'ar putea intra în percepție, dacă reprezentarea timpului n'ar sta la bază. Timpul e dat a priori. Numai în el e posibilă toată realitatea fenomenelor. Acestea pot lipsi cu desăvârșire, dar timpul însuși (ca o condiție generală a posibilității lor) nu poate fi anulat. Timpul nu este nimic decât forma intuiției noastre interioare. Luându-i-se condiția particulară a sen-

sibilității noastre, atunci dispare și conceptul timpului, căci *timpul nu e inerent obiectelor înseși, ci numai subiectului care le intuește.*

Timpul și spațiul sunt, prin urmare, două izvoare de cunoaștere din care pot fi scoase, a priori, diferite cunoașteri sintetice, cum mai ales matematica pură ne dă un exemplu strălucit, cu privire la cunoașterile despre spațiu și raporturile sale. Amândouă la un loc sunt forme pure ale oricărei intuiții sensibile și, prin aceasta, fac posibile propozițiile sintetice a priori.

Vedem, dar, confirmat principiul că nu cunoașterea noastră se îndreaptă după lucruri, ci lucrurile după cunoașterea noastră sau, cu alte cuvinte, că realul gravitează în jurul gândirii.

Răsturnarea pe care Kant o introduce în metafizică devine cu atât mai uimitoare, cu cât se știe că el și-a extras ansamblul concepțiilor sale științifice din Newton, pentru care existența timpului și spațiului în absolut era o dogmă intangibilă.

Stabilind principiul că timpul și spațiul sunt modurile sensibilității impuse lucrurilor de spirit, meritul lui Kant e cu atât mai mare, cu cât la Newton concepția era exact opusă.

Se poate spune că, sfărâmând cadrul rigid în care concepția newtoniană înfășura realul, critica kantiană a preparat, într'o mare măsură, spiritele pentru evoluția, nu numai filosofică, ci și științifică, de mai târziu. Și e de sigur foarte remarcabil că speculațiile lui Kant, în acest domeniu, au precedat cu două generații pe acelea ale unor matematicieni ca Lobatschewsky și Gauss care, pentru prima oară, au conceput posibilitatea unei constituții a spațiului diferită de aceea a percepției naive.

Acolo însă unde analogiile s'au putut întreprinde cu și mai multă insistență a fost, între concepțiile lui Kant și noua direcție einsteiniană a principiului relativității generalizate. Nu o singură oară numele lui Kant a fost pomenit alături de Einstein. Astfel Cassirer, un reprezentant autorizat al relativismului, în lucrarea sa «Zur Einsteinschen Relativitaetstheorie», căutând să arate perfecta conformitate a relativismului cu schema lui Kant, insistă asupra faptului că la acesta din urmă spațiul, după formula bine cunoscută, «nu e un obiect».

O simplă reflexie asupra doctrinei relativiste e suficientă însă pentru a ne arăta că, în timp ce criticismul desface timpul și spațiul de obiect, de lucrul în sine, pentru a-l lega de subiect, relativismul este o expresie a unei tendințe exact contrarie. Relativismul tinde către o *obiectivare* a realului și, în acest scop, el caută dela început să dea, la tot ceea ce privește determinările timpului și ale spațiului, o *formă valabilă pentru toți observatorii deodată*, ceea ce nu se poate face evident decât detașându-le de subiect, dându-le o existență independentă de eu, ceea ce înseamnă făcându-i să intre în lucrul în sine. Spațiul curb al relativistilor

este obiectiv, aparține lucrurilor, sau, mai de grabă, este esența chiar a obiectivului, este literalmente și veritabil lucrul în sine.

De altă parte, timpul transformat într'o a patra dimensiune a universului spațio-temporal — și această transformare constituie partea cea mai esențială a teoriei relativiste — nu mai e conceput ca o însușire a eului nostru, ci, dimpotrivă, e conceput ca independent de eu, ca fiind situat în afara lui.

Relativismul înfățișează, astfel, o reprezentare a fenomenului *independentă de tot ceea ce se poate referi la un observator particular*. Fenomenul e detașat de observator, e situat într'un fel absolut în afara lui.

S'a spus, pe bună dreptate, că, prin concepția lui Einstein, « antropomorfismul » a fost împins cu un pas îndărăt. În acest sens, relativismul e mai mult pe linia care vine dela Copernic, Darwin, Marx, Freud, decât pe aceea care vine dela Kant. După Born (*La théorie de la relativité d'Einstein*, citat de Meyerson în « *La déduction relativiste* ») rezultatul teoriei lui Einstein este relativizarea și, mai ales, *obiectivizarea* noțiunilor de Spațiu și Timp.

Or, știut este cât de mult sublinia Kant faptul că spațiul nu e un obiect, că timpul nu e inerent obiectelor însăși, ci numai subiectului care le intuește. Tot după Born, teoria relativistă este un produs al acelei tendințe căutând a se libera de eu, a merge la obiectivizarea absolută, a trece peste contemplație. *Evoluția către obiectiv este*, spune el, *direct legată de aceea către relativ*.

Coeficientul individual al eului este redus la zero în relativism, căci, am văzut, tendința sa cea mai netă este de a respinge antropomorfismul. E drept, atât criticismul cât și relativismul combat ideea timpului absolut. Relativismul a arătat că ideea de timp absolut este lipsită de un fundament fizic și că trebuie să i se substituie aceea a unui *timp local* propriu observatorului și pe care acesta din urmă îl poartă cu sine în mișcările sale. Nu trebuie să facem însă greșala de a crede că prin aceasta relativismul ar continua kantianismul, că el ar lega fenomenul de observator, de eu. Dimpotrivă, tendința sa este cu totul opusă.

Am insistat asupra relațiunii dintre kantianism și relativism, nu pentru că am pune un deosebit preț pe teoriile einsteiniene, ci pentru că relativismul, ca orice doctrină nouă, a început prin a combate ceea ce exista până la el, legându-se în special de chestiunea timpului și dând naștere la supoziția unei înrudiri spirituale cu Kant.

Adevărul e că relativismul nu confirmă criticismul kantian, dar aceasta nu înseamnă nimic, căci relativismul nu e ultimul cuvânt al științei, ba am putea spune că el este o hipertrofie exclusivistă a acelei tendințe pozitivistice care urmărește a izgoni

total sufletul omului din explicarea fenomenelor, substituindu-i concepte mecanice, deterministe.

O altă față a discuției noastre, și nu cea mai puțin importantă, este problema relației dintre Kant și Spengler. Se știe că după concepția acestuia din urmă, diferitele culturi ale omenirii au izvorât dintr'un sentiment specific al spațiului. Considerat tot ca o formă a intuiției noastre, ca o condiție subiectivă a sensibilității, sub care singură putem avea o intuiție exterioară, conceptul de spațiu este privit însă de Spengler ca nefiind același pretutindeni, ca variind după felul raselor, al popoarelor. Greșala lui Kant pare a fi, în acest caz, aceea de a fi nesocotit principiul diferențierii sensibilității spațiale.

După Spengler, sentimentul spațiului nu e același pentru toate culturile și pentru toate popoarele. Fiecare popor, fiecare mare cultură se bazează pe un sentiment diferit al spațiului. Occidentalul concepe spațiul infinit, omul antic avea o idee corporală a spațiului (substratul erotic al numerelor pitagorene ne arată aceasta, dar nu putem insista acum asupra acestui fapt, care ar merita, totuși, o cercetare), arabul își reprezintă spațiul ca o boltă. Mai înaintea lui Spengler, Frobenius arătase cum unele popoare primitive își reprezintă spațiul ca o peșteră. La noi, d. Lucian Blaga a arătat de curând cum « spațiul mioritic » este caracteristic pentru cultura românească.

În privința problemei timpului, aceeași argumentare poate fi împinsă mai departe. Admițându-se teza kantiană, că timpul nu e un concept empiric, că el nu e scos din experiență, fiind o însușire a sensibilității, o reprezentare necesară care stă la baza intuițiilor noastre, se poate observa, ca mai sus, că ideea de timp nu e nici ea aceeași pentru toate popoarele. Unele trăesc timpul mai intens, altele mai slab. Astfel Grecii aproape că ignorau timpul, respectiv istoria. Ei trăiau numai în prezent. Pentru ei trecutul și viitorul nu exista. Măsura timpului aproape că lipsea cu desăvârșire, sau se efectua cu clepsidre foarte inferioare.

Sufletul antic e aistoric, acel occidental istoric la extrem. Tragedia noastră, spune Spengler, e născută din sentimentul unei logice inexorabile a devenirii. Grecul simțea alogicul, hazardul orb al momentului.

El trăia numai în prezent. Oracolele prevesteau numai ceea ce este iminent. E foarte caracteristică această lipsă a simțului timpului la eleni. Ei trăiau numai în spațiu. Ei aveau numai sentimentul corporalului, al întinsului. Aceasta explică de ce, spre deosebire de Egipteni, care aveau sentimentul timpului, a istoriei, și cari au construit monumentele lor din piatră, gigantice piramide sfidând veșnicia, Grecii, într'o țară în care piatra era din abundență și de cea mai bună calitate și unde exemplul mode-

lelor miceniene și egiptene le era la îndemână, au închis ochii asupra tehnicei pietrei și au început să zidească primele lor monumente din lemn și argilă.

Tot atât de semnificativă, ca existența lemnului în arhitectura monumentelor la eleni, este forma *incinerării* celor morți, act destructiv prin care omul antic își exprima viguros ființa sa euclidiană legată de prezent și de tangibil.

El distrugea ceea ce nu mai era prezent. Altă dimensiune decât a prezentului nu avea timpul pentru eleni. Groparului micenian i-a succedat urna homerică. Spre deosebire de stilul hindus cu templele sale morminte, de acel egiptean cu piramidele sale, de creștinismul primitiv cu catacombele și sacrofagele sale, Antichitatea se mărginește la vasele mortuare. Urna funebră corespundea sentimentului său foarte profund și inconștient al vieții. În sufletul antic lipsea organul propriu al timpului, al istoriei, memoria. Noi știm, spune Spengler, la ce dată s'au născut după Dante aproape toți oamenii mari. Aceasta ni se pare evident. Dar în timpul lui Aristot, la apogeul spiritualității antice, nu se mai știa cu certitudine dacă Leucipp, care a fondat atomismul și a fost contemporan cu Pericles, la un secol abia după moartea sa, nu se mai știa dacă el trăise realmente.

Sentimentul istoric al grijei, simțul viitorului lipsea de asemeni. În cetatea antică, pentru a rămâne la acest exemplu, apare imaginea sacrificiului față de moment și de hazardurile sale. Cu totul altfel în Occident și la vechii Egipteni. Sentimentul primar al grijei e acela care domină fizionomia istoriei Occidentului și a Egiptului.

Există o concordanță absolută între madona purtând copilul Iisus și Isis purtând copilul Horus (amândouă sunt mame îngrijorate). Iubirea maternă deabia o întâlnim la orizonturile mitului antic, ca în plângerea Persefonei sau în statuia Demetrei din Cnide. Mama purtând copilul — viitorul — la sânul ei, cultul Mariei în acest sens nou, faustian, n'a început să crească decât în timpurile gotice. Deabia în sufletul faustian se reafirmă simțul și grija de viitor.

Aceste variațiuni istorice ale trăirii și reprezentării conceptului de timp, caracterul organic, viu al timpului, sensul său de destin nu putea decât să scape lui Kant, pentru care timpul și spațiul sunt abstracțiuni ideale.

În explicațiile lui Kant asupra timpului, problema trecutului și a viitorului nu apare de loc. Timpul viu, timpul istoric nu intră în discuțiune. Dar problema timpului de abia de aici începe de unde prinde a se afirma cu tărie, în opoziție cu spațiul mort, caracterul său organic esențial.

Credem, alături de Spengler, că ceea ce a împiedicat pe Kant

de a surprinde acest caracter organic al timpului, din a cărui constatare decurg consecințe filosofice considerabile, a fost faptul de a fi supus, dintr'un început și fără o critică prealabilă, timpul alături de spațiu unui același studiu a cunoașterii.

Rezultatul e că tot ceea ce filosofia, psihologia și fizica științifică au spus dela Kant încoace despre timp n'a privit niciodată misterul însuși al timpului, ci numai o fantomă reprezentativă constituită în spațiu, în care se substituia caracterului său de destin, vitalității direcției, imaginea unei linii. Să se substituie însă, spune Spengler, într'un text oarecare filosofic sau fizic, cuvântului timp cuvântul *destin* și se va simți îndată imposibilitatea grupului « spațiu-timp ».

Când filosofii occidentali de astăzi afirmă că lucrurile sunt « în timp » ca și în spațiu și că « în afară » de aceste două norme nimic nu poate fi gândit, *ei pun un al doilea fel de spațialitate alături de spațiul obișnuit.*

A lega însă timpul de spațiu într'o aceeași formulă, *e tot una cu a spune că speranța și electricitatea sunt cele două forme ale Universului.*

Intuiție a priori legată de însușirea subiectivă a minții noastre, timpul apare, e drept, în natură ca unit spațiului. El nu diferă prin aceasta mai puțin de celelalte dimensiuni ale continuumului fizic.

O adevărată teorie a cunoașterii trebuie să țină seamă de această deosebire, căci altfel ea riscă să dea naștere la confuzii grave și să nu poată aduce nici cea mai slabă lumină atunci, când e vorba de a servi la explicarea omului istoric.

A trata problema timpului altfel decât pornind dela ideea de destin, e tot una cu a ocoli adevărata problemă. *Timpul, care e istorie, înseamnă destin, adică eternă devenire. Spațiul, dimpunitivă, înseamnă eternul devenit.*

Imposibilitatea grupului spațiu-timp e evidentă. Ceea ce nu oprește pe unii de a persevera pe această falsă linie.

Valabilă în ce privește negarea timpului și spațiului în absolut, doctrina kantiană se cere continuată, ținându-se însă seama de noile perspective ale criticii spengleriene, care s'a arătat, în scurta noastră expunere, a fi profund justificată și asupra cărei concepții generale a istoriei și a culturii vom reveni într'o expunere viitoare.

CONSTANTIN MICU

S T R A T O S F E R A

Ne întorcem o clipă în trecutul apropiat.

Ascensiunea în stratosferă a lui Piccard a lăsat în spiritul multora numai urma eroică a evenimentului. Mulți au văzut aici

încă unul din acele remarcabile exemple de devotament, pe care oamenii de știință știu să le dea umanității, exemplul care merge de multe ori până la sacrificiul vieții. Piccard este, fără îndoială, un strălucit exemplar de mucenic al științei.

A fost o rară temeritate din partea lui să înfrunte primejdiile înălțimilor, într'un balon, care putea fi cu cea mai mare ușurință pradă curenților desordonați. Acolo sus la înălțimi amețitoare, nici un ajutor nu mai este cu puțință, nici măcar nădejdea, pe care o insuflă mașina, pentrucă, după cum știm, balonul stratosferic nu este acționat de nici un motor. O asemenea îndrăzneală este închinarea sublimă pe care omul o poate aduce progresului.

Dar exemplul lui Piccard nu trebuie limitat numai la aspectul unei îndrăzneți, oricât de impunătoare ar fi aceeași îndrăzneală. Rezultatele ascensiunii n'au putut fi imediat comunicate, pentrucă cercetarea lor a necesitat calcule de laborator și verificări obținute tocmai în momentul când interesul propriu zis al ascensiunii se epuizase pentru marele public.

Rezultatul imediat a fost subliniat și reținut, dar poate nu acesta va fi și cel mai interesant.

Intr'adevăr, deocamdată înălțarea lui Piccard a demonstrat că, în anumite condițiuni, stratosfera este ușor accesibilă și că rezistența aerului fiind enorm redusă și vremea etern frumoasă, ar decurge avantaje importante pentru călătoriile inter-continentale sau mai de lungă durată. Oamenii practici s'au și așezat pe lucru și anunță mereu că vom zbura cu avionul stratosferic din Europa în America numai în câteva ore.

Să așteptăm, așa dar, ziua cea mare, care însemnează exploatarea imediată a performanței lui Piccard. Evenimentul va depăși însă intenția savantului belgian care nu s'a gândit nicidecum să stabilească un record sportiv.

Să cercetăm puțin, care a fost rațiunea științifică a ascensiunii lui Piccard, înlăturată un moment de spiritul sportiv al oamenilor din zilele noastre. Iată faptele:

S'a observat că un electroscope este descărcat în prezența radiațiunilor emise de cunoscutul corp radioactiv: radiul. (Electroscopul este un aparat compus, în esență, de o vergea metalică terminată la un capăt cu două foițe. Foițele de aur stau deslipite, ca două degete depărtate unul de altul, în cazul când electroscopul este încărcat. Dimpotrivă, foițele cad una peste alta, atunci când electroscopul se descarcă.) Fenomenul descărcării electrosopului sub acțiunea radiațiunilor de rادیu se explică prin aceea că aerul ambiant, sub influența razelor emise de rادیu, devine bun conducător de electricitate; se ionizează, cum se spune. Moleculele de aer, bombardate de particulele emise de rادیu, se desfac la rândul lor în particule electrizate, care fac oficiul de a transporta

electricitate din electroscop și de a-l descărca. S'a mai constatat că, la diverse înălțimi, electroscopul se descarcă, fapt care a fost atribuit cantităților de radium din scoarța pământului și care ar influența asupra electroscopului, ridicat la diverse altitudini. Ar fi urmat însă, că înălțimea să aducă o diminuare a forței de descărcare, pentru elementarul motiv că o forță e cu atât mai puțin simțită, cu cât corpul influențabil se află mai departe de centrul de acțiune. Ori experiența nu confirmă acest lucru. Forța de descărcare rămâne aproape constantă. S'a enunțat astfel o nouă ipoteză și s'a trecut acțiunea de descărcare asupra razelor cosmice, analoage cu radiațiunile de radium, și care pot ioniza și ele aerul.

Razele acestea cosmice sunt mai active decât radiațiunile de radium. Iată dar o primă consecință și o nelămurire, în același timp.

Razele acestea nu mai sunt de proveniență terestră, ci de proveniență cosmică. Imediat s'a crezut că autorul lor e soarele. Dar la scurt interval s'a demonstrat că atât ziua cât și noaptea fenomenul se simte cu o egală intensitate.

S'a spus atunci că ionizarea straturilor superioare ale atmosferei nu se poate atribui decât unui bombardament cosmic, executat de particulele provenite dela astrele și nebuloasele care înconjură sistemul nostru solar.

Ipoteză puțin verosimilă, pentru că depărtările, în acest caz, sunt fabuloase.

Se vede clar, din cele expuse mai sus, că originea razelor cosmice era complet învăluită în mister și că imaginația se afla la largul ei.

Trebuia dar să-și ia cineva sarcina să le studieze « mai de-a-proape », ca să spunem astfel.

E tocmai ceea ce și-a propus Piccard.

E adevărat că baloane-sonde, prevăzute cu instrumente, au fost neconținut lansate în straturile superioare.

În 1913 s'a lansat un asemenea balon-sondă, până la formidabila înălțime de 34.000 metri, dar informațiile aduse de baloanele-sondă erau departe de a fi concludente. Trebuia un om. Trebuia un om care să străbată în păturile de aer și să noteze pas cu pas tot ceea ce observă și tot ceea ce înregistrează aparatele. Acest lucru l-a făcut Piccard.

Ce a observat Piccard? A observat că acțiunea așa ziselor raze cosmice se manifestă cu atât mai puternic, cu cât altitudinea este mai mare, ceea ce însemnează că în nici un caz originea razelor cosmice nu este terestră. Dar creșterea observată și care este foarte lentă mai dovedește că razele cosmice nu sunt nici de proveniență externă. Lucrurile s'ar petrece ca și cum razele cosmice s'ar datora unor procese care au loc spontan, în cele mai înalte straturi ale atmosferei.

Mai e necesar să menționăm că Piccard a determinat că, într'un punct anumit, razele se manifestă cu aceeași intensitate, chiar dacă sunt considerate pe direcția zenitului.

* * *

Informațiunile noastre asupra stratosferei sunt cu totul sumare, deși se bănuște mereu mai mult, că ea este sediul unor fenomene de importanță covârșitoare. E o adevărată ironie să spunem că cunoaștem mult mai multe lucruri asupra unor astre, care se află la distanțe fabuloase, decât asupra acestei atmosfere care ne îmbracă și ne protejează și care constituie, am putea spune, alimentul nostru de primă necesitate. Atmosfera e aici, între mâinile noastre, sub directa noastră putere de observație, și totuși ascunde multe mistere, care rămân să fie smulse de atotputernicia inteligenței omenești. Să facem puțină cosmografie.

E foarte probabil că pământul s'a deslipit din marea nebuloasă, care a fost, la început, originea sistemului nostru solar și planetar. Fărâma de nebuloasă, care trebuia peste zeci de milioane de ani să dea pământul, se afla atunci la o temperatură foarte ridicată; toate elementele care constituiau nebuloasa pământului erau sub formă de vapori. Astfel fierul, cuprul, platina, aurul, sulful, etc. se prezentau în stare gazeiformă, asemenea aburilor ridicați dintr'un vas în care fierbe apă.

În acest haos gazos, care se rotea în jurul unei axe imaginare, mai târziu axa pământului, era totuși un început de ordine și anume elementele se stratificau după greutatea lor, după densitatea lor. Așa dar, s'a produs, pe temeiul greutății și al forței centrifugale, un fenomen de stratificare. Gazele s'au așezat unele peste altele, în straturi de formă elipsoidală, în ordinea greutății lor; spre centru cele mai grele, spre periferie cele mai ușoare. Cu vremea, temperatura suferind o scădere, apar forme lichide și solide; s'a produs o precipitare, o condensare a acestora, tot în ordinea greutății către centrul pământului. De bună seamă că și acum elementele de mare pondere moleculară se află în cantități enorme în jurul centrului pământesc. Pe măsură ce temperatura cobora și fenomenele de licheficare și solidificare se produceau, ele accelerau procesul de precipitare, aducând cu sine o oarecare desordine în căderea corpurilor lichide și solide unele peste altele. Dar nici în această fază, legea stratificării, după ponderea elementară, nu suferea vre-o modificare. Târziu când răcirea intrase în scara temperaturilor, relativ joase și mult apropiate de scara valorilor cunoscute de noi, atunci gazele, acele corpuri care se află și astăzi sub formă de gaze, s'au așezat în mod firesc peste învelișul solid al pământului, constituind atmosfera de azi. Atmosfera constituie astfel ultimul înveliș, după cum era și normal,

pentru că gazele care o alcătuiesc sunt și corpurile de cea mai redusă pondere moleculară.

Dar și în alcătuirea atmosferei găsim aceeași lege care guvernează amestecul de gaze, și anume legea pe care am semnalat-o mai sus: stratificarea în ordinea densității. În atmosferă se găsesc toate gazele cunoscute, în proporții mai mici sau mai mari, proporție care variază la rândul său cu altitudinea.

Astfel ceea ce domină în straturile apropiate de scoarța pământului este oxigenul și azotul, amestec indispensabil vieții. Proporția se modifică cu altitudinea. În stratul ultim al atmosferei se găsește hidrogenul, adică cel mai ușor corp. Invelișul de gaze, care formează atmosfera, este solidar cu mișcarea de rotație a pământului și îndeplinește un rol bine cunoscut, până acum, acela de a proteja pământul de frigul sideral, de acel zero absolut, care exprimat în grade are o valoare de minus 273 grade. Gazul este un izolant, adică un corp rău conducător de căldură, așa că nu lasă frigul cel mare să ajungă la noi și nici căldura pământului să se împrăștie în infinitatul spațial.

Dar cu siguranță că rolul acesta, deși extrem de important nu este singurul. Pământul împreună cu atmosfera înnoată în spațiu, într'un ocean de forțe magnetice și electrice, atât produse de pământ cât și sosite de pretutindeni, emanațiuni de energie considerabilă pornite, pe cărări nevăzute, dela astrele care ne înconjoară. Forțele cosmice, care scaldă pământul iau un prim contact cu stratul superior al atmosferei, unde cu certitudine se petrec fenomene excepționale de importante și care trebuie neapărat să aibă o repercusiune asupra întregii atmosfere și poate chiar asupra vieții însăși. Ce știm noi până acum, în această privință, e destul de puțin, dar suficient ca să putem afirma că fenomenele petrecute acolo sus sunt extrem de importante.

Atmosfera e, deocamdată, împărțită în două: troposfera și stratosfera. Troposfera ar fi cea parte în care au loc fenomenele meteorologice propriu zise; în care apa, sub cele trei faze, gazoasă, lichidă și solidă produce fenomenele cunoscute de toată lumea. O caracteristică a troposferei, care ar avea o înălțime de circa 12 km, e umiditatea ei. Pe măsură ce ne înălțăm dela pământ umiditatea descrește, pentru că mici particule electrice, care inundă straturile mai înalte ale troposferei, sunt tot atâtea centre de condensățiune a apei. Așa că, cu fiecare strat de particule electrice, răspândite ca o pânză, troposfera își pierde umiditatea. Tot în troposferă sunt posibile deplasări de straturi de aer care produc vânturile. Stratosfera se înfățișează lipsită de umiditate, calmă, veșnic senină, dar într'un intim contact cu valurile de energie cosmică, venite să scalde pământul. Piccard a studiat razele cosmice. Sotermer, un savant nordic a semnalat, la rândul său, că ideea

pe care ne-am făcut-o despre stratosferă poate să sufere o modificare. În rare cazuri, el a observat că și în stratosferă se pot produce ușori nouri, caracterizați printr'o mobilitate extraordinară a conturilor, cât și prin aspectul lor frumos irizat.

Asemenea nouri, observați foarte rar, se găsesc la o înălțime cuprinsă între 26 și 30 de km, deci chiar în miezul stratosferei. Care poate fi semnificația lor? Rămâne să se cerceteze. Nourii aceștia au uneori o viteză de 270 km pe oră, ceea ce înseamnă că și în stratosferă e posibilă deplasarea maselor de gaz. Să adăugăm acele extrem de curioase fenomene polare, cunoscute sub numele de aurore boreale, imense fâșii de pânze feeric colorate, fenomene cu o aparență de simplitate, care au însă la bază o complexă țesătură de forțe. Se petrec tot în regiunile superioare. Suntem la începutul unui capitol.

Numai ici și colo câteva observații destul de umile dar care, puse în legătură cu tot complexul de cunoștințe adunate până azi de pe toate târâmurile de observație, ne îndreptătesc să credem că acolo sus, la limita dintre cunoscut și necunoscut, sunt multe semne de întrebare, care dezvăluite vor avea consecințe considerabile, pentru că sunt, cu siguranță, în strânsă legătură cu toate manifestările vieții.

AL. MIRONESCU

OAMENI ȘI ÎNTÂMLĂRI: O JUDECATĂ PE MUNTE

POVESTIRI DIN ALTE VREMI

Sunt acum aproape patruzeci de ani dela întâmplarea aceasta, din lumea ciobanilor ungureni. Eram pe atunci un copilandru de vreo 16 ani.

— Anul ăsta, ai să-ți petreci vara la munte, ca să iei seama văcarilor.

Tata, în anul acela nu mai arendase muntele, căci se dovedise că arendașii învoiau vite la păscut de două ori mai multe decât ar fi trebuit, iar toamna le coborau numai pielea și osul.

Bucuria mea când am aflat această veste, căci parcă mă trăgea ceva ca o ață în spre munte, unde rar petrecusem o zi sau două, căci voiam să știu ce fel și cum e traiul pe munte.

Cea dintâi grije a fost să-mi iau armele mele de haiducie, pistolul și lancia și pe credinciosul Mozoc — un câine mare cio-

bănesc, care se ținea după mine oriunde mergeam. Am mai luat și câteva cărți de citit.

A doua zi am pornit în munte călare, în fruntea unui șireag de cai, legați în coadă unul după altul și încărcăți cu desagii plini de merinde pentru văcari și pentru mine.

Am prânzit la izvorul de sub Căciulata și am făcut amiază la izvorul dela Comandă.

După ce am urcat coasta ca pe perete a Piuei, am ajuns cam pe după amiază în Gura Plaiului. De aici încep golurile și ești în plin munte.

Golurile întrec în înălțime piscurile culmilor, ce se desprind din ele în de vale. Aceste goluri se văd de jos din câmpie — toamna târziu — când dă zăpada, ca spinările unor vaci uriașe, culcate între niște mușuroaie.

Lăsând în stânga poteca de picior de pe sub Vâja, care scurtează drumul spre muntele nostru, am luat plaiurile în lungiș spre Apus, trecând prin Rostovanul, pe lângă Fântâna Lotrului, apoi prin Prisloape, pe alături de Nedeia Mare și, o dată cu scăpătul soarelui, am ajuns în Nedeuța.

Am descărcat la coliba văcarilor merindea pentru ei, iar la stâna cea mare sarea pentru vite și merindea pentru mine.

Dar ca să merg cu povestea mai departe, trebuie să mai povestesc și cam cum îmi duceam traiul la munte.

Stâna din Nedeuța, avea pe timpul acela pe lângă odaia stânei și celar, încă o cămăruță mai mică, podită și tăvănită cu scânduri, iar printre bârne era lipită cu pământ. Aici dormea tata și alți proprietari ai muntelui, când nevoile îi făceau să urce acolo. Tot aici am rânduit și eu cele ce adusesem, după ce curățisem odaia pe cât am putut mai bine.

În odaia mare a stânei, la mijloc, se afla vatra pardosită cu lespezi de piatră. Laptele se încălzea pentru brânzit într'o căldare mare de aramă, atârnată de un ciocău al unui lemn lung, mlădiat și răsucit sub formă de potâng pe după o grindă ce trecea pe la mijloc. De jur-împrejurul pereților erau lavițe de lemn.

Celarul stânei era podit și tăvănit și avea intrarea prin odaia stânei. Aici se țineau burdufurile cu brânză, roatele de cașcaval, putinile cu brânză, săcuiele de strecurat brânza, trocurile de smântânit laptele ori putineiele de ales untul.

Toată stâna era făcută din trunchiuri de brad numai descojite, iar vântul trecea prin ea fluerând în toată voia lui.

Baciul spunea:

— Dacă n'ar fluera vântul, măi nepoate, pe la mine prin stână și prin celar, nu mi s'ar mai smântâni laptele și nu mi s'ar mai prinde brânza bine.

Apoi tot el;

— Vântul i-al nostru, al bacilor și ciobanilor. Oaia așa este ea ursată de Dumnezeu să aibă mereu vântul cu ea și unde a dormit o noapte să nu mai doarmă alta.

Dacă baciul era mulțumit de stâna lui, eram și eu mulțumit de cămara mea. Acolo nu fluera vântul și nici nu se învărteja fumul ca să te orbească ca în odaia stânei.

După ce m'am gospodărit de bine de rău, m'am dus să văd cum păzesc văcarii cireada de vite, căci tata răspundea de orice pierdere.

În câteva nopți, i-am călcat hoțește să văd dacă stau de pază ori nu, și când au văzut că stau sub ochii stăpânului cel mic, care-i « destul de dat dracului », după cum spuneau ei despre mine, s'au hotărât să-și vadă de treabă cu toată grija.

Văzând că despre partea pazei treburile merg strună, am început a face cunoștință cu bacii și ciobanii stânelor vecine, aflate pe alți munți.

Ca să-mi fac mână bună cu bacii, îi cinsteam cu câte o leacă de rachiu tare ca focul dintr'o ploschiță ce luam cu mine, iar pe ciobani cu câte un pachet de tutun. Cu pachete de tutun m'am împrietenit și cu finanții unguri, care găseau că « duhanul românesc » e mai bun decât cel unguresc, așa că mă plimbam și pela stânele de dincolo de hotar, ca Vodă prin lobodă.

Pe Mozoc îl împrietenisem cu toți câinii stânelor și ai târlelor, așa că atunci când ajungeam la vre-una din ele, nu mă mai lătrau, ci se miroseau frumos cu Mozoc, care mergea crainic înainte, fără a se mai îndârji cu ei și să-și rupă cojoacele, cum făcea la început.

De acasă, mama îmi trimetea în fiecare săptămână câte o pereche de disagi, încărcăți cu fel de fel de zarzavaturi: castraveți, varză, fasole verde, ardei grași, pătlăgele roșii și altele, care aici erau socotite ca trufandale.

Olteanul până nu învărtește și o leacă de comerț pe unde se găsește, nu se lasă cu dat dracului.

Zarzavaturile le dam în schimb, pe bășici ori burdușele cu brânză pe la toate stânele dimprejur, așa că desagii trimeși de mama se întorceau plini cu ceea ce producea muntele. În felul acesta, îndestulam casa cu brânză pe toată toamna și iarna, dar nu numai cu brânză, ci și cu lână, pe care mi-o aduceau pe furiș ungurenii de peste graniță.

Mama era foarte bucuroasă și spunea:

— Așa-i bine să fie omul bătărnîț — să-și amiruie ca albina din toate părțile îndulcirea traiului.

Dacă pe baci îi cinsteam cu ceva rachiu, care iar mi se trimetea regulat, băcițelor le dam « spilce », niște ace cu gămălia din sticlă colorată, bune de prins maramele pe cap, așa că, la toate

stânele din toți munții, mâncam cea mai proaspătă smântână și cel mai bun balmeș. Nici Mozoc nu era uitat, căci și lui i se da o bucată de mămăligă rece și câte o găleată de zăr la vălău.

Dar fiindcă veni vorba de Mozoc, țin să spun că ținea grozav la mine. Nu mai departe decât în toamna anului trecut, după ce hoinăriserăm amândoi toată vara, am plecat la oraș fără să simtă Mozoc. Nemai văzându-mă pe unde știa el că îmi plăcea să mă duc, a început a mă căuta și văzând că nu-s, se vede treaba că m'a adulmecat ca pe iepure, căci m'am pomenit cu el la gazda mea dela oraș.

Să fi văzut ce bucurie pe el și ce tumbe!... Numai gazda mea n'a fost prea bucuroasă, câștigând un mușteriu în plus la mâncare, și a trimes vorbă tatei, care a venit și l-a luat acasă legat.

Cu lancia în mână, pistolul în cingătoare și cu credinciosul meu Mozoc alături, mă credeam ca un fel de « Păunaș al Codrilor » stăpân peste toți munții, cu toți bacii, băcițele și ciobanii de pe ei, care trebuiau să mi se supună și să-mi facă toate voile.

Și pe legea mea că eram aproape pe cum îmi închipuiam.

În hoinărelile de fiecare zi, nu mă sinchiseam de loc unde voi însera și unde voi dormi. Dormeam în stâne, atunci când vremea era rea și vântul învârteja fumul să te înăbușească. Dormeam la târle învelit într'un cojoc împrumutat dela ciobani, ascultând freamătul pădurilor din văi, ori privind în zări sclipitul și mersul stélelor. După ele am învățat dela ciobani să cunosc ceasurile nopții.

Aici la târle, adeseori noaptea eram trezit de hărmălaia câinilor când simțeau apropierea fiarelor, așa că dormeam ca și ciobanii, iepurește.

Am dormit odată, două nopți, în păduri necălcate de picior omenesc, numai sub paza focului aprins și a credinciosului Mozoc, când m'am dus în Pleașa cea brăzdată din două ogașe din creștet până jos, ca să văd unde a fost moara uriașilor, cea cu două scocuri, după care spune povestea și-ar fi făcut Rumâni pe ale lor.

Am răbdat atunci de foame și de sete, că puțin a lipsit să nu-mi rămână ciolanele prin hărtoapele din dosul Pleșii.

Am fost de am văzut « Piatra lui Iorgovan » de care acest Făt Frumos năzdrăvan și-a încercat sabia când a fost să taie unul din capetele grozavului balaur, pe care l-a zgornit¹⁾ fugărindu-l din mlăștinile Craiovei.

Am văzut « Soarbele », unde povestea spune că a sorbit o turmă de oi cu ciobani cu tot. Și muntele Boul, unde a înghițit o cireadă de boi.

În stâncăria Oslei am văzut dâra grozavului balaur și urma în piatră a copitelor calului năzdrăvan al lui Iorgovan.

¹⁾ Izgonit.

Am cercetat lacul din Nedeia Mare, cel pe cale de a seca, lacurile Retezatului și al Bucurei, cum nu se află mai frumoase și din care se prinde lostrită, un fel de păstrăv îmbătrânit și mai mare, de care se deosebește prin cercurile negre sau ruginii în loc de roșii răspândite pe trup.

Am mers peste șeaua Oslei, până la izvoarele Cernei, menită de Iorgovan să curgă fără zgomot ca s'audă un glas de fată, după cum spune și cântecul.

Zăbava aceasta a făcut să scape șarpele, care, după ce și-a luat puteri oblojindu-și ciotul de trup și rănila în scaldătorile fierbinți dela Mehadia, a putut să se târască și să se afunde în Dunăre, ascunzându-se în peșterile munților de pe malul sârbesc, care își au intrarea pe sub patul apei și din singurul cap ce a mai rămas să roiască până în ziua de azi în fiecare primăvară, musca înveninată, care omoară vitele — musca columbacă.

Am mai urcat vârful cel mai înalt al « Petrei Boroștenilor », care seamănă — privită din câmpia Brădicenilor — cu o coroană de domn din bătrâne vremi. Aici, sub acest stei uriași, se crede că s'ar afla o peșteră, în care stau ascunse de veacuri comorile « Regilor Dachiei », păzite de un balaur și că întreg gurguiul se luminează câteodată în scapătul soarelui, ca într'o lumină verde gălbue, semn că atunci joacă banii din comoară, scaldând în această lumină toate golurile munților din apropiere.

Dar, Doamne!... În ce vârfuri de gurguie și pe ce țancuri pietroase nu m'am urcat! Am umblat pe unde nu umblau decât caprele negre și am suit pe unde nu zburau decât vulturii, care-și aveau cuiburile prin aceste înălțimi prăpăstioase. De câte ori nu s'au rotit pe lângă mine, gata să mă plesnească cu aripile, prăvălindu-mă în prăpastie, dar totdeauna am scăpat teafăr cu ajutorul lui Dumnezeu sau apărându-mă cu arma în mână.

În serile frumoase de vară, când și vântul pare încrămențit ca și toată stâncăria munților, când luna pare că cerne praf de var pe toată întinderea plaiurilor, ascultam cântecile din caval de cum și-a pierdut și găsit ungureanul oile, ori doinirile picurate din fluier ale ciobanilor dela târle, frumoase de te seacă la inimă.

Ascultam povestirile bacilor, cu întâmplări ce au fost de mult pe munte, ca într'o altă lume ce s'a dus, ori poveștile cu Feții Frumoși și zâne, că ne prindea luceafărul de dimineață ori revărsatul zorilor neadormiți.

Tot în liniștea nopților, ascultam alteori lătratul îndepărtat al câinilor de pe la târle și stâne, care parcă se înțeleg printr'o limbă lătrată, a lor.

O, câinii ciobanilor!... Atât că nu vorbesc ca omul, așa-s de cumiți. Ziua umblă pe de lăturile turmei, întorcând prin

lătrat oile care se răznesc, ținând astfel turma ciomog¹⁾). Noaptea își au locurile de pază, între ciobanii care se culcă de către mărgini, având peste ei ca un fel de baci pe cel mai bătrân și mai puternic, care încerează și ia la trănțele pe cel care nu stă la locul lui de pază.

De câte ori soseam la stâne ori la târle, câinii, care mă cunoșteau, ieșeau înainte-mi gudurându-se ori sărind pe mine să mă îmbrățișeze. Păreau că întreabă: Pe unde ai fost, voinice? Apoi începeau a se da de-a-tumba și a se încurca ca să mă veselească și să mă pornească de-a-joaca cu ei.

Unii făcuseră isprăvi, care se țineau minte și se povesteau pe munte.

Ursei, dela o stână din Arcanu, a intrat într'o haită de lupi, floconind în dreapta și în stânga și nici un lup n'a avut ce-i face, nici atunci când l-a apucat de gât din cauza zgardei cu colții de fier.

O cățea, Vidra din Prisloape, a scăpat din ghiarele unui urs, în pieptul căruia se aruncase orbește, cu piciorul frânt și cu mai multe răni, scăpând astfel oile să nu fie sugrumate. Abia au îndrevenit-o ciobanii, ținând-o la stână numai pe lapte și zăr, o vară întreagă.

Trăind în nedespărțită tovărășie cu câinii lor, la munte ca și la vale, ciobanii știu totdeauna a ce latră. Se deosebește lătratul de lup, de acela de urs, ori de lătratul a om. Ba și lătratul a om e felurit. Pe omul a cărui venire o vestește numai, îl latră într'un fel; la omul rău la suflet, venit cu gând necurat, pe furate, latră în altfel. Alteori imită urlatul lupului și nu rareori li se răspunde din codru astfel că știu dincotro va veni primejdia pentru turmă.

Despre întâmplările de pe munte aș putea să povestesc atâtea, că n'aș mai sfârși.

Așa, bunăoară, se spunea de un boier, Ceoace din Telești, care avea bivoli ce se bălăceau prin crovurile Bistriței. Văzând că în Nedeia Mare este un lac, și-a dat cu părerea că bivoliilor lui ar putea paște și la munte dacă au vre-un lăcășteu pentru scaldat în timpul verii și, ca atare, i-a urcat în munte, ceea ce nu se mai văzuse.

Intr'o zi un urs a sărit în spinarea unui bivol și a început a-l suge între spete și gherăni, după cum fac de obicei. Bivolul și-a strâns pielea pe ghiarele ursului și l-a prins în spinare, cum s'ar prinde o muscă în clei, apoi a scoborit de vale și a intrat cu el în oborul boierului.

N'aș putea spune pe cruce de adevăr dacă povestea cu ursul și bivolul o fi fost sau nu adevărată, dar povestea cu ursul întâmplată fratelui meu Gheorge e din cele mai adevărate fiindcă o știu și o spun toți cei de pe munte.

¹⁾ Adunată laolaltă.

Și fiindcă veni vorba de ea, să spun cum s'a întâmplat: Gheorghe fusese trimis la munte, împreună cu doi oameni din sat, să ducă sare la vite. Când a fost să plece, a luat pușca tatei fără ca el să știe, fiind plecat de acasă, și a încărcat-o cum s'a priceput, apoi pas la drum. După ce au descărcat povara de pe cai la coliba văcarilor, au împiedicat caii, dându-le drumul să pască pe plai și au apucat-o spre cireada vitelor, ca să vadă cum le-a priit traiul în munte.

Cireada păștea pe poalele plaiului, aproape de marginea pădurii de fagi, iar soarele era în scapătul asfințitului. Deodată s'a auzit un răget puternic de bou în pădure. Căinii s'au pus pe lătrat îndârjit, iar văcarii au început a chiui către cei de pe plaiurile de sus, care aveau arme, să le vie în ajutor.

Gheorghe și tovarășii lui au luat-o de fugă înspre pădure, cam dincotro se auzeau răgetele și lătrăturile.

Ciobanii au început a cura ¹⁾ din toate părțile și văzând căinii oprți, lătrând de departe a urs, s'au oprit și ei, dar Gheorghe, care își luase vânt, s'a dus așa de-a-oarba înainte, cu pușca la mână, urmat de haita câinilor, care se îmbărbătase.

După câteva minute, s'a auzit o bubuitură de pușcă departe pe coastă în vale și răpăiala unor lătrături îndârjite, care se oprise undeva, apoi lătrăturile au început a fi mai rare și mai pootlite.

— Hai mă, să vedem ce este, — s'au îndemnat văcarii și ciobanii, — cum să lăsăm noi un copil în ghiara ursului.

Inarmați cu bâte, iar ciobanii cu arme de foc, și-au făcut curaj de a scoborît pe coastă înspre adâncul pădurii, unde se întunecase de tot. După câțva timp au dat de Gheorghe întins, nemișcat la rădăcina unui fag, cu pușca căzută lângă el, iar la vreo cinci, șase stânjeni mai de vale, au dat de Viorean, boul nostru cu gâtul întins la pământ, sângerând între spete, istovit de puteri, iar alături o mogâldeată neagră, pe lângă care căinii lătrau mârâit.

— A omorît ursul copilul, — a spus un văcar, care l-a luat pe Gheorghe încă moale pe umere și l-a dus la stână.

Acolo văzând că e încă cald și inima bate l-au frecat cu apă rece și și-a venit în fire.

— Am fugit pe coastă în vale prin pădurea de fagi, până am dat de Viorean al nostru, care avea ursul în spinare, cu botul înfipt între spete ca să-l sugă. Am văzut apoi cum îl gherănea cu labele dinapoi în partea dindărăt, ca să-l mâne numai spre fundul văii și cu labele dinainte îl zgâria pe grebăn, ca să-l îndrepte cum vrea, iar boul zbiera cât putea de frica morții, până ce a căzut cu namila în spinare.

¹⁾ Alerga.

Ca fulgerul mi-a trecut prin cap gândul cât de înciudat are să fie tata că ne-a sărăcit ursul de boul cel mai bun și am hotărît să trag în el fie ce o fi.

Atunci m'am oprit după un fag și văzând că stă tot de-a-călare, am ieșit bărbătește în fața fagului și am slobozit pușca în el.»

S'a lămurit mai pe urmă că Gheorghe când a fost să tragă a ieșit în fața fagului și fiindcă arma primise o prea mare încărcătură, a reculat și la izbit cu capul de fag, unde a căzut în nesimțire. El singur spunea:

— Nu mă doare decât ceafa unde pare că mi-e zdrocită ¹⁾ pielea și simt ca un cucui lătăreț.

Gheorghe a adus acasă o dată cu pielea lui Viorean și pielea ursului, pe care tata a vândut-o ca să-și scoată paguba.

Il întrebam pe Gheorghe câteodată, dacă i-a fost frică când a văzut ursul.

— Am uitat de frică, frate-meu, că eram înfierbântat, dar îmi dam seama de primejdie, așa că n'aveam alt gând decât să ochesc bine ca să-l pot omorî. Eu cred că așa trebuie să fie și la război; e mult până te deprinzi cu șueratul gloanțelor pe lângă tine, că apoi nu mai știi ce este frica.

* * *

...Și așa o duceam eu la munte, trăind viața ciobanilor, simțindu-mă aici ca într'o lume din povești, ridicată de Dumnezeu deasupra lumii de jos, în slăvi mai înalte, ca să fie mai aproape de El.

Aici toate le vedeai — cele de pe pământ — că sunt mai aproape de tine, deși, ca să ajungi la ele, te apuca amiazul sau amurgul mergând. Aici firea te făcea, fără să vrei, îndelung răbdător.

Stelele păreau la munte mai mari, mai frumoase și mai scânteietoare. Ciobanii păreau înnecați în azurul bolții cerești, nemărginit de înaltă și de limpede, părând că s'au scoborît de undeva, din adâncurile de dincolo de stele.

Ziua, soarele sus pe boltă părea mai aprins în vâlvătăi, dând o lumină mai strălucitoare, dar nu atât de dogoritoare ca pe pământul din vale.

Mă simțeam pătruns de această lumină și strălucire a muntelui și ridicam semeț capul în sus, simțind în trup vîlga puterii și sănătății.

Dar muntele își are și el toanele lui, căci altfel ți s'ar urî numai cu frumosul veșnic.

In limpezimea și strălucirea de lumină, deodată vedem că se

¹⁾ Zdrobită.

formau în văile împădurite și în toate coclaurile, pete vineții de nourași mici, care se măreau văzând cu ochii, se urcau în sus spre goluri și spre cleanțuri, se împreunau cu alții ce răbufneau de după piscurile uriașe de piatră, întunecau soarele și strălucirea luminii, așternând pe munte ca o noapte de groază, bătută de numeroase bice de foc.

Muntele năștea sub ochii mei furtuna, care părea că este năvalnică și clocotitoare din toate coapsele gurguielor. Stropii de apă mă izbeau în spinare, usturând ca niște plesne de bici, privirea îmi era orbită de șiroaiele de apă, iar fulgerele, care licăreau împrejur, mă făceau să văd cele năstimate ale lumii dimprejur și cu ochii închiși.

În zvârcolirea aceasta, a tunetului, a apei și a focului, trăiam uneori clipe de groază, așteptând să fiu azvârlit de furtună în prăpastie, ori scrumit de fulger. Dar totul nu ținea prea mult. Cerul se arăta în curând albastru și luminos, părând mult mai frumos ca înainte. Soarele părea mai înflăcărat, iar norii se lăsau de vale formând ca o mare frământată din care se vedeau ici colo ițând șerpții de foc ai fulgerelor sub lumina soarelui și se auzeau, din ce în ce mai slab și mai îndepărtat, tunetele.

Nourașii mici, alburii, rămași ca niște smulturi din caerul furtunei, se lăsau în jos înspre fundul coclaurilor și văilor împădurite, ascunzându-se în verdele pădurilor, aluat din care vor crește și se vor învolbura viitoarele furtuni.

Ud până la piele, îmi uscam hainele pe mine, în lumina soarelui și bătaia vântului, simțind în mine putere și sănătate.

Fiecare furtună părea că mă călea să fiu tare, sănătos și întreprinzător.

Dar pe munte se mai întâmplau și alte ciudățenii, pe care nu puteam pe atunci să mi le lămuresc. Așa, bunăoară, vedeam cum fulgeră în senin, sau plouă câteva clipite fără să fie pe cer nici o picătură de nour. Alteori, mă pomeneam dintr'o dată într'o ceață s'o tai cu cuțitul, nemaî văzând nici măcar la zece pași, iar alteori, pe vreme senină, când soarele era în dunga asfințitului, mă pomeneam cu o lumină galbină verzuie, care schimba înfățișarea albă a turmelor de oi și a cirezilor de pe plaiuri.

* * *

În muntele Rostovanul, era baci la stâna noastră de acolo un uncheșel grăsun și îndesat, de fel dintr'un sat de pe Valea Jiețului, care avea cu el ca băciță și pe fie-sa. Când mă vedea pe acolo, numai ce-mi spunea.

— Ia vezi, măi nepoate, să-mi faci rost de vre-un clondir două de rachiu din cel bun făcut de tat-tu cu çazanul, că uite ori bășica aia cu brânză de colo, ori burdușelul ăla de sub laviță, ale tale are să fie.

A doua zi, după ce-i aduceam două sticle, plecam și cu burdușelul și cu beșica.

Pe fata baciului o chema Leana. Avea niște ochi albaștri cum e floarea de cicoare, răzători și luminoși, ca cerul senin după ploaie, iar ea în totului tot, parcă o făcuse mă-sa din cașul cel mai alb, punându-i în obraji ceva din roșul răsurei sălbaticе. Portul ei de sălișteancă o făcea și mai frumoasă.

Când mă abăteam pe la stâna din Rostovanul, și asta se întâmpla mai des de cum aș fi voit eu, baciul mă lua în primire:

— Haide, fată, fă băiatului de-o mămăliguță dacă o avea faină în traistă, dacă nu fă-i pe împrumut, că văd eu e cam flămând bătând drumurile până aici.

Leana, după ce turna mămăliguța din ceaun, aducea strachina cu smântână și mă ospătam în lege, după care-i dădeam alegând cele mai frumoase spilci.

Baciul ne iscodea cu coada ochiului.

— Așa-i, mă oțule, că Leana îți umblă în mână, parcă ți-ar fi nevastă?

— ?!...

— Eu ți-o dau să i-o duci noră lui tat-tu, dacă ți-o da să ciobănești o turmă de oi, că eu m'oi tocmi baci la tine și o să meargă bine.

Leana și cu mine zbugneam în răs, iar unchiașul se uita șiret la noi pe sub sprânceană, închizând când un ochi, când altul, iar noi ne făceam cale să aducem apă cu vadra, la izvorul din cetiniși.

Dar nu treceau nici două zile, și pașii mă purtau iară pe la stâna din Rostovanul. Se vede treaba că Leana făcuse vre-o vraje, căci mi se năzărea mereu în minte ochii ei albaștri și de neuitat și mi se făcea dor să-i văd iar.

* * *

În muntele Nedeuții, era baci unul Iovan, om lat în spete și bine înșpățat. Avea fața roșcovană și pe cap plete sure, retezate la ceafă, și voinic să fugă cu boul în spinare.

Băcița era una Dochia, o văduvă dintr'un sat de peste hotar. Era o femeie voinică, trupeșe, care să fi tot avut cam patruzeci de ani. Avea fața bălană și în totul tot plăcută ca înfățișare și vrednică nevoie mare, căci ținea stâna mai curată ca o casă.

Seara, după mulsul oilor, ciobanii se lua cu ea la brușeală, dar îi zvârlea de pe lângă ea ca pe niște pisoi cu care te-i juca.

Celor mai tineri le spunea:

— A început să ți se facă de muierе, Țâncul Pământului?... Și-l zvârlea de lângă ea de răsuna peretele stânci.

— Na, să mai mănânci brânză și mămăligă, ca să mai crești o leacă.

— Nu sunteți voi de ea, măi băeți. Ei îi trebuie un urs, care s'o ghermănească bine, spunea baciul răsând, căci cu voi dă de-a-zvârlita cum ai da cu pietroaie după câini. Noi chicoteam pe înfundate, căci știam cam unde bate baciul.

În Nedeia Mare cu care ne învecinam, era un cioban Vlaicu, înalt ca bradul și puternic de îți spărgea piatra în mână și ți-ar fi înăbușit ursul în brațe.

Când venea pe la stâna noastră și s'apuca cu băcița de șagă, îi auzeam oasele trosnind din încheieturi, atunci când o lua și o strângea în brațe:

— Firea-i alimănit ¹⁾, Vlaicule!... M'ai vlăguit de tot, — spunea, atunci când scăpa ciufulită, gâfâind și îmbujorată de pupăturile lui Vlaicu, care o lăsa și pleca în treburile lui, după ce își făcuse joaca cu ea.

— Țsta mai zic și eu că-i om; știe să umble cu o muiere, nu ca voi niște mămăligari. Dintre ciobanii stânei noastre, unul Marcu de prin Vânăta și cu unul Miron nu se luau la joacă cu băcița, ci stau mereu posomorîți, ori rânjind câinește, când vedeau că alții se zbeguiau cu ea.

Despre astfel de oameni, se spune, să te ferești, că au totdeauna gândul necuratului, dar eu credeam că Marcu și Miron așa sunt ei de firisagurilor, și că nu pot gândi rău, într'o lume atât de apropiată de cerul lui Dumnezeu.

* * *

În după amiaza unei zile, venisem aducând în traistă un burduf cu brânză dela stâna din Prisloape și nu știu cum mi-a venit să mă uit îndărăt, înainte de a intra în stâna noastră. Atunci am văzut în curmătura dintre Nedeia și Prisloape, o ceată de unguneni cu colvele ²⁾ de-a-spinare. Coborînd plaiul, păreau, în lumina soarelui plecat înspre asfințit, mari cât niște uriași, ale căror umbre erau așternute pe plai în sus, până în dunga muntelui mărginită de zarea vineție a cerului.

— Ia uită-te, băciță, și vezi cine-s ăia, care vin spre stâna noastră cu colvele de-a-spinare, ca niște nebuni.

Intrând în cămăruță să-mi așez burduful pe o laviță, aud pe băciță strigând speriată:

— Iovane, scoal'!...

Baciul care dormea la umbra unui brad, pe o portiță scoasă dela strunga oilor, sare ca ars în picioare, pune mâna strașină la ochi și privește de jur împrejur marginea de apus a plaiului tivită de păduri și apoi înspre culmile de sus.

1) Puternic, ca Aliman voinicul (Povești românești).

2) Bâte de frasin, cu mâner înflorit și măciulie.

Zărind ceata, aleargă la stână și scoate de sub strașină un tulnic, buciurmând înspre plaiuri.

Ciobanii noștri dela toate târlele și dela turme, încep a curi în goană mare, lăsând oile în seama copilandrilor și a căinilor.

Muntele dududia sub pașii lor, pârând că se cutremură.

Ceata, care pe semne era pornită spre harță, s'a apropiat liniștită de stână. În fruntea ei am cunoscut pe un ungurean din Poenile Mănesii, căruia i se spunea Son Nebunul. Ciobanii muntelui spuneau despre el că a rămas cam « izăltat » dintr'o dragoste cu o muieră. Cică i s'ar fi dat să bea rădăcină de « Floarea Codrului »¹⁾ în chip de femeie, ca să nu aibă alt alean decât la ea și să urască pe altele.

Când îi venea nebuneala, lăsa toate și apuca în neștire, așa hai, hui, prin lume, zvrârlind colva când vedea o femeie, și speria astfel muierile și copiii prin sate, care fugeau când îl vedeau, țipând ca șurligăile. Se mai spunea că prin Ardeal ar fi tăiat cu cuțitul sânul unei femei, iar jandarmii umblă după el să-l prindă și nu-l găsec.

Când nu-l apuca țigheala, era om de înțeles ca toți oamenii. De altfel era un voinic de ți-ar fi putut doborî un bou numai cu pumnul.

Ajuns la ciobanii noștri, se oprește și spune posomorît:

— Iovane, dă-ne hoții; altfel e rău de voi toții.

— Ce hoți să vă dau eu, ori ați înnebunit?

— Te faci că nu știi, ha? Da lotrii de ce ți i-ai chemat?

— Nu vă cunoșteam și mi-era frică de niscaiva hoți.

— Dai hoții, ori nu?

Baciul înalță colva și bătaia începe.

Boatele de corn și colvele de frasin se ciocneau cu sunet de oase, deasupra capetelor. Ciobanii le mânuiau cu măiestrie, apărându-se ori dând lovituri, cu atâta îndemânare, că le vedeam învârtindu-se în aer ca niște aripe de sfârlează.

Muntele duduia în adâncurile lui a gol, sub pașii ciobanilor învârtejii în bătaie, ca sub pașii unor adevărați uriași.

Parcă vedeam aveau lupta zeilor cu giganții, despre care citisem în cărți și mă așteptam să văd și fulgerele care să-i năruiască în prăpăstii. Rămăsesem înmărmurit și plin de spaimă, văzând această năprasnică bătaie, retrăgându-mă de-a'ndăretele, până ce am intrat în stână.

Băcița prin ușa întredeschisă răcnea:

— Nu vă lăsați, că vă omoară! . . .

Baciul se lupta ca un taur îndârjit, încușat de cincii haidăi, care cădulise²⁾ pe el, cărându-i cu boatele în cap, ca să-l răpună.

¹⁾ Mătrăgună.

²⁾ Năvălise deodată.

Cu colva lui de frasin sprijinea toate loviturile, cu o măestrie cum numai ungureni, care vecuiesc pe munte, o pot avea.

Curând doi ungureni sunt scoși din luptă, rămânând la hărțuială numai trei.

Deodată Son Nebunul le face semn să se dea la o parte și să-l lase numai pe el să se bată cu baciul. Și cum face, cum drege, că, din câteva izbituri, face să-i zboare baciului boata din mână, apoi îl otânjește bine odată peste șale și-l doboară la pământ.

Ciobanii noștri, după destulă împotrivire dârză, au fost răzbiți și fugăriți pe coastele muntelui, care duduiau sub pașii lor și ai urmăritorilor.

Doboriți sub loviturile boatei, au fost aduși la stână vlăguiți de puteri și cu mâinile legate.

Baciul după ce a fost legat cu frânghii de mâini și de picioare, și după ce l-au bătut de s'au săturat, au început a-l întreba:

— Haide spune unde ni-s oile ?

— Zău că nu știu nimic.

— Ia spuneți voi, mă !... întrebau pe ciobani, izbindu-i peste spete.

— Zău că nu știm nimic. Pe sufletul nostru !...

— Haide baciule, spune tu că te știm noi ce vulpoi bătrân îmi ești... Și îl izbea din nou.

— Zău dacă știu ceva, mă omoriți degeaba, o să mă aveți pe suflet.

Deodată Son Nebunul, cu încă unul, se desprind din roata, care iscodea pe ciobani și vin drept spre stână.

Băcița a început să țipe ca din gură de șarpe, punând drugul la ușe.

— Nu mă lăsați, oameni buni, că mă omoară nebunul.

Son s'a izbit cu umărul în ușa închisă a stânei, care s'a despicat în două cam de pe la țâțâne, prăbușindu-se înăuntru.

— Să vorbim două vorbe, cățea de lotri, — spune Son, apucându-i într'o mână amândouă mâinile, iar băcița căuta să se scape mușcându-i mâna.

— Nu mușca, cățea, că-ți aduni măselele de pe jos.

Și cum a zis a și izbit-o însângărându-i buzele. Atunci am început și eu să țip, cuprins de groază.

— Să nu smârcăi, loază, că te-am lipit pe perete, — spune tovarășul lui Son.

— Lasă-l, mă, e feciorul boierului Ion din Brădiceni. Băiatul nu știe nimic.

M'a împins apoi înspre camera mea, unde am intrat, închizându-mă înăuntru, iar printr'o crăpătură dintre bârne, de unde am scos pământul, m'am așezat să văd ce se petrece.

— Ei, acum ia spune, tu Dochie, unde-s oile noastre și cine le-a furat.

Din cele ce văzusem și auzisem până acum, înțelegeam că acestor ungureni li se furase din oi și bănuiau pe ciobanii din muntele nostru.

— Nu știu nimic, pot să jur că nu știu nimic.

— Nu știi, ha?

— Cine v'a băgat în cap, că așa ști ceva, fire-ați ai dracului de căpieți.

— Nu sudui, muiere, — și-i trânteste un ghiont în coaste.

— Nu știi, ha?

— Nu.

— Ia s'o pârjolim puțin pe ursoaica asta, măi Toadere. Muierea-i dracul gol, că de aia s'a dat de partea necuratului, ca să-și înșele bărbatul. Fă tu rost de o frigare așa ca pentru dumneaei.

Son Nebunul, fără a scăpa mâinile băciții și fără a se sinchisi de țipetele ei, îi descinge brăul, lăsând fotele să cadă în jos și cu o smuncitură, îi sfășie cămașa dela guler până la poale, lăsând-o într'o clipită goală așa cum ar fi făcut-o măsa.

Toader, în timpul acesta, băgă pe ușe un trunchi de brad cam grosior, lung din prag până în peretele din fund.

— Prinde-i picioarele s'o legăm, Toadere.

Și cum zice, Toader îi leagă picioarele, i le pune pe trunchiul bradului și începe a înfășura sfoara în jurul trupului desgolit. În câteva clipe, a fost legată pe frigare în pielea goală.

Frigarea se rezema cu vârful pe una din lavițele peretelui din fund, iar coada sta pe prag.

— Acum o leacă de jar, Toadere, să rumenim ursoaica, ca să aibă de ce chirăi. Toader a tras ceva jar cu un lemn, iar băcița a început a țipa din toate puterile ca din gură de șarpe, împreună cu mine din cămăruța unde mă închisesem, văzând că se face așa moarte năpraznică de om, de unul lovit de nebunie.

Dar țipetele noastre erau zadarnice, că nu le lua nimeni în seamă. Băcița răgușise țipând. Deodată a încetat să mai țipe și atunci am auzit pe Son, spunând tare ca să se audă din țipetele mele:

— Dă înapoi, Toadere, că spune!...

Am încetat și eu să mai țip, văzând pe băcița trasă dela foc și atât doar am putut auzi:

— Pieile în brazii de pe... Carnea e în...

— Bine. Desleag'o, Toadere...

Băcița a căzut moleșită pe o laviță, cu graiul stins, părul despletit, și cu pielea înroșită pe unde o dogorise focul.

Am deschis atunci ușa și m'am coborât în stână, acoperind-o cu cămașa sfâșiată. Repede i-am adus apoi plosca și i-am dat să

bea o leacă de rachiu, după care am pus lângă ea bocceaua cu primeneli, lăsând-o plângând și încercând să se îmbrace.

În seara aceea am dormit la coliba văcarilor, povestindu-le îngrozit cele ce văzusem. Dimineața am găsit pe baciul în stână, culcat pe o laviță, iar băcița-i puneă pe spate cârpe cu apă rece. Bucuria lui când m'a văzut.

— Nu cumva ai vre-o leacă de rachiu, măi nepoate, să-mi frece Dochia în el niște pietre roșii, că-s bune de vătămătură, că m'au desghinat tâlharii — fire-ar ai dracului să fie — că de unde să știu eu, că Marcu din Vânăta și cu Miron sunt hoții hoților, fire-ar mama lor a dracului!...

Am adus baciului fucia, cu tot rachiuul ce mai era în ea, căci îmi părea rău de el, iar eu gândeam în sinea mea, că necuratul nu face biserici și ca atare nici lumea muntelui, cea apropiată de cerul lui Dumnezeu, nu e scutită de uneltirile marelui vrăjmaș îndemnător la rele.

* * *

Son și cu tovarășii, după ce au desghinat în bătaie, pe adevărații hoți spuși de băciță, i-au luat legați de au făcut toate arătările, lăsând liberi pe ceilalți, care acum erau și ei înverșunați împotriva adevăraților hoți, de pe urma cărora suferise năpastă și bătaie.

Au fost aduse la stână pieile oilor furate, găsite atârinate în niște brazi, carnea păstrămită găsită în niște peșteri, împreună cu seul strâns în niște burdufuri. Marcu și Miron, ciobanii dela sterpe și mioare, furaseră un ciopor de vre-o sută treizeci de oi, pe care le răzniseră în timpul unei vijelii și le mânaseră pe niște poteci ale unui pripor cunoscut numai de ei, până în fundul unei văi adânci, unde era greu de pătruns. Acolo oile fuseseră junghiate într'un pârâu, ca să nu lase urme de sânge, apoi jupuite și păstrămite, și totul ascuns prin niște coclauri, unde nu călcase picior de om.

Măruntaiele din oi însă, care fuseseră date pe apă, i-au dat de gol, căci mai departe în fundul văii, oprindu-se după pietre, s'au împuțit de căldură și au atras vulturii într'acolo.

Ciobanii, care-și căutase oile prin toate târlele și prin turmele tuturor munților, cercetând și pichetele de grăniceri, au înțeles că oile lor au fost tăiete și ascunse, iar rotirea vulturilor deasupra văgăunei i-a îndemnat să cerceteze fundul acelei văi, convingându-se că acolo se săvârșise isprava hoției. Atunci au și bănuț cam din care munte să fie hoții.

În după amiaza zilei a doua, s'au strâns toate turmele muntelui nostru la stână, și s'au ales din toate oile acelea ale lui Marcu, ale lui Miron și ale baciului Iovan.

Trei baci din trei munți megieși au fost chemați să facă judecată.

Son Nebunul, care acum privea blajin ca de obicei, a venit la mine spunând:

— Să stai și tu, măi băiete, să vezi cum se face o *judecată pe munte*, ca să poți spune boierului Ion, toate cum s'au petrecut cu adevărat.

Bacii s'au adunat sub un brad mare, ce se afla puțin mai jos de stână și, rezimați în colvele lor grele de frasin, cu o mișcare dibace a capului, și-au dat căciulile rotunde și mari cât rotila plugului, mai spre ceafă, semn că sunt gata să asculte și să ia aminte.

La rădăcina bradului, erau trântiți cei doi hoți legați, iar lângă ei, pieile, seul și carnea oilor furate.

S'a povestit de unul din păgubași, când și cum s'a săvârșit furtul.

— Așa este, măi băeți? — a întrebat baciul cel mai bătrân.

— Așa este, au răspuns hoții cu graiul stins de atâta snopeală.

— Și vreți judecata după legea muntelui?

— Vrem judecata muntelui, răspunse unul din păgubași.

— Nu vrem să ne pierdem timpul pe la judecățile de jos din țară, cu martori, avocați, pierdere de timp și cheltuială de bani, vorbește altul.

— Așa este, așa este, strigă toții.

— Și apoi, hai să zicem — ia vorba unul — că ne face dreptate judecata și legea de jos, dar ce te faci cu o hotărîre luată în buzunar, când te-ai trezit că hoțul, după sfatul altor hoți și mai mari ca el, și-a vândut averea, ține banii la chimir și rânjește la tine câinește?!

— Așa e, așa e! — răspund toți din toate părțile.

— Și tu, baci Iovane, care ai oploșit hoții la stâna ta, vrei judecata muntelui?

— Ba dracul i-a oploșit, da nu eu. Să se facă judecata muntelui — spune oftând.

— Atunci să fie întoarcere, cap, pe cap și încă pe jumătate — rostește baciul cel bătrân, ridicând mâna cu palma întinsă până în dreptul umărului.

— Amin! — au rostit ceilalți doi.

Ciobanii păgubașilor au intrat în oile bacilor și ale hoților, alese după semnele lor din turme, și pipăindu-le la coadă să știe care sunt mai grase, le-au ales, scoțând afară atâtea câte fuseseră furate și încă pe jumătate.

— Așa, să se învețe minte să mai fure și altă dată și să ia aminte șiăștia mai tineri — spunea un ungurean bătrân.

Când era soarele pe la chindie, ungurenii și-au adunat oile ciopor și au pornit cu ele pe plaiuri înspre munții lor, lăsând pe Marcu și Miron trântiți sub brad, între mormanele de piei și carne!...

Am plecat mai pe urmă și eu spre Rostovanul, ajuns de dorul unor ochi albaștri ca cicoarea și de izvorul la care umpleam vadra, care ne era drept oglindă la înmugurirea unui început de dragoste.

* * *

Mai acum câțiva ani, am urcat iar calea muntelui, apucat de dorul de a mai vedea încă o dată prveliștile copilăriei mele.

Era și acum aceeași măreție a munților, cu ace ași stâncărie încremenită. Erau aceleași stâne din trunchiuri descojite prin care flueră vântul, așa cum au fost toate acum o mie de ani și cum poate or să mai fie, care îți dau impresia unei lumi veșnice în care nimic nu se schimbă.

Acolo, mi-am adus aminte de judecata de pe munte și gândind la multele ticăloșii omenești, n'am putut să găsesc un răspuns gândului meu, dacă judecata muntelui, care trebuie să fi fost aceeași acum o mie de ani, nu a fost mai bună decât ace. a ce s'ar fi dat după o lege scrisă în carte.

NICOLAE AL LUPULUI

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 26, Nr. 299 — 1 August 1938

D. Pierre-Jean Jouve scrie un articol emoționant despre Salzburgul de altădată care « pretindea să creeze un stil, un stil clasic, care avea toată puterea de atac și de viață pe care trebuie să-l aibă stilul modern ». Stilul Muzicii la Salzburg pare să fi fost pus în toată luciditatea de doi oameni de geniu, Bruno Walter și Toscanini, și a fost dus de ei la un grad care cu greu poate fi întrecut.

« Stilul execuțiilor dela Salzburg parcă era răsfrângerea directă a ideii pe care ne-o facem astăzi despre Mozart, în același timp ce întruchipa această idee. În acest sens, Salzburg, Mozart, pământul și geniul, și stilul Muzicii dela Salzburg se întruneau ca un singur spic într'un fel de reușită și de minune, care simțim că este tocmai lucrul distrus ce nu va mai putea fi însuflețit ».

« Câte discuții la Salzburg asupra valorii relative a lui Toscanini și a lui Bruno Walter ! S'au opus cele două stiluri ale orchestrei pe care *Fidelio* și *Don Giovanni* le demonstau în sens diferit, amândouă însă cu « multă grijă », cum spunea însuși Walter. Aceste concepții răspundeau la diferențe adânci în temperament și de metodă, și acolo încă șe regăsea adevărul complex al Salzburgului.

« Toscanini parcă procedea mai întâi prin studiu, promovând strădania sa în obiectivitate. (E greu se deosebești « gusturile » lui Toscanini). Această cercetare a ajuns să fixeze anumite elemente, plecând dela temelie: așezare sonoră a orchestrei printr'un acord riguros, planuri și progresiune în sonoritate. S'a observat mai ales în *Fidelio* starea constantă de armonie a forței cu ea însăși, omogeneitatea surprinzătoare în țâșnirea cea mai adâncă, roade ale studiului care făceau reală o exigență niciodată satisfăcută în decursul numeroaselor repetiții. Pentru Toscanini totul se bizue pe stabilirea planurilor sonore despărțite între ele de anumite distanțe; dar în calitatea sa de constructor știe că distanța aparentă, măsurată cu emoție, contează mai mult decât distanța reală și cifrată: căci relativitatea domnește în reprezentarea Artei. Va ajunge deci să realizeze, între aceste planuri, distanțe egale, care ne dau sentimentul și iluzia inegalității pasionale. Arta sa a « crescendo-ului » a fost remarcată: sunetul maxim parcă primește o putere în plus pe măsura progresiei de temut care îl

poartă, și dă impresia că nu umple în întregime toată mărimea posibilă, ceea ce produce impresia nelimitatului. În execuția lui Toscanini e un principiu de economie ascetică, însă știința severă de care uzează ar reprezenta puțin lucru, fără ideea de mister și parcă de vrăjitorie care îl stăpânește. Și astfel bătrânul magician luminează cu o lumină extraordinară, lămurește cu o pasiune absolută toată Muzica de care se atinge. Într'o zi, reluând în orhestră un pasaj cu un orhestrant prea defectuos, îi spunea: « Nu suferi, Domnule, când cânti. Trebuie să suferi. Eu sufăr. »

« Dimpotrivă, Bruno Walter e vizitat de inspirația care trebuie să coboare în adâncurile afective pentru ca să le fecundeze de fiecare dată. Execuțiile lui Bruno Walter nu prezintă deci atâta regularitate, însă sunt capabile de mai mult avânt. L-am văzut la Salzburg pe Bruno Walter după execuția Simfoniei în Sol minor ca epuizat, absent, cu fața plină de lacrimi. A primit dela Gustav Mahler moștenirea tradiției romantice a Vienei, acea tradiție care e ca străbătută de o intuiție fulgerătoare a grandorii noi a lui Mozart. În ceea ce privește muzica lui Mozart, Bruno Walter pare inegalabil. În această operație cu geniul, care trebuie să-l facă « să devie » ceea ce este în realitate pentru timpurile noastre, Bruno Walter e angajat într'o muncă de creație; astfel, sub bagheta sa, se produce oarecare accelerație a formulelor cadenței care alcătuiesc părțile slabe, o intensificare a melodiei, o potențare generală. Ca să varieze cum trebuie măsurile din text, Walter nu se teme să dea execuției un caracter aparent de *impromptu*, de invenție imediată, aparență care ne readuce totdeauna la adevărul profund și riguros, astfel încât lucrarea parcă ar fi o « viziune », în același timp intimă și în totul obiectivă.

« Dacă Toscanini dă în fiecare zi dovada unui mare caracter, putem vedea în Bruno Walter simbolul a ceea ce s'a dărâmat și rămâne. Bruno Walter cunoaște de mult timp încercarea. Calitatea suferinții săpată pe fața acestui om e exemplară, armată de atâta simplitate, însoțită de un cuvânt atât de înțelept. Calitate veche, calitate de om *vechi* pe planuri multiple și cu valori multiple — așa cum este adevărat pentru orice European. Bruno Walter trebuie să fie în deosebi omul care, împotriva oricărei doctrine rasiste monstruoase, face să se îmbine virtuțile Creștinătății cu acelea ale Poporului Biblic. Trebuie să adăogăm la aceasta, spiritul cultivat al Vienei, în același timp măsurat și pasionat de lucruri mari. Văd însă mai departe, figura intimă a lui Walter, care trebuie să fie aceea a sacrificiului. Experiență pe calea misterioasă a Muzicii clasice cu care face corp comun. Experiență pe care o realizează într'adevăr *prin* Muzică și pe care Muzica o realizează prin el. Nu e oare experiența a tot ceea ce inconștientul epocii trebuie să-l îndure ca să-și urmeze creația? Iată cum Walter este simbolul a *ceea ce s'a dărâmat și rămâne*. Muzica germană e tot Muzica prin excelență. Să avem încredere în ea, și nădăjduim că și pentru Muzică, căile Providenței sunt de nepătruns.

« Cuvântul de ordine cu care s'a distrus Salzburgul: « muzica germană pentru Germani », pe lângă că e absurd (căci această muzică nu-și datorează substanța unor caractere temporale) cuvântul de ordine se va întoarce împotriva muzicii germane. Această formulă este o formulă a sărăcirii. Orice spirit, care are dragoste pentru Muzică și cunoscând istoria, ei nu va voi să o admită.

« In originea și în caracterul ei — scria Johann-Sebastian Bach — orice muzică nu poate subzista decât pentru cinstirea lui Dumnezeu și recrearea sufletului ». Salzburg pe care Mozart nu-l iubea și care-l iubea pe Mozart, nu va fi nici continuat, nici transplantat. Însă Salzburg rămâne. Fidelio va elibera pe Florestan. »

LE MOIS

Anul 8, Nr. 89 — 5 Iunie 1938

D. Maior Chateauf, discutând aplicarea tehnică de către Statele Majore franco-engleze a bazelor și a directivelor politice rezultând din înțelegerea recentă dintre cele două mari Imperii apusene, ajunge la concluzia că, sub raport militar, Franța nu ar putea conta astăzi, într'un termen de opt până la cincisprezece zile, decât pe concursul a două divizii engleze mecanizate sau cuirasate. Armata britanică e însă în plină transformare, odată cu desvoltarea actuală a unităților ei blindate, și cu repartiția și organizarea, după zonele britanice de concentrare care urmează a se fixa, a efectivelor cărora, în caz de război, sistemul de voluntariat le-ar asigura la început un contingent de 500.000 de oameni. Studiul acestor zone de concentrare, în conformitate cu primejdia prevăzută, și întrebuițarea unităților blindate trebuie să reție atenția ambelor Statelor Majore. Principalele efective engleze de dincolo de mări, staționate actualmente în India, vor fi concentrate, fără îndoială, în Orientul apropiat, în Palestina și Tranjordania, unde se vor găsi la îndemâna imediată a unei zone vitale a intereselor britanice și în apropiere relativă de Africa franceză de Nord. Și, de partea ei, Franța va întări efectivele ei în Africa occidentală, la Djibuti, în Indochina și va spori mijloacele ei materiale în Africa de Nord.

Însă cum războiul va debuta prin atacuri aeriene fulgerătoare, Royal Air Force va trebui să intervie imediat pe continent, după ce va fi lăsat elementele necesare pentru apărarea insulelor britanice, în legătură cu divizia teritorială și alte unități speciale. Din acest punct de vedere, conversațiile dintre Statele Majore vor putea aduce realizări mai concrete. Mai întâi prin achiziția și fabricarea materialului, la nevoie în Statele-Unite și, mai ales, în Canada, ca să compenseze, cât mai repede cu putință, superioritatea actuală a aviațiilor germane și italiene, dacă aceste două puteri și-ar conjuga acțiunea. În urmă, prin stocajul materiilor prime necesare fabricării ulterioare de avioane. Franța și Anglia trebuie să-și întemeze toată puterea înțelegerii lor pe realizarea practică a întregului lor potențial de război. În ce privește operațiunile aeriene, Franța trebuie să prevadă acoperirea litoralului de Sud al Angliei și utilizarea bazelor de către aviația engleză pentru staționarea la adăpost și aprovizionarea cu carburanți, reparații și înlocuiri.

În ce privește flotele franco-britanice, coordonarea acțiunii lor, dela Marea Nordului, Mânecei și Oceanul Atlantic, — câmp direct de acțiune navală pe care Germania îl poate atinge ușor, mai mult sau mai puțin direct, însă în condiții de vădită inferioritate, până la Mediterană, — această cooperare ar depăși cadrul alianței renane a Franței și a Angliei, dacă Italia nu ar intra în joc în

baza axei Berlin-Roma. Atât timp cât grosul flotei franceze nu va părăsi esca-dra dela Brest ca să se unească cu cea dela Toulon, conjuncția germano-italiană nu poate fi luată în considerație.

Din restul sumarului semnalăm: *Raymond Henry*: Carul Păcii era cât pe aici să se răstoarne pe drumurile hopuroase ale Europei Centrale; *Florian Delhorbe*: Continuitatea « New Dealului » și rezultatele lui; *Guy Thomery*: Copilul Spaak; *Legi*: Renașterea pamfletului; *Pierre Descaves*: Viitorul teatrului radiofonic; *XXX*: Poate fi vorba de un « Salzburg francez »?; *Jean și Nancy Martine*: Persistența clasicismului în teatrul chinezesc; *J. Delevsky*: Considerațiuni asupra noțiunii de timp și relativitatea, precum și numeroase cronici și un bogat material informativ.

Anul 8, Nr. 90 — 5 Iulie 1938

D. J. Delevsky examinând diferitele influențe ale mediului omenesc asupra evoluției științelor, constată că acțiunile și reacțiunile condițiilor politice au înrăurit și ele destinele culturii intelectuale și progresul științelor. Ca să se desvolte, știința are nevoie de un anumit minimum de libertate. În opera de intoleranță, sabia poate colabora cu autoritatea spirituală. Puterile publice pot subordona opera științifică intereselor lor particulare. Când autoritatea guvernamentală utilizează o anumită ramură de cunoștințe ca un instrument de funcțiuni birocratice, menite să aducă servicii deosebite administrației, care înseamnă sfârșitul oricărei independențe științifice; aceasta a fost condiția astronomiei chineze, al cărei scop de căpetenie a fost elaborarea unui calendar anual oficial, merit să regularizeze activitatea administrativă. Când puterea publică se opune propagării și acumulării de cunoștințe, susținând că progresul intelectual al maselor îi contrazice interesele și tendințele ei; însuși Frederic cel Mare, spunea: « Dacă soldații mei ar începe să gândească, ar înceta să mă mai asculte ». Când, dimpotrivă, conducătorii, împinși de curiozitate, de o nevoie de strălucire și de ostentație sau de imperativ de ordin administrativ, protejează, și încurajează știința și pe savanți. Anumite epoci ale istoriei științelor coincid cu manifestările de bună voință ale anumitor potentați: Ptolomeii la Alexandria, Carol cel Mare, Califii arabi, Frederic al II-lea Hohenstauffen, Alfons al X-lea de Castilia, Carol al II-lea al Angliei. Hankel descrie această ciudată împrejurare când matematicianii arabi se aflau sub dependența totală a monarhilor: numai când domnitorii se interesau de astronomie răsăreau astronomi și matematicieni (*Zur Geschichte der Mathematik*, p. 252).

D. P. Enriquez scrie în a ceastă privință: Speculația cea mai îndrăzneată și mai rodnică a luat naștere în cadrul vieții libere și sgomotoase a micilor cetăți grecești și a comunelor din Italia. A înflorit însă și sub tutela monarhiilor heleniste cât și în jurul curților Franței, Prusiei și Angliei. Gândirea științifică a apărut printre puterile propulsive ale Revoluției în Franța, iar mai târziu, în alcătuirea Statului prusac, a luat rang printre susținătorii ordinii stabilite. Contra-Reforma și dominația spaniolă în Italia n'au oprit numai decât activitatea științifică a elevilor lui Galilei; însă influența acestor regimuri se manifestă în generațiile următoare, deoarece elevii săi au fost împiedicați

să alcătuiască, la rândul lor, o școală (*Significations de l'histoire de la pensée scientifique*).

Astăzi, în U.R.S.S., « materialismul dialectic » este un fel de filosofie de Stat, aproape o « religie de Stat », și știința a ajuns, în anumită măsură, *ancilla dialecticæ*. Savanții umanitari și istoricii sunt totdeauna *obligați* în teoriile lor științifice, să plece aproape în mod obligatoriu dela principiile materialismului didactic; ca să se apere împotriva atacurilor cenzurii « comuniste », muncitorii științelor exacte sunt obligați să recunoască în mod mai mult sau mai puțin explicit dialectica marxistă, ceea ce constituie un exemplu tipic de subordonare a științei la politica unui regim.

Printre condițiile sociale în măsură să influențeze asupra evoluției științelor, o anumită importanță trebuie atribuită structurii și stării economice a societății. Aici nu e vorba de interese și de motive economice care dau impulsuri dezvoltării tehnologiei, ci mai întâi, de buna stare economică, de difuziunea acestei bune stări, care îngăduie să se utilizeze anumită parte din resursele societății pentru satisfacerea aspirațiilor, altele decât aceea a nevoilor materiale. A fost vorba de resursele materiale care au prezidat la nașterea civilizațiilor occidentale, condiții datorite bogăției solului și climei favorabile. Mai târziu se constată că, cu cât o țară e mai bogată, cu atât mai lesne se formează o clasă de oameni care se interesează de științe și artă; munca intelectuală este încurajată, e mai bine apreciată și mai bine remunerată. Totuși, acesta nu este decât unul din numeroșii factori de progres al științelor. Roma nu ducea lipsă de bogății; însă Romanii nu avea nici înclinări, nici capacitate ca să se ocupe cu științele. Aceasta dovedește că regulă nu e generală; aptitudinile naționale, în domeniul cercetărilor științifice, pot fi diferite, independent de condițiile materiale și economice ale societății.

Din restul sumarului, semnalăm următoarele articole: *René Gast*: Vaticanul se ridică împotriva rasismului și a totalitarismului; *Florian Delhorbe*: Elveția în căutarea unui echilibru; *Gonzague Truc*: D. Charles Maurras la Academia franceză, etc.

POLITIQUE ÉTRANGÈRE

Anul 3, Nr. 2 — Aprilie 1938

Intr'un articol intitulat « Problema populației și a materiilor prime în Polonia », d. Adam Rose furnisează date interesante asupra fenomenului de supraproducție agricolă din Republica vecină. La 100 de ha exploatate de agricultură, sunt 38 de locuitori în Franța, 38,5 în Germania, 42,2 în Danemarca, 63 în Italia și 105,4 în Polonia. Care sunt urmările unei asemenea structuri pentru Polonia? Dacă exceptăm voivodatele dela granița răsăriteană care au o structură pur agricolă destul de asemănătoare cu aceea a țărilor balcanice, la o populație care depășește 100 de locuitori pe kmp, 30% din locuitori trăiesc la orașe și 70% la țară. Populația agricolă poate lucra util? Ar putea lucra util, cu toate că « munca » este excedentară, cu condiția însă ca factorul « capital » să se desvolte paralel și, mai ales, dacă prisosul producției ar găsi un debruș în țară. Belgia ocupă cu mult mai multe brațe în agricultură decât Polonia, însă

are, în același timp, o populație de patru ori mai mare, care consumă produsele unei culturi foarte intensivă. În timp ce în Belgia sunt cinci consumatori la oraș pentru un producător la țară, trei pentru unu în Germania, în Polonia sunt 2,5 producători pentru un consumator.

Dat fiind că în Polonia nu există o piață care să stimuleze producția și cultura nu poate fi intensivă, prisosul de populație, prisosul de mână de lucru au ajuns o greutate moartă, iar populația consumă fără să producă. Aici se constată lipsa veacului al XIX-lea în evoluția Poloniei.

Agricultura țărilor cu dezvoltare normală este caracterizată în veacul al XIX-lea prin: începutul capitalizării, capitalurile acumulate sporesc producția agricolă, și ajunge un moment când agricultura e saturată de capitaluri; capitalurile liberate se îndreaptă spre alte domenii de activitate omenească, și economia agricolă devine izvorul însuși al capitalurilor necesare industrializării. Suprapopulația agricolă a anihilat acest proces în Polonia. În 1914, situația se rezumă la un tablou tragic: șomaj permanent al agricultorilor, lipsă de capitaluri pentru intensificarea agriculturii, lipsă de capitaluri pentru crearea unei industrii, o armătură economică extrem de defectuoasă, lipsă de drumuri, de asistență socială, în cea mai mare parte a țării.

Din restul sumarului, semnalăm următoarele studii pe cât de documentate, pe atât de interesante: *Robert Pelloux*: Evoluția recentă a partidului național-socialist german; *D. Yovanovitch*: Politica externă a Jugoslaviei; *Robert Montagne*: Cum trebuie organizat Imperiul francez din punct de vedere politic?; *René Hoffherr*: Cum trebuie organizată o economie a Imperiului francez?

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 45, Nr. 523.—10 Iunie 1938

Din bogatul sumar, semnalăm următoarele studii documentate: *Jean-Pierre Gérard*: Problema cehoslovacă; *Auguste Brunet*: Rolul coloniilor în comerțul exterior al Franței; *Paul Pic*: Regimul muncii; *F. de Richemont*: Minoritățile din Orientul apropiat; *Robert Sorel*: Instituțiile franceze dela Londra.

Anul 45, Nr. 524 — 10 Iulie 1938

Un articol anonim pune în termeni foarte interesanți problema natalității în Franța, în legătură cu securitatea țării. Concluzia fatală a autorului este: Franța este condamnată să piară, dacă nu se găsește cât se poate de repede mijlocul de a spori, în proporții foarte mari, coeficientul ei de natalitate. Nu e vorba de calitate: nici un expedient nu îngăduie să se atenueze penuria numărului, de care suferă de mai multe decenii.

Numai națiunile cu mare natalitate sunt și rămân mari. Acest adevăr, care nu poate fi ocolit, proclamat de Mussolini în multe ocaziuni, istoria l-a verificat când a fost vorba de Grecia, de Imperiul roman, de Imperiul otoman, de Austria și de Spania. Franța lui Ludovic al XIV-lea și a lui Napoleon I era națiunea cea mai populată din toată Europa. În 1870, Germania coalizată punea în linie 42 de milioane de Germani împotriva a 30 de milioane de Fran-

cezi, și Franța a fost înfrântă. Din 1914 până în 1918, Germania a putut rezista patru ani împotriva întregii lumi coalizate, pentru că ea singură număra 60 de milioane de suflete și aliații ei Austria, Turcia și Bulgaria aproape tot atât... și potențialul de rezistență a 120 de milioane de suflete e, oricum, greu de epuizat. Astăzi, Germania numără 75 de milioane de locuitori; Anglia 45 de milioane; Italia 43 de milioane și Franța mai puțin de 41 de milioane, ținând seama de 3 milioane de străini mai mult sau mai puțin naturalizați: adică sunt 37 de milioane de Francezi...

Fapt și mai grav: din 1935, cifra populației nu este nici măcar staționară, ci descrește; într'adevăr, excedentul deceselor asupra nașterilor a fost de 20.000 de unități în 1935. Dacă cu începere din 1935, curba demografică ar rămâne constantă calcule foarte precise ar îngădui să stabilească că în 1987, adică peste 50 de ani, populația Franței va fi de 29 milioane de suflete.

În acest timp, Germania și Italia au luat măsuri radicale ca să combată mișcarea de depopulare care se manifesta și la ele, și rezultatele obținute au fost atât de bune, încât, dacă se menține curba demografică a ultimilor ani, peste 50 de ani, în raport cu 29 de milioane de Francezi, vor fi 120 de milioane de Germani și 70 de milioane de Italiani.

Din punct de vedere al apărării naționale, dacă împrejurările se mențin aceleași peste 50 de ani, Franța nu va avea sub arme anual decât 140.000 de recruți sau maximum 200.000, încorporând și pe cei neapți, în timp ce Germania ar avea 600.000 și Italia 350.000, făcând apel numai la elemente selecționate, sănătoase și sdravene. Mai poate fi vorba de calitate în asemenea condiții?

Din restul sumarului, semnalăm: *Frédéric Eccard*: Legislația anticomunistă mondială; *Georges Lachapelle*: Doctrinile monetare; *Réné La Bruyère*: Reînnoirea flotei comerciale; *XXX*: Progresul naționalismului marocan în mediul berber; *Robert Redslob*: Amurgul Germaniei feudale.

ROMÂNEȘTI

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Anul 30, Nr. 7, Iulie 1938

D. Ion Vinea revine la poezie după o lungă despărțire, sau cel puțin după o lungă tăcere — și publică cinci poeme, din care îl transcriem pe cel din urmă: « Casa din Mangalia »:

Dobrogea sonoră ca lemnul de vioară
și-afundă sarcofagul între Dunăre și Mare
zebrat de drumuri vechi.

Pe pragul Pontului Euxin
casa cojită de crepuscul
o epavă mai mult
fără leagăn, fără cuvânt.

Din albele arșiți măcinată
se 'ntunecă 'n pleoapa olanelor nocturne
și un sicriu răspunde din fiecare treaptă
gemând sub pasul rar.

Din somnul de praf al stururilor
ferestrele sorb lacrima
neplânsă a secetei.

În grădină cearcănul de granit
al fântâniei păzește
ochiul de răcoare din pământ.

Pe arborii toamnei timpurii
se spulberă polenul sterp al pietrelor.

Unde sunt glasurile de altădată
poate că svonul lor mai întârzie
în umbrele rămase aci...
Doar dacă 'n vis le mai poți auzi.

Unde e cugetul acestui loc și 'n cine
a luminat candela lui ascunsă...
...S'a rezimat cu fruntea de masa de nuc
s'a odihnit sub iedera boltită 'n veșnicie
cărțile toate le-a citit
și stelele una câte una.

Palid apoi de tumultul lăuntriceii aurore
a răsturnat pe oglinda lui
secolele, largurile, lumile —
și aruncate au fost zarurile:
— până când zăbrelele înguste ale soarelui?
până când cei trei sute de pași la țărmlul fără pornire
și monotona turmă a serilor
masca fără răspuns a localnicilor
și apelul patetic al farurilor?

...Din cavoul etern al vacanțelor
izbucni într'o zi de alarmă
soarta lui cu gură de aur.

Al lui e semnul șters de pe poartă
și cheia ruginită la intrarea spartă
legenda urzită de greerii lutului
și Numele, ca o pasăre, departe.

A intrat aproape în tradiția « Vieții Românești » de a publica în fiecare
sumar, o traducere din Baudelaire. După d. Arghezi care ne-a dat în nu-

mărul pe Mai a revistei un « Albatros », după d. Al. Philippide, care în Iunie ne-a oferit un « Rêve parisien », d. Lazăr Iliescu traduce în numărul de față « Le jeu », cu o fidelitate apreciabilă, ba chiar minuțioasă, față de textul original, chiar dacă atmosfera intimă a poemului nu reușește a fi menținută.

D. Mircea Gesticone, tânărul autor care și-a făcut debutul, după cum se știe, în « Revista Fundațiilor Regale », unde a publicat primele capitole din « Romanul Micului Tristan », începe cu aceleași calități de vervă narativă un nou roman « Vest », a cărui publicare integrală o așteptăm.

În obișnuita sa cronică literară, d. G. Călinescu ne oferă un pitoresc post-scriptum critic și polemic la propriul său roman, « Enigma Otiliei ».

Celelalte cronici semnate de titularii lor, d-nii: Al. Philippide, Al. Graur, Const. Vișoianu.

FAMILIA

Anul 5, Seria 3, Nr. 5—6, Mai—Iunie 1938

Diverse articole comemorative — omagii, amintiri' — închinat lui Octavian Goga. Omagiul cel mai evocator îl reprezintă însă republicarea câtorva poeme traduse de Goga, după Andrei Ady, de o mare simplitate de expresie și de o vigoare lirică neuitată.

Ca de obicei, ceea ce e mai prețios în sumarul « Familiei » dela Oradea, sunt contribuțiile sale documentare la istoria Ardealului românesc. Interesant în acest sens, articolul d-lui Vasile Scurtu: « O pagină de românism, din trecutul Satmarului », în care ni se prezintă figura remarcabilă, deși în general puțin cunoscută, a preotului Petru Bran, îndârjit luptător ardelean din veacul trecut.

Autorul arată condițiile în care Bran a izbutit să introducă pentru prima oară în 1857 limba românească în biserica din Satu-Mare, iar mai târziu cu doi ani, în liceul aceluiași oraș, unde, numai datorită luptei sale, s'a creat o catedră de limba română.

Cuvântarea rostită în fața elevilor săi, cu prilejul inaugurării acestei catedre, este un document pitoresc prin limba plină de savoare locală a vorbitorului, și emoționant prin energia accentelor sale de luptător.

Transcriem, după d. Vasile Scurtu, o pagină din această cuvântare a preotului Bran.

« Stăruințele noastre de doi ani încoace, cu nepregetare puse pentru dobândirea catedrei de limba română aici, astăzi, amașilor tineri, le vedem încununat cu rezultat îmbucurător. Caritatea voastră v'a deschis cărarea, către liniștea cunoașterii prețiosului tezaur al limbii materne, unicul și cel mai sigur vehicol, către gloria strămoșească. Limba română astăzi începe a se propune de pe această catedră, astăzi începe a conversa cu muzele în astă palestră literară, astăzi începe iarăși a se împământeni în vechea sa vatră. Dobânda voastră, tinerilor, prin deschiderea catedrei de limba română în gimnaziul din Satu-Mare, de unde ca și razele solare se va lăți în toate părțile jurului acestuia, e evidentă și mare; ea cuprinde în sine acel tezaur, ce singur se poate numi scump pe pământ: tezaurul limbii materne române — care

pe lângă că pentru noi e cheia fidelă spre a pătrunde în visteriile limbii latine, are o influență recunoscută de toate popoarele civilizate asupra sufletului nostru. Limba maternă e depozitarul celor mai dulci aduceri aminte, atât despre fericirea trecută, cât și despre fatalitățile învinse prin îndelungata și neînfrânta paciență; în limba maternă este deprinsă forma și direcțiunea cugetării și a simțirii, încât cu toată certitudinea putem zice că cine nu știe vorbi în limba maicei sale, acela nu va ști nici cugeta nici simți, pentru binele aceleia; și în scurt pe limba maternă e întemeiat caracterul și naționalitatea fiecărui individ în parte și a fiecărui popor în comun. Cu cât e mai cultivată limba unei națiuni, cu atât e mai cultivată și națiunea însăși; și din contră, o națiune, a cărei limbă e părăsită de fiii săi, e aproape de ruina totală.

Natura ne-a înarmat cu dragoste nemărginită către limba maternă, natura a dispus, ca aceea să o sugem deodată cu laptele încă în brațele maicei noastre, pentrucă așa să ne iubim limba, ca și pe maica noastră ce ne-a născut. Cel ce se lapădă de limba maternă, se lapădă de maică-sa și unul ca acela, e un trădător mișel, e un monstru cumplit, pe care mai curând, sau mai târziu, se va descărca blăstămul maicei sale. Să îngrijim deci, «talantul» ce ni s'a dat al limbii române, ca să nu ajungem în starea de orfan, căci după zisa unui înțelept: «Cel ce nu-și cunoaște limba maicei sale, e mai orfan, decât acela, ce n'a apucat a-și cunoaște pe părinții ce l-au născut».

INSEMNĂRI IEȘENE

Anul 3, Vol. 7, Nr. 7 — 1 Iulie 1938

Răspunzând unor atacuri mai mult polemice decât critice, aduse după moarte, lui G. Topîrceanu, d-ra Otilia Cazimir scrie pagini delicate și pioase despre poetul ieșean, despre viața sa intimă, despre pasiunea sa de vânător, despre iubirea sa de animale. Și oarecum pentru a întregi această evocare, sumarul revistei se deschide cu un poem puțin cunoscut al lui Topîrceanu scris în 1918, când, întors din captivitate, s'a găsit trecut printre morți, căci nimeni nu avusese vești despre el și decesul său fusese înregistrat oficial. Poemul poartă titlul «De Profundis» și nu a mai fost republicat de atunci.

Transcriem primele șase strofe:

Nu, asta nu pot s'o suport!
Curând, e-un an și jumătate,
De când ați declarat că-s mort
In unanimitate.

Toți proștii câți m'au cunoscut
Ziceau: «Mi-era un fel de rudă...
Săracul! Cine-ar fi crezut?...»
Imi vine să 'nviez de ciudă.

Profane mâini mi-au răsfoit
La Iași, arhiva.

Revistele m'au prohodit,
Amicii mi-au mâncat coliva.

Mă pipăi, stau nedumerit.
Mă trag de păr, simt că mă doare...
Nu, n'am murit!
Vă dau cuvântul de onoare.

Scriu versuri proaste, deci exist!
Mi-e dor, mi-e foarte dor de-o fată.
Trăiesc, de vreme ce sunt trist
Și râd ca altădată.

Dar astăzi, negru și zburlit
De cum m'a prins dușmanul, —
Vă dau de veste c'am sosit
Intreg, și eu și geamantanul.

L I B E R T A T E A

Anul 6, Nr. 13-14 — 5—20 Iulie 1938

Examinând antitezele: autarhie-liberalism, dictatură-democrație, d. St. Antim ajunge la concluzia că problema fundamentală, care domină azi lumea civilizată e reducerea prețului de cîșt, impusă de mulțimea șomerilor ca și de faptul că țări fără trecut industrial fac concurență vechilor metropole. O parte din aceste metropole, țările dictatoriale, au înțeles să rezolve această mare problemă, realizând economii pe seama salariului și drepturilor lucrătorului; a doua categorie de țări, cele democratice, respectă drepturile concedate clasei muncitoare și comprimă alte capitole de cheltueli privind producția. Ambele categorii au ajuns însă la distrugerea capitalului, care se consumă pe sine. De ce aceste rezultate negative? Pentrucă nu s'au respectat legile economice, pentrucă, prin metodele întrebuițate, se caută să se rețină omenirea în forma ei veche, potrivită pentru timpurile dinainte de război, dar devenită acum prea strîmtă. Progresul nu poate fi împiedicat; era monopolului de producție a apus. Azi producția pe baze capitaliste nu mai poate rămânea privilegiul acelor câteva țări industriale, care o acaparaseră înainte de război. Ea a scăpat din cercul restrîns, în care o închisese odinioară capitalul european, și aceasta datorită mașinilor automate, care permit să se producă în pustietățile ecvatorului articole de aceeași calitate ca și la Londra. Lupta contra acestor mașini după ce au fost create, seamănă leit cu lupta de odinioară a țesătorului împotriva fabricilor de textile sau a cărușășilor contra drumului de fier. Capitalismul a intrat în faza lui mai democratică, adică a răspîndirii lui egale pe toată fața globului, și împotriva unui asemenea fenomen, voința omenească e neputincioasă.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>In căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOS	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tașor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Thibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odissea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHERONIADE	» 60
R. M. HUC, <i>In China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUTĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>St. Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>In Tartaria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Împărăția tcerii albe</i>	» 40
M. C. WEYER, <i>Trecutul Domnului Monge</i> , traducere din limba franceză de RADU BOUREANU	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Epopeea albă</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
C. LEWIS, <i>In rodia Săgetătorului</i> , traducere din limba engleză de Constantin NOICA	» 50

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
H. STAHL și DAMIAN P., <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140
A. I. BRĂTESCU - VOINEȘTI, <i>Tratat de pescuit</i>	» 80

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCLEANU, <i>Andrescu</i>	» 120
G. OPRESCU, <i>Pictura românească în secolul al XIX-lea</i>	» 320

BIBLIOTECA «ORAȘE»

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 100

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BĂNU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 200
I. SIMIONESCU, <i>Tara noastră</i>	» 200
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , II, două părți	» 260
AL. ROSETTI, <i>Istoria limbii române</i> , I. <i>Limba latină</i>	» 100
BARBU SLĂTINEANU, <i>Ceramica românească</i>	» 240
N. CARTOJAN, <i>Cărțile populare românești</i> II, cu 16 planșe afară din text	» 150

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Romane

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belter</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Doamnițe</i> , II cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flacări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPSTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	» 50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Șajirim</i> , I	» 60
P. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MUTZNER	» 800
T. ARGHEZI, <i>Ce-ai cu mine vântule?</i>	» 80
G. BANEA, <i>Zile de Lazarel</i>	» 70
I. PETROVICI, <i>Amintirile unui băiat de familie</i>	» 50

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	» 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
C. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	» 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 160
PERPESCIUS, <i>Mențiuni Critice</i> , II, III	» 60
DRAGOȘ PROTOPOPESCU, <i>Fenomenui Englez</i>	» 60

N. IORGA, <i>Sfaturi pe întunec</i>	Lei	60
ION PETROVICI, <i>Figuri dispărute</i>		90
C. BANU, <i>Grădina lui Glaucon sau Manualul bunului politician</i>		70
HAIG ACTERIAN, <i>Shakespeare</i>		90
ION SÂN-GIORGIU, <i>Goethe</i>		120
G. CĂLINESCU, <i>Viața lui Ion Creangă, cu 21 planșe afară din text</i>		90

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei	60
Z. STANCU, <i>Antologia poeziilor tineri, cu portrete de Margareta STERIAN</i>		60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>		40
G. GREGORIAN, <i>La poartă din urmă</i>		60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>		40
G. LESNEA, <i>Căniec deplin</i>		40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>		40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>		60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>		60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>		60
ION POGAN, <i>Zogar</i>		40
RADU BOUREANU, <i>Golfui Sânelui</i>		50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>		50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>		40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>		100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți (poeme)</i>		40
ICERONE THEODORESCU, <i>Cleștar (poeme)</i>		50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>		70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926 (poeme)</i>		40
V. VOICULESCU, <i>Urcuș</i>		60
ION PILLAT, <i>Țărni pierdute</i>		60
N. DAVIDESCU, <i>Evul Mediu</i>		60
Z. STANCU, <i>Albe</i>		60
AL. O. TEODOREANU, <i>Caiet</i>		60
MIHAIL CELARIAN, <i>Flori fără pace</i>		50
MIRCEA STREINUL, <i>Poezii tineri Bucovineni</i>		60
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Tărâmul celălalt</i>		40

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei	100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>		150
ELENA PARAGO, <i>Poesii</i>		100
ADRIAN MANIU, <i>Versuri</i>		120

SCRIITORII ROMÂNI UITAȚI

ANGHEL DEMETRIESCU, <i>Opere</i>	Lei	160
ȘTEFAN PETICĂ, <i>Opere</i>		160

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

E. MADACH, <i>Tragedia omului, traducere în versuri din limba maghară de Oct. GOGA</i>	Lei	4
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal, traducere din limba italiană de A. MARCU</i>		4
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ</i>		5
R. L. STEVENSON, <i>Comoră din insulă, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU</i>		5
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi, traducere din limba engleză de Mary POLIHRO- NIADÈ</i>		60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii, traducere din limba engleză de Petru COMARNESCU, cu 4 planșe și 4 hărți afară de text</i>		240
EMIL GULIAN, <i>Poemele lui Edgar Poe</i>		50
SHAKESPEARE, <i>Hamlet</i>		60

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei	60
T. VIANU, <i>Estetică, vol. I</i>		100
PETRE PÂNDREĂ, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>		60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>		60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>		200
T. VIANU, <i>Estetică, vol. II</i>		100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>		60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>		70
LUCIAN BLAGA, <i>Geneza Metaforei</i>		60
CAMIL PETRESCU, <i>Modalitatea estetică a teatrului</i>		60
MIHAI D. RALEA, <i>Psihologie și viață</i>		60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

G. I. BRĂȚIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei	60
---	-----	----

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatina pentru pian și violină</i>	Lei	120
MIHAIL JORA, <i>15 cântece, pentru canto și piano, pe versuri de A. MANIU, G. BACOVIA și Tudor ARGHEZI</i>		180

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

22, Strada Lipscani, 22 — București, I — Telefon 5-37-77

